תלמוד ירושלמי · מפרשים · פירוש שלמה סיריליו על תלמוד ירושלמי

פירוש שלמה סיריליו על תלמוד ירושלמי כלאים

רבי שלמה סירליאו

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

פירוש שלמה סיריליו על תלמוד ירושלמי כלאים

רבי שלמה סירליאו

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/פירוש-שלמה-סיריליו-על-תלמוד-ירושלמי-כלאים/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
הלכה א 5
הלכה ב 10
הלכה ג 11
הלכה ד 12
הלכה ה 13
הלכה ו 14
הלכה ז 16
הלכה ח 20
הלכה ט 21
פרק ב 28
הלכה א 28
הלכה ב 35
הלכה ג 36
הלכה ד 41
הלכה ה 47
הלכה ו 49
הלכה ז 55
הלכה ח 60
פרק ג 67
הלכה א 67
הלכה ב 81
הלכה ג 83
הלכה ד 87
הלכה ה 92
הלכה ו 95
פרק ד 99
הלכה א 99
הלכה ב 105
הלכה ג 110
הלכה ד 113
הלכה ה 115
הלכה ו 116
פרק ה 120
הלכה א 120
הלכה ב 124
הלכה ג 126
הלכה ד 130
הלכה ה 140
הלכה ו 141
הלכה ז 143
פרק ו 146
הלכה א 146
הלכה ב 153
הלכה ג 157
הלכה ד 159
פרק ז 163
הלכה א 163
הלכה ב 165
הלכה ג 169
הלכה ד 172
הלכה ה 175
הלכה ו 177
פרק ח 180
הלכה א 180
הלכה ב 191
הלכה ג 194
הלכה ד 197
פרק ט 203
הלכה א 203
הלכה ב 209
הלכה ג 211

הלכה ד 217
הלכה ה 220
הלכה ו 223

פרק א

הלכה א

החטים והזונין. זונין הן מין חטים גרועים כדאיתא בגמ' ועוד דמדמי חטים וזונין ליין וחומץ ומשמ' נמי הכי בב"ר פרש' כ"ח דגר' התם ר' יוסי לוליאני בר טברין בש"ר יצחק אמ' אף הארץ זינתה הוו זרעין לה חטים והיא מסקא זינין אילין זונייא מן דרא דמבולא אינון ע"כ. וגר' נמי בפרש' נ"ח כי אל ארצי ואל מולדתי א"ר יצחק חיטייא דקרתך זינין מנהון זרע ע"כ, ופי' רש"י ז"ל אותן זונין שעדיין נמצאין בתבואה נשתיירו מדור המבול והן כמו חטה דקה וארוכה ויש לה כמו זנב בסוף וקורין לה בלע' יוליו עכ"ל, ובערוך פי' שהן זרעונים שחורין הנמצאין בחיטים נגיליא בלע"ז ודברי רש"י ז"ל עיקר דהנהו דומין לחטים אלא שקרויין זונין מטעם זנות כדאית' בגמ' דמייתי קרא דולא תזנה הארץ ואינן ראויין למאכל שהן משכרין הרבה אבל נגיליא היא ראויה:

אינן כלאים זה בזה. ומותר להרכיבן או זרען לתוך בית רובע לכתחלה דבית רובע הויא שיעורא דשדה תבואה כדאית' לקמן בפ' כל סאה:

השעורים ושבולת שועל. כלו' עם שבולת שועל דוקא:

שבולת שועל. אוינא בלע"ז:

הכוסמין והשיפון. עם השיפון:

כוסמין. היא מין שעולין הגרגרין שלו כסדר עד קשר אחד ומשם חוזרין סדר אחר עד קשר. אחר ראשן של אלו לצד עיקרן של אלו וכן על זה הדרך אשקניא בלע"ז:

שיפון. סינטינו בלע"ז:

הפול והספיר. השתא תני מיני קטנית:

הפורקדן והטופח. כלהו מפ' להו בגמ' וקשי' לי כיון דכולה מתני' זוגי זוגי קתני כדאית' בגמ' והכי איתא נמי בפ' כל שעה אמאי תני גבי חטים וזונין אינן כלאי' זה בזה והדר עריב תביאה וקטנית בהדי הדדי הכי הוי ליה למיתני החטים והזונין, השעורים ושבולת שועל, הכוסמין והשיפון אינן כלאים זה בזה, והיה נראה לתרץ דתנא רישא לגלויי סיפא ודוחק וניחא לי דמשום דזונין אינן מאכל אדם ותנן לקמן ס"פ כרם שחרב דכל דבר שאין כמוהו מקיימין אין מקדש בכרם ולא הוי כלאי' והוה אמינא דאפי' בשעורים לא הוו כלאים קמ"ל דדוקא גבי חטים לא הוו כלאים אבל גבי שעורים הוו כלאים כדאמר בגמ' אבל גבי אינך כולהו איפכא דהוה אמינא מטעם את חקותי וגו' ואפילו גבי חבריה הוי כלאים קמ"ל דכל חד לגבי חבריה לא הוו כלאים ולגופיה איצטריך ולאו לדיוקא והא דתני תבואה וקטנית בהדי הדדי משום דשיעורן שוה כדלקמן בפ' כל סאה כן נ"ל:

שני מיני חטים. כגון שחמתית ולבנה דפ' הספינה:
שני מיני פשתן. כגון פשתן סתם ופשתן של ים או פשתן קנבוס כדאיתא בפ' בתרא וטעמא דהוה לן למיסר כל הני דכיון דכתיב את חקותי תשמורו דדרשינן חיקויים שחקקתי בעולמי כלומר צורותי וחיקויי שצרתי בעולמי כולם במשמע:
פירש בבגדים לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו. דבגד כלאים שעטנז דכתיב בפרשת קדושים היינו צמר ופשתן דוקא וכיון דכלהו איסורי דכלאים איתקוש להדדי בחד קרא וגלי רחמנא בחד וה"ה להנך וכלהו ילפי מכלאי בגדים מה כלאים דבגדים לא זה ממין זה וכו':
הא זונין עם השעורים כלאים. הא למה והא אינן אוכל:
דבר שאינו אוכל הוינא מיטעי ומיתני כלאים. כלומר כלום הייתי טועה לזרוע הדבר של אוכל מין בשאינו מינו ומשו"ה גזרי רבנן אפילו באינו אוכל כדקתני דעם השעורים הוי כלאים והא אפילו גבי כלאי הכרם דחמירי דאסירי בהנאה בין בהרכבה בין בשכונה ולא טעינן דבעי דבר שכמוהו מקיימים לאכילה כדאיתא בפ' כרם שחרב וכ"ש הכא בכלאי זרעים דקילי דשרו באכילה וכ"ש בהנאה דלא טעינן:
ומשני ר' אבא בר זבדא שכן מקומות מקיימין אותן ליונים. ומיקרי כמוהו מקיימין:
ופריך מה ר' אבא בר זבדא כר' אליעזר. והא ר"א שמיתי הוא:
דתנינן תמן. בפ' כרם שחרב:
קידש. ואסור בהנאה משום כלאים בכרם:
שכן מקומות בערביא מקיימין אותן לגמלים. ואיכא משום לא תזרע כרמך כלאים דדרשינן אף המקיים כדאיתא לקמן בפ' כלאי הכרם:
מה דרבנין סברי מימר. כלומר והוינן בה במאי קמיפלגי וכי נפרש בדברי רבנן דסברי אין מקום וכו' וכי תיסק אדעתין דרבנין וכו':
ויבדקו. ונראה:
ומסיק רבנין סברי דוקא מקום שמקיימין אותן אסורין ומקום שאין מקיימין אותן מותרין ומשו"ה אמרי רבנן דזורען במקום שאין מקיימין לא קדש דאזלינן בתר רובא דעלמא ור' אליעזר אסר בשאר מקומות אטו ערביא והשתא מסיק קשיא לר' בא בר זבדא דקאמר דמשום דאיכא מקומות דמקיימין אותן ליונים אסרינן להו בהדי שעורים אפילו במקומות שאין מקיימין:

ומשני תמן אין דרך בני אדם להביא קוצים ממקום למקום. לזרוע ומשו"ה לא חשבינן להו ולא מיתסרי אלא בערביא בלחוד אבל גבי זונין דרך בני אדם להביא זונין ממקום למקום לזרען ליונים משו"ה אסור לזרען עם השעורים:

מעתה יהו כלאים אפילו עם החטים. דקס"ד דטעמא דמתני' דשרי היינו משום דלא שייך בהו מקיים ועוד דלא חזו אפי' למאכל בהמה:

מין חטין הן אלא שהפירות מזנין. הילכך לא הוו כלאים עם החטים אבל עם אינך מיני תבואה הוו כלאים דמאכל בהמה ונשמר הוי:

תורמין מן היין על החומץ. דהוי מן היפה על הרע:

אבל לא מן החומץ על היין. דהוי מן הרע על היפה:

עבר ותרם תרומתו תרומה. בפ' הספינה איתא לפלוגתייהו ויליף לה מקרא דלא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו אם אינו קדוש נשיאות חטא למה מכאן לתורם מן הרע על היפה שתרומתו תרומה ופי' רשב"ם ז"ל אם תרימו חלבו כלומר מן היפה אין כאן חטא הא אם תרימו מן הרע שבאותו המין תשאו חטא שהתרומה תיקדש כמו שהיא רעה ואין תקנה להחליפה ולא לחזור ולתרום דאם אינו קדוש נשיאות חטא למה הא לא עבד ולא מידי ויחזור ויתרום מן היפה:

ר' אומר שני מינין. ולא הויא תרומה ואפי' בדיעבד כדאית' בפ' אין תורמין וקס"ד דשני מינין ממש קאמר ותנן אין תורמין ממין על שאינו מינו ואם תרם אין תרומתו תרומה וכיון דחשיבי חומץ ויין שני מינין אין תורמין ממין על שאינו מינו ואם תרם אין תרומתו תרומה וכיון דחשיבי חומץ ויין שני מינין אין תורמין לא מן היין על החומץ ולא מן החומץ על היין והא הכא חטין וזונין דמו לחומץ ויין יקרי ליה תנא דמתני' חד מינא וה"ה לגבי חומץ ויין:

והוה מסתכל ביה. ר' ירמיה לר' יעקב בר אידי בפנים זועפות לומ' שמקשה הבל:

הבא לך רצועה כאן. להלקות כלומר היאך אתה מסתכל בי בפנים זועפות מי לא תנן ולא הקפדן מלמד:

ומסיק תמן למעשר וכאן לכלאים. כלומר וגבי כלאים מודי ר' דהכל מין א' וטעמא דר' גבי תרומה מפ' לה בפ' הספינה דכו"ע ניחא להו בחמרא ולא ניחא להו בחלא ואיכא דניחא ליה בחלא ולא ניחא ליה בחמרא והיינו טעמא דמקח וממכר ור' מדמי התרומה למקח וממכר דאיכא כהן דניחא ליה בחומץ ואיכא דניחא ליה ביין וכיון דתרומה ממונו של כהן ולא ידעינן מריה מאן ניהו דממון שאין לו תובעין הוי הילכך אינו תורם מזה על זה:

רבנין קדמאין כדבעון מקיימא הדא מילתא. לישב המשנה ואפילו אליבא דר' היו מעמידין אותה במאי דאוקימנא תמן למעשרות וכאן לכלאים וכיון דפרישו לה קמאי הכי שפיר מסתכל ביה בפנים זועפות ששגגת תלמוד הוא ותנן ששגגת תלמוד עולה זדון:

כלהון זוגות זוגות. כולהו מתני' זוגי קתני כדפרישנא במתני':

על הדא הילכתא. משנה זאת דמיירי במיני תבואה דכיון דירק כל יומא שלפי מיניה כדאיתא לקמן בפ' כל סאה ראוי להקל בו:

מן מה דאמר רב. בפ' כל שעה מותרין ליזרע בערוגה וקס"ד דבערבוביא קאמר וטעמא דכיון דכולן מין מרור הן נזרעין בערבוביא ולית בהו משום זורע כלאים ואמרינן עלה דההיא דר' יוחנן פליגא עליה דקאמר דזוגות זוגות שנינו משמע דאפילו גבי מתני' דחזרת וחזרת גלין עולשין ועולשי שדה דקאמר ר' יוחנן דעולשין וחזרת גלין הוו כלאים ואע"ג דתרווייהו מין ירק ומינא דמרור כדתנן בפ' כל שעה ומשמע דמימרא דר' יוחנן על כל פירקא ואפילו על מתני' דירק הויא. ובגמ' דילן בפ' כל שעה לא אקשינן לה הכי אלא מרב גופיה והכי איתא התם אמר רבה בר הונא אמר רב ירקות שאמרו חכמים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח כולן נזרעין בערוגה א' ופריך למימרא דלית בהו משום כלאים מתיב רבא חזרת וחרת גלין עולשין ועולשי שדה כרישין וכרישי שדה וכו' אינן כלאים זה בזה חזרת וחזרת גלין אין חזרת ועולשים לא וכ"ת כלהו בהדי הדדי קתני להו והאמר רב זוגות זוגות שנינו ומסיק מאי נזרעין דקאמר רב נזרעין כהלכתן:

ר' בא בשם רב כלהון זוגות זוגות. ור' בא אפילו בירקות דמתני' דחזרת קא מיירי ומודי לר' יוחנן ואתי השתא כגמ' דילן:

תמן הוא אומר כולן מין א'. גבי ירקות שמנו חכמים בפ' כל שעה דהיינו חזרת ועולשין וכו':

לא אמר אלא מיני ירקות הן ומותרין ליזרע בערוגה כהלכתן כשיעור הרחקתן וסדר זריעתן המפורש לקמן בפ' ערוגה ולא אשמועינן אלא דלא תימא דהוו כמו לפת דאע"ג דירק הוא תנן לקמן דאין זורעין אותו בערוגה והכי מסיק נמי בפ' כל שעה דחזרת איצטריכא ליה סד"א הואיל וסופה להקשות ניתיב ליה רווחא טפי קמ"ל. ומקשו הכא דבמתני' מסקינן דזוגי זוגי קתני אבל א' מזוג זה וא' מזוג זה הוו כלאים וא"כ כוסמין עם חטים הוו כלאים וכן שיפון עם שעורים או עם שבולת שועל וקשה דבפ' כל שעה ובמנחות פ' ר' ישמעאל תניא כוסמין מין חטים שבולת שועל ושיפון מין שעורים ויש לתרץ דלענין חלה מיתניא ואכתי קשה דתנן בפ"ק דחלה החטין והשעורים והכוסמין ושבולת שועל ושיפון הרי אלו חייבין בחלה ומצטרפין זה עם זה ותנן בפרק בתרא דחלה

מין במינו חייב ושלא במינו פטור ואי זהו מין במינו החטים אינן מצטרפין עם הכל אלא עם הכוסמין והשעורין מצטרפין עם הכל חוץ מן החטים, בפ"ק פריך להו ומשני תמן בנשוך וכאן בבלול פי' הא דקתני כולן מצטרפין זה עם זה היינו בבלול אם בלול מכל חמשת המינין קמח ביחד ועושה מהן עיסה מצטרפין לחמשת רבעים להתחייב בחלה אבל אם עשה עיסה כל מין לבד והשיכן יחד מצטרפות כסדר השנוי בפ' בתרא דחלה דהיינו חטין עם כוסמין וכ"ש עם זונין ושעורים דמצטרפין עם כולן חוץ מן החטים ומ"מ אכתי קשיא דבפ' בתרא דחלה קתני דשעורים מצטרפין עם הכוסמין ובברייתא קתני כוסמין מין חטים וי"ל דאף מין חטים קאמר ושבולת שועל ושיפון מין שעורים דוקא וקשה דתנן במס' תרומות פ' אין תורמין כל שהוא כלאים בחברו לא יתרום מזה על זה וי"ל דהיינו דוקא לענין תרומה שניטלת בגרגירין קודם טחינה אבל חלה שניטלת מן העיסה כל שעיסותיהן דומות זו לזו מפרישין מזה על זה חלה כך העלו התוספו' ז"ל במס' פסחים ובמנחות ורבנו שמשון ז"ל ויש להרמב"ם ז"ל בהיל' חלה דעת אחרת והוא דרך מחוור וכתבתיו במס' חלה בס"ד. ונמצא עכשיו לפי דרך התוס' לענין זריעה אין לך אלא מה ששנינו במשנתנו ובסדר זוגות זוגות. לענין חלה בבלול כלהו חמשה מינין מצטרפין וכ"ש זונין. בנשוך יש חלוק בין חטין לשעורים דחטים חמירי ושעורים קילי דחטין אין מצטרפין אלא עם תולדתן דוקא והיינו חטין וזונין וכוסמין ושיפון מצטרפין ושעורין ושבולת שועל וכוסמין ושיפון מצטרפין ולענין תרומה כמו ששנינו דוקא הכא חוץ מזונין דאין מפרישין ממנו על החטים משום דאינו אוכל אדם כלל וגריע מתלתן וכרשינין וגבי תרומה ומעשר אכילה כתיבא:

ר' יוסי סבר שבפנקסו של ר' הילל היה כתוב פירוש דברי משנתנו ור' יונה סבר דבכותלו של ר' הילל היה כתוב:

ה"ג פולא, **פישונא**, **גילבונא**, **מילותא**, **ספרווה**, **פסולתא**. וה"פ פול פולא פאווא בלע"ז, הספיר פישינא פי' פול שחור, פורקדן גילבונא וכן הוא בלשון ערב, הטופח מילותא פי' הרמב"ם ז"ל קרטמו בלע"ז, פול הלבן ספרווה פאווא בלנקא בלע"ז לבן בלשון יון אספרון, שעועית פסולתא פי' הרמב"ם ז"ל גודיאוליש ובלשון לעז איטליא פיסולי:

כיני מתני' פול הלבן והשעועית. בתמיה כלומר כיון דפרשת לן דשעועית הוא פסולי אמאי קרי ליה תנא שעועית והלא אין דרכו כן דבכל דוכתי תני לה פול המצרי:

ומשני א"ר יונה וכו' משעשעת את הלב. יש שפירש מחלקת ור"י ז"ל פי' מטמטמת את הלב וטח את הבית מתרגמינן וישוע ית ביתא:

הלכה ב

קישות. פי' הרמב"ם ז"ל קישואין הן הנקראין אלפקוס בלשון ערב ובלע"ז קוגומברוש ומלפפון הן פיפינוש. וקשה דהיינו כמו שור שחור ושור לבן ומ"ט דר' יהודה אלא נראה כפי' ר"י מסיפונטי ז"ל דמלפפון היינו אותן המילוניש עגולים קטנים כמו תפוחים דמכלאים נינהו כדאיתא בגמ' ובגמ' מפ' טעמא דר' יהודה:

חזרת וחזרת גלין. עד השתא תני מיני ירקות שפריין נאכל ולא ירקן והשתא תני מינים שירקן נאכל. חזרת וחזרת גלין הנך נמי זוגות זוגות שנינו חזרת בחזרת גלין וכן עולשין בעולשי שדה אבל חזרת בעולשין הוו כלאים זה בזה:

כוסבר. קוליינדרו בלע"ז:

רמוצה. בגמ' מפ' לה וכן חרוב:

מעה אחת. לגרעין קורא מעה:

מפיטמא של קישות. מן הזרע של צד הפיטמת של קישות. מן הזרע של צד הפיטמת של קישות וזורעו פעמים שמשתנה צורתו ונעשה אבטיח וכן נמי כשנוטל מזרע של צד פיטמא של אבטיח וזורע פעמים שנשתנה צורתו ונעשה מלפפון וכיון דקישות נעשה אבטיח ואבטיח נעשה מלפפון א"כ קישות ומלפפון חד מינא הוא ור' יהודה סבר עיקר מלפפון בא מן כלאים כדמפ' ואזיל:

צווחין ליה בלשון יוני מלפפון. והיא מלה מורכבת לתפוחים קורין בלשון יון מילי ולאבטיחים קורין פיפוניי וזה שהוא מורכב מן שניהן קורין לו מילפפון הילכך לא הוי מלפפון מין קישות:

הקישות והאבטיח מה אמר בו ר' יהודה. כיון דקישות נעשית לפעמים אבטיח מודי או לא:

הקשואין והאבטיח והמלפפונות אינן כלאים. כדמפ' טעמא לעיל ור' יהודה פליג אכולהו:

ודחי דלעולם מהכא לא תפשוט דדילמא ה"ק הקשואין והמלפפונין אינן כלאים ור' יהודה פליג האבטיח והמלפפון אינן כלאים ור' יהודה פליג אבל קישות ואבטיח לא תני הכא מאי קסבר ר' יהודה:

וצריכא רבא: כלומר ומיבעיא לך:

חזרת. בפ' כל שעה מפ' חסא ובלעז ליטוגא:

חס דיגרין. תרגום גל דגורא כלומר הגדלים בגלים:

אנטוכין וסיתלי. לא איתפרש לי:

טרוקסימון. בפ' כל שעה מפ' הינדבי ובלעז אינדבייא:

עילתון דחקלא. עולשין מדבריים ובלעז מושטורסו עילתין דחקלא ציקוריא שלוותיקא:
כרתי. פואירוש בלעז:
קפלוטין. פ' בערוך כרישין שיש להן ראש שמן קפלוטות בלשון יון קורין לראש קיפאלי:
והן ממתקין אותה ברמץ. אפר שיש בו גחלים דקות וכתב רבנו שמשון ז"ל דהך מסקנא לא קיימא בגמ' דילן בפ' הנודר מן המבושל דפריך התם לרב אשי דאמר דרמוצה דהיינו דלעת הטמונה ברמץ פרכינן עליה מהך דר' נחמיה ואסיקנא לה בתיובתא ואין דבריו נכונים דהתם רב אשי ה"ק דכל דלעת שטמונה ברמץ שריא ליה לנודר דלא אסיק אדעתיה לאוסרה עילויה דומיא דביצה טורמיטא דתנן התם דהיינו מין תבשיל שעושין בביצה לא שהוא מין ביצה ואקשינן עלה דכיון דקתני דלעת מצרית כלאים עם הרמוצה אלמא מין בפני עצמו הוא על שם שמאותן מינין נוהגין בני אדם לטמון ברמץ שהן מרין אבל שאר מיני דלועין אונן נקראין כך ואפילו אם טמנו אותן ברמץ וכן פי' הרא"ש ז"ל במסכת נדרים וכן פי' הרמב"ם ז"ל בפי' המשנה:
כמין פול פרסי הוא וקצצוי וכו'. הגרעינין שלו דומין לגרעיני חרובין שהן דקין ועגולים ואין ארוכים ופשוטים כתורמלין של שאר פולין. קצצוי. פי' בערוך תרמלין וייניקאש בלעז ופי' ר"י ז"ל בלשון יון אגרי פאסולי:

הלכה ג

הלפת. נאכו בלע"ז והוא רחב כמין פת קטן רחב כדאמרינן בריש כיצד מברכין:
נפוס. מין צנון הוא ודומה כצורת הלפת ממש וקורין אותו ראכנו טורקישקו ומשינה קצת מטעם הצנון שהוא הארוך כן פי' רמב"ם ז"ל. ויש מי שפירש דנפוס הוא ספאנורא ואין השמועה מתחוורת על אותו הפי' שעינו של זה ירוק ועינו של הצנון לבן או שחור ועוד שאין העלין דומין ויש מי שפירש דנפוס הוא הצנון הארוך על שם שמתנפץ לפעמים כשתולשין אותו וצנון סתם הוא אותו שדומה ללפת ממש בעלין ובפרי. והנכון דנפוס נמי מין לפת אלא שלפת דומה לעיגול של פת כדאמרינן בריש כיצד מברכין ונפוס הוא משופע כמין בצל אלא שקצת אודם יש לו סמוך לעליו, ואתי שפיר דלקמן מפרש נפוס נפון ובלשון לע"ז קורין לו נמי נאכו ועוד דלקמן תנן דצנון ונפוס דומין זה לזה והוו כלאים:
תרובתור וכל הני מפ' להו בגמרא:
הכרוב. קיל בלעז:
כרוב דקיק. פי' בערוך מין של כרוב היא שמתגדל ועושה זרעונין והוא קבוץ ואין העלין נפרדין ובלשון ישמעאל אלקנביטא:

תרדין סילקי. אסילגאש בלעז:
לעונין חמועין. פי' הרמב"ם ז"ל ארמואילאש בלעז ונ"ל שהן איספנג דהן חמוצין קצת תרגום חמץ חמיע:
שימנית תימניתא. שים מדברי:
בצלצול פללגילא. צנינות בלשון ערבי פיגלא. וי"מ בצל של יער כך פירש בערוך:
פרמיעא. תורמים של מדבר ובלעז שאלווטיקו:

הלכה ד

ובאילן. משום דעד השתא איירי בתבואה וקטנית ומיני ירקות תני השתא ובאילן:
האגסין. פי' בערוך לשון ערבי אגאץ ובלעז פיראש:
קרוסטומלין. הן תפוחין שקרויין בלעז פירוש ארוכין ואין להם בטן כשאר תפוחין וכן צורת מדבריים ואח"כ הרכיבום בשאר תפוחי גנה וחזו לאכילה ובלשון יון קורין לעיר קשטרו ולתפוחים קורין מילי:
הפרישין. מפ' בגמ' אספרגילין ובלשון ישמעאל קורין לחבושין שקורין בלשון לעז ממריליוש ספרג'ל וכן פי' ר"י קידיניץ. וכתב רבנו שמשון ז"ל ואין נראה דאין דומין כלל לעוזרדין שקורין שורבאש ופשיטא דהן כלאים. ולי נראה לפ' דפרישין הן חבושין הרכין המתוקין פרושין לקדרה ועוזרדין דקתני הכא הן החבושין הקשין דהכי אורחיה למיתני גבי קנים עיזרדין והיינו קנים קשין כדאיתא בפ' בכל מערבין:
חזרור. מין תפוח מדברי ומשליכין פריו לחזירים:
אפרסקין. פרישקיש בלעז:
רימין. נישפוראש בלעז:
השיזפין. בלשון ערב זיפזוף אסופייפאש ונעשין אדומין מחמת שזיפת השמש:
ורימין. מפ' בברכות כנדי וכנדי משמע בפ' אלו טרפות שהן קשים כסלעים ונישפורש יש להן גרעינין קשין כאבנים ונראה שהם דומיש ומצויין בהן רימה ונעשין אדומין ג"כ:
כלהון זוגות זוגות. כדפרישנא לעיל:
כלהון מין א'. גבי פירות האילן הוא דקאמר הכי רב דאילו גבי קטנית וירקות הא אסיקנא דרב סבר זוגי זוגי קתני להו:
אף הככיים. איני יודע היכן היא שנוייה וקיימא לן כר' יהושע בן לוי וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפ' שלישי:
הא אגס על גבי חזרור אסור. דלא שרינן אלא מאי דתני במתני' לקולא:
הא חזרור על גבי אגס לא. דהא לא תני לאיסורא אע"פ שדומין זה לזה אלא תפוח וחזרור:

ומשני מה דהוה עובדא הוה עובדא. כלומר מעשה שאירע כך הוא אבל אה"נ דאסיר ג"כ חזרור ואגס:
קרדייא פרסקייא. בלשון יון קורין ללב קרדייא כלומר פרסקים המיישבים הלב:
תרדין על גבי ירבוז. סילקי עם אישפראגוש וי"מ ירבוז פינוג'ו:
כרוסבלנין. פי' בערוך לשון יון הן והן תרדין שבשדות ובלעז אטריפצי:
זרגין ולפת. פי' בערוך לשון ישמעאל הוא ובלשון קדש שריג גפן אלמו בלעז:
פיטרא סילינון. פיריגל בלעז ובלעז איטאליאנו פיטרוסיני:
בוטמין. תרגום תחת האלה בוטמא אילן שעושה פירות שקורין וילוטאש אינזינו בלעז:
פיסטקין. לשון ערב הוא:

הלכה ה

נפוס. מין לפת הוא וכן פי' התלמוד נאפון וצנון סתם הוא הארוך שמתנפץ כשתולשין אותו לפעמים ודומין זה לזה שמינם לבן לעולם:
לפסן. פי' בערוך מארוביו בלעז:
מעתה לפת וצנון יהיו כלאים. פי' ר"י הואיל והצנון והנפוס כלאים צנון ולפת נמי יהו כלאים שהרי העלין דומין:
יש מהן שהלכו אחר הפרי. פי' הרמב"ם ז"ל פ' שני דכלאים יש זרעים ואילנות אחרים אע"פ שהן שני מינין בטבען הואיל ועלין של זה דומין לעלין של זה או פרי של זה דומה לפרי של זה דמיון גדול עד שיראו כשני גווינין ממין א' לא חששו לכלאים זה עם זה שאין הולכין בכלאים אלא אחר מראית העין כיצד הלפת עם הצנון פי' הלפת ששרשו קצר דהיינו נפוס וקראו לפת משום שסתמו לצנון וזהו הקצר שפריהן שוין ממש וכן כ' הרב אינם כלאים זה בזה מפני שפריהן שוין הלפת עם הנפוס אינן כלאים זה בזה מפני שהעלין שלהן שוין אבל צנון הארוך עם הנפוס אע"פ שהעלין דומין זה לזה שהם לבנים למעוטי הצנון הקצר דלפעמים שחור פעמים לבן והפרי דומה זה לזה הרי אלו כלאים הואיל וטעם פרי זה רחוק מטעם פרי זה ביותר וכן כל כיוצא בזה ע"כ. וכן נראה פשט השמועה אלא שקשה לי היכן שנינו דלפת וצנון שרי כדי שיתמיה כן דילמא דהלכו בהן אחר טעם הפרי וי"ל דלא אסרה מתני' אלא היכא דדמו קצת דמיון רחוק כמו שיזפין ורימין אפרסקין ושקדים אבל שוין ממש שרי. והראב"ד ז"ל כתב דלפת וצנון כלאים זה עם זה והוכיח כן מסוגיא דלקמן דהטומן לפת וצנונות ושם נכתוב עליה במקומה בס"ד ודברי הרמב"ם ז"ל מפורשין כאן בשמועתנו:

הלכה ו

הזאב והכלב. הכא תני כלאי בהמה דהרבעה ביני בבי דאילן משום דתנא גבי זרעי אילן אע"פ שדומין זה לזה וכו' ובפ' כלאי הכרם תני כלאי בהמה דהנהגה:

כלב כופרי. גאלנו בלעז שצדין בו חיות:

יעלים קבריאולא בלעז והוא אקו הכתוב בתורה דמתרגמי יעלא:

הפרד והחמור. ואפילו הוי פרד דאמו חמור אסור עם החמור והכי אסיקנא בפ' אותו ואת בנו הכל מודים פרד עם האם דאסור:

ערוד. חמור הבר והוא יהיה פרא אדם תרגום ירושלמי מידמי לערוד, וכלאי בהמה דתני הכא כיון דתני זה בזה דומיא דכלאי פירות אילן משמע דבהרבעה מיירי דאסירי להנהגה כדמוכח בגמ':

הא כלב עם כלב כופרי אינן כלאים. דליכא אלא שם לווי ביניהן דאי ס"ד כלאים כי היכי דתנן הסוס והפרד והחמור החמור והערוד ליתני נמי הכלב וכלב הכופרי וטעמא דאינן כלאים היינו משום דתנן לקמן דכלב מין חיה בפ' כלאי הכרם ותניא בתוספתא דכלב כופרי מין חיה:

ודלא כר' מאיר. דאמר לקמן דכלב מין בהמה ומודי בכלב כופרי דהוא מין חיה כדמפ' ואזיל ותנן לקמן דבהמה עם חיה וחיה עם בהמה כלאים ואע"ג דההיא מיתניא גבי חרישה אהניא למתני' דהרבעה כדפרישית:

עוף לא תניתה. עופות דמיין להדדי דאסירי משום כלאים לא תני הכא:

פיסיוני. כאיישאן בלעז:

שדומין זה לזה. דשלשתן בעלי רקמה הן, דנוצה שלהן מצוייר בגוונים נאים:

טווס. בלע"ז פאוון:

וכן חיה ועוף כיוצא בהן. משנה היא בפ' הפרה דקתני התם אחד שור ואחד כל בהמה וכו' לכלאים ולשבת וכן חיה ועוף כיוצא בהן דכלאים ולקמן יליף לה מקראי איכא מ"ד ילפינן בהמתך בהמתך משבת ואיכא מאן דיליף מחקותי תשמורו:

צורכה להא דר' יוחנן. דאייתי הא דתני בר דלייה דלא שמעינן מהתם:

תנינן הכא חיה. כגון יעלים ורחלים צבאים ועזים:

ופירש תנא תמן. מהיכא קא יליף לה והיינו דכל היכא דכתיב שור או בהמה גמרי משבת כדאיתא התם א"כ למה נאמר שור וחמור אלא שדבר הכתוב בהווה והתם בפ' הפרה ילפינן כלהו בג"ש:

תנינן בהמה הכא. כלאי בהמה דדמו הסוס והפרד הפרד והחמור וכן גבי חרישה קתני לקמן כלאי בהמה אסורים זה עם זה ואע"ג דלא כתיב גבי הרבעה וכל בהמתך ולא

גבי חרישה אלא שור וחמור ומתני' דהכא אשמועינן בין בכלאים דהרבעה בין בכלאים דחרישה:

ופירש תנא תמן. מהיכא נפקא ליה כדכתבינן:

חיה ועוף תניתה תמן ופירש תנא הכא. דקתני התם חיה ועוף וכו' ולא תני התם דאפילו היכא דדמו אהדדי דהוו כלאים:

ופירש תנא הכא. במתני' גבי חיה דצבאים ויעלים אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה וגבי עופות תני בברייתא תרנגול וטווס ופסיוני וגלי מתני' דהכא בחד בבא דפ' הפרה וה"ה לאידך הוי דצורכא לר' יוחנן:

ויאות בא להודיעך וכו'. ודאי צורכא לדבר דלייה כדקאמר ר' יוחנן דלא תני התם אלא שיש איסור כלאים בעוף אבל לעולם נימא דבעופות מחולקין קאמר ומקלס למימרא דר' יונה חברו:

המרביע בחית הים מהו. שיהו אסורין בכלאים דהרבעה וקא מיבעיא ליה הכי משום דכלאים דהרבעה מבהמתך דשבת גמרינן בפ' הפרה ולית לן לרבויי אלא כל מילי דיבשה דאדם רגיל לחמר אחריהם דבמחמר כתיב קרא דבהמתך כן כתבו התוס' בפ' הפרה וקשיא לי תינח למאן דיליף לקמן מבהמתך אלא למאן דיליף לקמן מאת חקותי תשמורו דדרשינן חיקויי וציורי צורות שצירתי בעולמי מאי איכא למימר לכך נ"ל דמשום דבימי המבול לא מתו דגים שבים כדכתיב מכל אשר בחרבה מתו ואי שייך בהו רביעה פשיטא דבאותו הדור רבעום או נרבעו ולא אשכחן דאיענש משו"ה מיבעיא ליה וצריכין אנו לומר לפי המסקנא דלא חטאו לא אדם בהן ולא הן בעצמן:

כתיב בהן למיניהם. דכתיב אשר שרצו המים למיניהם וגמר מלמינה דיבשה דכתיב ואת הבהמה למינה ואת כל רמש האדמה למינהו:

לא אמר כן. דשאל רב כהנא מריש לקיש מרביע בחית הים אלא שאמר בשם ריש לקיש בסתם כל שכתוב בו למינהו כלאים נוהג בו:

הותיב כהנא וכו'. סוגיא זו איתא בב"ר שהיא אגדת ארץ ישראל ורש"י ז"ל בפירושיו כך גורס הותיב כהנא הרי חית הים דכתיב בהם למיניהם מעתה כלאי הרבעה נוהג בהן ופי' ז"ל שם דחיה ועוף שנינו במשנה בפ' הפרה שהן כלאים בבהמה דכתיב בהמתך לא תרביע כלאים וגמר בהמתך בהמתך משבת ובירושלמי מפיק לה מאת חקותי תשמורו דרבוייא הוא ובדגים לא שנינו שיהו כלאים להרבעה ואם כדבריך שכל מי שכתוב בו למינהו כלאים נוהג בו דגים נמי נוהג בהן כלאים שאף הן חית הים דכתיב ואת כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים למיניהם חית הים קרי כל מינין שבפרשה הוו חיות

כגון קוף וכלב וחתול וכיוצא בהן וישנן בים כדמפ' בהעור והרוטב כל מה שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה:

פריס כהנא מצודתיה על ריש לקיש. כלומר תפסו בדבריו:

וא"ר יונה יכיל. כלומר ועדיין לא צדייה דגבי הרבעת כלאים לא אמר ריש לקיש כל שכתוב בו למינהו כלאים נוהג בו:

יכיל אנא פתר לה משום מנהיג. כלומר בהנהגת כלאים הוא דאפשר לקיים אף בדגים ע"כ לשון הרב. וקשה דהא אפילו גבי הנהגה לא שנינו שיהא נוהג בדגים ונ"ל לתרץ בדוחק דכיון דתנן במתני' אדם מותר עם כולן לחרוש ולמשוך ואדם דרכו למשוך ספינה בים ותני דמותר עם כולן הא זה עם זה אסור דכל היכא דאדם דאדם מושך תני איסורא בכולן והתוס' ז"ל בפ' הפרה כתבו דה"ג התיב כהנא הרי דגים שבים וכו' ומפרשים דבמין חיות הים שייך בהו הרבעה דיש להם זכרות דדמו להנהו דיבשה אבל בדגים לא שייך בהו הרבעה והכי פריך והרי דגים שנאמר בהן למינהו דכתיב ואת כל נפש החיה הרומשת נפש אלו דגים החיה כמשמעה וכי כלאי הרבעה נוהג בהן והיאך יכול להרביען והא אין להן זכרות וגבי כלאי הרבעה תנן לקמן בפ' כלאי הכרם דאינו אסור מן התורה אלא להרביע והיינו כדמפ' בפ' הפועלים אינו חייב אלא במכניס כמכחול בשפופרת וכן פסק הרמב"ם ז"ל פ"ט ומשני דהא דקאמר בדגים כלאים נוהג בהן היינו דוקא בהנהגה אבל בהרבעה לא משכחת לה ולהכי לא פריך לעיל אמרביע חית הים אליבא דר' ירמיה אלא אליבא דר' אחא דקאמר דכל שנאמר בו למינהו דהיינו אפילו סתם דגים כלאים נוהג בהן:

לכיסא. מין דג הוא:

יריקא. מין דג אחר הוא:

ואינון שייכין. מושכין דוגית א' וכיוצא בה וכלאים הם שאין דומין זה לזה וכלאים דחרישה אפילו בהנהגה בעלמא אסור דתנן אסורין לחרוש ולמשוך ולהנהיג:

הלכה ז

אין מביאין אילן באילן. סתמא קתני לה בין אילן סרק על גבי עץ מאכל או עץ סרק על גבי עץ סרק או עץ מאכל על עץ מאכל כדאיתא בגמ':

ור' יהודה מתיר ירק באילן. דקסבר דאין מתאחה ופועל בטל הוא כדאיתא בגמ':

והן מתאחין ונעשין כלאים. אלמא דירק ואילן חשיבי כלאים:

שהוא נותן זה בצד זה. זרע תפוח וזרע אבטיח מתאחין:

ברם הכא ירק באילן. דהיינו הרכבה של ירק באילן אין מתאחין:

יש ספרים דגר' הכי תני מניין שאין מרכיבין עץ סרק על גבי עץ מאכל ולא עץ מאכל על גבי עץ מאכל ולא גרסי עץ סרק על גבי עץ סרק ויש גורסין מניין שאין מרכיבין עץ סרק על גבי עץ סרק ולא עץ סרק על גבי עץ מאכל ולא עץ מאכל וכו'. וכתב הרא"ש ז"ל ומסתברא כגירסא קמייתא דעץ סרק כיין שאין עושה פרי כחד מינא חשוב. ונ"ל דהנכון כגירס' אחרונה דמתניתי' מסייע לה כדפרישנא ועוד דאי משום דלא עביד פירא לא חשיב מינא וכאילו אינו הוא אי הכי אפילו עץ מאכל ע"ג עץ סרק לישתרי ועוד דגבי כלאים לא אזלינן בתר עשיית פרי אלא שמכחיש חכמת היוצר ח"ו דומה שהוא חכם מהבורא:

את חקותי תשמורו. כדמפ' ואזיל:

דר' אלעזר היא. דאיהי דריש לקמיה ובפ' ד' מיתות דהוזהרו בני נח בהרכבת האילן ובהרכבת בהמה מהאי קרא משום חוקים שחקקתי כבר ואסיקנא התם מדלא כתיב ושמרתם את חקותי משמע את חקותי אשר מעולם תשמורו מלמד שהזהיר כבר את נח ובניו עליהן ואלו הן החקים בהמתך וכו' שדך וכו' ומשמע בסמוך דאפילו מאן דדריש חוקים שחקקתי כבר אלמינהו סמיך והיינו משום דכתיב בפרשת בראשית דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ פרי עושה פרי למינו וכן גבי בהמה דכתיב ויעש אלהים את חית הארץ למינה וקשה דתרתי למה לי ומפ' ר"ת בפ' ד' מיתות דאי לאו את חקותי הוה אמינא למינהו לאו לאיסור כתיב שצוה כן לבני נח ואי לאו למינהו הוה אמינא את חקותי שחקקתי לך כבר במרה:

מעתה יהא אסור לאדם הראשון. בניחותא כלומר ומכאן דרש ר' אלעזר לקמן דכלאים נאסרו לאדם הראשון דהיינו כלאי בהמה וכלאי האילן:

חוקים שחקקתי בעולמי. נראה בעיני דדריש ליה ציורי וחקויי שציירתי בעולמי כמו וחקותה עליה את ירושלם, על כפים חקותיך ומש"ה פריך דאי הכי תאנה שחורה ע"ג לבנה נמי ליתסר:

ומשני ולא מכלאי בגדים למדת. דבריש מכילתין ילפינן כלאי בהמה מכלאי בגדים וכו' וכיון דגלי לן רחמנא בחדא דאלמינהו קפדינן ה"ה אכלהו. השתא נראה לתרץ דצריכי למינהו וחקותי דאי כתיב חקותי הוה אמינא כל צורותי בכלל ואפילו תאנה שחורה ולבנה ושור שחור ולבן קמ"ל למינהו ואי כתיב למינהו ולא כתיב חקותי הוה אמינא דישראל גמר מאדם הראשון ועוד דהא כתיב בהמתך דדוקא בהמה שלו קא מזהר אבל לא בהמת חברו וכ"ש בהמת גוי על בהמת גוי וכן שדך דוקא אילן שלו או זרעים שלו קמ"ל חקותי כל צורותי ואפילו דגוי, ובהמתך דכתיב אייתר לג"ש דפ' הפרה והכי דריש

בת"כ כמה דרשות דלא סגי להו בהמתך ומוכח להו מחקותי ור' אלעזר נמי הכי דריש ליה אלא דס"ל דמשמעותא דקרא היא חקותי אשר מעולם צויתי לאדם ולנח תשמרו והיינו אזהרה דכתיב בהי ייעש אלהים את חית השדה וגו' שבני אדם ישמרו בה למינה ולא שאינה מינה וכן גבי אילנות ודשאים וכיון דפי' חקותי לשון חוקים וגזרות אע"ג דאשכחן ביה נמי לשון חוקיי דהיינו ציור תרתי שמעת מינה. והשתא מיתרצא ההיא דפ"ק דקידושין דאמרינן הרכבת האילן אסור בחו"ל אדשמואל דאמר קרא את חקותי תשמורו חוקים שחקקתי כבר והשתא למה לי דהא מהיקישא נפקא דאיתקוש שדך לבהמתך מה בהמתך בין בארץ בין בחו"ל אף שדך בין בארץ בין בחו"ל ועוד קשה דאשכחן לשמואל גופיה דדריש הך דרשא פ' ד' מיתות לפרישי טעמא דר' אלעזר ורבנן פליגי ובהאי דפרשינן לא קשיא כלל דמשום דכמה דרשות נפקא לן מחקותי דלא נפקא לן מבהמתך וכולהי מודו בהו נקיט לה. והתוס' תירצו דנהי דלא דרשי רבנן למינהו גבי בני נח משום דלא כתיב אזהרת כלאים גבי צוויין דאדם אבל גבי ישראל כיון דאשכחן דנצטוו ישראל על הכלאים מסתבר דכך מסר להן הגבולין של כל מין ומין דהיינו כל למינהו האמור בבראשית דהיינו חוקים שחקקתי בעולמי ונפקא מינה לרבויי דגים ועופות להרבעה להאי תלמודא א"נ לאשמועינן דגבי אילן אין איסורא כמו גבי זרעים אלא דוקא בהרכבה ולא הוה מפקינן קרא ממשמעותיה דכתיב לא תזרע אי לאו חקותי דאשכחן כבר למינהו במעשה בראשית ע"כ:

הרי דשאים כתיב בהן למינהו. כלומר כיון דכי כתיב חקותי שחקקתי כבר אלמינהו דהוזכר בהן קאי הרי דשאים כתיב בהן למינהו וא"כ יהו גוים מוזהרין נמי אכלאי זרעים ואיהו תני מותר הגוי לזרוע כלאי זרעים:

אין כתיב בצווי אלא בהוצאה. דגבי צווי כתיב תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע וגבי הוצאה כתיב ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו:

א"כ למה נתקללה הארץ. כשלקה אדם דהשתא לא מסקינן טעמא ליטין ביזייא וכו' וכיון דשמרה מצוותה ועשתה סייג לצווייו:

ע"י שעברה על גזרותיו של הקב"ה. ועץ פרי שיהא טעם העץ כטעם הפרי:

והיא לא עשתה כן. אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא העץ פרי והכי איתא בב"ר פרש' ה':

שמחה בצוויה והוסיפה אילני סרק. ופי' הכתוב עץ פרי עץ שיהא בו פרי ולרמוז שעשתה ג"כ עץ שאינו עושה פרי כתב עץ עושה פרי לחלק שמדעתה הוסיפה זה:

יפה נתקללה. דכתיב ארורה האדמה כשנתקלל אדם נפקדה גם היא עוונה עליה ונתקללה בדין ולא נתקללה מיד שהקב"ה מעביר ראשון ראשון:
ליטין ביזייא דכן איינוק. ארורים השדים שכך הניקו ולפי שנברא מן האדמה קלל את האדמה. לשון יין קורין לדדין ויזיש תרגום עטיניו מלאו חלב ביזוהי איתמליאו חלבא:
ג' נכנסו לדין. אדם וחוה ונחש:
תמן תנינן. בב"ק ס"פ הפרה:
אלא בהמתך לא תרביע כלאים. ולא מישתמע אלא בהמה וחיה:
ועוף מנין. וה"ה חיות הים כדמשמע לעיל מניין שמוזהר בהרבעתן:
מאת חקותי תשמורו. רש"י ז"ל פי' דריבויא קא דריש ובב"ר פי' דמשמעות קא דריש דהיינו חיקויי וציורי ומ"מ סמכינן אלמינהו דהא כלהו מכלאי בגדים גמרי דכתיב ואת כל עוף כנף למינהו וגבי חית הים נמי כתיב ואת כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים למיניהם:
ואית תנאי. תנא שונה ברייתות:
מבהמתך לא תרביע כלאים. ויליף בהמתך בהמתך משבת כדיליף בגמ' דילן בפ' הפרה:
הרכיב אילן והרביע עוף. מ"ד התראתו מחקותי תשמורו נפקא חייב שתים דבהרבעת עוף כתיב למינהו ובהרכבת אילן כתיב למינהו וכתב לך את חקותי תשמורו לומר חוקים שחקקתי בעולמי אני מזהיר לך וקיי"ל בפ' בתרא דיומא שהשמר דלאו לאו הוא הילכך חייב שתים דדמי לאוכל דם וחלב בהעלם אחד:
מ"ד מבהמתך לא תרביע אינו חייב אלא אחת. דאין שם אלא בהמה ועוף מדרשא אתיא ליה והרכיב אילן נפקא לן בפ"ק דקידושין מדאיתקש שדך לבהמתך מה בהמתך בהרבעה דהיינו מכניס מין תוך מין בידים אף שדך לא תזרע בהרכבה דמכניס מין תוך מין וא"כ כלה נפקא לן מבהמתך וליכא בדוכתא אחרינא קרא לזה לאוסרו וקרא לזה לאוסרו והוי לאו שבכללות הילכך אינו חייב אלא אחת:
ה"ג הרביע בהמה והרביע עוף מ"ד מחקותי תשמורו חייב שתים ומ"ד מבהמתך לא תרביע כלאים אינו חייב אלא אחת. ובספרים מוחלפת השיטה וצריכי הני מימרי חד לאשמועינן דלמ"ד מבהמתך אפילו בהרביע והרכיב דדמו לשני שמות פטר ואידך לאשמועינן דאף בהרביע והרביע דדמי לשם אחד מיחייב ב' למאן דדריש חוקותי תשמורו דהתורה חילקן בפ' בראשית דעל כל חד כתיב למינהו:
רכב של תמרה. היינו רכבא דדקלא המוזכרת בתלמוד והן זכר ונקבה. לעשות פרי:

מה זיתים אין בה הרכבה. משמע דאין מתאחה בהן שום מין אחר כשאר אילנות והא דאמר לעיל דזיתים ורימין מתאחין ויוצא מהן שיזפין היינו לזרוע הגרעינין בארץ אבל שיקבל סדן הזית שום דבר אינו מקבל והכי אמר לעיל אליבא דר' יהודה:

הא מכלל שיש בהן פסולת. כלומר ומכלל ברייתא זו משמע שיש בהן פיסולת דקתני אין מרכיבין זיתים בתמרה משמע דיש בהן פסולת דמתאחין בשאינן מינן:

ומשני שנייא היא שהוא עתיד למתקה. כלומר לא שמתאחה הזית באילן תמרה אלא מפני שנטיעה של אילן זית מרה ונוטעה בין הדקלים כדי שתינק מדבש הדקלים למתק הזית:

הלכה ח

סדן של שקמה. עד שלא נקצצה נקראת בתולת השקמה ומשנקצצה נקראת סדן כן פי' רש"י ז"ל בפ' מקום שנהגו:

פיגם. מין ירק הוא רודא בלעז:

קדה לבנה. מין אילן הוא קושט בלעז ויש לי ריח טוב והוא המוזכר בתורה בסממני שמן המשחה ותרגומו קציעה והא דתנן קדה לבנה משום דקדה סתם בלשון תלמוד מין ירק הוא כדאמרינן בפ' בכל מערבין הקידין והאורבנין מין ירק:

חצוב. הוא חצובה המוזכרת בפ' אין צדין חצובא מקטע רגליהון דרשיעיא והוא עשב שיורדין שרשיו בארץ אמות הרבה ולא ינטו הנה והנה:

שיהא מקירו. פי' בערוך שיהא לו לצל לשון המקרה במים לשון אחר לשון קור שיהא מקררו:

בתוך האבטיח. בתוך שרשה:

זורקת מימיה לתוכו. שהאבטיח לח ומלא מים:

לתוך החלמית. פי' בערוך מלווא בלעז ובלשון ארמי הרני והוא עשב עליו עגולין ומצד אחד פתוח בלילה כפותה בקרקע וכשחמה זורחת היא עומדת ופתחה למולה וכשחמה הולכת מסבבת פניה למולה היא מתעגלת עמה עד ששוקעת החמה ואותו הארץ הוא פתוח כנגד החמה לעולם וכשחמה שוקעת היא נכפפת בקרקע ע"כ:

בלא כך אינו אסור משום זרעים תחת הגפן. כלומר דבמתני' משמע דאינו אסור אלא מפני שהוא מרכיב אילן בירק ותיפוק לי דאסור בשביל שנטועה האבטיח אצל עבודת הגפן ותנן בפ' המבריך דעבודת הגפן מקדש:

תחת הגפן. כלומר תחת עבודת הגפן דהיינו ששה טפחים לרבנן:

ומשני כשהעמיק. שורש האבטיח למטה משלשה טפחים ושם הכניס הזמורה תוך שורש האבטיח דכך שיערו חכמים דעד ג' טפחים יונק הגוף מריח הארץ:
שרשי פיאה. שם עשב המוזכר בפ' במה אשה דמעלי לרפואה וצובעין בו אדום:
תוך ד' אמות שבכרם. דהיינו שיעור עבודת הכרם וכרם מפ' לקמן שתים כנגד שתים וא' יוצאה זנב:
הרי אלו מותרין. שרשי הפיאה והכרם עבודת הגפן ועבודת הכרם כי הדדי נינהו מאי דשרי בהאי שרי בהאי. ומה שכתב רבנו שמשון ז"ל דהך סוגיא כר' עקיבא אין צורך דכרבנן אתיא דג' טפחים דהכא לאו בהרחקה מעיקר הגפן הן אלא לשיעור גובה העפר הן כשיש שיעור גובה ג' טפחים כו"ע מודו דמותר להביא שרשי זרע אחר תחתיהם. ופסק הרמב"ם ז"ל הך ברייתא דשרשי פיאה בסוף פ"ה אלא שלא פי' דבעי עפר על גובה ג' טפחים וקיצר שם:

הלכה ט

הטומן לפת וצנונות. לפת או צנונות להשתמר בקרקע שכן דרכו ואין מתכוין לנטיעה:
תחת הגפן. תחת עיקר הגפן:
אם היו מקצת עלין מגולין. דנראה דכוונתו לשמטן משם:
אינו חושש משום כלאים. ואע"ג דהא נתחבין שרשי הגפן תוך הלפת או תוך הצנון דהא רך הוא וקל לתחוב בו דבר עוקץ ואיכא משום מרכיב אילן בירק והאי בכל האילנות נמי אסור אפ"ה שרי ואפילו הוסיפה הגפן או הלפת מאתים שרי דאין כאן זריעה ומפ' בגמ' דלא סגי בעלין מגולין אלא שטמנן כשהן באגודה:
ולא משום שביעית. דאם היו מששית וטמנם בשביעית והוציאו גידולין כדרך שעושין הבצלים דאפילו בתלוש מוציאין עלין אע"ג דספיחי שביעית אסורין באכילה הני מותרין באכילה ואפילו לר"ש דלית ליה איסור ספיחין אשמועינן דאין בהן נמי משום קדושת שביעית ומותר למוכרן במלבוש ולמידי דלאו אכילה:
ולא משום מעשר. דאע"ג דמיתוסף מחמת לחלוחית הקרקע על אותו תוספת קאמר דלא בעי עישורי ולית בהו משום טבל. ולדעת ר"ת נפ' כך אם היו הבצלים או הצנונות משנה שלישית שהיא מעשר עני וטמנם ברביעית שהיא מ"ש והוסיפו גידולין לא צריכי פדיון כדין מ"ש:
ונוטלין בשבת. דאוחזן בעלין המגולין ולא חיישינן אם העפר ניזוז ונופל מאליו. וכתב רש"י ז"ל הא דנקט מקצת עלין מגולין משום נוטע בשבת נקט לה ולא משום מילי אחריני דאי אין מקצת עלין מגולין אין לו במה לאוחזן ע"כ:

הרי זה כלאים. ולוקה בגמ' מפ' לה ר' יוחנן דלוקה לת"ק בתוך ו' על ו' טפחים ובחבושין דהיינו שמוקפין גדר או זריעה:

ר' יהודה אומר אינו כלאים. אינו לוקה:

עד שיהו וכו'. ובמקורבין זה לזה בתוך טפח איירי וריש לקיש מפ' לה אפילו בזרע בחורבה איירי ות"ק סבר דלא אמרינן ראש תור בתחלת זריעה אלא ניחא ליה בערבוביא ור' יהודה סבר דהכא נמי אמרינן ראש תור ולא לקי אלא באין שם חורבה ובג' מינין או במוקפין זריעה או גדר:

לפת וצנונות. וראש שלהן עב ואין שרשן מסתעף ומסתבך בשרשי האילן כשאר ירק אבל שאר דברים כמו תרדין וכרפס וכיוצא בזה אסור ואפילו עלין מגולין ורמב"ש פי' לפת וצנון לפי שעה אין דרכן לצמוח ולכך לא נחיש להן הא שאר דברים לא כגון בצלים ושומין דרכן לצמוח ואפילו בזמן מועט הילכך חיישינן ור' יוחנן פליג עליה ואמר דבהטמנה לפי שעה לא חיישינן:

היא שאר דברים. שנכרכין ומשתרגין או צומחין מיד שרי בעלין מגולין כדמוקי לה ר' חייא לקמיה:

במה אנו קיימין וכו'. טעמא דר' יוחנן מפ' ואזיל תלמודא דקשיא לן עלה דמתני' היכי מתרצינן להני חידושי דמתני' לאיסורא אלא להיתירא הוא דמיתרצא:

או משום זרעים באילן. כלומר דאין תימר דמשום איסורא כשמתכוין לנטיעה תני לה דמתוך שהם רכין נתחבין שרשי האילן בהם דאיכא משום מרכיב ירק באילן אמאי תני גפן דחמירא דאית ביה תרתי משום מרכיב ומשום קידוש לאשמעינן אפילו שאר כל האילנות דלא שייך בהו קידוש אלא מרכיב לחודיה נמי דאסור ושביעית ומעשר נמי איכא ובשבת נמי איסור שבת איכא:

ואי משום שאינו רוצה בהשרשתן. כלומר ואין תימר דמשום היתרא הוא דנקט לה גפן דכשאין מתכוין לנטיעה שאינו רוצה בהשרשתן וכגון באגודה שרי ואפילו תחת הגפן דאית בה תרתי משום מביא אילן בירק ואית בהו משום קידוש כלאי הכרם אפ"ה מותר לפי שאינו רוצה בהשרשתן דדבר שאין מתכוין הוא אי הכי מאי טעמא נימא דלא שריא מתני' אלא בהני דהא כיון דטעמא משום דבר שאין מתכוין מותר הוא דשרי נשרי נמי שאר דברים תרדין וכרפס דדמי להא דתנן לקמן כשאגיע שם אלקטנו מותר אלא על כרחין דלפת וצנון לאו דוקא דהיינו כי טעמא דר' יוחנן:

מן דתני ר' חייא. בנוסח משנתנו היה שונה גבי כלאים:

אגודה של לפת אגודה של צנונות. דהיינו שלא כדרך שתילה דגלי אדעתיה דלא ניחא ליה בהשרשתן:

הוה לית טעמא דא אלא משום שאינו רוצה בהשרשתן. דלהכי מוקי לה ר' חייא באגודה ובעלין מגולין לאשמועינן דהיינו טעמא דמתני' דשריא בגפן בעלים אע"ג דאיכא תרתי מרכיב וקידוש באגודה דמוכחא דלאו דרך שתילה הוי ולאו משום לפת וצנונות גופייהו כדקאמר חזקיה הילכך אפילו בשאר ירקות נמי שרי דבאגודה תליא מילתא וכר' יוחנן. ולענין הלכה קיי"ל כר' יוחנן אע"ג דפליג אחזקיה רביה כיון דמסיק תלמודא כוותיה ועוד דר' חייא אביו מפ' נמי מתני' כוותיה וכדאסיקנא הילכך נקטינן הכא גבי כלאים דל"ש לפת ל"ש צנונות או שאר ירקות אע"ג דאיכא בהו שרכא אם היא אגודה ועלין שרי ואפילו תחת הגפן וכל שכן תחת שאר האילן. ולגבי שביעית ושבת ומעשר בעלין מגולין סגי ולא בעינן בהו אגודה דבגמ' דילן בפ' במה טומנין מייתי לה גבי איסור שבת ולא בעינן אגודה אלא עלין מגולין דכי תני ר' חייא אגודה אכלאים דוקא הוא דקאי וכן דעת הרמב"ם ז"ל שכתב בפ"ב דהל' כלאים הטומן אגודת לפת וצנונות וכיוצא בה תחת האילן ואפילו תחת הגפן אם היו מקצת עלין מגולין אינו חושש שהרי אינו רוצה בהשרשתן ואם אינן אגודה או שלא היו העלין מגולין חושש משום כלאים ע"כ. ובפ"א דהלכות שמטה כתב בלא אגודה וז"ל הטומן לפת וצנונות וכיוצא בהן בשביעית אם היו מקצת העלין מגולין אינו חושש ואם לאו אסור ע"כ, והראב"ד ז"ל למד מן הסוגיא הזו דאסור לזרוע זרעים וזרעי אילן כאחת והשיג על הרמב"ם ז"ל שכתב בפ"א ומותר לזרוע זרעים וזרעי אילן כאחד ע"כ וכתב עליו א"א דבר זה אינו מחוור דבירושלמי פ"ק בפיסקא דהטומן לפת וצנונות תחת הגפן גרסינן במה אנו קיימין אי משום זרעים באילן למה לי גפן אפילו שאר אילנות פי' אם לא היו העלין מגולין תחת כל האילנות נמי חושש משום כלאים ואי משום שאינו רוצה בהשרשתן למה לי לפת וצנון וכו' פי' אם תאמר משום רישא נקט לה גפן שאם היו העלין מגולין דאפילו תחת הגפן מותר לפי שאינו רוצה בהשרשתן וכו' נראה מכאן שהזרעים עם האילן אסרינן בזריעה וכן נראה מכאן שהלפת עם הצנון כלאים זה עם זה וכן נראה מהמשנה עכ"ד. ותמהני דמה שכתב הרמב"ם ז"ל שם הוא ברור בתוספתא ובמכילתין ובפ"ק דמס' פאה ומוכח לה מקרא ובפ"ק דקידושין נמי הכי משמע דאמרינן מה בהמתך בהרבעה אף שדך בהרכבה ותו לא דומיא דבהמות וליכא למימר דלענין מלקות הוא דילפינן וכמו שכתבתי וכן דעת התוס' פ' ד' מיתות והאי דפריך הכא אפילו שאר אילנות כבר פירשתי לעיל לאו משום לפת וצנון זה עם זה אלא דמשום תחיבת שרשי האילן תוך הצנון שהוא רך דהוי מביא ירק באילן פריך וזה

בכל האילנות אסור וכן מוכח הלשון דקאמר אי משום זרעים באילן כלשון המשנה אין מביאין ירק באילן ולא קאמר זרעים ואילן אבל זריעת זרעים עם אילן שרי בכל אילנות דלא אסרה תורה אלא דוקא עם הגפן כדאיתא התם בפ"ק דפאה ובפ' כלאי הכרם. עוד למד מכאן דלפת וצנון אסורין זה עם זה ובא במחתרת להרוס דברי הרמב"ם ז"ל וניתן להצילו דלדברי הר"א ז"ל הכי פריך למה לי לפת וצנונות דמשמע דמשום דהיו כלאים זה עם זה קפיד שאינו רוצה בהשרשתן מטעם איסירא דאינהו גופייהו הוא דבעינן עלין מגולין אפילו שאר דברים נמי שאין כלאים זה עם זה בעינן עלין מגולין מטעם זרעים אצל אילן ולדעת זו כי תני ר' חייא אגודה להודיע דלא תנינן לפת וצנונות בהדי הדדי אלא לפת לחוד וצנונות לחוד כיון דהוו באגידה שרי דהא אינו רוצה בהשרשתן ולא בעינן עלין מגולין כי הוו אגודה ולא קתני מתני' אלא משום שבת דלא יזוז עפר ודלא כר' אלעזר בן תדאי דלקמן וכן כתב דעתו מפורשת בהשגה אחרת פ' שני בהדיא וז"ל א"א מפלפול השמועה ראיתי שלא תפסו אגודה אלא להודיע שאין לפת וצנון דיוקא ביחד אלא או לפת או צנונות לפיכך אם היו עלין מגולין אפילו לפת אחת אין בו כלאים עם הגפן וכ"ש עם שאר האילנות או אם היו אגודות אין בהן כלאים שהרי אינו רוצה בהשרשתן ואע"פ שאין עלין מגולין ולמאי דתני ר' חייא אגידה הא דקתני עלין מגולין לאו משום כלאים ומעשר ושביעית נקט לה אלא משום שבת ע"כ. ומה שחשב דלפת וצנון כלאים זה עם זה ובזה בנה יסודותיו תימה גדול הוא דהא אמרינן לעיל הלפת והצנון הלכו בהן אחר הפרי הלפת והנפוס הלכו בהן אחר העלין וכי היכי דלפת ונפוס לקולא הוא דהכי תנן במתני' ה"נ לפת וצנון. ועוד דפריך הרי צנון ונפוס הרי פרי דומה ועלין דומין ותימר כלאים משמע דמעיקרא אמרינן דמשום פרי דומה שרי ומה שכתב שכן נראה מהמשנה אימוראי בקיאי במתני' טפי מינן אלא פי' השמועה כמו שכתבתי שם. ומה שכתב נמי דלר' חייא נמי דתני אגודה הא דתני עלין מגולין לאו משום כלאים וכו' אלא משום שבת אמת הוא בגמ' דילן כי מייתי לה בפ' במה טומנין לא הזכירו שם אגודה אבל קשה ר' חייא כיון דמודי דבעלין מגולין סגי גבי כלאים למה לי למיתני הכא אגודה דאי לאשמועינן דכי איכא אגודה דבלאו עלין מגולין סגי ליתא דיותר דרך זריעה הוא עלין מגולין ובלאו אגודה מאגודה ובלאו עלין מגולין, וכ"ת דלגבי איסורא קמ"ל דבלאו אגודה ועלין דאסיר ממתני' שמעינן לה ועוד דבשמעתין הא אסיקנא דלהתירא תני לה ונתקיימו כל דברי הרמב"ם ז"ל ולא נפל דבר אחד מכל דבריו:

פגה שטמנה בתבן. תאנה שאינה מבושלת כל צרכה וטמנה בתבן להתבשל שהוא חם קצת וסתם תבן הוי מוקצה לבנין:

וחררה שטמנה בגחלים. שלא תאבד חומה:
אם מקצתן מגולין. שיכול לאחזן במקום המגולה והתבן והגחלים נשמטין ונופלין:
תוחבן בשפוד ובסכין ונוטלן. ואפילו אין מקצתן מגולין ובפ' כל הכלים גרסינן בכוש או בכרכר:
ור"ש מתיר. אפילו שעושה חריץ כיון דאין מתכוין:
מותר לטלטלן. דאין מזיז עפר ובמקומו עומד:
אוף אנן תנינן וניטלין בשבת. דלית בה משום מזיז וס"ל דמתני' רבנן היא וכדלקמיה ובעפר שרוי במים קאי:
דר"ש היא. ולא תסייעיה מהכא דמודין לו:
אית לך שביעית ר"ש. וכיון דתני משום שביעית משמע דמתני' רבנן דלא כר"ש דהא אפילו ספיחי שביעית גופייהו שרי ר"ש באכילה כדאיתא בפ' הפיגם ומייתי לה בפ' מקום שנהגו:
ומסיק לעולם ר"ש היא ודקשיא לך דעדיפא מינה שרי ר"ש הכא לאו משום איסור אכילה תני לה אלא לגבי קדושה איצטריך למימר דאין בהן משום קדושת שביעית ולית בה בהני לפת וצנונות משום לאכלה ולא לסחורה ולא להפסד אבל שרו לסחורה ולכל מה דבעי מה שאין כן בשאר ספיחים ולעולם לא תסייעיה. ואיפסיקא הילכתא כר' אלעזר בן תדאי במס' שבת פ' כל הכלים וכר"ש בגרירה בפ' במה מדליקין:
זרע שני מינין בבקעה או בחורבה. כלומר זרען במפולת יד יכסה אותן בעפר כדרך הזורעין בבקעה או בחורבה דאין כאן חבישה או שנפלו תוך שדה תבואה שיש כאן חבישה אלא שחלקן גדר:
ר' יוחנן אמר פטור. דהא בחורבה אין כאן חבישה ובתוך שדה תבואה הא נתחלקו ובתר נפילתן בארץ אזלינן:
ריש לקיש אמר חייב. דאחר יציאתו מתחת ידו לזורען אזלי':
על גבי הים על גבי סלעים וכו'. דכל הני לאו מקומות זריעה נינהו דמ"מ כוונה לזריעה בעינן והכא אפילו כוונה ליכא ואפילו חשב כן בטלה דעתו אצל כל אדם:
טרשין. אבנים חדין וקשין ובלשון ישמעאל טרש:
ע"ג פיטרא. לשון לעז הוא ובלשון ארמי צונמא:
בזורע ע"מ להתקין גדר וכו'. להתקין גדר בין שני המינין דמ"מ ליכא כוונת חבישה:
ולענין שבת עד שתנוח. הזורע בשבת אותן מינין השנויין שם דלפחות בעינן בהו שנים בעינן שירדו תכופים ולא מחולקין דבעינן מלאכת מחשבת דהא נתכוון לזרוק ד' וזרק ח' פטור כדאיתא פ' כיצד הרגל:

הזורע חטה ושעורה כאחת. משמע דטעמא שזרען בבת אחת ואפילו בחורבה:
בנתונים תוך ו' על ו'. דאע"ג דשדה תבואה הוי בית רובע כדתנן לקמן פ' כל סאה מ"מ ללקות שיעורו בו' על ו' כשיעור ערוגה ותו בעינן דלהוו חבושין תוך שדה תבואה או תוך גדר כי היכי דלא מצינן למימר בהו ראש תור:
בהדא ר' יהודה אומר אינן כלאים. בתמיה דבשלמא אי מיירי בחורבה מצינן למימר דטעמא משום דכשהן שני מינין ליכא חבישה וחשבינן כאילו השדה מהאי גיסא זרוע ממין זה ומאידך גיסא ממין האחר והוי האי ראש תור והאי ראש תור שפיר והכי מפ' לה ריש לקיש בשמעתין אלא השתא דמיירי בו' על ו' מוקרח תוך שדה תבואה או תוך גדר הא איכא חבישה בשני מינין ומאי טעמיה:
ר' יהודה כדעתיה דר' יהודה אומר וכו'. לקמן בפ' ערוגה תנן ר' יהודה אומר ששה באמצע ושרי בערוגה שש מינין צלע על צלע ואפילו חבוש נמי שרי ר' יהודה אם יש לו טפח לזה וטפח לזה דלקמן בפ' ערוגה תנן היתה שדהו זרועה ירק והוא מבקש ליטע בתוכה שורה של ירק אחר דר' עקיבא שרי ואפילו חבושה מג' רוחותיה כיון דשורה היא ואינה רחבה אלא כשיעור מילואו של ירק ור' יהודה פליג עליה התם ואמר דכך חבושה מג' רוחות כמו מד' רוחות הילכך בעינן שיעור שדה ירק דהוא טפח ויליף לה התם מקרא דכתיב והשקית ברגלך כגן הירק משמע דשיעור גן ירק כשיעור פרסת רגל הילכך הכא אע"ג דתבואה הויא ליכא מלקות אלא בג' מינין ובתוך טפת אבל שני מינין ואפילו תוך טפח לא מיחייב דשדי האי להך גיסא לטפחו והאי להך גיסא לטפחו:
מאן דבעי מקשי על הדא דר' זעירא וכו'. מי שיקשה לו הך תירוצא דר' זעירא ויאמר היכי יליף דר' יהודה דהכא מדר' יהודה דהתם דמשום דאקיל גבי ירק דשרי לזרוע טפח אצל טפח דשרי נמי במתני' גבי תבואה הכי והא לא דמו הילכות תבואה להילכות ירק דזה בית רובע וזה בששה ולפעמים בשורה ארוכה במלואו סגי כדאיתא לקמן בפ' כל סאה יתרץ דבריו דר' זעירא אליבא דר' יוחנן הכי ויאמר דמדרבנן נשמע לר' יהודה ולא יקשה לו דלעולם דר' יהודה מודי לרבנן דחילוק יש בין תבואה לירק ובו' על ו' לכתחלה מיהא אסור ב' גרעינין וכדמפ' ואזיל אלא כי היכי דלרבנן תבואה לאיסור בית רובע דלכתחלה צריך שעור בית רובע לכל תבואה ותבואה דלהוי האי שדה לחוד והאי שדה לחוד:
וללקות ו' על ו'. דאינו לוקה משום כלאים עד שיהו קריבין וזרועין תוך ו' טפחים וחבושין:
כן ר' יהודה. סובר גבי תבואה דאכתי ו' על ו' מדרבנן הוא דאסירי אפילו בשני גרעינין ולוקה בג' גרעינין בטפח דאי אתה יכול לומר בשני גרעינין שהן תוך טפח דחבושין הם

שאני אומר זה לכאן וזה לכאן אלא כשהן ג' נמצא האמצעי חבוש וחייב ואינן כלאים דקתני במתני' היינו דאינו לוקה אבל לא שיהא מותר לו לעשות כן:

ופריך והתני ר' יהודה מתיר. דמפ' בתוספתא דר' יהודה דמתני' שרי לכתחלה לקיימן ואפילו איסור דרבנן ליכא:

וקשיא. וצריכין לתירוצא של קשיא דלעיל דאין חילוק בין תבואה לירק לר' יהודה:

והתנן ר' יהודה אומר אינן כלאים. ואי בתר זריקת יד אזלינן מ"ט דר' יהודה והא תכופין וסמוכין היו בידו ואדעתא דהכי זרען:

פתר לה עד שתנוח. דס"ל לר' יהודה כר' יוחנן דבתר נפילה אזלינן וחלקן גדר פטור וריש לקיש סבר כרבנן ולהכי בעי ר' יהודה ג' מינין דבתר נפילה אזלינן ובעינן הוכחה בתר נפילה ובג' הוי אמצעי חבוש:

לאו אפילו נחה ר' יהודה מתיר. דמשמע אפילו שמקיים מה שכתוב מתיר לקיימן כן ולריש לקיש אמאי והא איכא מחשבה ומעשה דס"ד דכי היכי דפליג ריש לקיש אדר' יוחנן בת"ק ה"נ דפליג בדר' יהודה דנהי דבעי תנוח ובכלאים מחוברים שלא יתחלקו אבל חבושין דהיינו מוקפין לא בעי:

ומשני ריש לקיש כדעתיה. ריש לקיש מפ' מילתיה דר' יהודה כדעתיה דס"ל לריש לקיש לקמן ראש תור הבא מחורבה על זריעה קמא שרי לקיים כן לרבנן דכיון דזריעה קמא מוכחא מילתא דשדה באנפי נפשה הויא הלכך מין אחר שיצא באויר קטן לשפה שלו דחינן ליה לבר ולא לגו אבל שני מינין בחורבה חייב דלא מוכחא מילתא ור' יהודה מדמי שני מינים בחורבה לראש תור הבא מחורבה על זריעה ולא חשיב להו שני מינין בערבוביא ומשו"ה לא לקי:

ראש תור הבא מחורבה מותר. לקמן בפ' כל סאה איתא לפלוגתייהו וס"ל לחזקיה דשדה חרבה אצל שדה חטים ונכנס מורשת קרן החורבה בתוך שדה של חטים כמין ראש תור מותר לזרוע באותו ראש תור איזה מין שירצה דלא מימשיך בהדי האי זרוע הסמוך אלא בהדי חורבה הוא דמשיך ושרי וחזינן כאילו החורבה כולה זרועה מאותו המין ולא מחזי כלאים כדרך ראש תור חטים הנכנס בשדה שעורים דשריא משום דנראה כסוף שדהו כדתנן לקמן בפ' כל סאה, וה"נ יפרש ריש לקיש דלר' יהודה האי חטה אע"ג דהיא גרידא ואינו סמוך אצל שדה חטים הוי כמו ראש תור לגבי שעורה ודייניין כל החרב זרוע חטים ומותר דראש תור הבא מחורבה מותר ואפילו נחה ר' יהודה מתיר לקיימן ואע"ג דליכא הוכחה השתא נמי נימא ראש תור ורבנן סברי דלא דייניין הכא ראש תור דבתחלת

זריעתו ניחא ליא בערבוביא ומשו"ה מחייב ריש לקיש הזורע שני מינין בחורבה וריש לקיש דאמר דראש תור הבא וכו' היינו דחזקיה פסק כר' יהודה וריש לקיש ס"ל כרבנן:
מעתה אפילו שני חטים ושעורה. נמי לא לילקי כיון שבנתכוון לעבירה קשרי ר' יהודה הכא נמי נימא דחזינן דחטה של כאן הוא ראש תור וחטה של כאן הוא ראש תור ונשאר שעורה לבד:
וכן היא. אמת היא דגם זה פטר בה ר' יהודה אלא היכי דמי דמחייב במתני' כגון שהיה גדר מכאן וגדר מכאן וחטה מכאן וחטה מכאן ושעורה חבושה באמצע דהכא ליכא למימר ראש תור ור' מתניה תירץ תירוצא אחרינא אליבא דריש לקיש:
הדא דתימר שאין שם חורבה. לצד החטים אלא רה"י או גומא:
אבל יש חורבה לשם מותר. דאפילו שני חטים ושעורה אליבא דר' יהודה דחזינן לחורבה כאילו זרועה חטים והוי ראש תור. ראש תור פי' רש"י ז"ל ראש שורה כשמחסר החורש המחרישה מקצר שם כמו מורשא דקרן. ולדעת הרמב"ם ז"ל הוא בלשון עדי דכתיב נאוו לחייך בתורים כזה $ והנכון שהוא מלשון תורים וראש התור לחרטומו הוא משולש.
ולשון אחר פי' רש"י ז"ל פ"ק דסוכה:
הדרן עלך פרק החטים והזונין בס"ד

פרק ב

הלכה א

כל סאה שיש בה רובע. כשבא לזרוע סאה של חטים אם נמצא תוך הסאה של חטים רובע הקב של מין אחר חייב למעטה משיעור רובע ואח"כ זורע וכן אם זרע שדה ששיעורו בית סאה דהיינו נ' על נ' כדאמרינן בעירובין ועלה בתוכו מין אחר שיעור בית רובע הקב דהיינו לפי מה ששנינו בתוספתא עשר אמות ומחצה על עשר אמות ומחצה מרובעות כדאיתא לקמן צריך שימעטנו ולהכי תני כל סאה כל גווני סאה בין סאה של זרע בין סאה של קרקע הכל שוה דזיל הכא רובע לסאה וזיל הכא רובע לסאה ומפ' לקמיה שהזרוע הוא תבואה או קטנית ורובע הוא רובע הקב דהוא אחד מכ"ד לסאה כדאיתא בגמ' ובגמ' מפרש אי רובע מלבר הסאה או מלגו:
ימעט. אותו מין אחר המעורב בו ימעטנו משיעור רובע וכשהוא ממועט מתבטל בתוך הסאה ומותר לזורעו ואם הוא זרוע כבר כשיעקור המין האחר ויפחיתנו מרובע מותר לקיים השאר וליכא משום מקיים כלאים:

ר' יוסי אומר יבור. דמכיון שהתחיל למעט יסיר הכל כבורר פסולת מתוך אוכל אבל מודה ר' יוסי דאי תחלתו הוי פחות מרובע דשרי כדאיתא בגמ':

בין ממין א' בין משני מינין. סתמא היא ואריאשא קאי דאותו רובע צריך למעטו ואפילו הוא משני מינין שהוא חצי רובע מזה וחצי רובע מזה דמצטרפין הואיל ובין שניהם איכא רובע:

לא אמרו אלא ממין אחד. קסבר דאין שני מינין מצטרפין לרובע:

כל שהוא כלאים בסאה. רבנן אכולהו פליגי דת"ק לא קפיד שיהו שני מינין כלאים אל הסאה אלא סאה של חטין אפילו שנמצא בה חצי רובע מזונין וחצי רובע משעורים מצטרפין וחשיב הכל רובע שעורים וצריך למעט ורבנן בתראי סברי דאין צריך למעט כלל ושרי דאין כאן אלא חצי רובע של כלאים ולא מיתסר אלא היכא ששני המינין הוו כלאים לגבי הסאה כגון חצי רובע שעורים וחצי רובע כוסמין הני הוא דמצטרפין וצריך למעט א' מהן ודיו ור"ש סבר לא מצטרפין וזה בטל לגבי חטים וזה בטל לגבי חטים ואם זרע או קיים ולא מיעט למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה תנן לקמן בפ' כלאי הכרם דבדיעבד מותרין באכילה:

בד"א. כלומר בד"א דשוין השיעורין דקודם זריעה ודבתר זריעה רובע לסאה בזמן שמה שרוצה לזרוע או מה שזרע הוי תבואה או קטנית ומה שנתערב בתוכו נמי הוי תבואה או קטנית אבל אי חד מינייהו הוי זרעוני גנה שאין נאכלין בהנהו לעולם בתר השטח שמחזיק זריעתן אזלינן ולהחמיר כדמפ' ואזיל:

תבואה בתבואה. כגון חמשה מיני דגן:

קטנית. כגון פולין ועדשים ואורז וכיוצא בהן דבהני אין חילוק בין זרוע לאינו זרוע:

זרעוני גנה שאין נאכלין. כגון זרע הבצלים והשומין וזרע כרתי וזרע צנון וחרדל:

א' מכ"ד בנופל לבית סאה. כיצד חרדל שנתערב בתבואה והרי חרדל זורעין ממנו קב לבית סאה לפי שגרגיריו דקין יש בקב שלו לזרוע בית סאה הילכך אם נתערב ממנו חלק מכ"ד מן הקב דהיינו ביצה של חרדל תוך סאה של חטים שהיא חסרה רובע הקב חייב למעט ואם ימצא זרוע דמי לשעורים בחטים וצריך למעט בקרקע של נ' על נ' בית רובע הקב:

מצטרפין. כגון חצי ביצה של זרע כרתי וחצי ביצה מזרע חרדל וכיוצא בו מצטרפין הואיל ובין שניהם איכא אחד מכ"ד ממה שזורעין מהן בבית סאה:

להחמיר ולהקל. בגמ' מפ' לה:

הפשתן בתבואה. מפ' בגמ' אתר דזרעי רובע חטין זרע תלתא רובעין דכיתן דזרע פשתן צריך ממנו ג' סאין לזרוע בית סאה ממנו הילכך לא אמרינן ימעט עד שיתערבו ג' רבעי הקב לסאה חסרה רובע הקב:

שיש בה. א' מכ"ד דה"ק הסאה שיש בה בתוך מדתה רובע הקב ממין אחר דהיינו כ"ג רבעין של חטין ורובע משעורים:

שנפל לתוכה. א' מכ"ה דכבר היה בה מדת סאה כשנפל ומחמרינן דאפ"ה חייב למעט וכ"ש א' מכ"ד:

שיש בה בתלוש. שנפל לתוך הסאה של חטים כשהחטין היו תלושין:

במחובר. היינו שנפל בשדה בעוד הכל מחובר וגדל עמו ונקצר יחד ונפל משמע ליה מן על פני כל אחיו נפל והיינו שכן:

במה אנן קיימין. כמו במאי עסקינן ולמ"ד בתלוש קא דייק:

במתכוין לזרוע. שעירבן במתכוין כדי לזרען:

חטה אחת אסור. אפילו לא עירב אלא חטה אחת אסור לזרוע משום דאין מבטלין איסור לכתחלה והראב"ד ז"ל הוסיף לפי דעת הרמב"ם ז"ל דאפילו לא עירבן במתכוין אלא שנתערבו בשעת כינוס התבואה וכונתו היה לזורעה כן אסור:

אם לערב אפילו כל שהוא אסור. אם עירב כדי למכור לחברו לזרוע אפילו כל שהוא נמי אסור כדמוכחא ההיא דהבורר צרורות:

חייב להעמיד לו חטין יפות תחתיהן. שהרי הפחיתו מדה דאיהו הוה מזבן להו עם החטים דעפרורית רובע לסאה מקבל לוקח כדתנן בפרק המוכר פירות ולא מצי א"ל אחזור ואערב דהשתא עושה עול בידים וכתיב לא תעשו עול וגם לוקח לא מצי מחיל אלא מה שנתערב מעצמו וגם בעל כרחו של מוכר וכן פי' רשב"ם פ' המוכר פירות:

מכר לו חטין יפות ונמצאו ברורות. אגב דמייתי הך מימרא קא מסיק ומפ' לה והדר מסיק למילתיה וכן דרך הירושלמי:

ונמצאו ברורות. בלי שום צרורות ושעורן לסאה רובע:

מהו שינכה לי אותו הרובע. וימדוד לו סאה פחות רובע דהא סייעיה דהא בעי לקבולי רובע ולבררו:

ומסיק דאינו מנכה אלא נותן לו סאה שלימה כיון דהבורר חייב להעמיד לו חטים או דמי חטים במקום הצרור ואמאי לימא ליה כשתמכור אותו מכור המדה פחותה וחסרה כדי הצרורות שבררתי ומדמחייבינן ליה משמע דאע"ג דהן ברורין בעינן לאשלומי ליה מדה:

בירר רובע ומחצה. צרורות מכריו של חברו לסאה דהשתא לא הוה מצי בעל החטים לזבונינהו הכי דהא קא בעי לברורי להו על כרחו:

מהו שינכה לו דמי החצי. דלימא ליה החצי מיהת מיחייבת לברורי:
מנכה לו. דמי החצי ולא משלם לו לבעל החטים אלא כדי רובע דכדי רובע עפרורית מצי לזבונינהו:
אינו מנכה לי. כלל ומשלם לו רובע וחצי חטים:
דא"ל אילו יהבתון אותן צרורות. כלומר אילו לא שקלתינהו היינא צרר לו בסירקי דהיינו לישמעאלים מוכרי תבואה בכפרים והייתי מוכרן להן והן יראו מה שיקחו ואפסדתן שהייתי אומר שכן באו מן הגרן ולא פשעתי. ובגמ' דילן פ' המוכר פירות אמרינן דחייב לברר כל הרובע וחצי אי משום דינא אי משום קנסא ופליגא אדהכא:
אלא שנתערבו דרך מכנס. כלומר בהכי מיתרצא מתני' שהיה מכנס תבואתו לאוצר ונפל שם מין אחר וכ"ש עירבן להאכיל לאנשי ביתו ונמלך עליהן לזורען ולדעת הרמב"ם ז"ל דוקא כשהיתה כוונתו לאוכלן ונמלך עליהן:
כגון קב וחצי קב. דיש מין דכמדת קב יש בו כדי זריעת בית סאה דהיינו נ' על נ' ויש מין דחצי קב הוא כדי זריעת בית סאה ואי במכנס עסקינן מאי מהני חצי ביצה תוך סאה של חטים ואין ניכר בו:
ומשני אע"ג דאין דרך בעה"ב לערב מיעוט כזה אפילו הכי עד כאן חשו למראית העין דמדאורייתא חד בתרי בטיל כיון דלא עירבן כדי לזרוע ואין צריך למעט אלא מפני מראית העין:
מזיד אסור. והיכי שריית להוסיף על הסאה:
צריך להשלים את כל הרובע. דמכיון שהתחיל לברור אם לא היה בורר כלו מחזי כמקיים כלאים והכי אמרינן בפ' המוכר פירות:
ומודי ר' יוסי. לרבנן:
שאם היה שם פחות מן הרובע משעה ראשונה שאין זקוק לו. והשתא מפ' ואזיל למאי נפקא מינה:
היך עבידא. כמו היכי דמי כלומר מאי נפקא מינה:
היה שם רובע משני מינין בורר מין א' ודיו. ואין צריך לברור את השני כיון דמשעה ראשונה לא הוי שיעור רובע במין הנשאר וכת' רבנו שמשון ז"ל דגמ' דילן דפ' המוכר פירות פליגא דאמרינן דטעמא דר' יוסי משום דמחזי כמקיים כלאים ולפי סברא זו לא סגי אף בשני מינין בבורר מין אחד כולו אא"כ יברור כל שניהן ע"כ. ולי נראה דלא פליגא דדוקא מאותו המין שהתחיל לבור אם ישייר ממנו מחזי כמקיים כלאים אבל מין האחר כיון שאין בו רובע אינו ניכר ואין בו משום מראית העין וכן כ' הרא"ש ז"ל:

עד רובה של סאה. עד שהסאה היא רבה על המינין האחרים אין המינין מצטרפין כיון דאין בא' מהן רובע אבל אם רבו המינין על רוב הסאה מודי ר' שמעון דמצטרפין אע"ג דכל מין ומין לעצמו פחות מרובע:

חזר והוסיף. כלומר דכי רבו המינין נמי על רוב הסאה ונאסרה לא תימא דאפילו חזר והוסיף על הסאה הוי רוב לא תחזור אל ההיתר הראשון וצריך למעט אלא דחזרה התבואה להתירה:

כמא דר"ש אמר אין שני מינין מצטרפין לאיסור. במתני':

אין שני מינין מצטרפין להתר. והיינו דתנן כך אמרו להקל דלהקל נמי אין מצטרפין ונקטיה תלמודא הכא לפרושו משום דר"ש מהכא יליף מסיים לה הכא והיינו כדמפ' ואזיל:

היה שם כ"ב רובעים ומחצה של חטים. דכ"ג רובעים הוא שיעור לבטל מין אחר פחות מרובע כדאמרינן במתני':

אין שני מינין מצטרפין להתר. דאם היה חצי רובע זה של שעורים מצטרף עם הכ"ב ומחצה חטים נמצאן כאן כ"ג רובעים והיו מבטלין פחות מרובע עדשים שנפל אחריהם ואשמעינן דאין מצטרפין:

ותני עלה כגון שלשת קבין וארבעה קבין. אתבואה וקטנית קאי דתנן במתני' דצריך רובע לסאה ומפ' דהיינו עד אותן מינין דצריך מהן ד' קבין לבית סאה ואפילו ג' קבין נמי לבית זריעת סאה דהיינו נ' אמה על נ' אמה אפ"ה דינן ברובע קב כמו חטים ולא משערינן להו בנופל מהן לבית סאה דהיינו ל"ג קבין חצי לוג לסאה אלא רובע קב משערינן וג' קבין הוי חידוש טפי מארבע קבין לסאה ולקמן פליגי אמוראי בהא ואיכא מ"ד לקמן דהיינו דוקא כשנופל בהן מין ששיעורו א' מכ"ד רובע הקב אבל כשהנופל הוא מין של ג' קבין להתר דידיה אזלינן להחמיר והו"ל למינקט ד' קבין וג' קבין אלא דסדר המינין נקיט ואתי:

הא קבים אחד מכ"ד בנופל וכו'. דהיינו שליש לוג לסאה:

ותני עלה כגון קב וחצי קב. הא דמשערינן בזרעוני גנה אחד מכ"ד בנופל מהן לבית סאה היינו באותן מינין שזורעין מהן קב או חצי קב לסאה אבל אם הן גסין שצריך שני קבין לזרוע בית סאה שיעורן כמו תבואה וקטנית דהיינו רובע קב לסאה והשתא מקשה תלמודא דפליגי הנך ברייתות אהדדי דלעיל משמע דאותן שהן דקין שבשני קבין זורעין בית סאה משערינן א' מכ"ד בנופל לבית סאה כשיעור זרעוני גנה וכאן אמר ששיעורן כמו תבואה וקטנית ולא משני להו. וכ' הרא"ש ז"ל דיש לתרצם דהא דתבואה וקטנית

דתני בהו דקביים כפחות מקביים היינו טעמא משום דתבואה וקטנית גסין ורוב מינן צריך סאה לבית סאה ואם נתרחקי מגבולן עד שהגיעו לכך דבקביים מהן זורעין בית סאה יצאו מכלל מינן ונכנסו לכלל זרעוני גנה אבל זרעוני גנה שהן דקין ובדבר מועט זורעין בית סאה אם נתרחקו מגבולן עד שהגיעו לכך שצריך מהן קביים לבית סאה יצאו מכללן ונכנסו לכלל תבואה וקטנית עכ"ד:

עד שמונה קבין. דגם מין שדרכו לזורעו ח' קבין לסאה דייניין ביה להחמיר רובע לסאה ולא אמרינן דלהוי כמו פשתן ולהקל ולהוי שליש קב לסאה אבל מין קטנית שזורעין ממנו עשרה או ט' קבין לסאה משערינן ביה להקל יותר מן החטים ואין צריך למעט אלא כשמצא בחטים ממנו עשרה ביצים דבדידיה משערינן אבל מין שזורעין ממנו ח' קבין לא משערינן ביה להקל בשיעוריה אלא בשיעור חטים משערינן דעד ועד בכלל קאמר דלא תימא כיון דא' מכ"ד מזה המין של ח' קבין בבית סאה הוי א' מכ"ד בלוג ושני ביצים נימא ביה להקל ולא נשער ביה רובע לסאה קמ"ל דמין גם דבעינן לבית סאה י"ב קב או עשרה קב עד מין ששיעורו ח' משערינן להקל ולא ח' עצמן דלא חשיבי אלא בכלל רובע לסאה ולהחמיר נינהו ולמר עד ט' עצמן נמי רובע קב לסאה אבל מין דבעינן י' וכ"ש י"ב קבין לבית סאה כולהו מודו דלהקל ובדידהו משערינן:

תשעה ועשרה. של זרעוני גנה:

מהו שיצטרפו. למ"ד תשעה להחמיר קא בעי היכא דנתערבו בסאה תבואה או בסאה קטנית שני מינים של זרעוני גנה שאחד מהן של תשעה קבין לבית סאה ואחד מהן עשרה קבין לבית סאה ונתערב מזה חצי קב אחד מארבעה ועשרים ומזה חצי אחד מכ"ד שבו מהו שיצטרפו לאסור התבואה או הקטנית ברובע עד שימעט או דילמא לא מצטרפי דזה שיעורו לחוד וזה שיעורו לחוד:

תשעה ושלשה מצטרפין. דהא מין ששיעורו ג' קבין שיעורו ברובע כדתנן לעיל ומין ששיעורו בט' שיעורו ברובע למ"ד עד ט' להקל דייניין ולא ט' בכלל כדפרישית:

ט' ועשרה לא כ"ש. דמהני להשלים מדת רובע. ורבנו שמשון ז"ל גריס תשעה ושלשים מצטרפין ואין אני מבין תמיהת איתא חמי דמנא ליה דמצטרפין דלימא הכי:

סאה חולקת ביניהון. נראה לי דר' חנינא ור' אבין פליגי אאמוראי דלעיל ופירושו כן זריעת בית סאה חולקת לפניך הדרכים ומבררת לכולהו שיעורין דיש להחמיר ויש להקל כענין דקאמר ר"ש גבי צירוף לעיל שלא תטעה שכאשר ידעת השיעור לזרוע בית סאה של זה המרובה שנפל בו התערובת כמה הוא ושל זה הנופל בי בית סאה שלו כמה הוא

אזי תוכל לדעת בית רובע של הנופל דהיינו א' מכ"ד אימת להקל ואימת להחמיר ולא תשתבש לעולם דלעולם בתר מין הנופל והמתערב אזלינן:

כיצד רובע סאה אוסר בג' קבין. היינו להקל ורובע ג' קבין אוסר בסאה היינו להחמיר כיצד רובע סאה אוסר בג' קבין להקל היה הנופל מין שצריך ממנו סאה לבית סאה דבית רובע היינו א' מכ"ד שלו הוא לוג ונתערב במין המרובה שרוצה לזרוע ששלשת קבין שיעורו לבית סאה דאמרינן לעיל דמין של ג' קבין נכנסו בכלל קטנית וא' מכ"ד שלו הוא חצי לוג והיה חסר חצי לוג מהן צריך לוג ממין האחר כדי שיהא חייב למעט דבתר מין המתערב אזלינן דהיינו קולא:

ורובע ג' קבין אוסר בסאה. כגון מין של ג' קבין לבית סאה דהיינו חרדל דבית רובע שלו מספיק בחצי לוג דהיינו א' מכ"ד שלו שיעורו לאסור בסאה תבואה שרוצה לזרוע דשיעורה סאה לסאה אם היה הסאה חסר רובע קב סגי לה מחרדל לאוסרה בחצי לוג דבתר מין המתערב אזלינן ולהחמיר:

רובע סאה אוסר בט' קבין. כגון מין של סאה לבית סאה ששיעורו הוא לוג שנתערב במין של ט' קבין לבית סאה דחסר ממנו לוג ומחצה דהוא א' מכ"ד שלו סגי מין של סאה לאוסרו בלוג ולהחמיר:

רובע ט' קבין אוסר בסאה. ס"ל כמ"ד עד ח' דאילו ט' להקל הוי וא"כ מין של ט' קבין של בית רובע שהוא א' מכ"ד שלו הוי לוג ומחצה שנתערב בסאה תבואה חסר לוג כדי לאסרו בעינן לוג ומחצה להקל דבתר מין המתערב אזלינן:

ג' רבעים של פשתן אוסרים בסאה. זהו שיעורו של א' מכ"ד בנופל לבית סאה דתנן במתני' כדמפרש ואזיל אתר דזרע רובע דחטים זרע תלתא רובעים דכיתן כדפרישית במתני' וטעמא משום דעולה יחידי. ולענין הלכה קי"ל כר"ש אע"ג דאין הלכה כר"ש במה שאמר אין שני מינין מצטרפין להחמיר אפשר דהלכה כמותו במה שהחמיר דלהקל אין מצטרפין דתנן כשם שאמרו להחמיר כך אמרו להקל דאין מצטרפין ולא כך פסק רמב"ם ז"ל בפ' שני. ולענין אם מצטרפין שני מינין דצריך למעט קיי"ל כרבנן בתראי דבעינן שיהו כלאים בסאה וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפ' הנזכר ולא קי"ל כר' יוסי דאמר יבור אלא כסתם מתני' דתנן ימעט. ולענין ג' קבין קי"ל כסתמא דתלמודא לעיל ולא מפלגינן בין אם הוא נופל או הוא מין המרובה דלעולם ג' קבין דייניגן בהו כחטים ולית לן דר' אבין ור' חנינא בהא דקיי"ל דח' וט' דייניגן בהו להחמיר אבל י' דייניגן ביה כפשתן דט' וי' מצטרפין:

הלכה ב

עד שתתליע. בגמ' מפרש לה:

ויופך. יהפוך הארץ ויחרישנה:

אזרע ואח"כ אהפוך. ויועיל לי לבטל הזריעה של חטים ולכסות הזרע שאני זורע אלא הופך בתחלה ואח"כ הוא זורע ואח"כ הופך לכסותו:

כתלמי הרביעה. מדברי הרמב"ם ז"ל נראה להקל שפי' תלמים שעושין קודם רדת הרביעה ונראה לי דלהחמיר קתני לה דלא כתלמי פתיח דהיינו החרישה הראשונה שעושין כשלא נחרש דהנהו רחבים הרבה וריוח גדול יש בין חרישה לחרישה כדאמרינן לקמן דבג' תלמים איכא שתי אמות וזה עושין בקיץ ומניחין אותה כן אלא משערין בחרישה הסמוכה לרביעה שהן עושין אותן קטנים כשהן רוצים לזרוע ועוד שלישית אחרי רדת הרביעה עושין התלמים תכופין זה לזה כדאיתא במדרש יפתח וישדד אדמתו בתחלה הוא עושה תלמים רחבים ולסוף הוא עושה תלמים קטנים ע"כ וכיון שצמח בו דבר דהוי כלאים אחמירו שיהו חרישותיו תכופות:

כדי שלא ישייר רובע לבית סאה. יש לפרשו להחמיר שלא יהא בין כל השיור של בית סאה כשתצרפנו בית רובע הקב ויש לפרשו להקל שלא יהא בית רובע שלם בבית סאה במקום אחד ובגמ' מפרש לה:

עד כמה היא מתלעת עד כדי שתשהא וכו'. פי' הרא"ש ז"ל אחר ששהתה שלשה ימים בארץ שהיא לחה היא קולטת ומתפשטין הימנה שרשים דקים אדומין כתולעת וכשהופכין אותה אח"כ במחרישה מתים השרשים ושוב אינם גדלים הילכך יהפוך הקרקע תחלה במחרישה ואח"כ יזרע ולפי זה ויופך דוקא קאמר דהא דהתליע דקתני במתני' עושה שרשים הוא דקאמר שנתלחלח הגרגיר ונתעפש וכן כתב הרא"ש ז"ל דצמחה דתנן בסיפא היינו התליע דרישא ותנן לא יאמר אזרע ואח"כ אפוך אלא הופך ואח"כ זורע וזה דעת הרמב"ם ז"ל שכתב בפ"ב היתה שדהו זרועה חטים ונמלך לזורעה שעורים קודם שיצמחו החטים ימתין לה עד שיפסדו החטים ויתליעו בארץ כמו שלשה ימים אם היתה שדהו רוה ואח"כ יהפכם במחרישה ויזרע המין האחר ואינו צריך להפך את כולן עד שלא תשאר חטה שלא נעקרה אלא חורש את השדה כדרך שחורשין אותה קודם המטר כדי שתרוה ע"כ. ואפשר לפרש להחמיר ואחר רדת המטר הראשון וכן מצאתי לר"י ז"ל אבל בגמ' מוכח כפי' הרמב"ם ז"ל ובאמצעי קאמר והראב"ד ז"ל השיג עליו ואמר לא נשנית כך בתוספתא אלא הופך הזרע לא הפך ימתין לה עד שתתליע עד כמה תשהא ג' ימים במקום הטינא נמצא לזה הלשון מה ששנינו במשנה עד שתתליע

ויופך או יופך קאמר ובחדא סגי לה ע"כ. ודברי הרמב"ם ז"ל נראין דהא בגמ' לא מייתי לה הכי ומתני' דייקא:

במקום הטינא. במקום שהארץ מלוחלחת:

במקום הגריד. שהיא יבשה ובעיא טפי:

מקצת היום ככולו. במקום הטינא יום ראשון ושלישי מקצתן ככולן ולא בעינן ג' ימים מעת לעת:

וקרסמה. את הצמח דאפקורי מפקר לה ולית כאן משום זורע כלאים ומותר לזרוע בה מין אחר:

מ"ט דרבנן. דשרו כתלמי הרביעה ולא החמירו שיהפך את כולה עד שלא תשאר חטה שלא תתעקר:

אפילו לא רצף. החרישות שיהו תכופות זו אצל זו דהא אפקורי מפקר לכל הזרע וכטעמא דהוריד בהמתו:

אין מחייבין אותו להיות חורש דק. אפשר לפרש דלדבריהם דרבנן קאמר להו וליה לא ס"ל כדתנן במתניתין א"נ דהוא נמי מודי דלא בעינן תכופין התלמים אלא שלא ישייר רובע:

סוף עפרה של זו. מענה זו משופעת עפרה ונוגעין צרורותיה במענה שאצלה אע"פ שמרוחקין התלמים:

טעמא דאבא שאול כרבנן. כלומר מאי קסבר אבא שאול:

מכיון שהתחיל ברובע דיו. נאמר דמכיון שהפחית קרקע של מין האחר מרובע מספיק וכרבנן ולקולא כדפרישנא במתניתין או שמא נפרש באבא שאול לחומרא וסבר כר' יוסי דתנן בריש פירקין יבור ומפרשינן טעמא דמכיון שהתחיל ברובע צריך להשלים כל הרובע ואבא שאול נמי לחומרא קאמר שלא יהא בין כל השיור דבית סאה רובע ודמי ליבור דהא אפילו בחריש הדק נשאר קצת לפעמים שלא חרשו:

ומסיק כרבנן הוא דבימעט סגי אלא דהוא מקל מרבנן דרבנן סברי אפילו לא רצף אלא כתלמי הרביעה סגי ויותר מפוזר לא ואבא שאול סבר מכיון שהתחיל לחרוש ולמעט בין תלם לתלם פחות מרובע דיו ור' יוסי מחמיר מכלהו דגבי מיעוט המדה סבר דצריך להשלים כל הרובע וה"נ סבר שלא יהא בין כל הצרוף בית רובע בלא חרישה כך נ"ל הצעת השמועה:

הלכה ג

זרועה. שהיתה שדהו זרועה תבואה:

ונמלך לנוטעה. גפנים:
גומם עד פחות מטפח. חותך מלשון ופיה גמים כורת הגפן עד סמוך לארץ שלא ישאר טפח מן הגפן בחוץ:
קנבוס. קאנאמו בלע"ז:
לוף. פי' רש"י ז"ל בפ' הקומץ זוטא מין קטנית ובמס' פאה משמע דהאוכל שלו טמון בארץ כמו שומים ובצלים והוא מין קולקוס ושמו בערבי לוף והנך מינין כשזרען ולא צמחו אל יחשוב בלבו לומר דבשיעור התלעה וחרישה דשרו אלא דפעמים שהן שוהין זמן גדול ושוב מצמיחין הילכך לא סגי להו שיעור התלעה כך פירשו המשנה הזי רבנו שמשון ז"ל והראב"ד ז"ל והרא"ש ז"ל ולשון על גביהן אינו מתישב. והרמב"ם ז"ל בפ"ב מהל' כלאים פי' דהנך מינין דשוהין היינו שקצרן ונשארו העקרים בארץ אע"פ שאין מוציאין צמח אלא אחר כמה שנים לא יהא זורע באותה שדה על גביהן מין אחר עד שיעקור את השרשים ששוהין זמן וצומחין אחריהן:
שעלו בה ספיחי איסטיס. לא ניחא ליה ביה שהוא מכחיש כח התבואה:
אסטיס. אנייר בלע"ז:
מקום הגרנות. מפ' בגמ' מקומו מוכיח עליו שיהא אותו מקום קשה ושוה ואילו זרעים מחלידין אותו ומלקין אותו ולא חזי למקום דישה:
תלתן. מין קטנית ופי' רש"י ז"ל פינגיריג'י ובלע"ז שלנו אל חולבאש:
אין מחייבין אותו לנכש. מפ' בגמ' לעקור המינין שעלו עמו דקשה לתלתן כדאיתא במרובה:
ואם ניכש או כיסח. ניכש שעוקר העשבים בידיו עם השורש כיסח שחותך העלין ונשאר השורש בארץ לא תזמור מתרגמינן לא תכסח:
אומרין לו לעקור את הכל וכו'. אמקום גרנות קאי שלא זרע שם שום מין שעלו בהן מינין וכל המינין יעקור חוץ ממין אחד:
סומכין עומרים בצד גפנים. דכיון דהן תלושין אפילו שיסמכם לגפנים אפילו משום מראית העין ליכא:
אסור ליטע בצד קמה יבשה גפן יבשה. דכיון דבא ליטע הגפן אע"ג דהויא יבשה חשיבא ליה ואע"ג דקמה הויא יבשה אסור כיון דקמה הויא מחוברת דדוקא סמיכת עומרין הוא דשרי משום דתלושין ויבשים:
בצד גפנים יבשות. שיבשו הגפנים כשהן מחוברין דעצים להיסיקא נינהו:
גפן שיבשה. משנה היא לקמן בפ' המבריך דהיינו שיבשה בימות החמה ואפ"ה קא אסר לזרוע אצלה משום דיש מקומות דאפילו בימות החמה נושרין העלין ונראית כיבשה

ואסור לזרוע בתוך עבודתה דהיינו תוך ו' טפחים כדאיתא לקמן פרק ערוגה והיינו משום מראית העין ואם זרע אינה מקדשת ואין צריך א' וק"ק:

דר"מ היא. מתני' יחידאה היא וכולה ר"מ היא והכי תני גפן שיבשה אסורה ואינה מקדשת דברי ר"מ שהיה ר"מ אומר אפילו גפן הצמר אסור ואינו מקדש:

גפן צמר. מין דשא שגדל בו מוך שקורין קוטון והעלין דומין לשל גפן וכיון דר"מ קתני לה ורבנן פליגי עליה וקי"ל יחיד ורבים הלכה כרבים:

הדא אמרה שמותר לזרוע בצד גפנים יבשות. והכי מפ' התם ר' אלעזר גופיה והרמב"ם ז"ל פ"ה פסק כלשון המשנה ולא פסק כדברי חכמים ודבריו תמוהין מאד:

תני ואם צמחו מותרות. אם זרע וצמחו הגפנים והוציאו צמחונין בענין שעכשו הן גבוהין טפח מותרת הזריעה לשעבר ואפילו אם הוסיפה א' ומאתים ואסורין להשהותם שם מכאן ואילך והכי תניא בתוספתא זרע עד פחות מטפח ובא ומצא עלין על גבי תבואה מותרין לשעבר ואסורין לעתיד לבא:

גם כרמייא. שהיו הגפנים זקנות ולא היו שוין לו וכרת אותן עד פחות מטפח כדתנן במתני':

מן דזרע צמחין. הגפנים הוציאו צמחונין:

פוק חצוד. התבואה קצור אותה דמותרת עד עכשו ואסורה מכאן ואילך:

מן דחצד ארטבון. נתפשטו השריגים:

פוק סמך. עשה להן סמוכות של קנים כדרך הגפנים ומשמע דגם הגפנים שרו:

שהוא אמר כן לדעת גמורה. שהיו הגפנים בטלין אצלו ואפקורי מפקר להו מעיקרא וכשאמר קצור לדעת גמורה שלא תאסר הזריעה אבל שאר בני אדם כי נמי גממי להו לא מייאשי מינייהו וסברי דילמא מעלו צמחונין הגפנים והניין לי ולא מפקרנא להו וליתסרו הגפנים:

אינו אסור מפני מראית העין. בתמיה כלומר אם איתא דלשאר אינשי אסור אפילו ר"ש בן יהודה דת"ח הוא וקעביד לדעת גמורה אם לשאר בני אדם היה אסור לא הוה קעביד עובדא בנפשיה משום לזות שפתים אלא ודאי לכו"ע נמי שרי:

כיני מתני' אין מחייבין אותו לעקור. דלא שייך גירסת ניכוש דמנכש היינו עשבים דלא מעלו ועליה רמי ולא לב"ד להזהירו דלישנא דניכוש שייכא ביה משום דמכחשי התלתן ולישנא דעוקר שייכא גבי ב"ד ומשום כלאים ומתני' משום כלאים היא וכי מייתי הך מתני' בסוף מרובה לעקור גרסינן התם:

שיהו מלקטין עשבים בכל מקום. מלקט אדם עשבים משדה חברו למאכל בהמה ולא יקפיד בעל השדה דעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ:

חוץ משדה תלתן. דמעלו לה עשבים הגדלות עמה והתולעין מפסידין את התלתן:

כשזרעה לעמיר היא מתני'. כשהתנה יהושע היינו שזרע תלתן לעמיר לקלחים ולעלין דהיינו לבהמה דעשבים נמי מיבעי לה ומתני' שזרעה לאדם כדמסיק ואזיל והתם במרובה מפ' היכי מינכרא אי זרע לבהמה אי זרע לאדם כדי שיזהרו מללקוט העשבים ממנה דמקפיד בעל השדה:

אין מחייבין אותו לנכש. דמשמע שאינו רוצה בקיומן ולאו מקיים בכלאים הוא דעל כרחיה עתיד לתלשן דמפסדיה לתלתן:

כשזרעה לזרע. דאינו זורע לקלחין ולעלין אלא לזרע דהיינו לאדם והתם שרי ללקוט עשבים דלא ניחא ליה בהו והכי מוקי לה במרובה:

וכי לא בא יהושע וכו'. דהיינו כי זרע לעמיר דהיינו לבהמה דמקיים בכלאים הוא והתוספות ז"ל הרגישו זה במרובה ותירצו בדליכא רובע בבית סאה ותלמודא דהכא סבר דברייתא סתמא קתני דאין מלקטין עשבים מתלתן שהוא לבהמה בין דאיכא רובע בין דליכא רובע:

עבר עבירה אסור משום גזל. כגון לבהמה ולא נתן רשות יהושע:

לא עבר עבירה. כגון לאדם דלא ניחא ליה:

מותר משום גזל. בתמיה כלומר וכי יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא:

היא שזרעה לעמיר היא שזרעה לזרע. כולן שוין ואין מלקטין עשבים:

ופריך אם אית ליה צורך בהן ודעתיה עלוייהו הא איכא משום מקיים ויחייבו אותו לנכש:

ומשני רוצה הוא בהן כאלו הן עקורין וכו'. כלומר לעולם דניחא להו בהו אלא דרוצה שיהו עקורין דמכחשי התלתן ורוצה ג"כ שיהו לפניו ולא יזכה בהן אחר ומשו"ה אין מלקטין עשבים מן התלתן וליכא משום מקיים כלאים דרוצה הוא שיהו עקורין:

ר' יוסי לא אמר כן. כלומר ר' יוסי לא הוה מתני שינוייא דר' אחא כדלעיל אלא הוה גריס שבסוף הוא רוצה בהן דאע"ג דלא ניחא ליה בהו בהיותן מושרשין אבל אחר שהן עקורין הוא רוצה בהן לבהמתו ולאו משום דאיכא נפקותא בינייהו אלא צחות הענין ותקונו:

ופריך אי הכי אפילו כלאים בכרם נמי יהו אסורין משום גזל. דהא ודאי לא ניחא ליה שיאסור כרמו ורוצה יותר שיהו עקורין אבל לעולם בעינן שיהו מונחין לפניו והיכי תקן יהושע שיהו מלקטין עשבים בכל מקום חוץ מתלתן:

ומשני כאן יש לו עם מי ליכנס. כלומר שהתלתן יש זרוע שאסור משום גזל כגון לעמיר דהיינו לבהמה ואגב ההוא אסור ואפילו בתלתן דאדם אבל בכלאי הכרם אין שום צד לומר בו אסור משום גזל דבשלמא גבי תלתן דאיכא דבהמה דפשיטא דאסור אסור נמי בתלתן דאדם משום רוצה הוא בהן שיהו עקורין בגררא אבל גבי כלאי הכרם דליכא בהו צד שיהא פשוט משום גזל לאיסורא לא חזו רבנן לאסור להדיא לכל אדם שלא יקחוהו משום טעמא דרוצה הוא בהן וכו':

שדה אחרת של תלתן סמוכה. לכרם דכיון דגבי תלתן איכא איסורא הוי גילוי נמי לכרם לאיסורא ולא משני משום דלא חשיב לה פירכא דבעינן בכרם עצמו שיהא לו עם מי ליכנס ר"ל לטופלו לאיסור גזל וליכא:

כל הספיחין אסורין. בשנת השמטה מיירי כדמפ' בפ' מקום שנהגו דגזור רבנן שיהו כל הספיחין אסורין באכילה בשנת השמטה ולמה גזרו עליהן מפני עוברי עברה שלא ילך ויזרע תבואה וקטנית וזרעוני גנה בתוך שדהו בסתר וכשיצמחו יאכל מהן ויאמר ספיחין הן לפיכך אסרו כל הספיחין חוץ מן העולין בשדה בור ובפ' המוכר את הספינה מפ' טעמא בירושלמי בשדה בור משום דלא משגח עליה בשדה ניר דהא בעי מתקנא חקליה בשדה כרם שלא לאסור כרמו וכן פי' הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהל' שמטה וז"ל מפני מה לא גזרו עליהן לפי שידוע שאין אדם זורע מקומות אלו כיצד שדה בור שאין אדם פונה לבו לשם ושדה ניר רוצה הוא בתקונה ושדה כרם שאינו רוצה באיסור כרמו ע"כ. וכתב עליו הראב"ד ז"ל שלא ידע מאין לו זאת המימרא והנני תלמיד תלמידי תלמידיו הקטנים מצאתיה ברוך ה'. והשתא פריך דהוה לן לאוסופי חוץ משדה תלתן שזרעו לזרע דהא לא ניחא ליה בהו ובודאי לא זרע בכוונה שום דבר תוך התלתן והכא לא משני לה ובפ' הספינה הוסיפוהו ותנו ד' דשדה זרע ספיחיו שרו שאינו רוצה בהן שמכחישין התבואה וכ"ש התלתן וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפ' הנזכר:

מילתא דר' יוחנן מסייעא לי. דר' יוסי אמר לעיל לא שנא זרעה לזרע לא שנא זרעה לעמיר ור' יוחנן מסייע ליה כדמפ' ואזיל:

שלקח ירקה של גנה. שהיו בה כלאי זרעים:

צא ולקוט ולפי השוק מכור. בזיל כמו שתמצא דאע"ג דהשתא לאו שוק הוא ולא תצמצם למכור ביוקר דאיכא משום מקיים בכלאים דאם תצמצם למכור כרצונך וביוקר משתהין הכלאים בקרקע שלך ואיכא משום מקיים כלאים:

מקום הגרנות שעלו. וקס"ד דר' אבהו דטעמא דשרי היינו משום דאיהו לא זרען אלא מעצמן עלו והכא נמי איהו לא זרען אלא הגוי ואמאי קאמר ולפי השוק מכור:

ומשני ליה מקומו מוכיח עליו שאינו רוצה בקיומו. וכדפרישית במתני' דמחלידין הצמחים בקרקע ומרפים אותו ולא ניחא ליה בהו והשתא מסיק ר' יוסי היכי מסייע ליה ר' יוחנן:

ויתיביניה כאן אסור וכו'. כלומר היה לו לר' יוחנן לתרוצי כאן אסור משום גזל כגון בגנה: **וכאן מותר משום גזל**. מקום הגרנות וכגון תלתן דמתני' ומדלא שני ליה הכי ש"מ דאפילו כמתני' אסור נמי משום גזל וכדאמר לעיל ר' יוסי היא שזרעה לזרע היא שזרעה לעמיר: **ודחי ליה תלמודא לעולם דשאני תלתן מתלתן** והאי דלא משני ליה הכי היינו כי ההוא דא"ר אמי עשירים היו בתשובות ורוצים להשיב תשובה מחודשת:

או ייבה. או יהבה כלומר או תיישב אותה ג"כ כאיניש דאית ליה תרין טעמין ומותיב חדא מינייהו דהכי אורחא דתלמודא דאמרינן חדא מתרי טעמא נקט:

הלכה ד

משר מכל מין. משר לשון מישור שיש לו שטח:

ב"ש אומרים וכו'. שיעור רחבו כג' תלמים של פתיח. תניא בתוספתא תחלתו כשיעור הזה אע"פ שאין סופו כשיעור הזה ופליגי תנאי בגמ' בשיעורא דמתני' אם הוא בתחלתו של משר או בסופו למר מתני' בתחלתו וסופו משהו וא"כ תנא דתוספתא היינו כר' חייא דאמרינן בגמ' ולמר תחלתו בית רובע דהיינו עשר אמות ומחצה והיינו ר' כדאיתא בגמ' ושיעורא דגת"פ דמתני' ס"ל דבסופו הוא וכתב בעל הערוך משר לשון ערוגה דאמרינן בפ"ק דקידושין רב זרע לה לגינתא דבי רב משרי משרי לשון ערוגות ויש אומרים מן משרת ענבים כלומר מחזיק מים שעושין לו תלם קטן על שפתו ולקמן אפרש שזה לשון האחרון עיקר ופליגי תנאי בתוספתא ומייתי לה בגמ' כשיעור ארכו לת"ק בעינן דכל משר ומשר יהא מפולש כלומר מחזיק מראש השדה לסופו או רובו ואפילו שדה של מאה אמה ולמר באורך חמשים אמה סגי דהיינו אורך בית סאה דתניא התם הרוצה לעשות שדהו שורות שורות של מינים הרבה עושה כל משר ר"ל רוחב המשר כג' תלמים של פתיח מפולשין מראש השדה ועד סופו ר' אלעזר בר שמעון ואבא יוסי בן חנן איש ינוח אומרים בגדולה אורך חמשים אמה ובקטנה עד רובה כמה רחבו מלא העול השרוני דומה לעול של כרמים תחלתו כשיעור הזה ואע"פ שאין סופו כשיעור הזה ע"כ ולא נתברר בברייתא כמה רוחב שיעור ג' תלמים של פתיח ולקמן אפ' בברייתא בס"ד ופי' הרמב"ם ז"ל ג' תלמים של פתיח היינו הארץ כשתמטר יתבקעו בו בקעים שמתרחבין ונקרא כל בקע מהן תלם של פתיח ואינו נכון דמאי שייך כאן שם תלמים דשם תלמים משמע על שם השורה שנשארה גבוהה מחמת פתיחת המחרישה מלשון תל וכן כתבו

כל בעלי הלשון ועוד דבגמ' משמע דשיעור גת"פ שיעורן שתי אמות דהיינו י"ב טפחים ועוד דפתיח משמע מלשון יפתח וישדד אדמתו וכן פי' רבנו שמשון והרא"ש ז"ל לכך נראה לפ' דה"ק ג' תלמים של פתיחת האדמה במחרישה והא דתנא הכי משום דקא משער תנא בתלמי חרישה הראשונים שהן רחבין כשמתחילין לפתוח האדמה בקי"ץ למעוטי תלמי הרביעה דלעיל וכמו שאפ' לקמן וכך פי' גת"פ דכולי תלמודא. ואמרינן בגמ' דתחלת משר לרבנן דבי מדרשא דסברי כר' חייא עושה שתי אמות על שתי אמות ומיצר והולך אפילו כל שהוא דר' חייא סבר דשיעורא דמתני' בתחלתו ופי' רבנו שמשון והרא"ש ז"ל עושה ב' אמות על ב' אמות כל משר ומשר והמצר שביניהן כל שהו ומלא העול דקתני שיעורו שתי אמות ויש מפ' דאהרחקה קאי שירחיק הערוגות זו מזו שתי אמות על שתי אמות ולא שיהו מרובעות אלא בתחלת שתי אמות והולך ומצר עד כל שהו ע"כ. והרמב"ם ז"ל בפ"ד הסכים ללשון הזה האחרון דשיעורא דב"ש וב"ה היינו להרחקה ונראין לכאורה דברי הרמב"ם ז"ל דאמרינן לקמן בגמ' ולית ליה לר' תבואה בתבואה בית רובע ומשני תמן במרובע ומדפריך לר' מההיא מתני' ופי' המפרשים דההיא מתני' בשיעורא דהרחקה מיירי משמע דר' נמי בהרחקה קא מיירי. ואני תמה מאד בדברים הללו חדא מלשון התוספתא שכתבתי למעלה ועוד למ"ד תחלתו בית רובע וכי בית רובע בעינן להרחקה למאי בעינן הרחקה כולי האי אי ליניקה הא שמעינן בפ' לא יחפור דשיעור יניקת זרעים ג' טפחים ותו לא ועוד בשמעתא דערוגה אסקינן דעיקר יניקה טפח הויא. ועוד מדאשכחן דרחמנא לא אסר יניקה בזרעים אלא דלהוי הך שדה לעצמה והך שדה לעצמה דהא בגפנים ותבואה שהם היותר חמורים שבעולם דאית בהו קידוש דאסורין בהנאה תנן בפ' לא יחפור שאם יש גדר בנתים זה סומך לו זרעיו מכאן וזה סומך לו גפניו מכאן ואפילו בצורת פתח נמי מהני כדתנן בפ' קרחת ועוד מצאתי לרב ז"ל בעצמו שהודה כן שפי' על ההיא דתנן לקמן שלו חטין ושל חברו מין אחר מותר לסמוך לו מין אחר ופי' הרב בפ"ג כן ולא עוד אלא אפילו זרע בתוך שדהו שעורים סמוך לחטים ומשך זרע השעורים עד שסמכו לשדה חברו שהיא זרועה שעורים הרי זה מותר מפני שנראין השעורים שבתוך שדהו שהן סוף שדה חברו וכת' הרב ז"ל הטעם שלא נאמר הארץ לא תזרע כלאים אלא שדך לא תזרע כלאים וכו' ושם הוכחתי דבריו מן התוספתא הרי כאן דנתערבו היניקות דאין כאן הרחקה כלל ושרי ועוד לחזקיה דאמר לקמן מי שיש לו בית רובע וכל שהוא אותו כל שהוא זורע לתוכו כל מין שירצה ואמאי והא מתערבי היניקות ואפי' ר' יוחנן דפליג עליה היינו משום דס"ל דכיון דזוטר כולי האי בטיל ואין לעשותו שורה בפני עצמה אבל הא קא מודי שאם הוא בית

רובע ומחצה יכול לחלקו רובע לעצמו וחצי רובע לעצמו ולזרוע מין א' ברובע ומין אחר בחצי רובע ואע"ג דאין כאן הרחקה. לפיכך אני אומר דפי' ראשון עיקר ושדה מרובע לחוד ותלם לחוד ומשר לחוד. דשדה מרובע שיש לו שטח אם בא לזורעו מין אחר אצל שדה תבואה אחרת חמיר ולא שרי אלא דאית ביה בית רובע והטעם דשיעור בית רובע חשיב שדה ולא בטיל לגבי שדה אחר כיון דאית ביה שיעורא ולר"מ אפילו חבוש ומוקף מד' רוחותיו שרי כדאיתא לקמן במתני' דעשרים וד' קרחות ולרבנן בתראי שלא יהיה חבוש מד' רוחותיו שרי ואפילו בא לעשות כן אצל סוף שדהו כיון דהוא רוצה השדה שיהא מרובע ומרובע חמיר כדלקמן וכי אית ביה שיעורא ושטח דהיינו רחבו בית רובע וארכו בית רובע בהפסקה כל דהו סגי ול"ש שלו ולא שנא של חברו והיינו מתני' דיש לו חטים וכו' שהבאתי ואמרינן לקמן בפיסקא דסומך לבור דבית רובע מוקרח תוך שדה תבואה דשריא לזרוע בו מין אחר וטעמא דכיון שיש בו שיעור ושטח שדה האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי ואין כאן כלאים בשדך ומשו"ה נמי קפדינן שלא יהא בשיעור הבית רובע שום דבר הממעטו מלזרוע כדי שיהא כל שעורו שלם כדתנן לקמן דקבר בנין ואכילת הגפן אין עולין לשיעור. ותלם דהיינו שורה אם בא לזרוע בו תבואה כיון דגבוה משאר שטח השדה ואריך וקטין אית ביה היכירא וקיל דלא מיקרי שדה ופליגי בקולא דיליה תנאי לקמן לר' יוסי מותר לעשות התלם ואפילו באמצע ובלבד שיזרע בו פשתן ולר' שמעון דוקא בסוף שדהו ושרי בין פשתן בין מין אחר של תבואה ולרבנן תרתי בעינן דוקא בסוף שדהו ודוקא פשתן כדתנן לקמן. וגבי ירק נמי שמעינן דקילא שורה דתניא בתוספתא העושה שורה של ירק בירק אחר עושה שורה אורך ו' טפחים ורחב מלואו פי' כשיעור התפשטות עלי הירק ובהכי סגי וטעמא דשורה לית בה שמא דשדה. והא דאמרינן לקמן דאם בא לעשות שורה של ירק בתוך שדה תבואה בעינן באורך דילה שיעור שדה תבואה וברחבה שיעור שדה ירק כדתניא הרוצה לעשות שורה של ירק בתוך שדהו הרי זה עושה אורך השורה עשר אמות ומחצה על רוחב ו' טפחים תריץ התם קל הוא שהקלו באותה שורה דאיהו בעי לה רחבה ואשמעינן דאע"ג דרויחא ודמיא למרובע אפ"ה שריא ובלבד שיעשנה באורך שיעור חכמים אבל כ"ש אי קטינא דטפי שריא וטעמא דירק בירק דהא שלפי מיניה כולי יומא ולאו מקיים הוא מה שאין כן ירק בתבואה דמקיימין אותה בשדה כל ימות הקיץ ומשום דלא חשיב שדה גבי שדה תבואה בפחות מאורך בית רובע ורוחב בית רובע ומשום דיש לה שטח ורויחא החמירו גבה ובעי' מיהת אורך רובע דאילו היה רוצה במרובע גמור בית רובע באורך ובית רובע ברוחב הוה משערינן לה אלא משום דאריכא סגי בהאי שיעורא. תדע דאמרינן אריכא

וקטינא טפי עדיף ולא חמירא אלא ברוצה במרובע דהא גבי ירק בירק תנן בפירקין ו' טפחים והיינו ו' על ו' ואילו גבי שורה תנן בפ' ערוגה היתה שדהו זרועה ירק ומבקש ליטע בתוכה שורה של ירק אחר ר' עקיבא אומר אורך ו' טפחים ורוחב מלואו וטעמא על כרחין דמתני' דערוגה מיירי בשורה בערוגה דהשורה אריכא וקטינא ומתני' דפרקין היינו ברוצה במרובע והכי מפ' לקמן בגמ' דמתני' דפירקין ברוצה במרובע ומרובע חמיר ושורה קילא ועוד בירק גבי תבואה תנן ירק בתבואה בית רובע ומוקמינן לה דההיא ברוצה במרובע איירי ואילו בשורה תניא בתוספתא ומייתי לה התם בגמ' דבאורך בית רובע ורחב ו' טפחים סגי וטעמא משום דשורה קילא ומרובע חמיר ומשום דזה ירק וזה תבואה דמהאי שלפי כל יומא ויומא ומתבואה לא שלפי הקלו שיהיה רוחב השורה ו' טפחים דאילו חרדל בתוך ירק דירק שלפי מיניה וחרדל מקיימין אותו לזרע לא שרינן אלא באורך בית רובע ורחב מלואו כדאיתא לקמן אלמא דכי אריכא וקטינא כ"ש דעדיף וה"נ אשכחן דא"ר יוחנן דמי שיש לו שורה רחבה ז' טפחים דזורע הו' מין אחד והטפח הז' מין אחר אע"ג דתנן ירק בירק ו' טפחים ההיא שרוצה לעשות ירק האחר מרובע קאמר אבל אי עביד ליה שורה כ"ש דעדיף וקיל. ומשר דמתני' כיון דיש לו שטח ותלם קטן מקיפו שיחזיק מים כדפרישית במתני' הוא מורכב ואין בו לא דין שדה ולא דין תלם דאילו משר אינו יכול לעשותו לא באמצע ולא בסוף שיהא סמוך לשדה אחר אלא א"כ עושה כל השדה כולה כן כדאיתא בגמ' ולרבנן דסברי כר' חייא אין יכול לעשות רחבו אלא שתי אמות בתחלתו ולבסוף יהא מצר והולך דלדמי לשורה בתחלתו ובסופו אבל אם יעשה רחבו יותר רחב דמי לשדה וחייב לעשות שטחו בית רובע ואין יכול לקצרו אלא ימשוך לעולם שטח הזה ועוד בעי' שיהא המשר מפולש מראש השורה לסופו. ולר' יכול לעשותו רחב בית רובע כשיעור שדה ויכול להיות מצר והולך עד שלא יהא רחבו אלא ב' אמות כיון דהוא מפולש ומה שאין כן בשורה שאין צריך לעשות כן כל השדה ויכול לסמוך כדאיתא לעיל ואין צריכה השורה להיות מפולשת אלא עשר אמות ומחצה סגי והכא צריך כולו או רובו וליותר מקל בעי חמשים אמה.

ועכשו בהקדמות הללו אשר מסרתי לך אני רואה לפרש דשיעור דפליגי במתני' היינו להכשיר משרים גופייהו לזריעה כדי לזורען כל מין ואפילו מיני תבואה כדמוכח בגמ' ולשון הברייתא ולעשות למשרים תלם קטן להחזיק מים דדמי לשדה ולשורה. וכיון דתניא בברייתא עושה כל משר בג' תלמים וקתני סיפא כמה רחבו מלא העול השרוני ותו קתני תחלתו כשיעור הזה אע"ג דאין סופו כשיעור הזה ושמעינן בגמ' דר' חייא הוא דסבר הכי ושמעינן ליה דאמר דתחלתו שתי אמות א"כ נקטינן דהיינו שיעור דעול השרוני

והיינו גת"פ והיינו שתי אמות וכן כתב רבנו שמשון והרא"ש ז"ל דהיינו שתי אמות היינו עול השרוני ובודאי דהיינו גת"פ דתנן וקרובים דבריהם וכו' ועוד דהא שמעינן ליה לר' יוחנן דאמר במס' פאה בור וניר וזרע אחר גת"פ ואיהו גופיה קאמר חמשים על שתים והיינו דסבר כר' חייא ברוחב ולגבי אורך כראב"ש וכאבא יוסי בן חנן. ונקטינן מהכא דשיעור גת"פ האמור בכל מקום שיעורו שתי אמות וכן כ' הר"מ ן' סהולה ז"ל:

מלא העול השרוני. עול הנמצא במקום ששמו שרון שחורשין בו כרמיהם שקרוב ארכו לשתי אמות:

וקרובים דברי אלו להיות כדברי אלו. קרובים דברי ב"ה לב"ש דלא טפו עלייהו ב"ש אלא מעט ומשו"ה נקיטו ר' ור' חייא שיעורא דגת"פ:

ומצר והולך אפילו כל שהוא. שלעולם הולך ומקצר המשר ושרי דדמי לשורה והא דאמר שתי אמות על שתי אמות לא שצריך שיהו מרובעות דכל דדמי לשורה דמצר והולך טפי עדיף וכדפרישית לעיל אלא דיכול לתת לו רוחב עד כשיעור הזה קאמר וכן פי' רבנו שמשון ז"ל:

בעשוייה כולה משרים. דכי תנן הרוצה לזרוע כל מין הוא דקאי שרוצה לזרוע שורות של מינין הרבה כדלעיל אבל לענין לעשות השדה כולו כן היינו חומרא דמשר דכוליה שדה בעי למעבד הכי דדמי כל חד לשדה אבל בעושה בה משר אחר דומיא דשורה לא דשורה אין בה שטח ושריא לסמוך אבל משר יש בו שטח ומיחלף ולא שריא חדא אלא דוקא ?(א) השדה מתחלה ועד סוף:

כ"ה מכא וכ"ה מכא. אמת המים היה מפסיק לו בנתים וכיוצא בו וכל שדה היה שיעורו בית סאה כשתעשה אותה משרים תחלתן שיעור רחב ב' אמות וארכן חמשין הרי כאן שדה בית סאה וכן לאידך:

אף בשתי שדות כן. תלמודא קא בעי דלמאי הילכתא אשמעינן ר' ינאי דשתי שדות יכול לעשות כן מי נימא דלא מיבעיא שדה אחת דבעיא כולה הכי אלא אם יש לו שתי שדות דתרוייהו בעי למעבד הכי משרים משרים דאי לא סוף סוף הרי סומך ומשר חמיר דלא יכול לסמוך או דילמא אי בעינא יכילנא קאמר ובשדה א' סגי. ואת"ל דתרוייהו בעי למעבד הכי היה סמוך לשדה חברו ואמת המים מפסיק בינו ובין חברו מאי מי נימא דלא שרי לדידיה לעשותו משרים אלא א"כ חברו נמי רוצה לעשות כן או דילמא דמשרים לא חמירי כולי האי:

ומסיק דבינו ובין חברו פשיטא דשרי. דלא בעי חברו למעבד הכי דחברו אינו ברשותו:

אף בחורבה כן. בעיא היא וה"פ כיון דאסיקנא כדר' ינאי ?דאקלי דוקא הוא דקאמר דאם יש לו ולחברו ב' שדות דתרוייהו לא בעו לפלוגינהו למשרים משרים מי נימא דאף אצל חורבה נמי הכי דייגינן כיון דלאו בת זריעה היא וחשיבא כאינה ברשותו דהוה ליה כמו בינו ובין חברו דאסיקנא דשרי:

ראש תור הבא מחורבה מותר. לקמן איתא לפלוגתייהו וס"ל לריש לקיש ולחזקיה דשדה חריבה אצל שדה חטים ונכנס קרן מורשת החורבה בתוך שדה של חטים כמין ראש תור דמותר לזרועה באותו ראש תור איזה מין שירצה דלא מימשך בהדי האי זרוע הסמוך אלא בהדי חורבה הוא דמשיך וחזינן כאילו החורבה זרועה כולה מאותו המין ואם נאמר דר' ינאי סבר כחזקיה בזה הדין דראש תור דחורבה שרי אם כן נפקא לן דכזרועה חשיב לה וא"כ לשתי שדות זרועות דעלמא דמיין וכיון דשלו הויין תרוייהו תרוייהו בעי למעבד משרים משרים אבל אם נאמר דס"ל כר' יוחנן דאמר לקמן דראש תור דחורבה אסיר דלא חשיב כזרוע א"כ גבי בעיין נפקא לן דלא בעי למעבדה משרים ולא אפשיטא:

ולית ליה לר' מתני' תבואה בתבואה בית רובע. דכיון דבראשו יש לו שטח שדה לא יקצר מכל שטח רובע כלל ובשלמא לרבנן דסברי כר' חייא כיון דקצר הוא מתחלתו לית ליה שמא דשדה ומשו"ה קיל אלא לר' כיון דרחב שדה יהיב ליה בתחלתו שמא דשדה אית ליה ואמאי מצר והולך והא קא ממעט משיעור רובע:

ומשני תמן במרובע וכו'. כלומר טעמא דמקילינן ביה וממעטינן מיניה תבואה לפי שהוא ארוך מראש השדה לסופו ולשורה דמי:

ופריך ולית להו לרבנן. דסברי כר' חייא לית להו קולא במשר הא על כרחין כלהו מודו דאין כאן במשר רחב בית רובע אלא למר גת"פ ולמר מלא העול ועל כרחיך טעמא דאקילו ביה משום דארוך וא"כ במאי פליגי ר' ור' חייא:

ומשני סוף משר לר' תחלת משר וכו'. כלומר הטעם שתאמר בגת"פ דקאמר בסוף המשר ההוא טעמא תאמר לרבנן בראשו דהא ר' אמאי לא שרי בסופו רחב ו' אמות או ה' אמות אלא ראשו י' אמה וסופו ב' אע"ג דארוך הוא ע"כ היינו משום דאפילו ר' מודי דבעי דלידמי לשורה קצת והיינו טעמא נמי דרבנן ובהכי פליגי רבנן דס"ל כר' חייא סברי דבתחלתו הוא דפליגי ב"ש וב"ה דבתחלתו נמי בעינן דדמי לשורה ומצר והולך עד כל שהוא ורבי סבר בסוף המצר הוא דפליגי דסגי בהכי אבל בתחלתו אע"ג דאית ביה שם שדה קיל דהא דמי לשורה כיון דקצר בסופו:

שדה קטנה מהו. לקמן במתני' דאין סומכין מפ' בגמ' מהו גדולה ומהו קטנה ומשמע התם דשדה קטנה קלה דדרכו לחלקה הילכך משמע ליה דה"נ מקילין דאע"ג דלא יהו תלמיה מפולשין מראשה לסופה ?(ב) [או] ברובה שריין:

על פי רובה. עד רוב משך אורך שלה דרובה ככולה דמי וקאמר דאע"ג דרבנן במילתייהי לא קתני דינא גבי קטנה פשיטא דשוין בזה מטעם ק"ו:

שנתנו שיעור לגדולה. קצבה דלא בעינן כולה ולא רובה אלא חמשים ותו לא וגבי קטנה לא נתנו וכו' לא רצו לתת לה קצבה אלא כשיעורא דרבנן דגדולה דהיינו עד סופה או עד רובה:

רבנן דלא נתנו קצבה לגדולה. אלא משרים מפולשין מראש השדה עד סופו או עד רובה:

לא כ"ש דלא יתנו. קצבה לאורך תלמי הקטנה אלא דלעולם בעינן כולה או רובה:

הלכה ה

ראש תור חטים. זוית השדה נכנס שם דדומה לראשו של עוף ששמו תור כזה $:

מותר. דניכר הוא דמשיך בהדי שדה חטים:

מותר לו לסמוך מאותו המין. כלומר בעל החטים מותר לסמוך לשדה חברו ולזרוע שם ממין שדה חברו ואינו כלאים עם חטים הזרועין במקצת שדהו מפני שנראה כסוף שדה חברו ולישנא דמתני' דייק דתנן ושל חברו מין אחר מותר לסמוך לו מאותו המין וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפ"ג וז"ל ולא עוד אלא אפילו זרע בתוך שדהו שעורים סמוך לחטים ומשך זרע השעורים עד שסמכו לשדה חברו שהיא זרועה שעורים הרי זה מותר מפני שנראין השעורים שבתוך שדהו שהן סוף שדה חברו וכתב הרב ז"ל דטעמא שלא נאמר הארץ לא תזרע כלאים אלא שדך לא תזרע וכו' ע"כ והשיג עליו הראב"ד ז"ל ואמר לי נראה מן הגמ' ומן המשנה שאין מותר לעשות כן לכתחלה אלא לדעת ר"ש דאמר אין אדם חובש דבר שאינו שלו אבל לרבנן אינו רשאי לחבוש אבל למ"ד מותר להמשיך בשדות זרועות וכן המשנה בשדות זרועות היא שנוייה ובהמשכה כשבתחלה בהיתר נזרעו ולבסוף נראין כסוף שדהו ע"כ. ולי נראה דכיון דטעמא משום דמשיך האי זרע בהדי אידך שדה אפילו לכתחלה נמי שרי לסמוך דתנן היינו שזורע בסוף שדהו סמוך לשדה חברו והכי איתא בתוספתא בהדיא דתניא התם היו לו שתי שדות אחת זרועה חטים ואחת זרועה שעורים היה חורש ומכניס חטים לתוך שדה שעורים או שעורים לתוך שדה חטים מותר שהחטים נראות כסוף שדה לחטים ושעורים נראות כסוף שדה לשעורים ע"כ. ונראה דמיירי דאינו עשוי ראש תור אלא צלעות ישרות ואשמעינן דמשכינן ליה בהדי שדה חברו:

לסמוך לו תלם של פשתן. דהיינו לזרוע תלם א' של פשתן בסוף שדהו סמוך לשדה חברו ולא של מין אחר ואע"ג דשורה קילא דוקא פשתן הוא דשרי משום דהפשתן מוכיח שבא לבדוק שדהו אם ראויה לזרוע בה פשתן לשנה הבאה ולאו מקיים הוא משום דמזיק התבואה ומכחישה ובתוספתא מפ' דהאי תלם של פשתן לא שרי בסוף השדה אלא דוקא שיהא מפולש מראש השדה ועד סופו:

ר"ש אומר וכו' ר' יוסי אומר וכו'. טעמייהו מפ' בגמ':

ריש לקיש וכו'. לעיל מפורש פלוגתייהו ואע"ג דר' יוחנן ס"ל בפ"ק דזורע בחורבה כלאים פטור היינו דלא לקי אבל לענין איסורא אפילו בחורבה דליכא חבישה מודי דאסור וקיי"ל כר' יוחנן דרב ס"ל הכי בגמ' דילן דאין ראש תור בחורבה:

מי שיש לו בית רובע וכל שהו באותו כל שהוא זורע בו כל מין שירצה. דשורה היא וקילא:

מין א' בלבד. אותו מין הזרוע ברובע דבטיל כל שהוא לגבי הרובע ואפילו לשורה לא חזי ואפילו לסמוך למין שדה חברו אסור ומתני' דשריא היינו בתלם דחשיב אבל כל דהו בטיל:

נדון לכאן ולכאן. רצה זורעו ממין של צד זה או ממין של צד זה ומודי בה ר' יוחנן משום דחשיב לחלקו ואע"ג דמשר אין רחבו אלא שתי אמות לרבנן וארוך חמשים ואפ"ה בעינן דכל השדה יהא עשוי כן שאני הכא דשטחו רחב ישר וחמיר הילכך לא שרי ליה אלא שיהא א' רחבו רוחב שלם של בית רובע והאחר יהא ארכו בית רובע ורחבו כשדה ירק והכי תניא לקמן הרוצה לעשות שורה של ירק אצל שדה תבואה הרי זה עושה אורך השורה עשר אמות ומחצה על רוחב ששה וחצי בית רובע קרוב לששה והא נמי מיירי שאינה חבושה מד' רוחותיה:

מותר להביא בנתים. המחרישה:

ולזרוע. בה בין חטה בין שעורה וסתמא קתני ואפילו שהמקום שזורע בו עכשו הוי שורה כל דהיא:

פתר לה כראב"י. דאמר דאפילו חטה אחר חטה זו אחר זו תוך השעורים אפ"ה חשבינן ליה בהדי שדה חטים ובתוספתא משמע דראב"י פליג אברייתא דלעיל וצ"ל דה"ק ר' יוחנן כולה ראב"י קתני לה וחזקיה סבר דלא פליגי רבנן עליה דראב"י אלא בחטה אחר חטה דלא דמי לראש תור וראב"י שרי אפילו בכה"ג אבל אם היתה חטה אחת מובלעת $ אסור דהא נחלקה משדה החטה וליכא לאמשוכה בהדי החטים והוו כלאים ואינו אסור אלא בכה"ג לראב"י:

אם במתכוין לבדוק. כלומר שאינו מתכוין עתה לקיום הפשתן אלא לבדוק השדה אם יפה היא לפשתן ולזרוע בה פשתן לשנה הבאה וכיון דאינו אלא לבדוק אפילו באמצע שדהו לישתרי ומ"ט דרבנן ור"ש דפליגי על ר' יוסי:

ואם בשאינו מתכוין לבדוק. אלא לקיים כן אפילו פשתן דמזיק ליתסר כמו שאר כל המינים דתקון רבנן להפקיר השדה שזרוע בו כלאים כדתנן בריש שקלים ומ"ט דר' יוסי:

ומשני לבדוק אנן קיימין. הילכך פשתן דוקא שרי דדרך לבדוק בפשתן שאין דרך בני אדם לזרוע פשתן אצל תבואה לקיימו מפני שהוא מזיק לתבואה:

רבנין חיישי למראית העין. ומה"ט דוקא בסוף שדהו אבל באמצע שדהו חיישינן למראית העין ואפילו התלם הוא מפולש מראש השדה:

ור' יוסי. דמתיר באמצע:

לא חייש למראית העין. כיון דהוא פשתן דהכל יודעין שלבדוק הוא עושה כיון דמזיק לתבואה והפשתן מוכיח:

דר"ש אמר אין אדם מקדש דבר וכו'. לקמן בפ' המבריך גבי המסכך גפנו ע"ג תבואתו של חברו:

כן הוא אומר הכא אין אדם חובש דבר שאינו שלו. ור"ש בלאו לבדוק נמי מתיר ושרי נמי שאר מינין לסמוך לשדה חברו דאין אדם חובש וכו' ומגו דלא מיתסר משום דחבריה לא מיתסר נמי משום דנפשיה ואע"ג דר' יוסי סבר נמי כוותיה בההיא דמסכך נפנו כדאיתא התם מ"מ ס"ל דאוסר בשלו במינים אחרים ומשום הכי לא שרי אלא דוקא פשתן דליכא משום מקיים. מקדש שייך גבי גפנים דאסור בהנייה דכתיב פן תקדש ודרשינן פן תוקד אש אבל בתבואה או בכלאי זרעים דשרי אפילו באכילה כדתנן לקמן בריש כלאי הכרם שייך חובש כלומר דבעי הרחקה וריוח:

אתיא דרב כר"ש. ובפ' הערל פליגי אמוראי אליבא דרב דאיכא מ"ד דס"ל כר' יוסי גבי מסכך ואיכא מ"ד דלית ליה והך תלמודא אית ליה דס"ל כר"ש דאין אדם חובש ומשום הכי לא מיתסר נמי משום דנפשיה. ופסק הרמב"ם ז"ל בההיא דמסכך כר' יוסי והכא פסק כרבנן:

הלכה ו

אין סומכין לשדה תבואה. אם יש לו שדה תבואה ולחברו שדה תבואה סמוך לו צלע אצל צלע לא יזרע ביניהן לא חרדל ולא חריע ואפילו תלם א' דהיינו שורה המספקת מראש השדה לסופו ופי' הרא"ש ז"ל הטעם משום דאין מזיק לתבואה ומחזי כמקיים כלאים:

אבל סומכין לשדה ירק חרדל או חריע. דחרדל וחריע מזיקין לירקות ואין דעתו לקיימן והרמב"ם ז"ל בפי' המשנה כתב בהפך וז"ל אלו שני מינין מפסידין התבואה וכבר הקדמנו שאין ליזהר בענין כלאים אלא בשדה שלו וכשנראה חרדל וחריע סמוך לתבואה נדע שבעל השדה זרעו שלאו היה מניח לאחר לזרעו אבל היה מרחיקו ולכך אסור ואם היה שדה ירקות יהא מותר שאפשר לומר של אחר הן שאלו שני מינין אינן מפסידין הירקות והן סוף שדה אחר עכ"ל. ובהלכותיו פ"ג כתב מותר להקיף חרדל לכל מין ירק חוץ מן התבואה מפני שאינן מזיקין אותה ע"כ, נראה שחזר בו והסכים לדברי הר"ש ז"ל:

סומך לבור ולניר. אם יש אצל שדה תבואה קרקע מעט בורה או ניר דהוא שדה חרושה יכול לזרוע בשדה שורה של מין אחר וסומך העלין לצד הבורה והניר וסומך שם הזרע אחר:

בור. שדה שלא נזרע ועולין בו שמיר ושית וכן תרגם יונתן הובאי ובור:

ניר. מקום שנחרש מלשון נירו לכם ניר ושיעורן כתב רבנו שמשון והרא"ש ז"ל שהוא בית רובע ולי נראה לפרש דבריו שאם התבואה מקפת מג' רוחות מקום הבור או הניר פשיטא דאם בא לזרוע אצל מקום הבור או הניר זרע אחר ולזרוע בהן נמי כדי לסמוך אליו ודאי דבעינן בית רובע אבל אם המקום שסומך אליו מפסיק השדה מראשו ועד סופו די בג' תלמים של פתיח דהיינו שתי אמות רחב וכדלעיל דהכי אשכחן בפ' אלו מפסיקין דחשיב ליה שדה אחר כשאורך המשר חמשים אמה ורחבו שתים והיינו לפירושנו וכבר חלקנו למעלה בין שדה ובין תלם ובין משר:

ולגפה. אבנים סדורות זו ע"ג זו בלא טיט:

ולדרך. בין דרך היחיד בין דרך הרבים כדאשכחן גבי פאה ואם הדרך הזה מפסיק באמצע שדהו סומך לו מין אחר ומטה הענפים שם דבאנפי נפשיה הוא:

ולגדר. שהוא גבוה י' טפחים דאין גדר פחות מגובה זה ובפ' קרחת הכרם מפ' אי בעינן עומד מרובה על הפרוץ או אפילו פרוץ מרובה על העומד וכשיש גדר מפסיק זה סומך מכאן מין א' וחברו מן הצד האחר מין אחר ואפילו גפנים מכאן ותבואה מכאן שרו דאע"ג דמתתאי ינקי מהדדי לא אסרה תורה אלא שדך בשדה אחת שלא יהא בה כלאים וזו שדה לעצמו וזו שדה לעצמו, ובגמ' מפ' דיש בגדר להקל ולהחמיר:

חריץ ההוא עמוק עשרה ורחב ד'. דאפילו ארוך כמה אמות בעינן ד' טפחים משפתו לשפתו דבציר מהכי אזיל שפיר מהאי גיסא להאי גיסא:

ולאילן שהוא מיסך על הארץ. מפ' בתוספתא שאין נופו גבוה מן הארץ ג' טפחים וכיוצא בו שנינו לענין שבת בפ' המוצא תפלין. ואם יש מצדו אחד קרקע שבו מין אחד מותר

לסמוך לאילן מין אחר אצלו אחר דפחות מג' כלבוד דמי וחשיב כגדר ומפסיק. ונ"ל דתחתיו נמי מותר לזרוע מין אחר דהא מוקף מחיצות הוא והכי איתא בתוספתא:
ולסלע שהוא גבוה עשרה ורחב ד'. פשיטא דסלע עדיף מכלהו אלא לאשמועינן דאף בסלע בעינן רוחב ד' וגבוה י' והאי רחב לאו בעובי קאמר דבכל דהו סגי אלא במשך הוא דקאמר כדאמרינן פס ד' בכל דוכתא:
מוריקא. משמע במס' ביצה שהוא כרכום אצפראן בלע"ז ותרגום כרכום מוריקא. והרמב"ם ז"ל בפי' המשנה פי' אצפור בלע"ז:
כיני מתני' אין מקיפין וכו'. כיון דפליגי בברייתא במקיפין ובסומכין ליכא מאן דפליג א"כ צריך להגיה המשנה ולמיתני בה אין מקיפין ובהכי אתיא מתני' מיהת כר' יהודה דאי סומכין תנן מתני' אמאן תירמייה ואינו כך קבלו דבמקיפין דוקא נחלקו:
מקיפין לשון היקף שמוקף מד' רוחותיו שהוא חבוש אבל שורה המפסקת בין שדה לשדה כיון דהתלם מפסיק השדה מראשו לסופו מותר דההיא שורה חשיבא בפני עצמה ושריא כדאיתא לקמן:
אלא לחסיות בלבד. מפ' בתוספתא דמס' תרומות פ' דג טמא אלו הן מיני חסיות הלוף והשום וקפלוטות והבצלים אבל לשאר ירק דלאו חסיות לא וכ"ש תבואה. ודוקא כי הוי חרדל מבחוץ וחסיות מבפנים אבל לערוגה של חרדל מבפנים שתהא מקפת לה תבואה מבחוץ ס"ל לר"מ לקמן במתני' דקרחת דבבית סאה יכול לזרוע עד שתי רובעין חרדל תוך שדה תבואה ותו לא דלא מיקרי שדה חרדל פחות מג' רובעין:
לכל מקיפין דברי ר' יהודה. בין לחסיות בין לירק בין לשדה ירק בין לערוגת ירק:
לכל מקיפין דברי ר"ש. ואפילו לתבואה:
ה"ג ערוגות קטנות של ירק מקיפין אותן חרדל וחריע. דלא חשיבא ערוגה קטנה של ירק לגבי חרדל וחריע אבל שדה ירק אסור ור' יהודה סבר דירק מ"מ. ויש ספרים דגרסי ערוגות קטנות וכן גריס רבנו שמשון ז"ל:
בתוך שדהו. השתא משמע לן ואפילו שדה תבואה ולקמן מפ' לה:
בתוך שדהו. שהשדה מקיפה מג' רוחותיה דהויא השורה סמוכה בהדי חורבה שחוץ לשדה דאילו מד' רוחותיה אפילו ר' עקיבא מודי דאסור כדאיתא לקמן בפ' ערוגה ואפילו גבי ירק וכ"ש גבי חרדל:
על רוחב מלואו. נראה בעיני לפרשו כמלא התפשטות עלי החרדל או החריע כדרך שמתפשטין עליו ותו לא וכן נ"ל לפרש הא דתנן לקמן בפ' ערוגה היתה שדהו זרועה ירק והוא מבקש ליטע בתוכה שורה של ירק אחר ר' עקיבא אומר אורך ששה טפחים

ורוחב מלואו. והרמב"ם ז"ל פי' עלה דההיא עומקי ר"ל צריך להיות רוחב השורה ההיא כפי עומקו של התלם שהגביהי משם כלומר למלאות מקומו ולדידי נראה כדפרישית והא דאמרינן לקמן דגבי ירק אצל תבואה מקילינן טפי דאמרינן דעושה שורה של ירק לתוך שדה של תבואה באורך עשר אמות ומחצה על רוחב ששה טפחים ודייינין בה דין בין ירק לירק דשיעור שטחה ו' טפחים כדתנן בפירקין והכא גבי חרדל לא נתנו בה שיעור אלא מילואו יחמיר טפי היינו טעמא דכיון דחרדל לתבואה אסור בהקפה החמירו בשורתו שלא יהא רחב אלא מלואו וכדפרישית. ולקמן בסוף פירקין בסוגיית ר' אליעזר אומר ירק בתבואה ו' טפחים יתבארו עיקרי דברים הללו:

לא שני אלא שדה קטנה וכו'. ר' אלעזר אשמעינן דאפילו הך קילא שיהא מוקף החרדל מג' רוחותיו לא מקילינן אלא בשדה קטנה דאורחה בהכי לחלקה שורות שורות משו"ה לא הוי כלאים אבל בגדולה והיא של תבואה דלאו אורחה לא אלא שיהא מפולש מראש השדה לסופו:

בד. לשון ערוגה וכשיש קרקע בית רובע רוחב פנוי המפסיק בין ערוגות של צד זה לערוגות של צד זה להוליך מים או להתפשטות עלין של כאן ושל כאן או בין משרים למשרים הויא גדולה. ערוגות קרויות בדידין בלשון משנה ובלשון ארמי בנכי:

לית הדא פליגא על ר' יוחנן. כדפרישנא לעיל דאגידא הך שורה דחרדל בהדי חורבה שחוץ לשדה ואילו ר' יוחנן קאמר לעיל דאסור לזרוע בראש תור דחורבה מין אחר דמימשיך בהדי הזרוע ולא בהדי החורבה יהוי כלאים ותיקשי ליה הך ברייתא דשריא חרדל אלמא דמימשכא בהדי חורבה:

ומשני דמודי הכא בירקות דקסבר דהך ברייתא דתני בתוך שדהו מיירי בשדה ירק כדתנן במתני' דסומכין לשדה ירקות חרדל וכו' דכיון דאוכלין אותן בעשב שלהן לא משהו להו מה שאין כן בחרדל דמשהו ליה לזרע הילכך לא מחזי כמקיים כלאים:

תמן לזרעים וכאן לירקות. פי' רש"י ז"ל כל דבר שזרעו עיקר קרוי זרעים כגון תבואה וקטנית ודבר הנאכל בעשבו קרוי ירק כגון כרוב וחזרת וכרישין וכיוצא בהו ע"כ:

גריד מותר לגרוע בו. גריד שדה יבשה וצמאה וכן פי' רש"י בפ' מקום שנהגו וכן פי' בערוך ואין לה מים להשקותה אלא למטר השמים תשתה מים ואם היא מפסקת בין שדה שמשקין אותה תדיר ואפילו אין בה רובע לתבואה או ששה טפחים לירק זורע בה מה שירצה אי בעי ממין של שדה השלחין שמשקין אותה אי בעי ממין אחר וטעמ' דהא מינכרא דזו זרעיה רעננים ושמנים וזו כחושים ודלים ושדה בפני עצמה היא ודמי לבור דמתני' ולקמיה בעי אי שרי לסמיך אליו נמי הני דמתני':

שיעשה שלשה בתוך ו'. שיזרע ממנה ג' טפחים בתוך ששה שתהא זרועה באופן זה ג' תוך ו' ולא מפוזרים זרועיה יתר מכאן דנראית שמנה ולא מינכרא והוי כלאים:
ושלשה שהן סמוכין וכו'. סיפא דברייתא דלעיל היא וקאמר דג' טפחים סמוכין לגדר כגריד דמו וזורע בהן מין אחר דלא משקי להו שלא יחלחלו יסיד הכותל ומינכרן:
היו ג' לתוך ו' ואחד חוץ לששה. בטיל לגבייהו ורצופין הן ושרו:
היו ב' בתוך ו' ואחד חוץ לששה מאחר שלא הוצלו וכו'. דלא תימא כיון דלעיל חשבינן ליה תוך ו' ה"נ חשבינן ליה הכי והוו להם ג' תוך ו' קמ"ל דלא שרינן ליה תוך ו' אלא דוקא כי איכא ג' תוך ו':
היה שם גריד שורה שורה ושורה גדר ושורה וכו'. כגון שהיה שורה של גריד דמצד צפון היתה לה שורה משדה שלהין וכן מצד דרום ומצד מזרח היה לה גדר ומצד מערב היה לה שורה של שדה שלהין אין לזרוע בגריד מין א' ובשלהין מין אחר דלא חשיב כ"כ כמו שדה בור ונעשית שורה של הגריד חבושה ומוקפת מד' רוחותיה דכולי האי לא חשיב גריד ומשו"ה קאמר גדר מצד א' דאע"ג דאינו חבוש מארבע רוחותיו משלהין ואפ"ה הוי חבוש ואסור:
גבו של גדר כשדה. כדמפ' ואזיל שתי שדות זו ע"ג זו העליונה סמוכה לחריץ שהתחתונה נמוכה הימנה עשרה ונמצא קרקע של עליונה מצד א' סמוכה לחריץ ומצד אחר הוי גדר לתחתונה לא תימא כיון דחשיבא גדר לתחתונה חשיב נמי גדר לעליונה וגוד אסיק ומצי בעל העליונה לזרוע בשפת העליונה מין אחר סמוך למין הזרוע בשטח גוף השדה שלו אלא דלגבי עליונה חשיב כשטח שדה יאסור ולגבי תחתונה מהני כגדר וסומך לשם מין אחר ג' טפחים סמוך לגדר כדלעיל ולגבי שבת לא אמרינן הכי אלא דחשיב גדר לעליונה ולתחתונה ורצו מערבין א' ורצו מערבין שנים:
כל מין תורכבינה. מין שיש בו שילוח הענפים שהן מסתרגין ומתרכבין כגון קישואין ודלועין ופול המצרי דאמרינן לקמן ובפ' ר' עקיבא דאית בהו שירכא ואשמעינן השתא דחשיב גדר יותר משיעור ו' טפחים לדלעת דאמרינן לקמן בפ' ערוגה היתה שדהו זרועה תבואה ובקש ליטע לתוכה שורה של דלועין ניתנין לעבודתה ו' טפחים ואם הגדילה יעקור מלפניה והכא קמ"ל דאע"ג דהשריגים יורדים למטה ומתרכבין ע"ג ירקות של מטה שרי דהא מינכר דנטועה למעלה על גב הגדר ולאו כלאים בשדך היא:
מוקרח תוך שדה תבואה. חבוש מג' רוחותיו לחוד קאמר כדאיתא לקמן בפיסקת אכילת הגפן:
אסור לזרוע בו. מין אחר דפחות מרובע הוא כדתנן תבואה בירק וירק בתבואה בית רובע:

הקיפו גדר מותר לזרוע בו. מין אחר ומציל דשדה בפני עצמה היא:
לזרוע בו שני מינין. של תבואה ובנוטה הענפים זה לצד מזרח וזה לצד מערב:
הקיפי גדר אסור. דחבוש הוא ומוכח במתני' קמייתא דערוגה דכי איכא חבישה אפילו בראש תור נמי אסור:
גדר זרוע מהו שיציל את הזרעים. כגון שזרעו לגדר על גבו ובשני שטחיו ונתכסה כולו והיה מקיף פחות מבית רובע וזרוע בתוכו מין אחר. סתם גדר של אבנים הוא:
מהו שיציל. מי אמרינן בטליה לגדר כיון שזרעו דהא מחלחלי ליה זרעים ומלקין אותו כדאמרינן בפ' לא יחפור והוי כמאן דליתיה ואינו מציל מלחבוש מין אחר או דילמא כיון דמ"מ הא איתיה מציל מלחבוש:
גריד זרוע מהו שיציל את הירק. נראה בעיני לפ' שהיה שורת הירק בשדה תבואה והירק פחות משיערו אבל היה שורה של גריד זרוע ירק:
מהו שיציל. כמו גדר ונראה דהכי מיבעיא ליה דאף על גב דאית לך קולא גבי גריד היינו לזורע דידיה דחשיב באנפי נפשיה אבל לזרוע בשדה גופיה מין אחר ולסמוך לו ושיציל לא קתני או דילמא תרתי קולי מקילינן עליה:
לא אמרו אלא יבשו. דמינכר אבל לחין לא דמיחלף ולא מינכר והה"נ גריד דזרוע כדרכו ג' תוך ו' מיחלף ולא יציל וכן גדר המכוסה בזרעים לא יציל דלא מינכר ואע"ג דלעיל פשיטא לן היה שם גריד שורה שורה וכו' חובשין את השורה ותפשוט מהתם היינו גריד באמצע ושורות שלהן לצדדין והכא שלהין באמצע וגריד לצדדין:
סומך לבור. למפשט בעיין דגדר זרוע קא אתי:
הדא אמרה שגדר זרוע מציל. דקס"ד דמתני' אשמעינן דיכול לסמוך על הגדר ואפילו בפחות מבית רובע חבוש מיירי שהגדר זרוע על גביו ושטחיו:
ה"ג אפילו תימר אין גדר זרוע מציל את הזרעים שנייא היא הכא שהוא שדה זרוע ואין גדר זרוע. כלומר לעולם אימא לך בבעיין שהוא גדר זרוע דאינו מציל דהא בטליה וכדפרישנא ומתני' דלאו מקיף פחות מבית רובע עסקינן אלא השדה שאצלו הוא דזרוע דסומך לו קתני ולא שזורע בו ממש:
ה"ג גריד ומשר מהי שיצטרפו היך עבידא היה שם מקום אורך עשר אמות ומחצה על רחב ו' אינו צריך גריד ועשה לו גריד מכאן מהו שיהא מותר לו לסמוך. וה"פ דהכי מיבעיא ליה לר' יוחנן קי"ל דקרקע כי יש בו שיעור מותר לזרוע בו ואפילו שהמקום מרובע ומיבעיא ליה אילו הוה חצי שיעור וחצי שיעור משר מהו מצטרפי ושרי לסמוך דעתו עליו לומר הא איכא שיעורא ושרי לו לזרוע בו מין אחר או דילמא האי לחודיה

קאי והאי לחודיה קאי ולית בה שיעורא ואסיר ומפ' כיצד אילו היה שם מקום שיש בו עשר אמות ומחצה באורך שהוא שיעור אורך בית רובע כדלקמן וברחב היה בו ו' טפחים ודאי דאינו צריך גריד דהא אריכא וקטינא היא והוי שורה א' ומותר כדתניא בתוספתא וכתבתיה לעיל אבל היה שם מקום ראוי להיות משר שהיה בו אורך עשר אמות ומחצה ולא היה בו ששה רחב ועשה לו גריד מכאן כלומר וצרף לו גריד שאין בו רחב מאי מי נימא דמצטרף ומותר לסמוך על גריד ושיעור יש ומותר לזרוע בין במשר דמשלים הגריד בין בגריד דמשלים המשר היינו לשתי רוחותיו אי דילמא כיון דגריד בהדי שאר קרקע לא מצטרף בה משר וכיון דאין בו שיעור למשר באנפי נפשיה ואינו סומך ולא איפשיטא ולחומרא:

ארוך עשרה. ואינו גבוה י':

ורחב ד'. בעובי דארבעה מקום חשוב לענין שבת:

עשרה על עשרה. עשרה באורך ועשרה ברוחב אף על גב דליכא עשרה בגובה:

מותר לסמוך לה מארבע רוחותיה. דחשיבא הפסק כיון דרויחא:

הלכה ז

קרחת קרחת מכל מין. קרחת מלשון קרחה שנקרח מן השער כן מקריח שדהו ממין הזרוע בו כדי לזרוע בו מין אחר כן פי' רבנו שמשון ז"ל והרא"ש ז"ל. והראב"ד ז"ל פי' מקום הזרוע נקרא קרחת והרמב"ם ז"ל פי' דלפי שהמקום מרובע קראוהו קרחת ולמקום ארוך קראוהו משר. ולי נראה לפי שמקריח גבולי הטבלאות להפריש מין ממין קורהו קרחת:

כ"ד קרחות לבית סאה. ותו לא כדי שלכל קרחת יהא שיעורה בית רובע דלא חשיב קרקע לגבי תבואה בפחות מכאן והיכי מטי כ"ד קרחות על בית רובע הקב לבית סאה דבית סאה היא נ' על נ' וכשאתה עושה ממנה כ"ד קרחות שוות הויא כל קרחת בית רובע הקב דהא כל סאה ששה קבים היא ותחלקם לרבועין הוו להו כ"ד ומטי לכל בית רובע עשר אמות ושני טפחים ומחצה אורך על רוחב עשר אמות כיצד תחלקנה לבית סאה שהיא נ' על נ' לחמש שורות ואורך כל שורה חמשים אמה ורחבה עשר אמות חזור וחתוך כל שורה ושורה לסוף עשר אמה ויעלו בידך חמשה חלקים שוין וכן בכל רצועה ורצועה ויעלו בידך כ"ה טבלאות מרובעות של עשר עשר אמה ובמתני' קתני כ"ד טבלאות קח טבלא הנותרת ותחלקנה לכ"ד רצועות נמצאת כל רצועה שני טפחים ומחצה רוחב באורך עשר אמות דהא כל טבלא וטבלא היא ס' טפחים על ס' טפחים היא תן אותן כ"ד רצועות של טבלא הנותרות על כ"ד קרחות ותהיה כל קרחת עשר אמות

ושני טפחים ומחצה אורך ברוחב י' אמות וקסבר ר"מ כיון דאיכא בית רובע לכל קרחת וקרחת חשיב שדה לעצמו ולא בעי הרחקה אלא להקריח גבולי הטבלאות לבד:

וזורע בכל קרחת כל מין שירצה. בין תבואה בין ירק בין דלית ליה שרכא בין דאית ליה שרכא ואפילו דלועין ושרי נמי בין סמוכות משלש צדדין בין חבושות מד' צדדין וכדאיתא בגמ':

היתה קרחת אחת אי שתים. היתה לו בתוך שדה תבואה קרחת אחת של בית רובע או שתי קרחות זורען חרדל דאינו נראה כשדה חרדל בתוך שדה תבואה אבל ג' קרחות שהיו לו בטלות לא וכ"ש לעשותן עכשו דנראות כשדה חרדל תוך שדה תבואה ואסורין:

תשע קרחות. מותר בהן כל מין שירצה כדאמרת טפי לא. ובגמ' מפ' דארישא פליגי רבנן אדר"מ דשרי ר"מ כ"ד מינין לכ"ד רובעין דלית ליה איסור בחבישה לר"מ דאילו אסיפא דקאמר ג' לא יזרעם חרדל מודו ליה וטעמא דתנן לעיל דחרדל אסור להקיף בו ותני השתא דכי היכי דאין מקיפין בו כך אסרו להקיף אותו וצורת תשע קרחות דקא שרו בגמ' מפ' לה:

חוץ מקרחת אחת. לזרוע בה מין אחר ונראה דלא שרי אלא לסמוך אבל לא חבישה:

על ראשה. רבנן דאמרי ט' קרחות מותרות לא פליגי גבי חרדל כלל אלא אירישא דקאמר ר"מ דבכל חדא מהנך כ"ד טבלאות שרי לזרוע כל מין שירצה הוא דפליגי:

היכי עבידן. היכי דמי ט' קרחות לרבנן דלא להוו לא חבושות ולא סמוכות:

תלת ותרתי וכו'. כזה $ דלר"מ ד' יש בהן חמש טבלאות ושורה חמישית אין בה אלא ד' טבלאות דהוויין להו כ"ד טבלאות של בית רובע רבנן סברי בעינן שלא יהא שום מין סמוך לו צלע לצלע אלא ראש תור לראש תור וכ"ש שלא יהא מוקף מד' צדדיו הילכך בשורה ראשונה זורעין בה ג' רובעין לג' מינין ויחריב בה שני רובעין ובשנייה שתי קרחות זרועין קרן אצל קרן וג' קרחות חרבות והשלישית א' זרועה באמצע ותו לא וברביעית שתים זרועין וג' חרבות ובחמישית א' זרועה ותו לא כצורה שציירנו והרי לך ט' קרחות זרועות שאינן לא חבושות ולא סמוכות. ואיכא למידק ואמאי לא שרו רבנן לזרוע י"ב ויעשו עוד שתים בשורה השלישית ובשורה החמישית אחרת בקרן דרומית מערבית דהא אינן לא סמוכות ולא חבושות וי"ל דעיקר תירוץ דברים הללו הוא דרבנן אזלי לטעמייהו דתניא בתוספתא וכמה היא מדת בית רובע עשר אמות ומחצה על עשר אמות ומחצה מרובעות ר' יוסי אומר אפילו ארכו כשנים ברחבו ע"כ ופי' רבנו שמשון ז"ל עלה האי מחצה באמה בת חמשה והעשר באמה בת ששה ומרובעות דקתני לא שיהא הרוחב כאורך דאין בית רובע עולה כי אם עשר אמות ושני טפחים ומחצה על רוחב עשר

ותו לא ע"כ. ותימה גדולה דתנינן בה בהדיא עשר אמות ומחצה על עשר אמות ומחצה מרובעות ולימא רבנו שמשון ז"ל דלאו דוקא. וראיתי להרמב"ם ז"ל שפסק התוספתא הזו בפ"ג כלשון הזו שדהו שהיתה זרועה מין תבואה ובקש לזרוע בצדה מין תבואה אחרת בשדה אחר מרחיק ביניהן בית רובע והוא כעשר אמות וחצי אמה על עשר אמות וחצי אמה מרובעות בין מן האמצע בין מן הצד ואם לא היה ביניהן כשיעור הזה אסור ואינו לוקה עד שיהו קרובים בתוך ו' טפחים ע"כ דבריו בספריו המדוייקים שראיתי וכן העיד הר' דוד בר לוי שכן כתב הרמב"ם ז"ל ואמר שכן הוא בתוספתא ובירושלמי ומה שכתב שיעור בית רובע לענין הרחקה אני אדקדק עליו במקומו ומהו דקאמר דאינו לוקה עד שיהו זרועים תוך ו' טפחים הכי מסקינן לעיל בפ"ק דמכילתין והראב"ד ז"ל נזדמנה לו נוסחא משובשת שהיה כתוב ואינו לוקה עד שיהו קרובים בתוך טפח ולכך השיג עליו ואמר אין הדברים הללו אמורים אלא לדעת ר' יהודה אבל לדעת חכמים לאסור בבית רובע וללקות בו' טפחים ולר' יהודה לאסור בו' טפחים וללקות בטפח ע"כ. ולפי גרסתו יפה השיג עליו אבל טעות היה בספרו ז"ל אבל מ"מ אתה רואה ששני הרבנים הללו ז"ל מוסכמין בדברי התוספתא ואמת היא ומרובעות דוקא קתני. ונ"ל לפרש טעמא כן דבפ' עושין פסין אשכחן גבי קרפף דר' יוסי גופיה דפליג הכא פליג נמי התם ואמר דאפילו ארכה כשנים ברחבה מותר ור' עקיבא פליג עליה התם ואמר דוקא מרובעות וילפינן לה מדכתיב ורחב חמשים בחמשים ודרשינן טול חמשים וסבב חמשים לכלהו מדידות קרקע בין לשבת בין לכלאים ומשו"ה גבי קרפף אע"ג דאיכא דבר מועט לא בעינן ליה אלא דוקא מרובע הוא דבעינן ולחומרא דפחות מטפח לא כתיב בתורה הילכך כי היכי דליהוי מרובע ממעטינן לאותו דבר מועט כדאמרינן התם ומשו"ה בכל אותן השמועות דפ' כיצד מעברין לא אמרו אלא קמ"א ושליש ולא יותר והכא גבי כלאים עבדינן איפכא דמייתרינן ליה ומוספין ליה כי היכי דלהוי מרובע גמור ולהחמיר וכיון דאיכא רצועה נותרת של שני טפחים ומחצה בעינן נמי רצועה אחרת דכוותה ורבוע ג"כ לקרנה כדי להשוותה מרובעת דודאי מודו רבנן גבי כלאים לדרשא דטול חמשים יסבב חמשים ומשום הכי פליגי עליה דר' יוסי הכא והתם ודוקא התם משום דעירובין דרבנן איפסיקא הילכתא כוותיה אבל גבי כלאים דאורייתא מודו רבנן דרשא דטול חמשים והיינו דבפ' כיצד מעברין פרכינן לרב יהודה דדריש אין מודדין אלא בחבל של חמשים אמה מקרא דרחב חמשים בחמשים ופרכינן עליה והאי מיבעי ליה לטול חמשים וסבב חמשים ומאי פריך ההיא לר' עקיבא הוא דדרשינן ומתני' דהכא דרבנן אלא ע"כ דרבנן נמי היכא דהוי דאורייתא מודו בה ודרשא מקובלת היא ועוד בר מן דין ומן דין שאני הכא דאמות כלאים

בעינן להו שוחקות כדאיתא פ"ק דעירובין ומשו"ה טפו בה רבנן הך רצועה ומי שכתב נמי דטעמא דרבנן דהכא דבעו בית רובע חוץ מגבוליה ומשו"ה הצריכו ההיא רצועה גם זה נכון. ומטעם זה נראה לפ' דכלהו אמות דהך ברייתא סתמן בנות ששה טפחים וכל בית רובע הוא מרובע עם זויותיו כדתניא בברייתא מרובע והשתא מיתרצא שפיר קושיין דאקשינן עלה דמתני' אמאי לא שרי רבנן אלא ט' ותו לא הא איכא ג' טבלאות שאינן לא סמוכות ולא חבושות וכדאקשינון היינו טעמא דכיון דבעינן לרבנן רצועה אחת נוספת וכדפרישית ובעינן נמי דכל הטבלאות ליהויין מרובעות רחבן כארכן וכדפרישית נמצא שאין בבית סאה רובעין בשיעורן וכמשפטן אלא כ"ב ותו לא וכך הוא הענין בית סאה הויין לה כ"ה טבלאות של עשר על עשר קח טבלא אחת וחלקה לעשרים רצועות כל רצועה רחבה ג' טפחים וארכה עשר אמות ישים כל רצועה ורצועה לעשרים טבלאות לצד מזרחן נמצאו עשרים טבלאות רחבות עשר אמות וג' טפחים מן המזרח למערב ומן הדרום לצפון רחבים עשר אמות ותו לא קח טבלא אחרת וחלקה לעשרים רצועות אחרות כל רצועה רחבה ג' טפחים ועשר אמות ארכה ופרנס אותן כ' טבלאות לצד צפון ונמצא עכשיו עשרים טבלאות מרובעות של עשר אמות וחצי אמה על עשר אמות וחצי אמה אלא שקרניהם פגומות וכל קרן וקרן למלאותו בעינן ג' טפחים על ג' טפחים קרן לכל טבלא וטבלא צא ופרנס שתי טבלאות אחרות לארכן ולרחבן ובעיא כל חדא שתי רצועות ארכן י' אמה ורחבן ג' טפחים ולפרנסן למזרח ולצפון כמו האחרות צריך אתה להרוס טבלא אחרת ולחתוך ממנה שתי רצועות רחבן אמה וארכן עשר אמה ולחלקן ברחבן והוו להו ד' רצועות רחבות ג' טפחים וארכן י' אמה ולתת לשתי הטבלאות למזרח ולצפון ועוד בעינן למלאות קרניהן נמי דהויין לה כ"ב רבועין של ג' טפחים על ג' טפחים ובעינן לחתוך עוד רצועה רחבה חצי אמה וארכה עשר אמות ולחלקה לעשרים חלקים שוין נמצאו בה עשרים רבועין של ג' טפחים על ג' טפחים ותן אותן לקרנות נמצאת כל טבלה וטבלה מהעשרים שפרנסנו עשר אמות וג' טפחים באורך על עשר אמות וג' טפחים ברוחב עם הזויות ככל מרובע שוה ועוד בעינן שתי רבועים אחרים לקרנות שתי טבלאות אחרות שתשבורתן י"ח טפחים טפח על טפח נמצא עכשו כשפרנסנו כ"ב בתי רובעין בשיעורן ובמשפטן הרסנו שתי טבלאות ועוד מטבלא שלישית נטלנו ממנו שתי רצועות וחצי רצועה ועוד י"ח טפחים טפח על טפח וכיון דהרוסה היא ולית בה שיעורא בטלה היא הילכך לרבנן אין בבית סאה רובעין אלא כ"ב בשיעורן ובמשפטן וכדפרשינן וא"ת אכתי נשארה אחת דשריא לזרוע בשורה שלישית תשובה לדבר דכיון דאשכחן דרבנן פליגי עליה דר"מ בארבע מילי חדא דכיון דתנן עושין כ"ד קרחות לבית סאה

משמע דבית סאה לפניו דהיינו נ' על נ' וכשאתה עושה בה כ"ד רובעין אי אפשר לעשותן אלא א"כ יהו ארכן יותר מרחבן או הפך ור' מאיר ליה ליה ראשה דתוספתא ואית ליה כר' יוסי דארכו כשנים ברחבו שרי ואית ליה שריותא בין בסמוכות בין בחבושות ורבנן לית להו שריותא אפילו בסמוכות וכ"ש בחבושות ועוד אית ליה רצועה נוספת ועוד דאית להו כל רובע ורובע מרובע דוקא וכיון דבנ' על נ' מרובעים כל הרובעים פסולים לדעת רבנן ומשום הכי הוצרכו רבנן להפסיד בה ארבעה וכשתהיינה כשרות הוו ראויות ובהאי בית סאה אי אפשר אלא א"כ ד' רובעין ברוחב והוו להו ו' באורך והן מ' על ס' ולישנא דתלמודא נמי דאמר בשיטה ראשונה ג' זרועות בנ' על נ' אזלא דלצורה מ' על ס' שתים ראויות בכל שורה ואם מצד הס' ג' שייכי בכל שורה כזה ולישנא דמתני' דייק דתנן עשר אסורות ולא קתני יותר מכאן אסור אלא הכי קאמר ליה לדידן דבעינן לא חבושות ולא סמוכות וכל בית רובע מרובע ועשר אמות ומחצה על עשר אמות ומחצה אין כאן אלא $ עשר קרחות ראויים ומשום דלא אפשר אסרי העשירית. ואע"ג דבעלמא שרו רבנן לסמיך כי איכא שיעורא בשדה ג"כ הכא נהי דלחבוש אסור לסמוך מיהת משתרי כיון דכל בית רובע ובית רובע הוא שלם בשיעורו ובמשפטו תריץ רבנן אדר' מאיר קיימי ור"מ שרי כ"ד טבלאות מכל מין שבעולם ואפילו קשואין ודלועין דרבנן סבירא להו לקמן בפ' ערוגה דהפלגת שדה דדלועין לדלועין בעינן שדה באמצען רחב י"ב אמה כדאיתא לקמן הילכך אין כאן שריותא לסמוך וכ"ש לחבוש. ורבנו שמשון ז"ל פי' הט' קרחות כן תחלק הסאה לחמש שורות ותחלק שורה ראשונה ושלישית וחמשית כל אחת לחמשה בית רובע וזורע בכל שורה ג' בית רובע ורובע בור מפסיק ביניהן ואי אפשר שאם תזרע השאר מין אחר שלא יסמוך כזה $ וקשה לי על פירושו חדא דאין זה צורת הגמ' ועוד שדבריו בנויין על כ"ה טבלאות בבית סאה והן אינן אלא כ"ד לר' מאיר ולרבנן אין בה בבית סאה אלא כ"ב וכדפרישית והרא"ש ז"ל פי' רבנן אסרי לסמוך אלא צריך להניח בין כל זרוע בור כנגד זרוע כיצד חלק הבית סאה לכ"ה חלקים חמש על חמש כזה כן מצאתי בספריו ולא ידעתי אם אחר תלאה ביני $ שיטי דקשה עליו כל הקושיות ועוד תימה גדול דלדבריו מצינו בבית סאה י"ג קרחות זרועים ומתני' קתני תשע מותרות ועשר אסורות והרמב"ם ז"ל סובר כצורת רבנו שמשון ז"ל אלא דבית רובע המפסיק בין קרחת לקרחת הזרועים אין בו שיעור בית רובע וסובר לעשות החלוקים של הבית סאה בטבלה מרובעת ולדעתו צריך לומר דשיעור הבית רובע היינו בזרוע דוקא וקו של בור נפחות ממנו רצועה של ג' טפחים ממעל ומתחת וכן הבור של שטה ראשונה הילכך אין מקום לזרוע בשטה שנייה ולא ברביעית וסובר דזהו כוונת הגמ' דגרסינן רבנן בעו דלא להוו

סמוכות ואם אתה עושה שם בית רובע מרובע כהלכתו לזרעו אי אפשר שלא לסמוך. ונכון היה פי' זה אלא שאין זה צורת הגמ' ועוד קשה דלדבריו כ"ה קרחות הן ואנן אפילו לר"מ תנן דאין בה אלא כ"ד. ועוד דרבנן עליה דר' מאיר קיימי וכי היכי דר"מ שרי בכלהו כ"ד היינו משום דיש בכל אחת שיעור בית רובע אע"ג דלא הוי מרובע וס"ל כר' יוסי רבנן נמי עליה קיימי ובדאיכא שיעור אסירי גם רב שלמה ב"ר מאיר בן סהולה פי' הגמ' כמוני אבל לקושיית לישתרו בה רבנן י"ב קרחות לא תירץ. ולענין הלכה נראה לעניות דעתי דקי"ל כר' אליעזר בן יעקב דמשנתו קב ונקי ובפר' החולץ פריך בפשיטות והא קי"ל כר' אליעזר בן יעקב דמשנתו קב ונקי ומשמע התם דאפילו בברייתא נמי אמרינן הכי אע"ג דאין שנויה סברתו במשנה כ"ש הכא ולא ידעתי טעם להרמב"ם ז"ל למה פסק כרבנן בפ"ד:

הלכה ח

כל שהוא בתוך בית רובע עולה וכו'. לר"מ אריסא קאי ולרבנן אסיפא סמיך דתנן תבואה בתבואה בית רובע ואשמעינן דהאי בית רובע כל מה שיש בתוכו עולה לשיעורו ופי' רבנו שמשון ז"ל דאתא לרבויי נקעים מלאים מים דעולין למדת בית רובע ליחשב הרחקה אע"ג דלא חזי לזריעה דנאגצי דארעא מיקרו כדאמרינן בפ' בית כור:

עולה למדת בית רובע. כבר פירשתי לעיל דכל שעורי דפרקין דמשנה ובריייתא לא הוזכרו אלא לענין דחשיבי לזרוע בהן מין אחר ולסמוך זריעה לזריעתן שרי כי איכא שיעור בשדה כמו ששנו חכמים ואע"ג דתנן בפ"ק דבבא בתרא אין חולקין את השדה עד שיהא בה ט' קבין לזה וט' קבין לזה ומשמע דאי לא מטי לכל חד ט' קבין לבית זריעה אין חולקין דאין שמו עליו ולא מיקרי שדה כדקתני עלה והכא קתני דבית רובע חשיב שדה התם אפילו לחבוש מכל צדדיו הוא דקאמר ולא שרי אלא היכא דרויח הובא דאפילו שיהא מוקף זריעות לא מימשיך בהדי אחריני דאיהו חולק רשות לעצמו לעולם דזורעין בו הרבה שיעור אבל מתני' דלא שריא אלא לסמוך בלחוד מסתיין בבית רובע דהיינו לסמוך לו מג' צדדין כדאיתא בגמ':

אכלת הגפן. מפ' בגמ' עבודת הגפן דהיינו ו' טפחים כדי עבודתה כדתנן לקמן בשלהי פ' ערוגה וקרי לה אכלת לשון תפיסה כמו כמה לוחות אוכלות בארון ובלשון המקרא כי יאכלו אתיקים מהנה ותפיסתה היינו שאסור לזרוע כדי עבודתה הכי משמע לן השתא ובגמ' מיפרשא:

והקבר. בגמ' אפרש אי בקבר בנין אי בקבר קרקע עולם:

והסלע. כשאינה גבוהה עשרה מיירי דאי גבוה הא מפסיק וכדלעיל ולא בעינן בית רובע:

תבואה בתבואה בית רובע. כבר פי' למעלה דלא הוזכר בית רובע להרחקה אלא דוקא לשיעור שדה דאל"כ מצינו טפל חמור מן העיקר דבכרם דאיכא קידוש שיעורו בד' אמות להרחקה בתבואה דשריא בהנייה ובאכילה בעינן עשר אמות ומחצה להרחקה. ועוד כיון דמפ' בגמ' הך בית רובע בעינן ראוי ומותר לזרעו משמע דשיעורא דבית רובע לא מיירי בהרחקה שבין מין למין דאי מרחיק בית רובע מכל סביביו מאי איכפת לן דלהוי שרי לזורעו והא הוא אוסרו עכשו מלזורעו ומה יוסיף ומה יגרע אלא הכי פירוש' דאסיפא סמיך היתה שדהו זרועה חטים ובא לזרוע שעורים אצלה צריך שיהא השדה שבא לזרוע שעורים בו כי היכי דליתחשב שדה בחנפי נפשיה ולא לימשיך בהדי האיך צריך בו בית רובע בשיעורו ובמשפטי. וכי תימא מאי שנא לעיל גבי מתני' דקרחות דלא שרו רבנן בטבלאות המפסיקות לזורען אלא הבאות בראש תור אבל לא חבושות ולא סמוכות ובשלמא לדעת הרמב"ם ז"ל דאין שיעור בית רובע דהתם אלא בזרוע אבל לא בבור שפיר דאין לזרוע בהן כיון דאין בהן שיעור אבל לפירושנו דסבירא לן דכולהו כ"ב אית בהו שיעור מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא. תריץ הכא תבואה בתבואה הוא דשרינן לסמוך אבל לא בחבישה התם כל מין שירצה קתני ואפילו ירק דאית ביה שרכא וירק דלית ביה שרכא ותבואה וקטנית ואיכא למיחש לעירבוביא ואיכא למיחש נמי בחבישה וגזרו עליו דאפילו לסמוך נמי ליתסר. ועוד דרובעים דלעיל כבר פירשנו שכולן פסולים. וליכא למימר דכי איכא שיעור בית רובע דאף לחבוש נמי שריא מתני' דהכא ותימא מתני' ר"מ היא דשרי חבישה הא ליתא דבגמ' אמרינן תבואה בתבואה בית רובע תני ובלבד שלא יהא חבושה מארבע רוחותיה משמע דלא חשיב להי כולי האי בית רובע למישרי גביה חבישה אלא סמיכה בלבד הוא דשרינן ור"מ אפילו לחבוש נמי שרי כדלעיל. יהא דבעינן שדה דשיעורו בית רובע כבר פי' למעלה דהיינו כשבא לזרוע התבואה אחרת מרובעת אבל כשהתבואה במשר ומשר מפולש מראש השדה לסופו בשיעורא דשתי אמות ומצר והולך כל שהו סגי וכן אם הזריעה בשורה דאריכא וקטינא בשורה ארכה י' אמות ומחצה ורוחב מלואו סגי ואפילו שהשורה תהא חבואה מג' רוחותיה נמי שריא דהאי בית רובע אם אינו חבוש אלא בג' רוחות שרי כדאיתא בגמ':

ירק בירק וכו'. נראה בעיני דהיינו ו' על ו' כל א' מהם דוקא משום דכולה מתני' ברוצה במרובע איירי וכל כי עביד שורה דאריכא וקטינא תוך שדה ירק פליגי תנאי לקמן ברוחב השורה כמה שיעורה בפ' ערוגה ואילו הכא לא פליגי משום דבמרובע קיימינן ושיעור זו הזריעה ו' על ו' כי היכי דליחשב שדה ירק בפני עצמו וטעמא דגמרינן מערוגה דהויא ו' על ו' ולא פחות. ופשיטא דמיירי בירק דליכא שירכא כדאיתא בפ' ערוגה ומשום דרוצה

במרובע פליג ר' אליעזר עלייהו דרבנן ס"ל אפילו זרע ירק לסוף בצד שדה תבואה כיון דשדה הירק רוצה ארכו כרחבו בעינן בית רובע ברוחב ובאורך כדתניא בתוספתא לעיל אבל אי ארכו יותר על רחבו מודו רבנן לר' אליעזר דאע"ג דעביד לה שורה דרויחא ששה טפחים ולאו כי אורחה דשורה דאריכא וקטינא כיון דארכה בית רובע שרי דאמרינן בגמ' דרבנן מקלין בשורה ומחמירין במרובע ומייתי' התוספתא דלעיל ור' אליעזר סבר דמקילינן במרובע כמו בשורה דהא שורה דמודו רבנן דמיא למרובע נמי שיש לה שטחיות דרויחא ו' טפחים ויש לה זויות וטעמא דר' אליעזר דלא פליג אלא בתבואה בתחלה וירק לבסוף משום דירק כל יומא שלפי מיניה ולאו מקיים הוא. ועוד דשיעור ירק בעלמא ששה טפחים מה שאין כן בתבואה לבסוף דשיעור תבואה לא גמירי אלא בית רובע או שורה כדרכה כמו שאמרו חמשים על שתים:

תבואה נוטה ע"ג תבואה. כגון חטים על גבי שעורים והן זרועין כהלכתן ותבואה בשדה הראוי לה דהיינו רובע וכן ירק בגן הראוי לו דהיינו ו' על ו' אלא שהשבלים או עלי הירק מתוך שגדלו נכפפו ומסככין זה ע"ג זה:

הכל מותר. לקיים ואין צריך לעקור:

חוץ מדלעת יונית. דאין מסככין אותה ע"ג זרעים ואם סיכך אסור לקיימה כן ור"י ז"ל כתב ואם סכך כל הזרעים שסיכך אסורים ע"כ ואין נ"ל כן דלא מנינו קידוש אלא בכרם או בגפן בשיעורה:

חוץ מדלעת יונית. בגמ' מפ' טעמא דהיינו משום שענפיה ארוכים ומסתרגין מאד:

ורואה אני את דבריהם מדברי. בגמ' פליגי בה אמוראי:

הא גפן עצמה. אינה עולה ומוסיפין על הרובע קרקע כנגד נוף הגפן:

ופריך טעמא מאי אילימא שהגפן עצמה אסירא בהנייה דאסור על גב שרשה ותחת שרשה:

והא קבר דאסור בהנייה. וקתני דמשלים:

אין איסורו ניכר. אלא תל בעלמא ונראה מדלא משני כיני מתני' בקבר קרקע עולם משמע דלא ס"ל להך תלמודא כשמואל דפ' נגמר הדין דיליף קבר מע"ז כדכתיב וישלך את עפרה אל קבר בני העם מה ע"ז אינה אסורה במחובר כדנפקא לן מקרא דאלהיהם על ההרים אף קבר אינו אסור במחובר אלא דוקא בקבר בניין וכן עבדו עובדא גבי קבריה דרב כדאיתא התם ומוקי שמואל לכל הנהו ברייתות דאסירי בקבר בניין והכא סבר כסתמא דתלמודא דפריך עליה דשמואל והיינו דמשני קבר אין איסורו ניכר דאילו בקבר בניין הא ודאי ניכר וניכר הוא ואנן קיי"ל כשמואל דקבר אינו אסור בהנייה אלא בבניין:

ועבודת הגפן אינה אסורה בהנייה. כלומר והיכי דייקת הא גפן עצמה לא דהיינו איסורא דגפן גופה היינו עבודת הגפן דכולהו ו' דעבודתה אסירי בהנייה נינהו:

ומוקי לה כר' ישמעאל. דפליג אמתני' דלקמן דפ' ערוגה וס"ל בפ' קרחת דאין עבודה לגפן יחידית אלא כשאר אילנות דשרי לזרוע אצלם דס"ל דלא אגמריה רחמנא למשה עבודה אלא בכרם ואכלת הגפן דקתני היינו שתופסת לגבולה לעבודתה אבל לא משום איסורא והך סברא דר' ישמעאל לא מצאתי אותה בתוספתא ושמא ט"ס בספרים שלנו ולקמן נמי בס"פ קרחת אמרינן הכי ונ"ל דלמדי כן ממתני' דעריס קטנה וכמו שכתבתי שם ואנן לא קי"ל כר' ישמעאל אלא דיש עבודה לגפן יחידית וכולהו אסירי בהנייה וכי היכי דגפן אינה עולה לרובע ה"נ אכלת הגפן וקבר אינה עולה אלא במחובר וזהו דעתו של הרמב"ם ז"ל שלא כת' בדברים העולים אכלת הגפן וז"ל בפ"ד כל דבר שיהא בתוך בית רובע שמרחיק בין שני המינין עולה מן המדה כגון הקבר והסלע וכיוצא בו ע"כ. וקבר סתם קרקע עולם הוא אלא שהוא ז"ל מפ' מתניתי' בהרחקה ולא משמע לי כן וכדפרישנא וכבר הארכתי הכא ובמתני' דמשר:

והרי הקבר דאסור בהנייה. וקתני וה"נ אכלת הגפן אפשר דאסורה בהנייה כרבנן ולא צריכינן לאוקומה כיחידאה:

ומשני קבר אין איסורו ניכר. ולעולם לא תני דעולה אלא מידי דלא מינכר דאסור בהנייה ולעולם ר' ישמעאל היא וכדאוקמינן:

שלא תהא חבושה מד' רוחותיה. דאע"ג דהאי שדה שחולקו מן האחר לזרוע בו מין אחר הוי ביה בית רובע מ"מ צריך שלא יהא מוקף מד' רוחותיו זריעה כאדם החבוש בבית האסורים שמוקף כבלים ושלשלאות וגם צריך שלא יהו אלו שני המינין מוקפין גדר מד' רוחות כאדם החבוש בבית הסהר אלא שיהא פתוח מרוח אחת כזה:

בקעת סימונייא. בקעה שהיו סביבה הרים ששיפוען $ זקוף מאד ואסור לזרוע בה שני מינין דהויא חבושה כדאמרינן לעיל בית רובע בבקעה מותר לזרוע בו שני מינין הקיפן גדר אסור:

כן אית לי קל במרובע. ודי ברוחב ששה ואורך ששה וכ"ש דמודי דסגי באורך בית רובע ורוחב שש וכדפרישנא במתני':

אורך עשר אמות ומחצה על רוחב ששה. אורך דבית רובע ורוחב של ערוגה. ויש לשאול מאי שנא הכא דתני רוחב ששה ומאי שנא גבי חרדל וחריע דגרסינן תניא מותר לאדם לזרוע בתוך שדהו שורה של חרדל וחריע ובלבד שיעשה אורך השורה עשר אמות ומחצה על רוחב מילואו ופי' מלואו של החרדל וגבי ירק בירק תנן פ' ערוגה אורך

השורה ששה טפחים ורוחב מילואו של הירק שבא לזרוע כדרך שמתפשטין עליו. ונראה דמשמע ודאי דשיעורא דרחב ששה דקאמר הכא קולא היא דכ"ש דשרי בשורה דאריכא וקטינא ורוחב מלואו אלא מתני' ברוצה במרובע ור' אליעזר קא בעי לאקשויי לרבנן משורה דרויחא דמיא למרובע נקיט הכי אבל שורה דאריכא וקטינא כ"ש דשריא טפי והיינו דקאמר מתיב ר' אליעזר לרבנין כי היכי דאית לכו קל בשורה וכו' כלומר אי ס"ד דלא מיתניא שיעור בשדה ירק בששה רחב גבי תבואה היאך אתם מקלים באורך עשר אמות ומחצה על רוחב ששה והא הכא לאו שורה הויא ולא מרובע שוה הויא אלא מאי אית לכו למימר שיעור שדה הויא וה"נ לדידי במרובע שיעור שדה הויא ועד כאן לא פליגי אלא משום דרויחא ומרובעא דאילו דמיא לשורה כי אורחה לא הוו פליגי עליה ועוד דהיינו טעמא דרבנן דשרו דכיון דארוכה עשר אמות ומחצה דין שורה דיינינן בה ואע"ג דרויחא והתם בפ' ערוגה בתלם מיירי באורך ו' סגי אי הכי גבי חרדל נמי נימא הכי ואמאי לא שרינן אלא במלואו ותו לא וי"ל דשאני חרדל דחמיר דאין מקיפין בו התבואה וגם אסרו שיקיפוהו כדתנן ומשו"ה לא אקילו אלא ברוחב מלואו מה שאין כן גבי ירק דשרי להקיף בו התבואה הילכך שרינן בסמיכה דרגא אחרינא דאפילו לאו כדרך שורה דעלמא אלא דרויחא שרי. ובשדה ירק דארכו ששה בעינן אורך שורה ששה כדתנן בפ' ערוגה וגבי תבואה דאורך השדה בית רובע בעינן אורך השורה בית רובע. אבל קשה דהתינח לר' אלעזר דאמר התם דתוך שדהו דקתני גבי חרדל שדה תבואה היא ודוקא בשדה קטנה דאורחה לחלקה מותר אבל בשדה גדולה דלאו אורחה לחלקה אסור שפיר אלא לר' יוחנן דאמר דבתוך שדהו דקתני שדה ירק היא מאי איכא למימר וי"ל דחרדל דמי לתבואה ודמי לירק דמי לירק דחישב עליו לירק ירקו חייב במעשר כדאיתא בפ' הכובש במס' מעשרות ודמי לתבואה דתנן בפ' ערוגה כל מיני זרעים אין זורעין בערוגה וכל מיני ירקות זורעין בערוגה וגרסינן עלה בגמ' חרדל מין זרעים ואע"פ שזרעי לירק אין זורעין אותו על גבי תלם ערוגה וכ"ש תוך הערוגה הילכך דמי לזרע תבואה לגבי אורך דבעינן אורך בית רובע ולגבי רוחב בעינן שורה דאריכא וקטינא דוקא. ונ"ל דלא מקילי רבנן כדאית להו ור' אליעזר כדאית ליה אלא בתבואה בתחלה וירק לבסוף דס"ל כיון דירק כל יומא שלפי מיניה לאו מקיים בכלאים הוא אבל ירק בתחלה ותבואה לבסוף בתבואה לא גמירי אלא שדה כדרכו אי שורה כדרכה וכיון דחרדל דנו ביה דין תבואה או דין קטנית לא אקילו ביה שורה דרויחא אלא שורה כדרכה ואורך של תבואה וירק בירק דכך שלפי מהאי כמו מהאי וכך מקיים שייך בזה כמו בזה לא אקילו בשורתו

ולומר רחבו ג' ואורך ו' דסגי אלא ברוחב מילואו דוקא או דוקא שדה ירק אצל שדה ירק זה ו' על ו' וזה ו' על ו' ותו לא מידי כן נ"ל יישוב שורש שמועות הללו:

אינו זורע לתוכה אלא מין וכו'. דלא תימא כיון דיש לה רוחב ו' כערוגה ניתיב לה דינא דערוגה דזורעין בה חמשה זרעונין דהיינו חמשה מיני ירק אפ"ה אינו זורע אלא מין אחד דהך שורה של ירק בין שתי שדות של תבואה היא וכיון דבעינן דלהוי ארוכה לית בה דינה דערוגה:

ומודי ר' יוחנן כשהן שבעה. ברוחב ובאורך י' אמות ומחצה:

זורע טפח. דרוחב דהיינו שיעור מלואו דירק גבי שורה טפח דכיון דשורה ארוכה היא של עשר אמה ומחצה טפי שפיר דבהאי גוונא שרי בכל מקום. ותניא בתוספתא שורה של ירק בירק אורך ו' טפחים ורוחב מילואו ואידך ששה בפני עצמן הן הילכך זורע האי טפח של סוף השורה מין אחר וסומך לטפח של ראש השורה מין אחר אידך ה' שדינן להו הכא או הכא ולא מקילינן לחתוך כל הששה לשש שורות דמתערבא שורה עם שורה והויא שדה ירק ואין שדה ירק פחות מששה טפחים כדתנן במתני' הילכך זורעין לכלהו חמש ממין של ראש או ממין של סוף וכדפרשינן לעיל לר' יוחנן גבי בית רובע ומחצה בין התבואה: כן מצאתי בכל הספרים מן מה דר' זעירא מותיב על דר' יוחנן תמן נותיב. ולא מצאתי יותר ונ"ל שהלשון קצר ובטעות וכך היא הגירסא מן מה דר' זעירא מותיב על דר' יוחנן תמן נותיב ליה הכא כלומר ופתרין ליה כדפתר והכי פירושא דלעיל גבי מתני' דשלו חטים ושל חבירו וכו' אמר ר' יוחנן מי שיש לו בית רובע וכל שהוא אינו זורע לתוכו אלא מין א' בלבד ופרכינן עליה מברייתא דהיו לו שתי שדות אחת זרועה חטים ואחת זרועה שעורים מותר להביא בנתים וכו' אלמא דאי לא מצינן לממשכיה בהדי האיך משכינן ליה בהדי האיך וה"נ האי מין ירק לעולם משכינן ליה בהדי שורת ירק כיון דאשכחן ערוגת ירק ה' מיני ירק ותרצינן לה לעיל דר' אליעזר בן יעקב היא וה"נ הכא וצ"ל דההוא תירוצא דר' זעירא תריץ לה ועוד יש ליישב הגירסא דהך מימרא דר' זעירא דמודי ר' יוחנן בשהיו ז' דאמרן לא אמר לה בהדיא אלא מכלל ההיא מימרא דר' זעירא דהתם איתמרא:

מותיב. מיישב:

נטע חצי שורה. מין א' של ירק:

ועמד לו. ולא השלימה מאותו המין:

ובקש להתחיל בשורה אחרת. לזרוע בה מין אחר:

אסור. אלא או תשלים את השורה דחשיבא באנפי נפשה או עקור מה שזרמת:

ר' יודן אמר איתפלגון. בהאי מלא את השורה:
אפי' ג' לתוך ו'. וה"ק אותה שורה אפי' שלא יזרענה רצופה כל משך ארכה אלא ג' טפחים דאורך מתוך ו' דאורך סגי דמ"מ אע"ג דפרוצה היא פרוץ כעומד הוא ושריא ולא הויא כחורבה ולא משכא בהדי שדה של חטים:
אפי' א' מכאן וא' מכאן וכו'. גרעין למעלה וגרעין למטה וכו' וכולן מין א' אע"ג דחרבה היא בנתים שרי מעיקרא לא משכא בהדי אינך דאמרי דרך ירק דשלפי מיניה ושרי:
שלא יהא שם חורבה. בין שדה דחטים ושורת ירק דארכה בית רובע ורחבה ו' דזורע בשורה מין אחר בעינן דלא יהא שם חרבה דאי איכא חורבה חורבה הויא במלה לחטים ומשכא לשורה:
אם היו צדדין רבין על החורבה. צדדין הזרועין רבין בצמצום על חורבה שנשאר בנתים:
אין מסככין אותה ע"ג זרעים. היינו כדקתני מתני' דאין מקיימין אם סככה וכדתנן פ' ערוגה דאם הגדילה יעקור מלפניה:
ומביאה את הטומאה. אם מאהילין עלין שלה על זית מן המת ועל הכלים טמאים הכלים דחשיבא אהל להביא:
וכן חוצצת. דאם יש כלים על גבה וטומאה תחתיה חשיבא אהל לחוץ וטהורים הכלים ולא הויא הטומאה בוקעת ועולה ותנא הכי משום דתנן פ"ח דאהלות אלו לא מביאין ולא חוצצין הזרעים והירקות המחוברין לקרקע וטעמא דמיד הן כמושין וכמאן דליתנהו והתם נמי תנן בההוא פירקא דלעת יונית מביאה וחוצצת:
ועוקצה טפח. להיות לה יד להכניס לה טומאה ולהוציא לטמאות אחרים ולמעוטי יתר מטפח קא אתי אבל פחות מטפח כ"ש דמשיב יד דהא בפ' המפלת קא חשיב חמשה דברים ששיעורן טפח ולא מני הך דדלעת יונית וה"נ מסיק התם האבן היוצאת מן התנור דקתני בה טפח במתני' ולא מני לה משום דפחות נמי אית ליה ההוא דינא כדאיתא התם וכן כתב רבנו שמשון ז"ל:
ואוסרת כל שהיא. כגון שהיתה זרועה בכרם דקדשא ונתערבה באחרות דחשיב לה במס' ערלה בפ' בתרא גבי דברים המקדשים חד ואפילו באלף:
אינו אסור אלא בדלעת יונית. דבלשון בני אדם סתם דלעת היא של יונית וקיי"ל דבנדרים הלך אחר לשון בני אדם:
ולמה לית אנן אמרין וכו'. ואמאי לא קאמר ששה וליחשוב להו בתרתי כי היכי דחשיב להו בר קפרא:
ונותנין לה עבודתה. בית רובע כדתנן לקמן בפ' ערוגה דחמירא מגפן יחידית:

כלאים עם הארמית. דלעת הארמית:
רמוצה. דלעת הרמוצה דפ"ק:
ולא תני אוסרת ולא תני נדרים. דלא חשיב אלא מילי דשייכי בעודה מחוברת ותנא דברייתא קמייתא לא חשיב עבודה דרובע דס"ל דבכל דלעת נמי בין יונית בין ארמית ובין מצרית ובין רמוצה אית להו הני וה"נ משמע פשטא דמתני' דערוגה:
ולא תני כלאים דארמית ודרמוצה. דסבירא לן כר' נחמיה דלעיל דדלעת מצרית נמי כלאים עם היונית וכלאים עם הרמוצה:
סיכוך שאמרו. בדלעת דיעקור ולא יקיים:
בנוגע. ממש אבל אי לא נגע שרי:
מותר. סיפא דר' ייסא בשם ר' חייא בר אבא היא ואשמעינן דמודי ר' יוחנן בהך והיינו כאידך שמעתא דר' חייא בר אבא דאפילו ג' מתוך ו' ופרוץ כעומד שרי כמו עומד מרובה:
שהיא מסככת. משתרגת יותר מקישות:
את אמר מותר. ואני מודה להן:
אף דלעת מצרית בכלל. והוי כאילו שנינו אף הקישות ופול המצרי ודלעת מצרית בכלל וא"כ מהו רואה אני את דבריהם מדברי:
שאין כולן מסככין כדלעת יונית. שאין ענף של שלשתן כ"כ מסתבך כדלעת יונית ומודי להו ר' לרבנן:
הדרן עלך פרק כל סאה בס"ד

פרק ג

הלכה א

ערוגה שהיא ו' על ו' טפחים. משום שאמרה תורה שדך לא תזרע כלאים ופירושו כשיעור שיקרא שדך לא יהא בו מין אחר וראו חכמים דשדה תבואה אין דרכן של בני אדם לזרוע פחות מבית רובע לפי שזורעין מן התבואה שיעור הרבה שיעור שדה המועט שלה בית רובע כדתנן בפירקין דלעיל אבל גן ירק דרך בעלי בתים לתענוג לזרוע בשיעור קטן מינין הרבה ולא אסרה תורה אלא כדרך השיעור ששיערו בני אדם כדאמרינן לקמן גבי כרם ארץ כנען לגבולותיה גבולות שבדו להן הכנענים ולכך התירו עד ה' זרעונים תוך ו' על ו' ומשום דשיעור גן ירק הוי ו' על ו' לא ראו ללקות בתבואה אא"כ זרע תוך ו' על ו' כדאמרינן לעיל ספ"ק:
זורעין בתוכה חמשה זרעונין. איכא מאן דפריש ד' בד' רוחות וכת' רש"י ז"ל בפ' ר' עקיבא דזה שבוש דאי בהרחקה ומשום יניקה ט' זרעונים יש לזרוע בה ד' בד' הקרנות

וא' בכל רוח ורוח באמצעו ויש בין כל זרוע וזרוע שלשה טפחים טפח ומחצה יניקה לכל אחד כזה # ולדעת הרמב"ם ז"ל יכול לזרוע בכל מסומן טפח על טפח וירחיק בין מסומן למסומן טפח ומחצה דהוי יניקת כל אחד ג' אצבעות הילכך לכל הרוח הוא דשרינן וממלא עד סמוך לקרן ואפילו אין בין זרע שברוח זו לזרע שברוח זו ג' טפחים לא איכפת לן דלענין כלאים היכר בעלמא הוא דבעינן ושורה זו של מזרח וזו של דרום וזו של צפון וכו'. והר"ז הלוי ז"ל בא לקיים פי' זה ואמר דלעולם בגרעין א' עסקינן אלא שפי' שהגרעין באמצע הרוח והניח חרבות הזויות כזה # וכתב עלה הרב ז"ל איכא מרבוותא דקהו בה קהייתא דאמאי לא תני בה ט' זרעונים ארבע בד' קרנות וא' באמצע כל רוח ורוח והרי יש הרחקה בין כל זרע וזרע ג' טפחים. ולדעתי אין לנו להקשות זו הקושיא כיון דבגמ' קים להו דחמש בשיתא לא ינקי עלייהו סמכינן דהכי קים להו. ולא אזלינן בתר סברא דילן לפי שי"ל שאם היה זורע ג' זרעים לכל רוח מתוך שהן סמוכין לגבולים הגבול מערבבן ע"י שהוא מושך העפר תמיד לגבולין ונוטל מכאן ונותן לכאן קא ינקי זרעים מהדדי כשמזיז עפר מן הזרעים לגבולים לפי שלחלוחית הזרעים מעורבת עם העפר ובתלמוד ירושלמי גרסינן וניתני ט' א"ר תנחום בוצראה וכן היא אלא בערוגה שבערוגות היא מתני'. ונ"ל פי' דבר זה כי מתוך שהיא ערוגה בין הערוגות והוא חופר תמיד מכאן ומכאן הגבולין מתמוטטין והוא צריך למשוך להן עפר ומזיז עפר מן הזרעים שעל הגבול ומתקן את הגבול ולפיכך החמירו בה שלא לזרוע בכל רוח אלא זרע א' מפני שהוא צריך לגבול כדי שלא יבא למשוך העפר מזרע לזרע ולא יינק זה מזה ע"כ דבריו. וגם זה אינו נכון דבהדיא מוכח הכא בגמ' דכל הרוח זורע דאמרינן אף ד' את נותן בתחלת ג' ומצר והולך ובגרעין א' מה שייך מצר והולך מה יוסיף ומה יגרע. עוד דאותה קושיא שהקשו וניתני תשעה לא הקשו אותה בגמ' אלא למ"ד כולהו חוץ לששה כמו שאפרש בס"ד. ועוד מה שפי' משום שצריך למשוך להן עפר תדיר ומזיז עפר והגבולין מתמוטטין קשה דהא רישא בלאו גבול עסקינן מדקתני סיפא היה לה גבול גובה טפח. לכך נ"ל צורת ערוגה דמתני' לדעת אמוראים דארץ ישראל כזה # כי לכך באתי דזריעת ראש תור זה פוגע זויתו עם זוית ראש תור זה מותר וכן פי' הרמב"ם ז"ל כל צורות משנתנו בראש תור ולא גרס בפ' ר' עקיבא אין ראש תור בערוגה אלא כגירסת ספרים הראשונים וכן גירסת הרמב"ם ז"ל אין ראש תור בחורבה וס"ל לרב התם כר' יוחנן דלעיל דפ' כל סאה דאין ראש תור בחורבה ואפילו בירקות דראש תור לא חשיב להתירו כשהוא נכנס בירק אחר אלא כשבא משדה זרוע ונכנס לשדה זרוע דזריעה זו מוכחת למשוך אצלו ראש

תור הנכנס וזריעה זו מוכחת למשוך אצלו ראש תור הנכנס אבל כשהראש תור משדה חרב בטיל ולא חשיב ראש תור:

זרעונין. נראה בעיני דמשום דיליף תנא מקרא דזירועיה כדאיתא בגמר' תני זרעונין אבל דוקא ירק הוא דשרי ובליכא ביה שרכא ולא השתרגות כלפת וכיוצא בו דתנן לקמן כל מין זרעים אין זורעים בערוגה ואין לפ' דכולן אין זורעין ומקצתן אין זורעין כמו שחשב הרא"ש ז"ל דלא משמע סוגיא דגמ' דההיא מתני' כן אלא כמו שפי' רש"י ז"ל בפ' כל שעה עלה דההיא וזהו לשונו כל מיני זרעים אין נזרעין בערוגה אחת ואפילו זרועין בשיעור חכמים משום דינקי טפי והא דתנן זורעין בתוכה חמשה זרעונין בירקות קא אמרינן דנזרעין כהלכתן ע"כ. והכי מוכח בפ' כל שעה נמי דקאמר ירקות שמנו חכמים בפסח נזרעין בערוגה אחת מהו דתימא הני מרור מין זרעים הן כלומר ולא יזרעם בערוגה א' קמ"ל רב דמין ירקות נינהו ונזרעין וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפ"ד וז"ל מיני ירקות שאין דרך בני אדם לזרוע מהן אלא מעט מעט מותר לזרוע מהן אפילו חמשה מינין בתוך ערוגה א' שהיא ששה על ששה טפחים וכו' ופי' רש"י ז"ל במס' מועד קטן פ"ק כל דבר שזרעו עיקר לבני אדם שאין אוכלין עלין שלו קרוי זרעים כגון תבואה וקטנית ודבר הנאכל בעשבו קרוי ירק כגון כרתי ופיטרוסינו ע"כ:

היה לה גבול גבוה טפח. גבול קרי לשורה גבוהה המקיף סביב כמין גדנפא וכן תרגם יונתן וגבולה אל שפתה סביב וגדנפא מקף לה על שיפתה סחור סחור והיא השורה הגבוהה אמה סביב אמת הילוך רגלי הכהנים לשלא יחליקו רגליהם ויפלו כדאמרינן בזבחים פ' קדשי קדשים ושיעור גובה הגובל טפח כדתנן במתני':

שלשה על כל גובל וגובל. וגובל פי' הרמב"ם ז"ל ויהיה מדת הזרוע ממנה ל' טפחים כיצד בסביבותיה לכל שורה ג' זרעונים שיעור כל זרוע וזרוע טפח על טפח וטפח ומחצה חרב בין זרוע לזרוע הרי ג' טפחים של הפסקה בכל גובל והרי י"ב טפחים זרוע וי"ו טפחים חרב הרי פרנסתי לגבולים. והרבוע התיכון ידוע הוא שהוא חציו של רבוע החיצון ותשבורת הערוגה של ו' על ו' ה' ל"ו טפחים א"כ ריבוע התיכון עולה י"ח טפחים זרוע וי"ב הרי ל' טפחים וכנגד הזרוע האמצעי של הגובל בא ראש תור של זרוע התיכון וזו היא צורתה # לפירושו כפי שיתברר למראית העין. ולי נראה שאין צורך אלא השתא דאיכא גובל גובה טפח זורע הערוגה כל שטחה כמות שהיא כולה מין א' דכיון דתנן לקמן דאמת המים עמוקה טפח זורע בה ג' מינין א' מכאן וא' מכאן וא' באמצע ומפ' לה בגמ' דהשנים בעברי השפה וא' למטה בעמקה אלמא דרום טפח חשיב להציל לעניין כלאים ואינו מעורב של מטה כשל מעלה והכא נמי כה"ג וכל שטחה שרינן. ואם תאמר

אכתי קשיא דהא בלאו רום נמי מציל דהא אית בערוגה שיעורא דשיעור שדה ירק ו' על ו' וכיון דיש לו שיעור לא בעינן תו ויכול להיות שורה ממין אחר אצלו ותו דאמר לעיל בפ"ב דכלהו מודו דאם היו לו ז' טפחים ובאורך י' אמות דזורע שורה רחבה טפח מין א' והששה מין אחר מ"ט דשורה הויא וקולא ושרי אצל שדה ירק דכיון דזרוע כל שטחו הוי שדה לחוד ושורה לחוד ואע"ג דאינה גבוהה מן השדה וה"נ כיון דבערוגה אית בה שיעור שדה ירק אמאי בעינן רום. תריץ דהתם בכל השורה אינו זורע אלא מין א' ואינה פרוצה ואפילו בא לזורעה מפוזרת לכל הפחות לא שרינן אלא ג' מתוך ו' דהוי פרוץ כעומד כדאמר עלה ובלבד ג' טפחים בתוך ו' ואפילו לר' שמואל בר רב יצחק דאמר אפילו א' מכאן וא' מכאן וא' באמצע שרי שאני התם דכולהו ג' הוייאן מין א' ויכול למלאותה וכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו תדע דהא בהדיא אמרינן עלה אומרים לו או מלא את כל השורה או עקור את כל השורה אלמא ראוי למלאות מיהת בעינן. ועוד דלאו מוקפת היא אבל האי גובל פרוץ מרובה על העומד הוי דארכו ח' וזרוע ג' טפח ומחצה בין זרוע לזרוע לדעת הרמב"ם ז"ל ולדעת רש"י ז"ל ג' טפחים בין גרעין לגרעין ועוד דהן מינין חלוקים דאין יכול למלאות וכיון דפרוץ מרובה על העומד הוא מצטרפין זרעים דיליה בהדי ערוגה אי לא הויא לה רום בגובל ומשו"ה בעינן ביה רום להציל זרועים דיליה וסבירא להו לרבנן דכיון דאיכא רום כי היכי דגורם להקל גורם להחמיר דהא גובלין מקיפין את כולה וחובשין אותה ועוד דהויא מרובעת וחמירא הילכך אין זורעין בתוכה אלא מין א' אבל ודאי כיון דיש שיעור לגובל כולה הוא דשריין וכי תימא דאין חבישה אלא בגדר גבוה עשרה אבל בשורה גבוה טפח לא הא ליתא דלקמן גבי זורע שורה של ירק תוך שדה ירק תנן לקמן ר' ישמעאל אומר עד שיהא מפולש מראש השדה וכו' ר' עקיבא אומר אורך ו' טפחים ורחב מילואו ומפרש עלה בגמ' מה אמר ר' ישמעאל ברוחב ומשני ומה אין ר' עקיבא דשרי לחבוש בג' רוחות אית ליה רוחב מילואו ר' ישמעאל דלא שרי לחבוש אלא בשתי רוחות לא כ"ש ע"כ. עד כאן לא פליגי אלא דמר שרי לחבוש בג' רוחות ומר לא שרי אלא שתי רוחות אבל ד' רוחות לכ"ע אסור ואפילו בשדה בית רובע שהוא שיעור שלם אמרינן לעיל ובלבד שלא תהא חבושה מד' רוחותיה והנהו בשוין לשטח האמצעית קא מיירי ואפ"ה איכא חבישה כ"ש גבולין דגביהן דחובשין. ומתני' דקרחות נמי הכי אסקינן דר"מ יחידאה הוא דשרי חבישה אבל רבנן לא שרו חבישה ולא שרינן אלא ט' טפי לא ואי לא דהוה ליה רום טפח אפילו מין אחר מגבולין נמי לא שרינן ריבוייא דכה"ג אלא דרום גרם לסלק זרועים דיליה ממנו ודמיא לגדר דאמר לעיל הקיפו גדר אסור לזרוע בה שני מינין אלא אחד. ומטעם זה פליגי בזה אמוראי לקמן אי

אית בגובל דינא דגדר ומצו לסמוך כי היכי דסומכין לגדר או לא כדאיתא לקמן ומשו"ה לא שרו רבנן בתוכה אלא מין א' והילך צורתה#:

לא יטע ראש הלפת. עליו גדולים ואית בי' ערבוביא:

ר' יהודה אומר ששה באמצע. בגמ' אסיקנא דר' יהודה אסיפא קא פליג דהיינו דאית בה גובל ולאו למימרא דאסיפא דוקא פליג דעל כרחין כ"ש אריאשא השתא היכא דאיכא חבישה שרי ליכא חבישה מיבעיא ועוד דהא טעמא דר' יהודה דקאמר ששה היינו משום דרשת זרועיה כדאיתא בגמ' וא"כ ל"ש רישא ול"ש סיפא הוא דקאמר. ואם תאמר בשלמא טעמא דרישא משום דרשת זירועיה אלא טעמא דסיפא קשיא דהא איכא חבישה ונראה לפרש דכיון דמפ' לקמן דסבר ר' יהודה דשדה ירק טפח כדיליף לקמן מקרא דוהשקית ברגלך כגן הירק דפליג עלייהו דר' ישמעאל ור' עקיבא וסבר דאי שרינן שורה תוך שדה ירק לא שרינן לה אלא היכא דאית ביה שיעורא ומשו"ה שרי לה תוך חבישה דג' שורות דמקרא דוהשקית ברגלך ילפינן דטפח הוי שיעור שדה ירק. והשתא משמע ליה לר' יהודה דקרא דזרועיה לא אהני לן אלא לאורויי שריותא טפי על שריותא דרישא דהיינו בדאיכא גובל דחבוש מכל צדדיה דאי בדליכא גובל תיפוק ליה מקרא דוהשקית ברגלך דהא שש שדות ירק בשיעורן סמוכות זו לזו נינהו וקרא דזרועיה למה לי אלא להכי אהני דאפילו דאיכא גובל שריין והשתא תרוייהו צריכי לר' יהודה קרא דוהשקית ברגלך בהני היכא דבעי למעבד שורה באמצע ערוגה דאע"ג דצדדין רבין עלה ברוחב טפח סגי וקרא דזרועיה אהני דאפילו דמוקפין גובל דשריין והיינו טעמא דתנא דמתני' דלא תנא מילתיה דר' יהודה בדרשא דזרועיה ברישא דהא קשה כיון דר' יהודה דאמר ו' היינו משום דדריש זרע זרעה זרעיה זרועיה הוי כדאיתא בגמ' ותנא קמא אמר חמשה בדינא דרישא מטעם דרשא דזרועיה הוי כדאיתא בגמ' ואמאי לא תני ליה אלא בסיפא אלא לומר לך דר' יהודה ס"ל כי גמירי דרשת זרועיה בסיפא גמירי וריבוייא דמינים בגבולים על ו' דרישא גמירי דאילו אריאשא דליכא חבישה בקרא דוהשקית ברגלך סגי לשרויי ששה מינין בה דהא שש שדות שלמות סמוכות זו לזו נינהו וכדפרישית. ורבנן פליגי עליה דר' יהודה וסברי דאין שיעור שדה ירק אלא ו' על ו' ולא דרשי קרא דוהשקית ברגלך בגובל הילכך כיון דליכא אלא קרא דזרועיה לא דרשינן אלא ברישא ולא אהני אלא היכא דליכא חבישה אבל היכא דאיכא חבישה לא שרי אלא מין א' דמשום דאיכא גובל חובש כמו גבי גדר וכשהצדדין רבין על האמצעי שורה איבעי ליה למיעבד כדאמרינן לעיל דשורה קילא. והשתא פליגי ר' יהודה ורבנן בתלת. חדא דרבנן סברי דשדה ירק הוא ו' על ו' ולמין א' דוקא הוא דחזי כי הוי חבוש הילכך בערוגה דשריא

מינין רבים לא שרינן להו אלא בפתוחה מכל צדדיה ובראש תור. ור' יהודה סבר דצלע אל צלע נמי שרינן דשיעור שלם אחת ליה דשדה ירק טפח הוא דהוי ולא צריך ראש תור וכדפרישנא. ועוד לרבנן חמשה דוקא שרינן טפי לא שרינן דחמשה גמירי ושיתא לא גמירי ור' יהודה ס"ל ששה גמירי. ועוד לרבנן כי איכא גובל לא שרינן אלא מין א' דאיכא חבישה וסתר דינא דערוגה וריבוייא דגבולין ב' מינים על גבי גבולין הוא דהוי ור' יהודה סבר להכי אהני קרא דזרועיה לאורויי דאפילו דאיכא חבישת גובלין שיתא שרו ולא חיישינן לחבישה וריבוייא דמינים דגבולים על ששה דתוכה הויין. והא לך צורה # דר' יהודה י"ח מין י"ב דגובלין וששה דחללה לדעתי והכי ס"ל לר' יצחק ור' אמי בגמ' וכמו שאפרש בס"ד. והרמב"ם ז"ל צר צורת הערוגה דר' יהודה בפי' המשנה כן ועל זה כתב וכשתסתכל בצורה הזו # היטב תמצא אורך כל המסומנים ארכם ג' טפחים ורחבן קרוב לשני טפחים ויהיה מדת הזרוע ממנה שלשים טפחים. פי' שהרי יש בה ו' רבועים חרבים כנגד ששה זרועים ב' באמצע וארבע חצאין כנודן ב' למעלה וב' למטה הרי ד' וב' חלוקין לארכן הרי א' וא' חלוק לד' זויות הרי כאן ו' חרבים ותשבורת הערוגה ל"ו הרי י"א חרבים וי"ח זרועים וי"ב טפחים דגבולין הרי כאן ל' זרועים וזרועים באמצע שרו דראש תור הוא. ומה שצייר ראש תור אצל הגובל לא היה צריך וכדפרישנא דכי בעינן ראש תור היינו לגבי חלל הערוגה אבל לא אצל הגובל. וראיתי לרב ז"ל שפסק כר' יהודה בפ"ד וכת' הטעם בפי' המשנה משום דפריך לקמן וניתני ו' באמצע וכתב הרב על זה והשתדלו בתלמוד לפרק קושיא זו ולא עלתה בידן אבל אמרתי לך זה ללמדך שדעת ר' יהודה בענין זה נכון ואמת ע"כ ותימה גדול הוא היאך פסק כן דר' יהודה פליג על רבנן וסבר הכא דשדה ירק טפח ומהכא נפקא ליה לתלמודא דגבי תבואה לא לקי לדידיה אלא בטפח ומשום דרבנן גמירי דאין שדה ירק פחות ממשה לקו גבי תבואה בששה כדאמרינן התם בספ"ק. ועוד תימה דע"כ ס"ל לר' יהודה הכא דערוגה מציא הויא חלוקה לשש שורות ארכן ו' ורחבן טפח ובין חבושה ובין אינה חבושה ודמיין לשש שדות של ירק סמוכות זו אצל זו דבהרחקה כל דהו סגי והיינו דמדמי למתני' ההיא דר' יהודה דלקמן דקא שרי ר' יהודה תוך שדה ירק שורה של ירק אחר באורך ו' ורחב טפח ואפילו דחבושה משלש רוחות ומשו"ה קשיא לן עלה בגמ' תרתי דר' יהודה למה לי ומצרכינן להו כדלקמן ואילו לדעת הרמב"ם ז"ל מאי קשיא לן הא הכא ר' יהודה קרוב לרוחב שני טפחים הוא דשרי כמו שכתב הוא ז"ל והתם לא שרי אלא ברוחב טפח כדאיתא התם ועוד הכא לא שרי אלא בראש תור והתם בלא ראש תור איירי. ועוד תימה גדול אני רואה בדבריו דהא הכא ר' יהודה לטעמיה דסבר דגמירי גבי ערוגה ו' והכי דריש ליה לקרא

ורבנן פליגי עליה וסברי דחמשה הוא דגמירי בדרשא דההוא קרא טפי לא ור' עקיבא במס' שבת הכי אסהיד כרבנן דחמשה הוא דאגמריה רחמנא למשה וכי שרינן חמשה לאו משום שדה ירק אלא משום ראש תור הוא דשרינן ועל הדרך שפירשתי והראיה שהביא הרמב"ם ז"ל מסוגיית הגמ' במקומה נפרשנה בס"ד:

תמן תנינן. במס' שבת בפ' ר' עקיבא:

וכגנה זרועיה תצמיח. וסתם גן מירק הוא דכתיב והשקית ברגלך כגן הירק וכתיב באחאב ותהי לי לגן ירק ומשום הכי קתני דדוקא ירק הוא דזורעין בה:

מיעוט זרועיה שנים. והמשמע המועט יש לך לתפוס דתפסת מרובה לא תפסת דיש להקשות תפוס את המועט והרי אתה שקרן בדבריך כדתניא כי יזוב זוב דמיה ימים רבים ימים שנים יכול ימים הרבה אמר ר' עקיבא כל שמשמעו מועט ומשמעו מרובה תפשת מועט תפשת תפשת מרובה לא תפשת ע"כ. וה"נ היכי ילפת מינה חמשה דאין במשמע בממועט אלא שנים:

ומשני משנים את למד ד'. דהא כי תזרע שנים ובאת ליהנות מן הערוגה שלא תהא חרבה כל כך כך תזרעם כל אורך קו מזרחי ומצר והולך עד אמצעה וכן למטה כנגדו כזה # וכן תוכל לזרוע ארבעה ותחלק הקו של ו' לשנים ותזרע שני מינין עד עשותו זוית וכן למטה נגדו והוי זוית אצל זוית ועל הדרך שפירשתי במשנה:

עבודה פוגעת בעבודה. טעמא מפ' לרב שמואל טעמא דשרינן הכי משום דכשהעבודות דהיינו שהזריעות שוות צלע כנגד צלע אז פוגע וחובש וצריך הרחקה או שיעור שדה לתבואה כדאית לה ולירק כדאית ליה וההרחקה לדעת הרמב"ם ז"ל טפח ומחצה כמו שציירנו גבי זרועין דגובל אבל כשהעבודות אין פוגעות דהיינו כשהוא מצר והולך מכאן ומצר והולך מכאן דהיינו זוית אצל זוית וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפירושו אע"פ שיהא סמוך זה לזה אין מין פוגע בחברו לחובשו:

ריב"ל אמר וכו'. אתא לתרוצי מתני' היכי ילפינן חמש מזירועיה וקאמר דהוה ליה למכתב זרעה כדכתיב צמחה והוה משמע חד וכתב זרעיה יו"ר יתרה ועוד כתיב זרועיה מלא וא"ו הוי כאילו כתיבי תלתא זרעה זרעיה זרועיה זרעה חד וזרעיה תרי זרועיה תרי הא חמשה והכי דרשינן בר"פ אלו נערות בתולה בתולות הבתולות והיינו דדייק מתני' זרעה לא נאמר אלא זרועיה:

וכר' יהודה דאמר ששה. בסיפא וכ"ש דפליג ארישא בלא גובל והכי מסקינן לקמן דר' יהודה אסיפא וארישא פליג היכי דריש ליה דריש הכי מדהו"ל למכתב זרע וכתב זרועיה הוי כאילו כתיב זרע חד זרעה חד זרעיה מיעוט רבים ב' זרועיה ב' והא שיתא. ונראה

דרבנן מהדרי ליה לר' יהודה דזרעה מיבעי ליה למכתב כמא דכתיב צמחה כתב נמי זרעה ומתני' נמי דייקא דלא איבעי לתנא למתני אלא וכגנה זרועיה תצמיח מאי כי כארץ תוציא צמחה. וריב"ל לא פליג אדר' שמואל בצורת השמועה אלא לאשמועינן היכי יליף תנא חמשה הוא דאתא:

זרעיה חמשה. טעמא דרבנן משום דחמשא אותיות כתיבי ביה דס"ל דהוא חסר וי"ו כדמפ' ואזיל:

ספרא דסדרא. מלמד של תורגמן הישיבה שסודר השמועה לפניהם ובקי במקרא ואמר דהוא מלא וי"ו יו"ד וכן הוא בספרים שלנו ונקטינן כריב"ל רבנן לטעמייהו ור' יהודה לטעמיה:

כלהון בתוך ו'. הערוגה דרישא באין בה גובלות עסקינן וכל המינין הנטועין סביבה כל ענפיהן נוטין תוך הערוגה ושרו כדפרשינן:

חוץ לששה. אותן של ד' רוחות נוטין ענפיהן חוץ לערוגה:

ופריך כיון דנוטין חוץ לערוגה ניתני תשעה. דהא צדדין חרבין הן כמו שציירתי במשנה ויכול לזרוע בהן דהא אין פוגעין עבודת בחבריהן אלא בראש תור כזה#:

ומשני בערוגה בין הערוגות היא מתני. וצריך שיהא בה שני צדדין חרבן כדי לחלק ערוגה מערוגה שאצלה ואם תזרע ט' בצורה זו כשתעשה ערוגות סביבותיה הוה ליה צלע עבודה אל צלע עבודה ואסיר ולהכי תנא לא קאמר אלא חמש כדי לעשות ערוגות אצלה ותעשה הצד החרב נגד הצד הזרוע ותוכל להקיפה מד' רוחותיה זו היא מסקנא דהך גמרא דבני מערבא. ומה שאמרו בגמ' דילן ערוגה שאמרו חוץ מגבוליה לפרושי מתני' דמכילתין קאתי משום דתנן היה לה גובל גבוה טפח זורעין בתוכה י"ג וקשיא לן עלה והלא אין זורעין בתוכה אלא מין א' לחוד כדקתני במתני' והייתי אומר משום דהגובלין מיעטו אותה משיעורה בפנים ואינה אלא ד' על ד' וגובלים תוך השיעור ולהכי תני תוכה אסור ואשמועינן רב דאינו כן אלא ערוגה שאמרו חוץ מגבוליה ותוכה דתנן אגב רישא הוא ומה שאמרו גבוליה בכמה משום דהקלו בגבוליה ואמרו דג' מינים זורעין בו משמע דשיעור בעי לחלקו בפני עצמו מן הערוגה ונשתמשו בזה בדרשא של ר' יהודה ור' יהודה נשתמש בהך דרשא בששח ישר ורבנן אין משתמשין ממנה אלא כי איכא גובל גבוה אבל אם אינו גבוה לא ולכך הביאו מדרשו דר' חיננא בר פפא התם ודרשתו עיקרית נאמרה גבי ר' יהודה כדאיתא לקמן. ורב פליג בגמ' דילן וס"ל דערוגה בחורבה שנינו וצורתה כך # ולפיכך אסור לזרוע נגד סביבותיה דהא הוי צלע נגד צלע ועבודה פוגעת בעבודה ופריך והא איכא קרנות חרבים ויכול לזרוע נגדן דקס"ד דמקשה דלא היה זורע

כל הקו אלא נגד הזויות של ראש תור רבוע הפנימי זרוע גרעין א' לכל רוח ומרוחק מנגד הראש תור ולהכי מקשה כיון דכל הקרנות חרבים יש היכר גדול בין ערוגה לערוגה ואמאי לא יזרע סביבותיה ומשני אמרי בי רב בממלא הקרנות שכל משך קו הקרנות הפנימיות זורע וכמו שציירתי ולהכי לא תהיה סביבותיה ערוגה אחרת כדי שלא יתערבו הזרעים שבאחד מצדי הערוגה עם הזרעים שבערוגה השנית הסמוכה לה דהא הוי צלע נגד צלע ופריך ולזרע מאבראי כלומר מפני מה לא התרנו לו לזרוע חוץ מן הערוגה כנגד הקרנות שאין בהן זריעה דהא קרנותיה פנימים וחיצוניים חרבים כזה # ולא לימלי מגואי ויזהר מאד שלא יזרע הקרנות הפנימיים דהא אין חילוק קו של מזרח מקו של דרום אלא שאינו זורע הקרנות שמניחן חרבים וכמו שציירתי וא"כ הרי יש היכר זריעת רבועים החיצוניים והיכר ג"כ בין קו לקו של הערוגה ומשני שמא ימלא הקרנות דגזרינן מתוך שאתה מתיר לו לזרוע מבחוץ שמא ימלא קרנות החרבים שבין קוי הערוגה ונגעי זירועי הערוגות הקשנות של חוץ בהדי זירועי הערוגה מכאן ומכאן ופריך לא יהא אלא ראש תור כלומר אפילו שישעה ויזרע כן מה בכך ראש תור הוא של ערוגה הקטנה הנכנס בין קו לקו ושרי כדתנן בפירקין דלעיל. ומשני אין ראש תור בחורבה דבשלמא אם שטח קוי הערוגה היה רחבן יותר מן ראש תור הנכנס וגם הערוגה חצייה לא היתה חרבה הוה אמרינן הכי אבל כאן דחצייה חרבה וקוי הזרועים הם קטנים לא חשיבי ליחשב בפני עצמן ולהבדילן מן ראש תור ואדרבא נימא דהקוין והחרב נמשכין בהדי ערוגות החיצונות ונגעי זרעים בזרעים ואסיר. ובענין זה פי' הר"ז הלוי ז"ל וז"ל אין ראש תור בחורבה פי' ראש תור ירק הנכנס לירק אחר דשרי היינו מתוך שדה זרוע כולו הגבול מפריש ביניהן מפני שנראה כסוף שדה שהגבול חרב ביניהם ואינו זרוע אבל בערוגה שאין בה אלא ה' זרעונים מפני שרובה היא חרבה אין הגבול שלה נראה כסוף שדה אלא כתלם ולפיכך אסור לסמוך לה זריעה ע"כ. והוא הולך לשטתו שסובר שאין בערוגה אלא ה' גרעינין ולא יותר ועוד סובר דבגובל מיירי מתני' דשבת ועוד סובר דמתני' דראש תור מיירי שיש גבול מפריש ביניהן וכל זה אינו כן ואיני רוצה להאריך. ורבנו הגדול רש"י ז"ל גורס אין ראש תור בערוגה ואי אפשר להעמידה חדא דהוא גופיה מפ' במתני' ארבעה בד' רוחות הערוגה שהוא ממלא כל הרוח כולו והקשה הוא ז"ל והא מתערבין היניקות של הזויות ותירץ דדמי לראש תור משמע דראש תור מהני בערוגה. וקשה דהא הוא גופיה גריס דאין ראש תור בערוגה אלא שרבנו ז"ל תירץ דמערוגה לערוגה הוא דקאמר ואין במשמע ועוד דבהדיא אמרינן לעיל משנים את למד ארבעה דהיינו ראש תור כדפרישית ועוד הרב עצמו מתקשה בה ואמר דר' יוחנן ליט ליה הא דאמרינן אין

ראש תור בערוגה הילכך אין להעמיד אותה גירסא. והגירסא האמתית אין ראש תור בחורבה וכן גורס אותה הר"ז הלוי והרמב"ם ז"ל ולכך פי' הרב ז"ל כל צורות הערוגה בראש תור דקים לן דמהני בה ונקטינן מהכא דס"ל לרב בגמ' דילן כר' יוחנן דלעיל בפ' כל סאה דדוקא ראש תור חטים הוא דתנן אבל דחורבה לא חשיבא:

וליתני ששה באמצע. כך כתוב בכל הספרים ומכאן למד הרמב"ם ז"ל לפסוק כר' יהודה כמו שכתב בפי' המשנה שלו וכבר כתבתי דכי ניים ושכיב אמרה הרב ז"ל אבל רבנו שמשון והרא"ש ז"ל כתבו דטעות הוא בספרים אלא דחמשה גרסינן והכי פריך אמאי פליגי רבנן עליה דר' יהודה כי אית בה גובלין ואמאי לא להוי השתא כדינא קמייתא בלא גובל ויזרע השתא ה' מינין בתוך הערוגה ויהו י"ז מינין ומשני משום דהגובלין מתפשטין שמה צריך ליה להרחיק מזרע של גובלין טפח ומחצה ולהכי פריך ליה בדא תנינן ר' יהודה ו' פי' כיון דליכא בה ששה דבעינן הרחקה מ"ש דר' יהודה והא אין כאן שיעור לעשות בה ששה שורות וקיימוה ולא ידעין וכו' כלומר תרצו הדבר ולא ידעינן אם החברים בני הישיבה תרצו התשובה הזאת אם ר' אמי נושא ונותן בשמועה עם ר' יצחק דשריותא דר' יהודה על רישא דדוקא קאי אכשאין לה גובל ופריך ליה תלמודא מי מצית אמרת דעל רישא אי הכי היכי קאמר תני ר' חייא ר' יהודה אומר י"ח אלא ע"כ אגובל דסיפא קאי ואתותב ר' אמי בתרתי מילי חדא דר' יהודה פליג אכולהו ועוד באין הגובלין ממעשי אותה אלא בשיעורא קמא קיימא. כך פי' השמועה כולה. ותמהני עליהן כיון דאיתותבו ר' ילחק ור' אמי כשאמרו דגובלין ממעשין ששה דלדידהו לא מצי פליג ר' יהודה אלא אריש ואוכחינן דר' יהודה אריש פליג ואסיפא נמי פליג מכח ברייתא דר' חייא א"כ דבריהן מבוטלין הן ושיטפא בעלמא נינהו וא"כ היכי תלמודא לקמן פשיט ממילתייהו בעיא דעשה פאה באמצע דמשמע דמילתא דהילכתא היא ועוד מאי קיימוה דקאמר והלא אין לה העמדה וביטלוה הוי ועוד מה שפי' דצריך להרחיק למטה מזרעים שבגובלין מטעם הגבולים אינו כן דהא רום הגובל מציל כדלקמן. ועוד דמוכח לקמן בהדיא דלשון ממעטין דאמרינן היינו שתופסין ומקצרין אותה משיעורא וכאלו אין חללה עכשו אלא ד' על ד' או קרוב לזה דמייתי להך מימרא גבי בעיית עשה פאה באמצע הערוגה דהיינו שעשה באמצע הערוגה גבשושית קטנה בענין שממעטה ופי' בערוך כל מידי דמקיף ליה אוירא ולא מגין ומכסיא כולה קרוי ליה פאה. אלא כך הוא עיקרן של דברים דשפיר גרסינן ששה ובודאי דבריהן קיימין וה"פ דמעיקרא ס"ד דר' יצחק ור' אמי דמשמע ממתני' דהשתא אפילו דאית לה גובלין חובשין דנתוספה הערוגה בשיעורה דקתני זורעין בתוכה י"ג משמע דגובלין בהדי דידה שדינן להו וא"כ

קשה דששה נמי לישתרו ואמאי פליגי רבנן עליה דר' יהודה במניניה. וזהו טעם לשון הגמ' שהאריך להביא כל לשון המשנה וששה מחזקת בראש תור וכמו שכתבתי לעיל וא"כ לשתרי נמי ששה:

ומשני משום שהגובלין ממעטין. דהגובלין מתוך מדרון גובהן חובשין ותופסין ומקצרין הערוגה משיעורה ואפילו נאמר דאין עפרן נשפך לתוכה מטעס דגביהן אוירה מוקפת וחובשין וכיון דחובשין הו"ל כאילו ממעשין אותה משיעורה הראשון ולא מצי למשרי בה בחללה מינין אלא מין א' בלבד הוא דשרינן: ופריך דא"כ מ"ש דר' יהודה ומשני דס"ל לר' יהודה דשריותא דמינין דמרבינן כי איכא גובלין על שריותא דרישא הוא דשרינן דס"ל לר' יהודה כיון דאיכא תרי קראי כגן הירק וזרועיה תצמיח לא אתיא דרשת זרועיה אלא כי איכא גובלים וס"ל דאינם חובשים דלהכי אהני דרשת זרועיה דבדאיכא גובלין שרי דאי בדליכא גובלין כל שדה ירק טפח הוי וקרא דזרועיה למה לי אלא לרבוייא אפילו בדאיכא גובלין קא שרינן והיינו על רישא שאמרו דשריותא דגובל דמרבינן ביה מינין על היתירא דרישא אית לן לרבויי דירק טפח נפקא לן מקרא קמא ברגלך כגן וגו' וקרא תניינא אשמעינן דאפילו בדאיכא גובלין שהן חבושין קא שרינן וכדפרישית דגובל קולא הוא דגריס ולא חומרא:

ואין על רישא. סייעתא הוא וה"ק אמת הוא זה הפי' דאי על שריותא דרישא קאי ר' יהודה בזה הפי' יש מקום לר' חייא לשנות מה ששנה בברייתא דאמר דר' יהודה היה שונה שריותא דסיפא די"ב דגבולים על שריותא דרישא והיינו י"ח דס"ל דשריותא דרישא אפילו בגובלין כדקיימא קיימא וסתמא דתלמודא קאמר ליה בסייעתא וכדפרישית. ומילתא דר' יצחק ור' אמי קושטא הוא ומסקנא הוא וטעמא דרבנן משום דסברי קרא דגן הירק לאו לדרשא קא אתי וליכא אלא חד קרא דזרועיה ובפתוחה דרשינן ליה אבל לא בחבושה דסברי דבגובלין איברא דמרבים מינים אבל בהו דוקא דאינם חבושים אבל חובשין הערוגה ואסירא תוכה וקרא לא אתי אלא בדליכא גובלין ולוה נתכוונו הראשונים שלא התירו אלא מין א' בתוכה שאמרו ממעטין הגובלין דכיון דמוקפת גובל היא חבושה הויא והדבר החבוש אין לזרוע בו אפילו מין א' על מין אחר ואפילו יש בו שיעור שלם חשיב כנתמעט כדמוכחא ההיא דקרחות דאפילו אית ביה שיעורא לא שרינן אלא תשע ולא דרשינן זרועיה אלא בדליכא גובל ובסיפא דהכא מין א' דוקא הוא דשרינן משום דגובל חובש ובבציר משיתא חשיבא וגובל מהני לן בערך דמסולקת היא מנוינין דגובלין ולא בעינן ראש תור בה דגובלין קולא וחומרא גרמי וכמו שכתבתי

למעלה במשנה. וכפי הפי' הזה שפירשתי שזאת היתה כונת ר' יצחק ור' אמי ומתני' מיתרצא היא אלבייהו אין מקום לדינו של הרמב"ם ז"ל:

מהו להקריח בית רובע ולזרוע בתוכו ה' מיני תבואה. דהא תנן גבי תבואה דשעורה בית רובע וגבי ירק תנן דשעורו ששה על ששה טפחים ואפ"ה שמעינן ממתני' דבראש תור ה' מינין של ירק תוך שיעור ו' על ו' שרו וא"כ ה"נ גבי תבואה בשיעורה דהיינו בית רובע ה' מינין של תבואה שרו או דילמא שאני ירק דכל יומא שלפי מיניה ולאו מקיים הוא מה שאין כן בתבואה: ומשני דכ"ש הוא ומה ו' על ו' דלוקין עליו בתבואה כשהיא חבושה בגדר ובתבואה כדאמרינן בספ"ק אפ"ה שרי גבי ירק בראש תור דמינין דזרועיה גמירי דבששה טפחים נינהו, כאן בבית רובע שאין לוקין עליו דבר תורה אפילו גבי תבואה כדלעיל אלא איסור דרבנן הוא לא כ"ש דשרי תבואה בראש תור. ויש ספרים דגרסי ירק וגירסא זו נכונה היא דליכא למיבעי גבי תבואה דשאני ירק דשלפא מיניה והיכי אתי למיגמר מיניה גבי תבואה ומיבעיא ליה דדילמא כיון דהמקום רחב שמא לזרע קא בעי להו ולא שרינן אלא גבי ירק דכל יומא לאכילה שלפי מיניה אלא בתוך ו' אבל הכא דילמא אסיר כיון דהמקום רחב דאמרי לקמן בסוף פירקין המקיים קילחים יחידים לזרע צריך להפנות להן בית רובע או לעשות להם מחיצה גבוהה י' טפחים על רוחב ד' טפחים ומשני ומה וכו':

מהו להקריח בתחלת ששה להיות מצר והולך. כגון בערוגת ו' על ו' לזרוע בה שני מינין כזה # מי נימא חמשה גמירי ובציר מהכי אחשבינהו ולזרע קא בעי להו ובעו בית רובע:

שעבודה פוגעת בעבודה. שהמקום צר דהקו של רחב הערוגה אנו חולקין לשנים וקרובים הראשים לפגוע עבודה בעבודה כדפרישית במתני' דאפילו הכי שרי' כאן שאין עבודה פוגעת בעבודה לא כ"ש:

בית רובע להיות מצר והולך. ולזרוע בו שני מיני ירק דהא אחשבינהו להני שני מינין דירק כתבואה ושמא יאמרו דלזרע קא בעי להו ומפשיטותא דלעיל לא תפשוט דשאני התם דדמו לערוגה כיון דעבודתם כשיעור ו' על ו' אבל הכא דלא הוו אלא בשיעור בית רובע מיבעיא לן ומשני לה כדלעיל:

לא מסתברא בגגו טפח. דגבהו שמעינן ממתני' ורחבו לא שמעינן לא מסתברא לומר דגם הרוחב יהא טפח דהא אינו עומד רום טפח פחות מרחב טפח וכן פי' רבנו שמשון ז"ל:

גגו של גובל שני טפחים. היה רחבו שני טפחים שני מינין ויש בין זה לזה שני טפחים:

עשה פיאה באמצע. שעשה כמין תלם גבוה הפסקה באמצע הערוגה דיש בה גובלין בענין שמיעט חללה מששה דבר המפסיק קרוי פאה דדמיא לפאת הראש שהיא באמצע

בין הלחיים ובין אחורי אזניו ופאת השדה נמי משום דכולה מגולה ומשייר מן הקמה מעט וקרוב לזה פי' בעל הערוך ז"ל:

וזרע בגומסין. לשון גומץ, ובלשון חכמים גומא בגומא שמכאן ובגומא שבכאן:

משכו בכמה. כמה משך צריך שישייר החלל של הערוגה של מטה כדי שיהא מותר עדיין לזרוע למטה והבעיין גופיה מפ' מילתיה ואזיל דמהא דאמרינן לעיל שהגובלין ממעטין ואסיקנא דחובשין רחב ו' של ערוגה וטעמא שהגובלין מקיפין אותה סביבה ומשו"ה לא שרי מתני' אלא מין א' באמלע וכבציר משיתא חשיבא ונקטינן דאע"ג דבצירא משיתא הות שרינן מיהת לזרוע מין א' של י"ג למטן:

פרא מכאן. לשון דילוג הוא כלומר ומה שלמדנו משם היינו אע"פ שנפחתה מששה וחסרה ואפ"ה שרי למטה:

פרא. כמו קרי חד פרי חד נסב שורה פרא שרא וקא מיבעיא לן עד היכן משכו היינו בעיין דלעיל עד כמה יהא פוחת והולך משטח ו' ואפ"ה שרי ומסיק נשמעינה מן הדא וכו':

גממיות. חפירות קטנות לשון גומא והן ארוכות דומיא דאמת המים דמתני' וקתני דזורעין לתוכן ג' זרעונין דהיינו א' באמצע ושנים האחרים מפ' לקמן א' בשפה מכאן וא' בשפה מכאן:

הדא אמרה עד טפח. כיון שיש למטה טפח שרי לזרוע למטה וה"נ שרי לזרוע למטה א' והאחרים בגובלין אם יש בגובלין גובה ופחות מטפח אסור. ואיכא למידק אמאי לא שני ליה ממתני' דתנן התלם ואמת המים שהן עמוקים טפח וכו' וי"ל דשאני אמת המים ותלם דקביעי וחשיבי רום טפח שלהן ושרי לזרוע למטה ולמעלה אבל פיאה דהכא לא חשיבא דלא קביעא ולהכי מוכח לה מברייתא דגממיות שהן חפירות בעלמא דלא חשיבי ואפ"ה תני דשרי וסבירא לן דברייתא דתניא עמוקים טפח כשרחבים טפח למטה קאמר:

נרשאה. דמן נרש:

בנוטין לחורבה שנו. הא דתניא דזורע באמצע ומכאן ומכאן היינו בנוטין לחורבה אבל במוקפין זריעה אסור לזרוע בשפה דאיכא ערבוב בהדי אינך של שפה וגבי גובל לא קאי דאפילו בין הערוגות נמי שרי דכי היכי דשרי לגבי חלל הערוגה שרי נמי מבחון:

עשו אותו מקום בפני עצמו. השתא דאמרת גבי גממיות דזורעין אחד בשפה כאן ואחד בשפה כאן ורחב טפח בנתיים שרי א"כ גבי גובל נמי דאמרת דגגו למעלה בעי טפח חשיב ושרי לזרוע בו שני מינין זה כנגד זה. זה לצד חודו של גובל מכאן לפנים וזה לצד חודו של גובל לחוץ: ומקשינן אי הכי אמאי לא תני במתני' דערוגה שיש לה גובל וזורעין בה כ"ה מינין ו' על כל גובל וכדפרישית שנים זה כנגד זה ברוחב טפח וטפח

חרב ושנים זה כנגד זה ברחב טפח וטפח חרב ושנים זה כנגד זה ברחב ט' והקרנות חרבות וא' באמצע כל שטח הערוגה:

ומשני וכן היא. כלומר אין הכי נמי ולא תני לה במתני' דלא נחית תנא אלא לאפסוקי לגובל לארכו אבל לרחבו ולהטות עלין של כאן לצד חודו ושל כאן לצד חוצו לא נחית להכי:

זורעין לתוכן ג' זרעונין. מפ' לקמן בר קפרא דבתוכן דקתני לאו דוקא דהא רום טפח דאית להו חובשן אלא בתוכן למטה מין א' והשנים בשפתות כדפרישנא לעיל:

ניתני חמשה. כגון גבי תלם דרחב למעלה טפח אחד למטה בסוף שוליו ואחד בחודו ונוטין למטה העלין וכן מהצד האחר א' למטה בסוף שוליו דרום טפח מפסיק ואחד בחודו ואחד באמצע שטחו למעלה לדידך דחודו חד מהני לחודיה וחודו חד מהני לחודיה:

ומשני דאיכא חבישה בהכי אבל בגוונא דר' זעירא ליכא ושרי. ובמתני' דתלם נמי לא תני אלא דבמשך קרקע טפח איכא ג' זרעים דמהני רום טפח כמו גבי טומאה אבל לאשמועינן כמה זריעות במשך אורך התלם ושיעור הרחקתן הא שמעינן לה ממתני' דגובל דערוגה ותו לא צריך ומשום האי טעמא נמי מקשי אהך דאתא לאשמועינן כמה זרעים שרי במשך קרקע טפח:

גובל מהו שיציל את הירק מיד מוקשה. מוקשה לשון מקשאות ומדלעות ובלשון המקרא גם כן כמלונה במקשה ומיבעיא ליה כיון דתנן לקמן דלעת בירק כירק כלומר ודי לה בששה טפחים לשלוח ענפיה ולעבודתה וגבי ירק מהני להציל רום טפח דילמא ה"נ לענין דלעת למטה וירק למעלה בגובל:

ומסיק אם זרעים הקלין שנצולין בעשר אמות ומחצה. דאם שדה מרובע הוי ובא לזרוע אצלו תבואה אחרת בעינן י' אמות ומחצה על י' אמות ומחצה דהיינו בית רובע ואי שורה ארוכה היא בעי' ארכה עשר אמות ומחצה ורחבה כמילואו של דבר הזרוע כדפרשינן בפ' כל סאה ואין הגובל מציל מידן דהא תנן דכל מיני זרעים אין זורעין בערוגה וערוגה וכל אבזרהא קאמר דהיינו ערוגה שיש לה גובלין לא שנא דלעת למטה וירק למעלה ל"ש דלעת למעלה וירק למטה אסור ומכאן אני למד דזרעונים דתנן גבי אמת המים ותלם מיני ירק הוא דקאמר וכן זרעונין דגממיות וכן זרעונין דגומא דלקמן:

מוקשה שהוא ניצול בי"ב. כלומר שאינו ניצול אלא בי"ב כרבנן דאמרי לקמן דאם אין בין שורה לחברתה י"ב אמה לא יקיים זרע שבנתיים דחמיר הוא:

לא כ"ש. שלא יועיל לו גובל:

מוקשה עצמו מהו שיציול בראש הגובל. כלומר שיהא ניצול דהיינו שהירק למטה והמוקשה למעלה בראש הגובל וישים קנה לשם ותכרך בו ולא ירדו על המוקשה למטה דדוקא לפת קתני ואינו נכרך מוקשה לא קתני כיון דנכרך:

מוקשה שהוא ניצול בח' אמות. כר' עקיבא דלקמן:

והן הוא כ"ש. היכן הוא כל שכן דהא מזה הק"ו היתר נמשך וכוונתנו לאיסורא הוא אלא מדרבנן הוא דיליף כדמסיק והא דאמר בח' אמות רישא דמילתא נקט כלומר פלוגתא דשמונה אמות:

הלכה ב

כל מין זרעים אין זורעין בערוגה. בין מיני תבואה בין מיני קטנית דכיון דמשהו להו מפני זרען לא שרי אלא ירקות דשלפי מינייהו כל יומא שאוכלין אותן בקלחן ובעשבן כגון צנון וחזרת וכרפס וכיוצא בהן:

כל מין. כמו כל מלאכה לא תעשו דשום מין זרעים אין זורעין דיניקתן גדולה אין זורעין אותן בערוגה לא שנא שאין בה גובל ולא שנא שיש לה גובל לא למטה ולא בגובל כדמוכחא סוגיין דלעיל והא דתנן ה' זרעונין או ג' זרעונין משום דכתיב זרועיה נקט הכי אבל דוקא בירק מיירי. וא"נ תנא כל דאפילו זרען לירק:

כל מין ירקות זורעין בערוגה. לא דוקא דהא דלעת אסורה כדאסיקנא בסוגיין דלעיל ולפת נמי הא תנן לעיל דאסור בגובל ואין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בהן חוץ א"נ בזרעוני גנה שהן נאכלין חיים קתני כגון כרפס ועולשין דהיינו ציקורייא וטריקסימון שקורין מושטורסו מה שאין כן בלפת ודלעת שאין נאכלין חיים:

חשופין. חלקים שהן קשים ובערוך פי' קטנים:

מין זרעים. ואין נזרעין בערוגה:

גמלונין. גסין, מין ירק ונזרעין בערוגה אבל לאו למימרא דהוו כלאים חשופין עם הגמלונין דלא גרע מחזרת וחזרת גלין דשרינן לעיל פ"ק:

שהיה גבוה טפח. ובשביל רומו זרעו למטה מין א' ובגובל מין אחר כשר ואין צריך לעקור משום מקיים בכלאים כיון שהיה כשר מתחלה בשעת זריעה ובגמ' מפ' דדוקא הזרוע בהיתר מעיקרו מותר לקיים כן אבל לכתחלה דהיינו אחר שנתמעט אסור:

אמת המים. דהיינו כשיבשו המים דחזי לזריעה והן עמוקין טפח מהני רומן לזרוע למטה מין אחר בכל שטח רחבן ולמעלה מין אחר ודוקא עמוקים טפח דדומיא דגובל קתני לה שלא כדברי רבנו שמשון והרא"ש ז"ל והאי זורעין לתוכן דקתני היינו כדמפ' בגמ'

דלמטה מין א' קאמר וא' מכאן בשפת האמה למעלה וכן בשפה האחרת וכן לגבי תלם אחד בשוליו וא' בגובה שיפועו וא' בשוליו האחר.

אע"פ שזרען לירק. ולאכול את עלין שלהן רכין וחייבין במעשרות העלין אפ"ה אין נותנין על גבי ערוגה בגובל וכל שכן בתוכה למטה:

שזרען לזרע. ולא לאכול אותן בעשבן אלא שיתקשו ויעשו זרע:

אין נותנין אותן על גבי ערוגה. דהא לזרעים ומיני קטנית דמו:

זרען לירק זורעין אותן ע"ג ערוגה. על גב גובל שלה ולא בתוכה ואפילו סתמא נמי אית להו דינא דירק:

זרעוני גנה שאין נאכלין. זרען כגון זרע כרישין וצנון וחזרת:

אע"פ שזרען לזרע. בטלה דעתו אצל כל אדם:

מאחר שאלו מותרין. הראשונים שנזרעו בהיתר שהיה הגובל בשיעורו אף האחרונים שרו:

נעקרו הראשונים השניים מה הן. מי אמרינן כיון דאישתרו אישתרו או דילמא כיון דהראשונים המוכיחין עליהן נסתלקו לא אמרינן:

ומסיק נשמעינה מן הדא דתנן. במס' כלים פ' י"ט מטה שניטלו שני ארוכות שלה וכו' הך מתני' אתיא כר' נחמיה דקתני התם בפי"ח מטה שהיתה טמאה מדרס ניטלה קצרה ושתי כרעים שלה טמאה ארוכה ושתי כרעים שלה טהורה ור' נחמיה מטמא ע"כ. וה"פ טמאה מדרס אם ישב עליה זב או נשען ניטלו קצרות אשר ברחבה לצד מרגלותיה ולצד מראשותיה טמאה דהא קיימא אעצים דארכה דהנך אינן אלא לחזק שתקועין בעצים של ארכה לחזקה ניטלה ארוכה אותן אשר באורך המטה מימין ומשמאל טהורה דשבר כלי הוא ור' נחמיה מטמא אפילו הכא ומפ' טעמא בפ"ק דסוכה למאי חזי למסמך אגודא ולמסמך אשלי לקרבה אצל הכותל ונותן עצים מן הכרעים לכותל למראשותיה ומרגלותיה ונותן חבלים ומסרג וראוין לשכב בה וטמאה ומש"ה תני הכא דכשנשתברו חדשות טמאה דהא אפילו לא עשה כלל טמאה בקצרה ושתי כרעים ואטו משום דעשה לה ונשתברו פרחה הטומאה. אבל נשתברו הישנות דהיינו קצרות שהיו בה בשעה שנטמאת טהורה דפרחה לה הטומאה ואע"ג דארוכה החדשה ושתי הכרעים קיימין והא הכא דארוכות חדשות כי נשברו טמאה משום דכי ניטלו הארוכות הישנות טמאה אבל נשתברו קצרות הישנות טהורה ולית לה שם כלי והכא נמי כי נעקרו הראשונים לא נשאר לו שם גובל הילכך אחרונים אסורין כדתנן התם שהכל הולך אחר הישנות:

סומכין לגדר. מטין השער לגדר ושרי אע"ג שזרוע בסמוך לו זרע אחר:

ואין סומכין לגובל. דלא חשיב כגדר לאקולי ביה הך קולא כגון אם נטע לרבנן לפת תוך ערוגה במינים כדי שלא יפול על הזרע האחר שיסמכנו אל הגובל ויקשרנו שם אפ"ה אסור:

גדר שנתמעט פסול. כגון תבואה מכאן ודלעת מכאן ואין לך רוחב כשיעורה אי הוי גדר בנתים מפסיק ואי נתמעט אסור:

מן מה דא"ר יוסי. חברו של ר' יונה:

ונתמעט כשר. שהרי יש שיעור שדה ירק לערוגה:

יזרע למטן כמה שורות. ג' שורות ויסמוך א' לכאן לרום התלם וכן של כאן וישאר אותה של אמצע. ומכאן ראיה שמה שכתב רבנו שמשון ז"ל דמתניתין דעמוקין טפח לאו דוקא חוץ מכבודו ואגב חורפיה לא דק והא הכא דמוכחינן מרום התלם לגובל וקאמר דלא מהני הרום לסמוך לשולים אע"ג דמהני לזרוע על גביו וכדפרישית דגובל דומיא דתלם ולא בעינן הרחקה כלל ודחי דלעולם דסומכין אלא משום דזרע על גביו אסור לסמוך דמתערב עם של מעלה דלא אפשר דלא יתפשטו העלין שלמטה על הזרוע של מעלה בסמיכתו:

אין כיני יעקור אותו הקלח ויזרע למטה כמה שורות לא מוטב וכו'. בתמיה דהא הוי רבותא טפי לאשמועינן דבשטח טפח זורעין בו ג' שורות אלא ודאי דאין סומכין וכדאמרן:

אין זורע בתוכה אלא מין א'. וכי קתני מתני' זורעין בתוכן א' למטה לתוכן וב' בשפתות קאמר וכדפרישית עלה דמתני' ודמי להא דתנן לעיל זורעין בתוכה י"ג מינין דעם הגובל הוא דקתני ע"כ וכדפרישית:

הלכה ג

ראש תור ירק וכו'. דמשיך בהדי אידך שדה שיוצא משם וליכא כלאים בשדך:

מפני שנראה כסוף שדהו. נראה שרש"י ז"ל גורס מפני שנראה כסוף שורה שכ' בפ"ר עקיבא עלה דמתני' מפני שנראה וכו' שכן דרך לסוף שורה להיות מתקצרת בחרישה ולימשך באלכסון כראש השור ע"כ. וה"נ נראה לכל שאינו מזו שנכנס לה אלא מזו שיוצא הימנה ואיכא היכירא ולינקה לא חיישינן וכבר הארכתי בפ' כל סאה במשנת משר. תניא בתוספתא עבודת ירק בירק אחר ששה טפחים ורואין אותה כטבלה מרובעת ואפילו אין שם אלא קלח אחד נותן לו עבודתו ששה טפחים בין מן האמצע בין מן הצדדין ע"כ ומייתי לה בפ' ר' עקיבא ומפ' התם דלהתיר ראש תור היוצא הימנה קאמר והואיל ואתא לידן אפרשנה מדקתני בה עבודה משמע דמרחיקין מעבודתו של ירק שלא לזרוע

בתוך עבודתו מין אחר דה"נ תנן לקמן גבי גפן וקשה למה שפירשתי במשנת משר בפ' כל סאה. תשובתך לעולם דבערוגה מצר והולך זרועיה וה"מ זרועין דערוגה מינה ובה אבל כששדה ירק נכנס לתוך שדה ירק אחר גדול כמה שיעורו של הנכנס דנאמר דלעולם משיך ראש תור שלו היוצא בהדיה ולא בהדי שדה שנכנס בו כיון דגדול ולא ליבטיל בהדיה וקאמר דבעינן שדה כשיעורו של ו' על ו' מרובע והטעם כיון דנכנס בשדה אחר שיש בו שיעור בעינן דבנכנס יש בו ג"כ שיעור ועוד דזרועין דערוגין נוגעין ראש תור בראש תור כמו שנתבאר לך מן הצורות שלמעלה וכאן ראש תור נכנס תוך השדה הא דתנן שנוטל מגבול השדה האחר כזה # ומשו"ה לא מקילינן הני תרי קולי אלא א"כ יש שיעור ג"כ בנכנס ואז מקילין בראש תור שלו ומשום דכאן אינו מתמעט ומצר אלא שזוית המרובע כמות שהוא בשטחו הוא קתני עבודת ירק בירק אחר דאינו מחסר מעבודת קרקעו כלום ובשיעור קרקעו הוא דקאמר כדאמר לקמן גבי דלעת יחידית נותנין לה לעבודתה ששה טפחים ורואין אותה כטבלה מרובעת דקאמר היינו דרואין אותן כאילו הוא נוגע אצלה צלע אצל צלע ובמרובעת וכו' ותו אשמעינן דכי איכא שיעור ולא היה זרוע תוך המרובע אלא שהיה חרב שדה הנכנס ואין בו אלא קלח יחידי שהעמידו לזרע כמלא דמי ואין להתיר ראש תור הנכנס אלא א"כ יש בו שיעור ואי קשיא דהכא תני דסגי בקלח יחידי בו' טפחים ולקמן לא אמרי הכא אלא דבעי בית רובע דכיון דמקיימו אין בו דין ירק אלא דין תבואה ודין תבואה בית רובע הוא דהוי ושמא לענין ראש תור לא החמירו כולי האי:

התלם מפולש. לשון מבוי מפולש שפתוח משתי רוחות ואין לו אלא שני צדדין של השדה זו כנגד זו וכאן נמי השורה מפסקת השדה מעבר לעבר ולגבי רוחב מפ' בגמ' דלא פליגי עליה דר' עקיבא אלא כלהו מודו דרחב מילואו:

אורך ו' טפחים. כשיעור אורך ערוגה ומוכח בגמ' דאע"ג דר' עקיבא לא בעי ליה מפולש מ"מ לא שרי חבישה מד' רוחות אלא דוקא מג' רוחות הוא דקא שרי:

ורוחב מילואו. מילואו והתפשטותו של הירק שזורע דהיינו עלין שלו ולא בעי ר' עקיבא בתלם שיעור רחב אלא כמלא הירק לבד:

ר' יהודה אומר רחבו כמלא רוחב פרסה. ר' יהודה פליג אדר' עקיבא ואמר כיון דחבושה היא מג' רוחותיה הוה ליה כחבושה מד' רוחותיה ולא שרי לה ר' יהודה מטעם שורה אלא מטעם שדה ירק לאנפי נפשיה הילכך בעינן ביה שיעורא דהיינו טפח רחב דשיעור שדה ירק לר' יהודה טפח כדיליף לה מקרא ברגלך כגן הירק משמע דכך שיעור גן ירק כמו רחב רגל וכשיש לו רחב אפילו מוקף מד' צדדיו שרי כטעמא דערוגה ששה באמצע

ואע"ג דהגובלין מקיפין אותן מד' צדדין והשתא אתי שפיר ההיא דגרסינן בפר' ר' עקיבא אמר רב אסי ערוגה שאמרו תוכה ששה חוץ מגבוליה כלומר דכי תנן היה לה גובל דשרינן לזרוע בגובל מין אחר שלא ממינין אחרים דערוגה היינו שאין הגבולין ממעטין אותה מששה אלא חוץ לששה הוא שעשה לה הגבולין ומיבעיא לן גבוליה בכמה כלומר דגובה הגובל הא תנינן ליה במתני' דגבהו טפח אלא רוחב הגובל לא תנינן עד היכן יכול להרחיבו דמודו ביה רבנן דקרוי גובל עדיין וקאמר כדתנן ר' יהודה אומר כמלא רוחב פרסה וכיון דאית ליה לר' יהודה דבתלם החבוש מג' רוחותיו דשרינן לזרוע בו מין אחר שלא ממין השדה והיינו כשרוחב התלם הוא טפח ה"נ בגובל החובש דשרינן לזרוע בו מין אחר היינו כשרחבו טפח ואיני מבין מה קשה לו לרבנו שמשון ז"ל והא דקרי ליה לעיל גובל והשתא שורה פשוט הוא משום דלעיל מקיף הערוגה לסביבותיה קרוי גבול לומר עד כאן רשותה כמו והגבלת את העם אבל כאן הוא שורה עומדת לעצמה נקרא שורה:

מה אמר ר' ישמעאל ברוחב. של השורה של ירק הנכנס תוך שדה ירק דמתני' מי אמרינן דמודי לר' עקיבא דרוחב מילואו ותו לא דרחבה טפח לא מחזיא שורה דדוקא ר' יהודה כי שרי לה מטעם שדה ירק הוא דשרי לה אבל מטעם שורה לא: ומסיק דק"ו הוא אין ר' עקיבא דמקל דאפילו שהשורה חבושה מג' רוחותיה קא שרי מחמיר ואומר דדוקא מילואו ותו לא, ר' ישמעאל דמחמיר דלא שרי אלא בחבישת שתי שורות כדתנן ובלבד שיהא התלם מפולש וכו' לא כ"ש דלא שרי אלא במילואו:

בשורה של ירק בשדה תבואה. מה אמר ר' ישמעאל לענין האורך ששנינו בתוספתא דקא מחמיר ר' עקיבא דבעינן בה אורך שדה תבואה דדילמא לא קפיד ר' ישמעאל אלא אפילוש ותו לא:

הוא מחמיר תמן. דתניא בתוספתא שורה של ירק בתבואה אורך עשר אמות ומחצה על רוחב ו' טפחים ושורה של ירק בירק אחר אורך ו' טפחים ורוחב מילואו וכיון דסיפא ר' עקיבא היא רישא נמי ר' עקיבא ועוד דסתם תוספתא ר' נחמיה וכולהו אליבא דר' עקיבא כדאיתא בפ' הנחנקין:

דהוא מחמיר הכא. דבעי פילוש:

לא כ"ש דיחמיר תמן. ותרתי בעי פילוש ושיעור אורך:

לא צורכא דא. אלא לענין רוחב הבעיא שלנו דשורה דירק בשדה תבואה היינו לגבי רוחב מי שרינן התם ברוחב ו' טפחים כדשרי ר' עקיבא ומסיק דלא שנייא היא ר' עקיבא היא ר' ישמעאל. וכולהו שרו ברחב ו' טפחים:

לא שנו. דשרינן שורה של ירק לתוך שדה ירק אחר אלא שורה אחת בלבד אבל שתי שורות לזרוע בכל א' מין בפני עצמו אסור כיון דעביד שתים דילמא עביד מפי ויתמעט עפר השורות והוו כלאים בשדך ור' יוחנן לא חייש:

מותר להבקיע וכו'. עד ד' שורות מותר להבקיע בבקעה ולהפסיק את השדה מראש השדה לסופו טפי לא:

ור' יוחנן. אמר דכל הבקעה כולה יכול לעשות כן ובלבד דהשורות החיצונות שזורע בה מין אחר לא ממינין השורות הנכנסות צריך בהן שיעור כלומר קרקע החיצונה של כאן מצד דרום וקרקע של צד צפון דהיינו העודפת להלן מן כל שורה ושורה צריך שיהא בהן שיעור לדונן בערוגה שיהא בהן ו' על ו' כלומר שטח ו' לאורך השורה דהיינו שיעור שדה ירק דאי אין בהן שטח ו' מצטרף האי גיסא והאי גיסא לשורה הנכנסת והוו כלאים בשדך. ה"ג ובלבד שיהו השורות החיצונות נדונות בערוגה:

ובלבד ג' בתוך ו'. אשורה הנכנסת דמתני' קאי ר' זעירא ומפ' דכי שריא מתני' שורה נכנסת היינו הכא שהשורה כולה זרועה או לכל הפחות הוי זרוע כמו חרב דהוי פרוץ כעומד אבל אי חרב טפי אתי אוירא דהאי גיסא ודהאי גיסא ומבטל ליה לזרוע ולא חשיבא השורה באנפי נפשה ובטילא לגבי השדה והוי כלאים בשדך:

טעמא דר' יהודה והשקית ברגלך וגו'. טעמא דר' יהודה דסבר דשיעור שדה ירק טפח ברוחב פרסה ומש"ה שרי לחבוש דכתיב והשקית ברגלך כגן הירק שמקום מהלכו להשקותה שיעור רגל הוא וכך שיעור גן ירק ומשו"ה שרי ליה ר' יהודה בין חבוש מג' רוחותיו בין מד' רוחותיו כההיא דערוגה ורבנן ס"ל דשיעור גן ירק ו' על ו' וברגלך כגן הירק לא אתי להך דרשא אלא לגובל וכדלעיל דמטעם שורה שרי לה הכא ובג' רוחותיו אפילו ו' על ו' לא שרו אלא חבוש מג' רוחות ולא בד' כדלעיל בפ' כל סאה:

תנינן הכא דר' יהודה. דשיעור שדה ירק טפח:

ותנינן תמן. בריש פירקין במתניתין דערוגה ר' יהודה אומר ששה באמצע ותני ר' חייא דגם ו' אית לה גובלין קאמר וטעמא דידיה היינו דכיון דשדה ירק טפח לא חייש אחבישה ותרתי דר' יהודה למה לי:

דהוא מחמיר הכא. דלא שרי מטעם שורה לחבוש בג' צדדים ובעי שיעור טפח:

מקל תמן. לחבוש מד' צדדיו ומינין הרבה כיון דכולה עשויה כן:

רבנין דמקלין הכא. דאיכא קצת חבישה דלחבוש שורה שרו:

לא כ"ש דיקילון תמן. גבי ערוגה בשכולה תהא עשוייה שורות של רחב מילואו וליכא חבישה:

הוי צורכא למיתני תמן. לאשמועינן מילואו דרבנן דלא שרו אפילו דלא הוי חבושה ואפילו בשורה אלא ה' מינים ובראש תור כדאיתא התם ואי איכא גובל לא שרינן אלא כל שיעור עבודת ירק למין א' דהיינו כל ו' על ו':

אין רבנין דאינון מחמרין תמן. דלא שרו כיון דהויא חבושה אלא מין א' בכל שיעור עבודת ירק ואפילו הכי מקלי הכא לעשות שורה כיון דלאו חבושה מכל צדדיה היא:

ר' יהודה דו מקל תמן. מינין הרבה ובחבושה לא כ"ש דיקל הכא בשורה דרחב מלואו ולאשמועינן מילתא דר' יהודה הכא דלית ליה קולא דשורה ואפילו דאינה חבושה תנא לה. וכבר פרישנא דחבישה קשרי ר' יהודה בין בערך שמוקף מינין ובין בהיקף ברום דגובלין כדתני ר' חייא:.

הלכה ד

הנוטע שתי שורות של קישואין. מוכח בגמ' דכל הני שורות דקתני במתני' בני ארבע אמות כל שורה הן ברחבן וארכן דדלועים מפ' בגמ':

מותר. לקיים הדלועין שבאמצע דשיעור שלם יש להם ומותר לעשות כל השדה כן ליטע שתי שורות אחרות של דלועין אצל שתי שורות של פול המצרי בעניין שההפלגה שבין דלועין לדלועין הויא שתי שורות דהיינו ח' אמות דכיון דאיכא שיעור הפלגה אין מזיקין דלועין שבצדדין לזרוע שבנתים והכי תניא בתוספתא הנוטע שתי שורות של קישואין שתי שורות של דלועין שתי שורות של פול המצרי ואפילו כל שדהו כן מותר ע"כ. והכי מוכח בגמ'. ובדין הוא דבתרי מיני הוה ליה למיתני הכי אלא נקט ג' מינין משום סיפא שלא נטע מכל מין אלא שורה א' ואשמעינן דכל שתי שורות מבטלין השלישית. וכן כתב הרא"ש ז"ל וטעמא דשרי כי איכא הפלגה בין דלועין לדלועין שמנה אמות מפ' בגמ' דבדלעת דין כרם נגעו בה:

שורה של קשואין ושורה של דלועין ושורה של פול המצרי אסור. לקיים כן הך בבא לרבנן היא אפילו שאין זורע עוד שורות דלועין מיירי וטעמא דלא חשיבא כל שורה באנפי נפשה ובא ערבוב של הדלועין שענפיהם משתרגין מאד וביטל את השורה ובגמ' פליגי אמוראי אי פליג ר' אליעזר דסיפא אהך מציעתא:

ר' אליעזר מתיר. להבא משמע מדלא קתני מותר והיינו דאפילו לזרוע שורת דלועין אחרת אצל שורת קישואין השנייה, דקסבר שני מינין מצטרפין להציל והא איכא שיעור הפלגה בין דלועין לדלועין ושורת פול המצרי ושורת קשואין מצטרפין כאילו הוו שתי שורות של מין א' ואין שני מינין מצטרפין לאסור ולומר שורת פול המצרי מצטרפת עם שורת הדלועין לאסור:

וחכמים אוסרין. דאין שני מינין מצטרפין להציל ולא חשיב שדה לעצמו להפסיק ולהשלים שיעור ההפלגה כדי לזרוע אח"כ שורת דלועין אלא מעורבבין נינהו ואפילו אין זורע עוד דלועין אחרים אסור לקיים כן:

נוטע אדם קישות ודלעת. אפילו קישות ודלעת דאית בהו שירכא וכן פי' הרמב"ם ז"ל פ"ד:

לתוך גומא אחת. דעמוקה טפח כדתניא בברייתא ובזורע בשפתות מיירי וחשוב האי רום טפח כדחשיב לגבי טומאה ומשום דאית בהו שרכא לא שרי אלא שנים ובשאר מינין עד ארבעה מינין שרי והכי תניא בברייתא:

זו נוטה לצד זו וזו נוטה לצד זו. שיהא מין זה נוטה על שפת הגומא לכאן והמין האחר נוטה לצד השני ויראו מובדלין זה מזה: שער של זו לכאן. ענפים ושריגים קרויין שער:

לא אסרו אלא מפני מראית העין. דאע"ג דעבודת דלעת יחידית ו' טפחים כדתנן בפירקין במקום של מראית העין אינו מעורבב אין חוששין ליניקה של השרשים שאין לשון כלאים אלא לשון חבישה של הענפים כדכתיב ובבתי כלאים הוחבאו לשון בית הכלא וכן כתב הראב"ד ז"ל בפ' ר' עקיבא:

במחלוקת. מתני' דתנן דאהניא הפלגה דח' אמות בין דלועין לדלועין האחרים שרוצה לזרוע אחר שתי שורות של פול המצרי אליבא דר' עקיבא היא דקתני לקמן גבי מוקשה בין הבצלים דמהניא הפלגה דשמנה אמות דזרוע בצלים בין דלועין לדלועין דתנן ר' עקיבא אומר עוקר שתי שורות ונוטע שתי שורות כלומר השתי שורות עצמן של בצלים שעקר יטע בהן דלועין ומניח קמת בצלים כשיעור שתי שורות זרועה ועוקר שתי שורות ונוטע אותן דלועין ומניח שתי שורות בצלים אצלם וא"כ אין בין שורת דלועין לדלועין אלא ח' אמות דבצלים דהיינו שתי שורות דידהו והכי תניא התם בתוספתא קצב לדברי שניהם ר' ישמעאל אומר י"ב אמות ור' עקיבא אומר ח' אמות:

ומ"ד תמן בי"ב. ולרבנן דאמרי התם אם אין בין שורה של דלועין לחברתה י"ב אמה לא יקיים זרע שבנתיים הכא נמי לא יזרע שורה של דלועין מהצד האחר אלא א"כ יהא הפלגתם י"ב אמה זרועות מין א' דהיינו ג' שורות מפול המצרי או ממין אחר ומתני' ר' עקיבא קתני לה:

דברי הכל היא. וכלהו מודו דהכא סגי בהפלגת ח' אמות:

יפה כח מוקשה בין המוקשיות להציל בשמונה. אמות דשאני הני מינין דמתני' דכלהו מוקשיות נינהו כלומר כלהו אית בהו שירכא כמו הדלועין והכי איתא נמי בפ' ר' עקיבא דכולן העלין והשריגין שלהן אין להן כח לעמוד ולהסמך בקלחן אלא כולן העלין

מתאחזין ומסתבכין ומתפשטין בארץ ועל שם שהן נוחין שסמוכין על הקרקע ולא על עצמן קורא אותן בגמ' דילן דאית להו שרכא מלשון נח שירכאן ומפני שנוגעין ומקישין עליהן זה בזה קרויין הכא מקשה כמו וארכובתיה דא לדא נקשן ומלשון הקשת הקורנס וה"נ סבר ר' בפ' כל סאה דכי היכי דדלעת מסככת ה"נ פול המצרי וקישות כולן מסככין וכיון דאין אויר במקום שלוח יונקותיהן חשיבי ח' אמות בין לשדה בין להפלגה מה שאין כן בבצלים שעומדין וסומכין על קלחן ויש אויר בין קלח לקלח ואתי אוירא דהאי גיסא ודהאי גיסא ומבטל ליה הלכך בעינן י"ב:

להציל בשמונה. שמנה של הפלגה מציל ומתיר לזרוע דלועין מהצד האחר:

הפלגו בשמנה ארכו וכו'. שיעור הפלגה שבין דלועין לדלועין שנינו במשנתנו דשיעוריה ח' אמות דכל שורה דמתניתין של ד' אמות היא אבל אורך השורה של דלועין שיהא חשובה לחבוש כלומר דצריך לו שיעור הפלגה ודלועין של הצד האחר לא יזיק הזרוע בנתים לא שמענו במשנתנו כמה יהא צריך שיהא ארכו של מוקשה דהיינו שדה הדלועין:

נשמעינה מן הכרם. נראה בעיני דמשמע ליה לתלמודא דלדלועין דייניגן דינא דגפן וה"נ מיבעיא ליה לקמן אי יהבינן לה לדלעת דינא דעריס כמו גבי גפנים ונ"ל דיליף לה מדתנן לקמן הנוטע שורה של דלועין נותנין לה לעבודתה ששה טפחים והיינו כדין שורה יחידית וקתני עלה התחמיר זו מן הגפן משמע דדינא דגפן נגעו בה ותנן בפ' קרחת דשורה אחת לא הויא כרם לב"ה עד שיהו שתי שורות והשתא קאמר כי היכי דגבי כרם שיעור ארכו דומה לשיעור הפלגו דהא תנן בפ' קרחת הכרם הנוטע שתים כנגד שתים וא' יוצא זנב הרי זה כרם ומטעתן הוי ד' אמות כדתנן פ' כרם שחרב מראשונה לשניה ד' אמות ומשנייה לשלישית ד' אמות הרי כאן שכל אורך כרם היותר קטן לא הוי פחות מח' אמות לאסור והפלגו נמי חזינן בשתי שורות אי איכא ח' אמות בין שורה לשורה שרי לזרוע בנתים כדתנן לקמן פ' קרחת הכרם הנוטע שתי שורות אם אין ביניהם ח' אמות לא יביא זרע לשם דאין כאן הפלגה הא יש שמונה יביא זרע לשם הרי כאן דשוה איסור ארכו להפלגו דהיתר וה"נ אשכחן גבי דלועין דכי איכא הפלגה בין מקשה למקשה של שמנה אמות מותר להביא זרע בנתים ומינה נמי ילפינן לשיעור ארכו של מוקשה דכי הויאן ב' שורות רחבם ח' אמות כדתנן במתני' אם ארוכה ח' אמות כשיעור אורך הכרם בההיא הוא דבעינן שיעור הפלגה להתיר לזרוע בנתים כהפלגה של כרם:

על דעתיה דחזקיה ניחא. דהוא השוה מדותיו ואין חילוק בין מוקשה בין המוקשיות למוקשה בין הבצלים דהא קאמר לעיל מ"ד תמן בשמנה אוף הכא בשמנה ומתני' ר'

עקיבא היא וא"ב מצינו למילף אליבא דחזקיה למוקשה בין הבצלים ולמוקשה בין המוקשיות דארכו שמנה כדאמרן ולרבנן אע"ג דשיעור הפלגו י"ב אמות קסברי דדין מחול הכרם דייניגן ביה דהא חוץ לשדה הוא דבאין ליטע ומחול הכרם חוץ לכרם הוי מ"מ בארכו מיהא בין הכא בין התם ארכו ח' לכו"ע ולמר הפלגו כדין מחול כרם וארכו כדין כרם ולמר הפלגו וארכו כדין תוך כרם. אלא לר' יוחנן קשיא דהא אין לנו מקום לפשוט בעיא זו דדמי ארכו להפלגו בשני בבות בין גבי מוקשה בין הבצלים וגבי מוקשה בין המוקשיות דאין תימר גבי מוקשה בין המוקשיות בשמנה ויהא דומה ארכו להפלגו נפיק חורבה גבי מוקשה בין הבצלים דע"כ מכח ק"ו צריך אתה להחמיר ולומר דארכו סגי בשמנה אע"ג דהפלגו י"ב כדמפ' ואזיל ק"ו למוקשה בין הבצלים שיחבוש בשמנה ומה וכו':

שייפית כחו להציל וכו' חובש בשמנה. ובשמנה אורך סגי לחבוש דסגי שיעור שמנה להפלגה:

הירעת כחו להציל בי"ב. דאין יכול לזרוע דלועין מצד האחר של בצלים אלא א"כ יהא קמת הבצלים י"ב דהיינו הפלגה לא כ"ש דסגי להזיק באורך ח' אמות ולר' יוחנן כי היכי דהכא שוה ארכו להפלגו ה"נ התם הוה לן למימר דארכו י"ב כיון דהפלגו י"ב:

ואין תימר מוקשה בין הבצלים אינו חובש. אלא שיהא האורך של שורת הדלועין י"ב אמה וגמרינן ארכו מהפלגו א"כ נפיק מכח ק"ו דבמוקשה בין המוקשיות דהיינו מתני' צריך להקל שיהא ארכו לחבוש בי"ב וא"כ לא דמי הכא ארכו להפלגו ולחזקיה אתי שפיר. ומסתברא ודאי דקיי"ל כחזקיה בתרוייהו והפלגה של משנתנו אין חילוק בין מוקשה בין הבצלים למוקשה בין המוקשיות דבכלהו בעינן הפלגה י"ב דקיי"ל כרבנן דגמרינן חוץ מחוץ ושיעור אורך השורה הכא והתם כי היכי דתבעי שיעורא להפלגה בשמנה אמות לאורך סגי וטעמא דהא חזקיה רביה דר' יוחנן הוא ועוד דפשיטותיה דר' זעירא קאי כוותיה ותו דשמעתיה דחזקיה ניחא ודר' יוחנן לא ניחא וכן דעת הרמב"ם ז"ל לפסוק כחזקיה שכתב בפ"ד היתה שדהו זרועה מין ממיני הירקות ובקש לזרוע בתוכה שורות שורות של דלועין עוקר מן הירק מקום שזורע בו השורה של דלועין ומבדיל בינה ובין הירק בתלם ומניח מן הירק רחב י"ב אמה ועושה שורה שנייה של דלועין וכו' וכן עד מקום שירצה שנמצא בין כל שתי שורות של דלועין י"ב אמה ופחות מכאן אסור וכו' ע"כ הרי שלא חלק בין מוקשה דבצלים למוקשה בין המוקשות אלא כלל ואמר שנמצא בין כל ב' שורות של דלועין י"ב אמה ולכך לא כתב היתה שדהו זרועה בצלים אלא מין ממיני הירקות וקשה לזה דבראש הפרק כתב מותר לזרוע שתי שורות זו בצד זו של

קישואין ושתי שורות בצדן של דלועין ושתי שורות של פול המצרי ותלם בין כל מין ומין ושיעור שתי שורות שמנה אמות וכדפרישית ולחזקיה י"ב אמות מיבעי ליה דקיי"ל כרבנן ומשנתנו במחלוקת שנוייה ולר' יוחנן אתי שפיר דמתני' דברי הכל היא ויישוב לשון הרב הוא שאין זורע דלועין אלא בין קשואין לפול המצרי ושוב אינו זורע אח"כ דלועין והשמיענו דכיון דשנינו דשורה אחת של ד' אמות לא חשיבא אלא מתערבת היא בהדי הדלועין ואסור משמע דשתי שורות חשיבי ולא מתערבין ואע"ג דדלועין הוו נמי שתי שורות וזה למד מן מציעתא דההיא מיירי דאינו זורע עוד וכדפרישית וכן כתב בסמוך לו אבל לא יזרע שורה אחת של קישואין ושורה אחת של דלועין ושורה אחת של פול המצרי אע"פ שהתלם מבדיל בין כל מין ומין ע"כ. אבל יש תימה אחר בדבריו שלא כתב אורך השורה כמה הוא כי היכי דבעיא הפלגה י"ב וגם לא פי' בראש הפרק שיעור ב' שורות דהוו שמנה אמות:

עד כדון ברוצף וכו'. עד כאן לית לן למימר דשורת דלועין נותנין לה הפלגה אלא ברוצף שזרע הדלועין ברציפה ובתכיפות שהשריגין מתרכבין ומשתרגין זו על גב זו אבל כשלא זרע כן אלא קלחים יחידים שאין מתאחזין זה בזה פרוצה היא ולא חשיבא הך שורה אע"ג שיש לה אורך מי נימא דנותנין לה ג"כ שמנה אמות להפלגה למשנתנו ופשטינן לה דגם בזה נלמוד מכרם כיון דדינא דכרם נגעו בה וגבי כרם שוה הוא דקיי"ל כרבנן דאמרי פ' כרם שחרב כרם שהוא נטוע פחות מארבע אמות כרם הוא ורואין וכו':

במחלוקת. הך מציעתא במחלוקת שנוייה ור' אליעזר נמי פליג הכא וסבר דאין שני מינין מצטרפין לאסור כדפרישית במתני' הילכך הכא לא מצטרפא שורה של דלועין בהדי שורה של קישואין ולומר דכחד קמה חשיבא ופול המצרי אין לו שיעור ואסורין לקיימן אלא כל שורה ושורה עומדת בפני עצמה וכל חדא שדה באנפי נפשה היא אבל מצטרפין להציל הילכך שרי לזרוע עוד קישואין ואח"כ דלועין ומתני' דקתני אסור סתמא כרבנן דסברי איפכא אין שני מינין מצטרפין להקל ולהציל אבל מצטרפין לאסור ואפילו אינו זורע עוד:

דברי הכל היא. ואפילו ר' אליעזר מודי דמצטרף לאסור בהדי קמא דכיון דלית לה להוא גיסא שורה אחרת בהדי מאן ליצטרף ואפילו לזרוע קישואין נמי אסור:

מסייעא לר' ינאי. דתנן ר' אליעזר מתיר סתמא משמע ואפילו זורע דלועים לבסוף דאל"כ ליתני ר' אליעזר אומר מותר וחכמים אוסרין ומה שעבר משמע:

מתניתין פליגא על רב. דאמר דמציעתא דג' שורות אסר ר' אליעזר דהא דקודם דזרע הרביעית היא נאסרה וכיון דכבר נאסרו היכי אתיא תו רביעית ושריא להו ומוקי לה שנטע ארבעתן כאחת דלא חיילא איסור מעולם:

ד' זרעונין. מיני ירקות נינהו ותנא הכי אשגרת לישון דמתני' דערוגה:

בנוטין לחורבה שנו. דליכא ערבוביא:

ניתני שמונה. ד' לד' הקרנות וד' לארבע הרוחות כך פי' רבנו שמשון ז"ל וכתב הרא"ש ז"ל בתי כלאים החבאו ממני ונסכרו ונעלמו מעיני עיקר יסודותיה היאך מותר ד' מיני זרעונים בגומא אחת הא תנן בספ"ק הזורע חטה ושעורה כאחת הרי זה כלאים ואי משום שהגומא עמוקה טפח כ"ש שנראה כחבוש ע"כ ואיני מבין לו ואולי עלה על דעתו דשריותא דמתני' היינו תוך חלל הגומא למטה ונקט לשון בתוך דוקא ואין מקום לטעות בזה דהא תני נמי לעיל גבי אמת המים זורעין לתוכן ומפ' בר קפרא דאין זורעין בתוכן אלא מין א' ושנים בשפתות וה"נ הך דהכא ואין צריך שיהא רחב הגומא טפח אלא בעומקה טפח בלחוד סגי מטעם הרום מציל ומפסיק ועוד לדעתו מטעם סמיכה היא שסומכן זו לכאן וזו לכאן והא אסיקנא לעיל דאין סומכין הילכך פשיט' דבשפה מיירי וכן דעת הרמב"ם ז"ל:

הלכה ה

ומבקש ליטע בתוכה שורות. ולעקור הבצלים וליטע דלועין במקומן:

עוקר שתי שורות. כל שורה של ד' אמות דהויין שמנה אמות:

ונוטע מהן שורה א'. דלועים ומניח בורה שורה אחת ובגמ' פליגי בה אמוראי:

עוקר שתי שורות ונוטע שתי שורות. כלומר עוקר שתי שורות ונוטען מדלועין ומניח מבצלים עד שמנה אמות ועוקר ב' שורות הזרועות מבצלים ונוטלן מדלועין דלר' עקיבא שיעור ההפלגה מדלועין לדלועין ח' אמות ומשום דהוי שדה שרי דאי לאו הכי עבודה בעי ככרם וגבי האי גוונא קילי מכרם דבכרם ל"ש גדול ול"ש קטן לא שרינן תוך עבודתו דחוצה לו אלא או בגדר או בחריץ או בצורת פתח כדאיתא לקמן בפ' קרחת ובדלועין דהוי ביניהן דהיינו חוצה להן שיעור ההפלגה שאמרו חכמים שרי לזרוע תוך עבודתן:

אם אין בין שורה לחברתה. בין שורה של דלועין זו לשורה של דלועין האחרת י"ב אמה כדין מחול הכרם לא יביא זרע לשם או לא יקיים זרע שבנתים ואם יש י"ב יקיים ואפילו עד סמוך להן אלא שיהו מובדלין מעט ובגמ' מפ' מאי איכא בין ר' ישמעאל לרבנן:

לדברי ר' ישמעאל פעמים י"ו. כדמפ' ואזיל דלפעמים לר' ישמעאל בעינן בין שורה של דלועין לחברתה י"ו אמה וכגון בשעה שהוא נותן כל העבודה מבפנים כל אורך

המחרישה שחורשין הקרקע כמו עבודת הכרם ואותו אויר של עבודת המחרישה מניח בין שורת בצלים לשורת הדלועין והיינו כשנוטע הדלועין נוטען בשורה החיצונה ומניח כל שטח השורה השנית שתהא לעבודתו בורה לצד הבצלים הרי ד' אמות וכן השורה האחרת מצד האחר של בצלים נוטען בשפה של האחרת ונשארת האחרת בורה לצד הבצלים ושמנה אמות דאמצע בצלים הרי י"ו אמה להפלגה בין דלועין לדלועין דרוחב כל שורה ושורה ד' אמות:

מקצתה בפנים ומקצתה בחוץ י"ב. כגון דבתחלת השדה מניח ב' אמות בור כגון שתי שורות שעקר דהן שמנה אמה וזרע באמצע רחבן השורה של דלועין ותפס שתי אמות משורה זו ושתי אמות משורה זו בענין שלא הניח פנוי אצל שורות הבצלים אלא שתי אמות ולא יותר וכן בשורה של צד האחר ורחב הבצלים שמנה אמה הרי י"ב אמה בין דלועים לדלועים:

כולה מבחוץ שמנה. כשכל הבור הניח לעבודה לצד החוץ וזרע ד' אמה דדלועין סמוך לבצלים וכן לצד האחר בענין שאין בין שורה דדלועין לדלועין אלא ריוח הבצלים דהיינו שמנה ותו לא בכל הני גווני שרי ר' ישמעאל: ושמואל אמר לעולם י"ב. דר' ישמעאל לא מודי לר' עקיבא כשהעבודה בחוץ כיון שאין הרחקה בין דלועין לדלועין כשיעור הפלגה אלא לעולם בעינן י"ב להפלגה:

ותני כן. תניא נמי כוותיה דשמואל ודלא כרב כהנא:

קצב על דברי שניהן. דבר קצוב הוא בין שניהן דר' ישמעאל לעולם אומר י"ב ור' עקיבא לעולם בעי שמנה: ופריך לשמואל כיון דר' ישמעאל לעולם בעי י"ב ורבנן נמי י"ב מאי בינייהו ובשלמא לרב כהנא ניתא:

משני איכא בינייהו סמיכה. דר' ישמעאל דמצריך להיות בין שתי שורות של דלועין י"ב אמה דקדק בשמועתו במשנתנו להיות בין שורה דדלועין ובין קמת הבצלים שתי אמות קרקע בור כדלעיל דהיינו מקצת עבודה בחוץ ומקצת עבודה בפנים:

ורבנן. סברי דאין צריך אלא בין דלועין לדלועין י"ב אמה ואפילו יהו הבצלים סמוכין לדלועין וכגון דשטח הבצלים ג' שורות שרי ובהפסק תלם כל דהו סגי כן נ"ל לפ' סוגיא. זו וכן נראה דעת הרמב"ם ז"ל בפי' המשנה. ורבנו שמשון ז"ל פי' פירוש אחר וזה תורף לשונו כאשר כתבו הרא"ש ז"ל עוקר שתי שורות מן הבצלים ומניחן בורות ונוטע שורה אחת של דלועין לצד חוץ ויהא הפסק ח' אמות בין דלועין לקמת הבצלים ד' אמות כדי עבודה לקמת הבצלים וד' אמות כדי עבודה לשורת דלועין ומניח קמת הבצלים יכול להטותן למקום שתי שורות שעקר ועוד עוקר מצד אחר של בצלים שתי שורות וחוזר

ונוטע חוצה להן שורה של דלועין. ונוטע שתי שורות קסבר ר' עקיבא דאין נותנין עבודה לשורה יחידית ואם לא נטע אלא שורה אחת לא היה צריך לעקור אלא שורה אחת כדי עבודת הבצלים אבל לשתי שורות של דלועין נותן לזה עבודתו ולזה עבודתו וצריך לעקור שתי שורות ולא דמי למתני' דלעיל שיכול ליטע שתי שורות של קשואין וכו' דשאני שדה משתי שורות ועוד דהיכא דבא לעקור חמיר טפי כדאיתא לקמן בפ' כרם שחרב דב"ש מחמרי בחורבנו טפי מבישובו. אם אין בין שורה בין לחברתה וכו' פי' בין שורת דלועין שמצד זה לשורת דלועין שמצד אחר י"ב אמה מלבד שורת הבצלים לא יקיים הבצלים שבנתים. ובירושלמי פליגי בה אמוראי בדברי ר' ישמעאל רב כהנא אמר הא דאמר ר' ישמעאל צריך לעקור שתי שורות מכאן ושתי שורות מכאן דהיינו שמנה אמות מכאן ושמנה אמות מכאן היינו כשהופך שער של דלועין שמכאן ומכאן לצד הבצלים אז צריך ליתן כדי עבודה גם לדלועין אבל אם הפך שער של דלועין שמכאן לצד חוץ אז אין צריך לעקור אלא שורה אחת מכאן ושורה א' מכאן כי אין צריך ליתן כדי עבודה לדלועין ואם הפך שורה אחת לפנים ושורה אחת לחוץ אותו שנוטה לצד פנים יעקור שתי שורות שורה אחת מכאן ושורה אחת מכאן ואותה שנוטה לצד חוץ לא בעי אלא שורה אחת הפסק ושמואל אמר דלר' ישמעאל אפילו הפך שתי שורות של דלועין שמשני צדדין לצד חוץ צריך י"ב אמות בין שתי שורות של דלועין. ופריך א"כ היינו רבנן דהא דאמרי רבנן אם אין בין שורה לחברתה י"ב אמה היינו נמי בנוטה שער של דלועין לחוץ. ומשני איכא בינייהו סמיכה דר' ישמעאל אסר לסמוך שורת דלועין לעבודת בצלים ואפילו נוטה שער של שתי שורות של דלועין לצד חוץ צריך להרחיק הדלועין מן הבצלים מכל צד שש שורות כדי שיהא הפסק שתי אמות בין שורת דלועין לעבודת הבצלים ורבנן שרו לסמוך דלועין לעבודת הבצלים רק שיהא י"ב אמה בין שורת דלועין שמצד זה לשורת דלועין שמצד אחר ואף אם יש מצד זה ד' אמות ומצד זה שמנה אמות שרי ע"כ. ותימה על פירושו דהא כיון שהשדה כולה זרועה בצלים ובא לעקור מהן כדי ליטע היכי נימא מניחן בורות ונוטען לצד החוץ והא במקום שנוטע זורע בצלים הוי ואי הכי ליתני עוקר ג' שורות ונוטע מהם שורה א'. ומה שכתב קסבר ר' עקיבא נותנין עבודה לשורה יחידית תמה דשורה שרחבה ד' אמות רחב דכרם יש לה ובודאי דזרועה דלעת כנגד דלעת היא ואין זו שורה יחידית דגמ'. ומה שכתב דהיכא דבא לעקור חמיר טפי גדול כחו דמוקי ר' ישמעאל כב"ש. ומה שפירש בעבודה דגמ' דהיינו הפיכת שער תמה גדול הוא דלא מצינו עבודה אלא בקרקע שחורשו ומזבלו לצורך הכרם או לצורך הדלעת כמו עבודת הכרם שאמרו ד' אמות הוא משום אורך המחרישה כדאיתא בפ' הספינה בהדיא. ומה

שפי' נמי אם אין בין שורה לחברתה י"ב דמלבד שורת הבצלים קאמר העיקר חסר מן הספר והא הוה ליה למימר ועוד מאי דאקשי בגמ' מאי בינייהו לדעתו מאי קושיא לימא דרבנן שרו בי"ב אפילו בנוטה שער לפנים ומה שאמר דרבנן נמי וכו' מי הגיד לו זה אלא עיקרן של דברים מה שפירשתי.

הלכה ו

דלעת בירק כירק. בשורה יחידית איירי וקאי אההיא דתנן היתה שדהו זרועה ירק והוא מבקש ליטע בתוכו שורה של ירק וכו' ולר' ישמעאל במפולשת מראש השדה וכו' ולר' עקיבא בפרוצה מרוח רביעית וקתני השתא דאם מה שבקש ליטע בתוכו היה דלעת בירק כלומר שורת דלעת בתוך שדהו זרוע ירק ואשמעינן דשיעור אורך השורה כשיעור אורך שורה של ירק וכן לענין הרחב אליבא דר' עקיבא רחב מלואו והכי תניא בתוספתא שורה של דלועין בירק אחר אורך ו' טפחים ורחב מלואו:

ובתבואה נותנין לה כל בית רובע. כל המפרשים הסכימו דקאי אדלעת ואינו כן דא"כ אמאי תני גבה היתה שדהו זרועה תבואה ובקש ליטע בתוכה שורה של דלועין וכו' עלה קאי ונותנין לה לרחבה ששה טפחים מיבעי ליה אלא הכא פירושו בא ליטע השורה של ירק בתבואה ואבקש ליטע בתוכו דרישא קאי וקתני דנותנין לאורך השורה דירק אורך בית רובע והיינו עשר אמות ומחצה והכי תניא לעיל בפ' כל סאה והשתא תני בא ליטע שורה של דלועין בתוך שדה תבואה כמה רחב עבודתה ששה טפחים ואורך בית רובע לא איצטריך דק"ו הוא ומה אם ירק הקל דשיעור שדה שלו ששה טפחים אפ"ה כשזורעו תוך התבואה בעינן אורך בית רובע דלעת דחמירא הפלגתה לא כ"ש והכי תניא בתוספתא אחד שורה של דלועין ואחד שורה של ירק אחר בתבואה אורך עשר אמות ומחצה על רוחב ו' טפחים והשתא תנן ד' גווני שורת ירק בירק. שורת דלעת בירק, שורת ירק בתבואה, שורת דלעת בתבואה. ובתוספתא שנינו שורה של תבואה בשדה ירק מפולשת מראש השדה ועד סופו על רחב ג' תלמים של פתיח. ושורה של תבואה בתבואה תניא בפ"ב הרוצה לעשות שדהו שורות של תבואה של מינין הרבה עושה כג' תלמים של פתוח מפולשין מראש השדה ועד סופו ע"כ. עד כאן לא שמענו אלא בשורה תוך שדה שדה בתוך שדה לא שמענו ועל זה שנינו בתוספתא שדה של דלועין בירק בין שדה לחברתה י"ב אמה והיינו שרצה ליטע שדה של דלועין דרויח דהיינו מרובע בין שדה ירק כגון שדה דלועין דרויח דהיינו מרובע בין שדה ירק כגון שדה דלועין כאן ושדה ירק כאן ושדה דלועין כאן וקתני דשיעור השדה של ירק דבנתים שיעור י"ב אמה כרבנן. בא לזרוע שדה דלועין בתוך שדה תבואה כגון דלועין מכאן ותבואה מכאן ודלועין מכאן

ג"כ שיעור התבואה דבנתים י"ב אמה בא לזרוע שדה ירק בין ירק לירק רחבו ו' טפחים, בא לזרוע שדה תבואה בין תוך שדה ירק בין תוך תבואה אחרת על רחב ג' תלמים של פתוח דהיינו שתי אמות. זהו מה ששנינו שם ונ"ל הטעם דהקלו בשורה של דלעת תוך שדה ירק משום דשלפי מהאי כמו מהאי וליכא מקיים מה שאין כן גבי תבואה שמשהין אוחן כל ימות הקיץ ואיכא משום מקיים:

ואם הגדילה. השורה ונתפשטו העלין על התבואה:

יעקור. התבואה מלפניה.

נותנין לה לעבודתה ד' אמות. אע"ג דשורה יחידית היא:

התחמיר זו מן הגפן. דתנן לקמן בפ' כרם שחרב הנוטע שורה א' של ה' גפנים ב"ה אומרים אינו כרם פי' ואין צריך ליתן לה עבודת הכרם ד' אמות אלא ו' טפחים סגי והה"נ שורה א' של דלועין: ולדלעת יחידית בית רובע. שמקיים אותה לזרע והכי מוכח בגמ' הילכך גבי שורה אע"ג דהויא לאכילה נחתינן דרגא ונחמיר דבעינן ד' אמות:

לבית סאה. היינו נ' אמה על נ' אמה:

ג' דלועין. כלומר מקשה של דלועין לזרע מפוזרין לתוכה לא יביא זרע לשם וגבי כרם תנן פ כרם שחרב דבעינן עשר גפנים לבית סאה ור' יוסי בן העוטף סבר דאפילי בבית כור מצטרפין:

לדברי ר' ישמעאל אפילו שורה יחידית. דלאכילה קא בעי לה:

נותנין לה עבודה. ד' אמות וטעמא כיון דחזינן דר' ישמעאל דסבר דאפילו בבית סאה מצטרפין ולא יביא זרע בנתים לר"מ ולר' יוסף בן העוטף אפילו בבית כור ה"נ יחמיר בסביבה דשורה יחידית דבעינן ד' אמות ומשו"ה נקט ר' ישמעאל דאע"ג דר' ישמעאל סבר גבי גפן אין עבודה לגפן יחידית כדאיתא ס"פ קרחת ובשורה יחידית סגי בו' טפחים או אפשר דסגי בג' טפחים כדמוכחא ההיא דגנה קטנה מוקפת עריס אפ"ה גבי דלעת מחמיר טפי וקם ליה בשיטת ר' יוסי בן חלפתא:

מהו ליתן עבודה לראשון. לר' ישמעאל מיבעיא ליה כיון דאשכחן דלר' ישמעאל דלועין חמירי מגפן יחידית או משורה יחידית כדתנן במתני' א"כ קולא דמשמע לעיל דקילי דלועין דדוקא בין שדה דלועין לשדה דלועין הוא דאית להו שיעור לעבודה דהיינו הפלגה דמביא זרע כותיה אבל לצד החוץ דהיינו אם הדלועים ראשונים כלומר שאינו רוצה ליטע עוד דלועין שניים באותה בקעה אפשר דמותר ליגע הזריעה אצלם ובהפסקה כל דהו סגי כדתנן לעיל דלא בעי שיעור לאפסוקי שדה א' דפול המצרי אצל שדה ראשון דדלועין ועוד דכלהו בבי לא תני אלא שדה של דלועין בתוך וכו'. אבל אי לא הוו תוך

אלא אצל פשיטא דשרי ולא בעינן שיעורא בזרע השני שזורע עתה אלא דמותר ליגע הזריעה אצל הדלועין בלא שיעור מה שאין כן גבי כרם דגם אל כרם ראשון צריך עבודה שלא לזרוע שם ד' אמות ואפילו אינו עושה עוד כרם דאין היתר גבי כרם אלא או בגדר או בחריץ או בצורת פתח והיינו לרבנן אבל לר' ישמעאל דחמירא שורה יחידית דדלועין יותר משורה יחידית דגפנים גם בזה נחמרינן דאע"ג דלא בעי להפסיק חברתה בשדה אחר אלא דאיהי ראשונה כי בא לזרוע אצלה שדה אחר מיבעיא לה עבודה כמו גבי כרם דנותנין לו עבודה לכרם ראשון ואין לסמוך אצלו זולת בהפסקה דשדה בור ד' אמות כדאיתא לקמן:

מהו לזרוע בין הגומות. הא נמי בעי אליבא דר' ישמעאל הקרחת שבין העלין של הדלועין מי שרי לזרוע שם זרע אחר או דילמא דבעינן בה שיעור לקרחת כמו גבי כרם:

בין הגומא. הוי אותו קרחת הנמצא בין עלי הדלועין דדרכן לימשך על פני הארץ וליאחז עלה אצל עלה והמקום שאין גלוי קרוי גַּוְמָא עצמה דגרסינן במס' מעשרות אמר שמואל דלעת שניקרה בבית אביה כל אותה הגַּוְמָא אסורה דאפילו אותה שבגומא אסורים גַּוְמָא אינו לשון חפירה אלא לשון שריגים. תרגום קנה וסוף קני וגמא:

אסור לזרוע בין הגפנים. אע"ג דאיכא שיעורא מן העיקר בעינן י"ו אמה לקרחת דאמצע הכרם כדתנן לקמן פ' קרחת:

ר' יונה בעי מהו ליתן להן הילכות עריס. הא אליבא דרבנן מיבעיא ליה דהא מודו רבנן דאי הוו שתי שורות של דלועין זו כנגד זו דנותנין להן עבודה ככרם דדוקא גבי שורה יחידית פליגי רבנן עליה דר' יוסי וא"כ כי היכי דערס דגפנים הוו ככרם דהיינו הנוטע שורה של ה' גפנים בצד הגדר דנותנין לעבודתה ד' אמות כדתנן פרק עריס ה"נ גבי דלועין אילו נטע שורה של חמש דלועין וסמכן לגדר נותנין לו עבודה של ד' אמות או דילמא גבי כרם הוא דגמירי גבי דלועין לא גמירי ולא איפשיטא ולחומרא:

בכל הדלועין משערין. מיבעיא ליה באי זו דלעת מיירי מתני' ופשטינן לה דכל מקום שעשית קישות ופול המצרי כדלעת יונית כגון לר' דס"פ כל סאה דתנן ר' אומר אף הקישות ופול המצרי:

את עושה דלעת מצרית כדלעת יונית. דהכי אמרינן התם א"ר מנא כלהן דתנינן קישות ופול המצרי אף דלעת מצרית בכלל:

כאן שלא עשית קישות ופול המצרי. דלא חזינן שום תנא בעולם דפליג אמתני' ולימא דנותנין עבודה לפול המצרי וקישות דומיא דדלעת א"כ פשיטא דאין אתה עושה דלעת

מצרית כדלעת יונית ומתני' בדלעת יונית דוקא עסקינן דהויא דומיא דגפן אבל שאר דלועין אין נותנין לה עבודה אלא שהשדה שלהן יהא ו' על ו' כירק בעלמא:

ויתיבוניה הרי המקיים קלחים יחידים וכו'. אדר' יוסי פריך דאמאי לא השיבו לו רבנן דאין טעם מדלעת יחידית דבעיא בית רובע לשורה יחידית דאפליגו בה דלאכילה קא בעי לה דגבי כל ירק דעלמא נמי קיי"ל הכי דמקיים קלח אחד לזרע בעי בית רובע או מתיצה עשרה ורחב ד' כדין פס ואילו לאכילה אפילו שורה אשכחן דקילא דשורה של ירק בשדה ירק באורך ו' סגי כדתנן במתני' ושורה של ירק בתבואה תנא לעיל דבאורך י' אמות ומחצה לשורה ורחב ו' טפחים סגי וא"כ קל הוא בשורה וחומרא במקיים וה"נ גבי דלועין לא דמי דלעת יחידית לשורה יחידית ומדלא הקשו לו כן ש"מ לר' יוסי היא שורה היא מרובע כלומר דמקיים דמשהין אותו בארץ כדי שייבש ויתחזק זרעו דמי לתבואה ולא לירק ומפנין מקומו בריבוע ואמרינן לעיל דלרבנן קל בשורה וחומר במרובע וכיון דלא אקשי לר' יוסי ש"מ דלדידיה לא מקלי רבנן בשורה יותר מבמרובע אלא דחמירא שורה כמרובע והשתא ג' מחלוקות בדבר דרבנן סברי קילא שורה וחמיר מרובע ור' יוסי סבר חמירא שורה כמרובע ור' אליעזר סבר קיל מרובע כמו שורה בפ' כל סאה וקיי"ל כרבנן:

המקיים קלח אחד בתוך שלו. דקסבר ר' יוסי בר חנינא דכיון דמקיים ליה לזרע אית ליה דינא דתבואה וזרעים ובעי בית רובע ובטיל מיניה שמא דירק הילכך לא חשיב לגבי שדה בציר מבית רובע דומיא דתבואה ודומיא דאפונין חשופין ובגמ' דילן פ' כל שעה נמי קאמר ר' יוסי בר חנינא קלח של כרוב שהוקש לזרע מרחיבין לו בית רובע:

ואפילו מין במינו. בתמיה היאך אפשר שיאמר ר' יוסי צריך להפנות לו סתם דמשמע דאפילו מינו עצמו אלא שאוכלין אותו ירק מפנין ומקריחין מן הבית רובע וישאר הקלח לבדו דחשיבי שני מינין זה זרע וזה ירק: ומותיב ר' בון בר חייא דמאי קושיא הא תנן בפ' הכובש במס' מעשרות:

כוסבר שזרעה לזרע ירקה פטור. ולא חשיב אוכלא אלמא דתרי מיני נינהו:

ומשני שאני כוסבר שהיא וזרעה נאכלת. וכיון דקיימא להכי ולהכי אתיא מחשבה ומבטל ירקה אבל שאר מילי במילתייהו קיימי ולא אסיר אלא מין אחר דוקא וכן פי' רש"י ז"ל בפ' כל שעה עלה דההיא דכרוב וז"ל מרחיבין לו עד בית רובע שלא יזרעו אצלו מין אחר ע"כ:

תחלתו בית סאה וסופו בית כור. ומה ששנה לר"מ בתחלת ימיו היה ולר' יוסי בן העוטף בסוף ימיו ונקט תלמודא הך לישנא לומר לך מה בין תחלת תלמודו של ר' ישמעאל לסוף תלמודו שתחלתו דעתו רחבה ופתוח להבין כבית סאה וסופו כבית כור:
הדרן עלך פ' ערוגה בס"ד

פרק ד

הלכה א

ב"ש אומרים כ"ד אמות. מפ' בסיפא דהאי שיעורא להתירא הוא וה"פ כ"ד אמות צריך שיהא בקרחת להתיר לזרוע באויר הפלגת הגפנים שמכאן ומכאן בהרחקת ד' אמות ולזרוע בנתים ואם פחות אסור לזרוע בה ואפילו טפח וטעמא דב"ש מפ' בגמ':
י"ו אמה. מפ' טעמא בפ' כל גגות כל ד' אמות דלהדי כרם עבודת הכרם נינהו דביני ביני אי איכא ד' אמות חשיבן ואי לא לא חשיבן ופירש"י ז"ל לפי שיש כרם מכאן ומכאן צריך להרחיק ולתת ד' אמות לכרם לכל צד לעבודתו כמלא בקר וכליו שהיו חורשין בשוורים ואם נשארות ח' אמות באמצע שאם באת לחלקן לכאן ולכאן יש ד' אמות לכל חלק חשיבי ולא בטלי ולא אתי כרם דהאי גיסא ומבטל פלגא וכרם דהאי גיסא ומבטל פלגא:
מחול הכרם. סביב הכרם כמו מחולות וכמו עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים:
י"ו אמה. בגמ' מפ' טעמא:
וב"ה אומרים י"ב אמה. מפ' טעמא בפ' כל גגות כל ד' אמות דלהדי גדר כיון דלא מזדרען אפקורי מפקר להו דביני ביני אי איכא ד' אמות חשיבן ואי לא לא חשיבן וטעמא דהא בעינן ד' אמות לעבודת הכרם וכיון דצריך לו הוי כרם גופיה וארבע דלהדי כותל כיון דלא מזדרען משום דמקלקל ליה לכותל של אבנים שהמחרישה מעלה עפר תיחוח והכותל נופל כשאין תחתיו עפר חזק ואפקורי מפקר להו לגבי גדר ולא מצטרכי בהדי האי דפייש לאחשובינהו דלא ליבטלי לגבי כרם:
שחרב מאמצעו. שהיו בו גפנים כבר ונטלן ומשו"ה הוא דאחמור בה ולמעוטי כשהיה תחלת נטיעתו כך:
אם אין שם שש עשרה אמה. סתמא כבה:
לא יביא זרע לשם. ואפילו טפח:
היו שם י"ו אמה נותנין לו עבודתו. ד' אמות לכל צד:

וזורע את המותר. ובתוספתא מפ' ומייתי לה בגמ' דהיינו בכרם גדול כל כך דאחר שנחרב באמצעו נשארו ד' כרמים של שתים כנגד שתים וא' וכו' דהוי שיעור כרם לכל ד' רוחות ובגמ' מפ' שיעוריה:

בין כרם לגדר. סתם גדר של אבנים הוא ובגמ' מרבינן ואפילו פסין ואפילו קש:

אלא גדר הכרם. ואפילו אין שם אלא שש אמות מרחיק ד' אמות וזורע את המותר:

בין שני כרמים. דס"ל לר' יהודה דנעשה כקרחת תוך הכרם וההוא הוא דבעי י"ב אמה ובגמ' מפרש לה:

אי זהו גדר וכו'. אמתני' דלעיל ודפ' כל סאה קאי דתנן בפ' כל סאה דגדר מקל דזה סומך לו זרעים מכאן וכו' ותנן התם דשיעורו עשרה להקל והכא קתני דלעשות מחול כשאין י"ב דשיעורו עשרה להחמיר דתופס כל מה שבתוכו ולפנים ואכלהו קאמר דיש פרטים אחרים דמהנו בגדר כגון לבוד וכגון פרוץ מרובה על העומד ועומד מרובה וכו' וכל הני בבי מהנו בין להקל בין להחמיר, להקל תולה לו, ולהחמיר לפנים הימנו והכי איתא בתוספתא ומייתי לה בפ' כל גגות יש במחיצות הכרם להקל ולהחמיר כיצד כרם הנטוע עד עיקר המחיצה זורע מעיקר המחיצה ואילך שאילו אין שם מחיצה מרחיק ד' אמות וזורע וזהו מחיצת הכרם להקל, ולהחמיר כיצד היה משוך הכרם מן הכותל י"א אמה לא יביא זרע לשם שאלמלא אין שם מחיצה מרחיק ד' אמות וזורע וזהו מחיצת הכרם להחמיר ופי' רש"י ז"ל להקל ולהחמיר פעמים שהמחיצה מתרת לענין כלאים ופעמים שהיא אוסרת עד עיקר המחיצה כלומר עד יסוד המחיצה סמוך דבוק למחיצה, היה משוך הכרם היה רחוק מן הגדר י"א אמה וכ"ש פחות לא יביא זרע בין כרם לגדר משום מחול ע"כ. ומתני' מוכח' נמי דלהקל נמי מיתנייא דקתני סיפ' גדר שנפרץ עד עשר אמות הרי הוא כפתח והיינו דמותר לזרוע חוצה לו עד סמוך לו דפתח אהני כמחיצה בין לענין שבת בין לענין כלאים ואין לפ' דאסור לזרוע לפנים קאמר אם אין מן הפתח ולכרם י"ב דקתני בהדה יתר מכאן כנגד הפרצה אסור והיינו תוצה לו א"כ כי קתני הרי הוא כפתח חוצה לו מיתנייא ולהקל ונראה דמ"מ חילוק יש בין מחיצה דלהקל למתיצה להחמיר דלהקל בעינן מחיצה שיכולה לעמוד ברוח מצויה ולהחמיר לא בעינן אלא אפילו קנה ואפילו קשין כדאסיקנא לעיל. ויש מי שפי' דלהחמיר הוא דקא אתי לפרושי ואינו נכון:

היא קרחת היא כרם שחרב. אלא דקרחת מקריחין אותו מאמצעו וכי תימא מאי קמ"ל ר' יוחנן דהא מתני' היא אי זוהי קרחת הכרם כרם שחרב מאמצעו תריץ פירושא דכרם שחרב אתא לאשמועינן התם עיקר והכא כדי נסבה:

ממטע כרם גדול. כדמפ' ואזיל התם הוא דבעינן י"ו אמה אבל כרם קטן שחרב כגון שהיו שתי שורות ארוכות ונחרבו באמצען ונחרבו הגפנים כשמונה אמות שרי להביא זרע לשם דהכי גמירי דלא נאמר שיעור קרחת אלא גבי כרם גדול:

איזהו קרחת הכרם. דמתני' דאסרה עד דאיכא י"ו אמה שנשתייר בו כדי כרם שתי שורות רחבן בין שורה לשורה ד' אמה וארכן ח':

בין מד' רוחות בין משלש רוחות. שהוא גדול כ"כ שיש בו להשתייר אחר חורבנו לפעמים ד' כרמים ולפעמים ג' ולפעמים ב' זו כנגד זו והשתא מפ' לה היכי דמי: ה"ג היך עבידא חמש שורין מן שובע שובע נסב חד כמין כי אית תמן ארבע כרמין ותלתא ביניים נסב חד חורן אית תמן תלתא כרמין ותרין ביניים נסב חד חורן אית תמן תלתא כרמין וחד ביניים נסב חד חורן אית תמן תרין כרמין ואין ביניים. וה"פ שים טבלא לפניך וצייר בה חמש שורות ואורך כל שורה שבע גפנים ובין גפן לגפן ד' אמות גפן כנגד גפן בענין שרוחבה מן המזרח למערב י"ו אמה חוץ ממקום כרתין ומצפון לדרום כ"ד אמה חוץ ממקום כרתין כזה # ויש בצורה הזו שש אוירין שקרויין ביניים מן לפון לדרום קח משורת ג' גפן ג' ואחרת להלן הימנה דהיא גפן ד' מאותה שורה וא' משורה ד' כנגדה דהו"ל כצורת נ' כפופה כזה # דפי' כ"י פירש רש"י ז"ל כן בפרשת ואתה תצוה כמין כ"י כמין נון כפופה כזה # ע"כ והרי כאן ד' כרמים א' לקרן צפונית מערבית דהיינו שתי שורות מג' ג' גפנים משורת ד' וה' והחיצונה חתרה א' ויוצאת זנב ובקרן צפונית מזרחית שתי שורות ארוכות מד' גפנים כל שורה משורת א"ב ועוד משורה ג' שתי גפנים ולקרן מערבית דרומית טבלא של ט' גפנים ג' שורות משלש שלש גפנים ולקרן מזרחית דרומית שתי שורות של ג' ג' גפנים וג' אוירים קיימין מן הצפון לדרום והן תלתא ביניים וטעם לחילוקין הללו שכל שיש שורות דומות לשם נמשיך הכרם. בבא שנית קת משורת ג' הגפן שנית וא' משורת ב' כנגדה ואחת למטה הימנה בשורת ב' גופה הרי החרבנו כרם לפוני מזרחי ונשארו ג' כרמים כרם מערבי צפוני וכרם מזרחי דרומי וכרם דרומי מערבי וכדקיימן ואין כאן אלא שני אוירים קיימין. בבא ג' קח משורת ב' גפן ד' וא' למטה הימנה בשורה עצמה ואחת משורה ג' כנגדה ולא נשאר אלא אויר א' ולעולם נשארו ג' כרמים מערבי לפוני כדקיימא מערבי דרומי כנגדו שתי שורות של ג' ג' גפנים דהיינו סוף שורת ד' וה' וכרם דרומי מזרחי והפך לשתי שורות של ג' ג' דהיינו סופי שורות א' ב' ג' ועוד גפן אחרת משורת ה' והנך תרתי בבי חדא נינהו דעלייהו קתני משלש רוחות. בבא ד' קח משורת ד' גפן ה' ואחת למטה הימנה בשורה עלמה וא' כנגדה משורה ג' נשארו שני

כרמים א' בקרן דרומי מזרחי וא' בקרן לפוני מערבי הרי שתי כרמים זה כנגד זה ואין שום אויר קיים. ובכל זה לא היה לי לא רב ולא עוזר אלא מה שהראוני מן השמים:

כתחלת מטעתו עושין אותו ב"ש. מפ' רב כהנא טעמא דב"ש דס"ל דכרם גדול של ג' ג' שורות דאם הגפנים נטועין מתחלתן כן עד כ"ד אמות מגפן לגפן דהן מצטרפין לכרם ונכנס כוליה לעבודה ולא כ"ד אמות בכלל ומשום הכי בחורבנו נמי בעי כ"ד הרחקה משטח החרבן כי היכי דלא מצטרפין ולזרוע באמצע:

מחמרי בחרבנו יותר ממטעתו. דאילו במטעתו מודו לב"ה דעד י"ו שיעוריה כדתנן לקמן גבי כרם של ג' ג' שורות אלא שבחרבנו מחמרי טפי דכיון דנאסר פעם אחת נאסר ואין להקל אלא כשהשליש נוסף:

וכל הדברים ב"ש מוסיפין שליש. סיפא דמילתיה דר' יוחנן והיינו שליש מלבר דעל י"ו כשתשים ח' הוו כ"ד:

ופריך מחול הכרם על דעתיה דב"ש שמנה עשרה וכו' והתנינן וכו'. כלומר לדידך דסבירא לך דב"ש מוסיפין שליש על ב"ה בכל דבר והיינו שליש מלבר א"כ גבי בבא דמחול הכרם דב"ה סברי הוה להו לב"ש למיתני י"ח ואילו אנן תנן מחול הכרם ב"ש אומרים י"ו:

ומשני אית דבעו מימר צא מהן ד' אמות לזריעה. כלומר בשיעורי מחול לא נחלקו אלא בשיעור עבודת הכרם דב"ש אומרים שמנה אמות ואפילו של שורה א' ס"ל לב"ש הכי דהוי כרם וב"ה אומרים דוקא ב' שורות ודוקא ד' לעבודה והוי שליש במחלוקתן שב"ש היו שונין ח' לעבודת הכרם דידהו וד' דגדר הרי כאן י"ב וב"ה היו שונים ד' לעבודת הכרם דידהו וד' דגדר הרי כאן שמנה וארבעה דשיעור זריעת הקרקע צא מכאן שלא דברו בו בשעת מחלקתן נשארו י"ב לב"ש למחול ולב"ה ז' הרי שליש מלבר ושוב חזרו וכללו כל השיעורין ושנו התלמידים ב"ש אומרים י"ו וב"ה אומרים י"ב ופי' י"ו ד' לצד הגדר וח' לעבודת הכרם וד' לעבודת קרקע הרי כאן י"ו ב"ה סברי ד' לעבודת הכרם וד' לצד הגדר וד' לעבודת קרקע הרי כאן י"ב ואי אמרינן גבי קרחת הכי אתיא שפיר שמנה דעבודת הכרם להאי גיסא ושמנה להאי גיסא וח' לקרקע לזריעה משום חומרא דארכן כי היכי דלא ליתי כרם דהאי גיסא וכרם דהאי גיסא ומבטל ליה ולר' יוחנן צריך לומר דבתחלת מטעתו בעו ב"ש עשרים שמנה לעבודת האי גיסא ושמונה לעבודת האי גיסא וד' לקרקע דזריעה וכי קאמר לעיל תחלת מטעתו י"ו התם נמי הוציא ד' אמות דזריעה אלא משום חרבנו אחמירו ב"ש עוד ד' טפי והוו להו כ"ד:

לפיכך הזורע ד' אמות. סיפא דמתני' דתנן הנוטע שורה של ה' גפנים ב"ש אומרים כרם ובעו עבודה ואין דינן כגפן יחידית וקתני סיפא דמן חומרא זו נמשכת קולא לב"ש דהזורע ד' אמות שבכרם קדש שורה אחת ותו לא דהא איכא שיעור כרם לב"ש ולב"ה קדש שתים דלדידיה אין כרם פחות מכאן ולדידך הא לב"ש עבודת הכרם שמנה אמות:

ומשני בגין ב"ה תניתה. כששנה התנא ד' אמות לעבודה לפי דבריו דב"ה הוא דשנה והכי קאמרי להו ב"ש לב"ה לדבריכם דעבודת הכרם ד' אמות אינו אוסר אלא שורה אחת: ופריך והתנינן אי זהו עריס שנותנין לו עבודה ככרם הנוטע שורה של חמש גפנים וקתני עלה דההיא ב"ש אומרים מודדין ארבע אמות מעיקר הגפנים ולשדה דכך שיעור עבודתו ד' אמות ולדבריך ח' אמות מיבעי ליה והתם ליכא למימר לדבריהם דב"ה שנו דהא עריס תחלת דין הוא ולא איירי ביה תנא מידי:

ומשני הא מוקי לה ריש לקיש דבעריס מעוקם שנינו. שאין ה' גפנים מכוונות בשורה אחת אלא נטועות בעקום זו נכנסת וזו יוצאת באויר שבין זו לזו בענין דתרי מיפלגן לצד השדה ומרוחקין מן הג' של צד הגדר ד' אמה וד' אמה שמודדין מעיקר הגפנים המרוחקין הרי שמנה לעבודת עריס דהוא כרם:

לא סוף דבר גדר. דלא תימא דוקא בגדר הוא דבעינן שיעורא דמחול משום טעמא דדוושא כדפרישית:

אלא אפי' עשה פסין. מקורות דלית בהו משום דוושא בעינן נמי שיעורא דמחול:

אם אין בין פס לחברו ג' טפחים. דאיכא לבוד:

ואפילו קמה. שהיא גבוהה עשרה:

ואפילו קשין. גבוהין עשרה אית להו שיעורא דמחול דלא פלוג רבנן במחיצות:

אין האסור נעשה מחיצה להציל. דתניא בתוספתא יש במחיצות הכרם להקל ולהחמיר דכי איכא שיעור במחיצות מותר לזרוע בצדה וקאמר ר' חנינא דדבר האסור כגון קמה שזרועה תוך המחול וגבוהה עשרה שהיא אסורה אינה נעשית מחיצה להציל ולא שרי לזרוע בצדה וכגון שאין מן הגפנים עד הקמה הזרועה ארבע אמות ומשמע דלהציל אינה מחיצה אבל לאסור חשיבא מחיצה וכגון אי ליכא י"ב אמה בינה ובין הגפנים והיינו דקאמר סברין מימר וכו' כלומר כי אמרינן דאפילו קמה חשיבא מחיצה כמו גדר ואתיא כר' חנינא היינו משום דסברין בדברי ר' יוסי בר חנינא דהאיסור נעשה מחיצה ליאסר לזרוע בינה ובין הגפנים אי ליכא י"ב נעשה כבתוך הכרם ומשו"ה לא סגי בשמנה אמות:

ויאסר בשש עשרה. כדין קרחת ומשמע מדברי ר' יהודה דשיעורא דמחול יהיב ליה דהיינו י"ב:

ומשני א"ר יונה הדא דתימר שאין הכרתים מכוונים. כרתים קורא לגזע ולקמן קרי ליה כוורת דלגבי נוף הוי כמו כוורת רחב מלמעלה וקצר מלמטה דמשפע ועולה עד הנוף וה"פ כי קאמר ר' יהודה דמחול הכרם י"ב דהיינו בין שני כרמים היינו שאין שורות הכרמים שוות זו כזו אלא שורת הכרם הא' מצד אחד שורותיו מדרום לצפון ומצד אחר שורותיו ממזרח למערב כזה # דאם היו מכוונות אז היה נקרא קרחת הכרם והיה צריך י"ו אמה. וכתב הרא"ש ז"ל דטעמא דאותן הנטועין ממזרח למערב אין צריכין ד' אמות לעבודת הכרם כי הוא מוליך המחרישה והשוורים לבצור בין שורת הכרם אבל הנטועות צפון ודרום צריכות להפך המחרישה משורה לשורה ע"כ. ויותר נכון בעיני לפרש שהן זה בצד זה אלא שאין הגפנים מכוונות דגפנים של זו כנגד אוירים של זו ונראין שני כרמים ואין כאן קרחת דקרחת הוא בחד כרם כדתנן כרם שחרב מאמצעו הילכך בשיעור עבודה חדא סגי:

עד שיהא מוקף גדר מד' רוחותיו. בעיא היא דמיבעיא לן כי בעינן י"ב למחול היינו כי הוי מוקף הכרם גדר מד' רוחותיו דחשיב או דילמא אפילו מרוח א' נמי:

ומסיק מן מה דתנינן בין שני כרמים הדא אמרה ואפילו מרוח אחת. דמדר' יהודה נשמע לרבנן דלר' יהודה בין שני כרמים הוי מחול בלא גדר ולרבנן אי איכא גדר אית להו מחול היכא דאיירי ר' יהודה. ותו מיבעיא לן בגמ' שיהא מוקף גדר כל אותו רוח ומשני נשמעינה מן הדא דר' זעירא וכו':

אין זנב לכרם גדול. כדמפ' טעמא שאין את זקוק לו דלקמן אמרינן היכא שנטוע שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב מודדין מן האחרונה הארבע אמות דעבודת הכרם וקא"ר יוחנן דרואין כאילו אחרת נטועה כנגדה וחזינן כאילו הוי הכרם ג' כנגד ג' וקאמר ר' יוסי דאם הכרם גדול ויש אחרונה כעין זנב אין מודדין עבודת הכרם מאותה אחרונה אלא מהגפנים האחרים וטעמא דאין אנו צריכין לה לעשותה צורת כרם וששה טפחים דילה מיבלען תוך ד' אמות דעבודה ואם היא מופלגת ד' אמות בענין שהיא בקו של סוף עבודת הכרם נותנין לנגדה ו' טפחים כדין גפן יחידית:

ולא מחול לכרם קטן. שאם יש גדר אצל כרם קטן אין נותנין לו י"ב ולסור חוצה לו יותר מתוכו דלא מצינו טפל חמור מן העיקר:

תוכו שמנה. דעד שמנה שיהו מרוחקים השתים מכנגד השתים אית להו דינא דכרם טפי משמנה לא אלא כגפן יחידית נינהו וכדתנן לקמן:

שלש כנגד שלש. אע"ג דכרם קטן הוי שתים כנגד ב' ואחת יוצאה זנב כיון דרואין אנו כאילו גפן אחרת נטועה כאן וכדאמרן הו"ל ג' כנגד ג' אי נמי ה"ק דאפילו שלש כנגד ג' מיקרי קטן ולית ליה מחול י"ב אלא ארבע אמות ותו לא:

הא ג' כנגד ג' כנגד ג'. דהוו להו ג' שורות של ג' ג' גפנים כל שורה כיון דכרם ג' שורות חמיר מכרם ב' שורות דשתי שורות הפלגו עד שמנה ושלש שורות עד י"ו אמה כדתנן לקמן אית ליה דינא דמחול ובעי י"ב וקאמר עלה ר' זעירא כיון דלענין מחול ג' שורות של ג' גפנים הוי כרם א"כ כי עשה פסין נגד ג' גפנים בכרם דשייך ביה מחול יש לו מחול ובעי י"ב ואפילו במקום שאין שם פסין דהא מיקרי מחול הכרם כנגדו ובהדי הך משכינן כל אורך הכרם לאוסרו ואיפשיטא בעיין:

אם יש ג' טפחים. מגדר לגדר דליכא לבוד מותר לזרוע בנתים:

היה מקום י"ב אמה ניטל המחול. אמתני' קאי דלא תימא במתני' יש שם י"ב אמה יביא זרע לשם היינו דכל אורך הכרם בעינן שיהא כן דיש לשם וקמ"ל ר' יעקב דאע"ג דיש הרבה ממנו דאין שם י"ב ונאסר היה שם מקום שיש שם י"ב ניטל מן אותו מקום איסור המחול ושרי לזרוע כלהו עד ד' אמות של עבודת הכרם:

ובלבד י"ב על י"ב. ולאפוקי דאי לצד מזרח איכא שיעורא ולצד מערב ליכא שיעורא דאז הכל אסור ואפילו צד שיעור אינו ניטל ואסרינן הך צד דאיכא בהדי צד דליכא וכ"ש דממעט מצר והולך:

ואפילו מצר והולך. שרי:

הלכה ב

אם אין בין קנה לחברו וכו'. הוי לבוד וחשיב הכל כסתום:

כדי שיזדקר הגדי. כלומר דכשיש שלשה טפחים אויר מזדקר הגדי כלומר נכנס לשם בהדיא בלי עיכוב. מזדקר שיארוג"א בלעז. דזקירת גדי מבטל לה למחיצה כדאמרינן בעלמא הויא מחיצה שהגדיים בוקעין בה ולא שמה מחיצה:

ואם אין בין זה לזה ג' טפחים. הויא כמחיצה ואפילו פרוץ מרובה על העומד כגון עומד של שתי אצבעות וריוח של שני טפחים בין זה לזה כשר ואפילו כנגד הפרוץ מותר לזרוע ירק חוצה לו ואפילו סמוך לגדר דכל ריוח פחות מג' אמרינן לבוד וכוליה הוי עומד כדאמרינן בכמה דוכתין והה"נ דחשיב גדר לאיסורא דאם הוא מרוחק ואין שם י"ב אמה לא יביא זרע לשם:

הרי הוא כפתח. ומותר לזרוע ירק חוצה לו כנגדו ובסמוך לו דפתח הוי כמחיצה לענין כלאים ובעשר אמות מיקרי פתח ובפ"ק דערובין יליף לה מפתחו של היכל דטפי מהכי

לא מיקרי פתח אלא פרצה ואפילו כולו עומד אסור נגד הפרצה לזרוע ובגמ' מפ' דאף אם אינו אלא עשר לא שרי אלא בעומד מרובה או פרוץ כעומד כדאסיקנא בפ"ק דערובין דאילו פרוץ מרובה על העומד כנגד הפרוץ אסור ואפילו אם אינו אלא עשר:

נפרצו בו פרצות הרבה. ובעשר:

אם העומד מרובה על הפרוץ. וה"ה פרוץ כעומד מותר ואפילו נגד הפרוץ וסיפא דוקא ורישא לא דוקא כדאסיקנא פ"ק דערובין:

כנגד הפרצה אסור. עד תשלום ד' אמות אם יש יותר מד' אמות אפי' תוכו כנגדו זורע במותר:

כנגד הפרצה אסור. אבל כנגד העומד שרי חוצה לו מפ' בגמ' דהיינו כשהעומד יש בו ד' טפחים וגבוה עשר כדין פס כדאמרינן בעלמא פס ד' וגבוה עשרה:

כנגד הביניים. כנגד האויר שבין גפן לגפן ולא עשה כנגד הגפנים הך מחיצה לא חשיבא ומחמרינן בה דאפילו יש בעומד ד' והעומד מרובה אפ"ה כנגד העומד הוא דשרי לחוד וכי תניא לקמן דאם יש בעומד ד' אם עומד מרובה על הפרוץ מותר ובודאי דאפילו כנגד הפרון קאמר דאילו כנגד העומד ותו לא אפילו פרוץ מרובה על העומד נמי אלא ודאי דאפילו כנגד הפרוץ שרי י"ל דההיא דהפסין אינן בכוון לא נגד הביניים כולן ולא נגד הגפנים כולן דאיכא דחשיבי ואיכא דלא חשיבי משו"ה סגי בעומד מרובה על הפרוץ להתיר כולו או בעומד להתיר כנגדו אבל כי הוו כלהו נגד הגפנים דאפסקינהו לאיסורייהו דנגד הגפנים הוא דהוי תוקף איסור עבודת הכרם כדאמרינן לקמן הילכך אפילו ליכא פס ד' ופרוץ מרובה שרי כנגדו אבל כי גרעינהו לכלהו פסין שעשה אותן כולן נגד הביניים כיון דנגד הביניים לא חמיר שם איסורא דעבודת הכרם כמו נגד העיקר כדאמרינן לקמן הילכך אפילו איכא תרתי לטיבותא לא שרי אלא כנגדו של עומד ובגמ' דילן פ"ק דערובין מייתי ברייתא דלקמן ולא קא מפליג הילכך ליכא לפלוגי ופחות מד' לא חשיב בשום דוכתא וכפשטא דברייתא דלקמן הוא דנקטינן וכן דעת הרמב"ם ז"ל:

קשר גמי מלמעלה. ביתר מעשר איירי כדלקמן והכי איתא בפר' קמא דעירובין:

מציל משום פיאה. פיאה קרוייה קליעת הזמורה המתוחה מקונדס לחברו ופי' בערוך כל מידי דמקיף לה אוירא וליכא מגין ומכסי לה קרוייה פאה וכתבתיו לעיל וכן פאה נכרית במס' שבת ותניא בפ"ק דעירובין כוותיה היו שם קנים הדוקרנין ועשה להן פיאה מלמעלן ואפילו ביותר מעשר מותר דצורת פתח מהנייא בכלאים ואפילו ביותר מעשר:

כמחיצות שבת כן מחיצות כלאים. וכי היכי דלגבי שבת ביתר מעשר לא כדילפינן לקמן ממתני' דחבלים ה"נ לענין כלאים:

לננגינר. שם מקום:
שדה אחת. והיו לה כרמים סביב:
בית בירתא. שם משפחה:
פרצות יותר מעשר. וזמורה מתוחה על הפרצות:
מקנים הדוקרנין. שחתך ראשי הקנים שהיו משופין כדקירות:
לפחות מעשר. ועשר כמו פחות מעשר דהא מפתח של היכל גמרינן:
מתני' אמרה כן. דבשבת לא מהני יתר מעשר בפאה:
מקיפין ג' חבלים: התם קאי בפ"ק דערובין אשיירה שחנתה בבקעה וסתם שיירה תופסת בחניית כליהן יותר מעשר על עשר:
זה למעלה מזה. כדתנן התם שיעור חבלים ועוביין יתר על טפח כדי שיהו הכל עשרה טפחים וצורתן כדפירש"י ז"ל שם משימין יתדות לד' רוחות ומקיפין סביבם בחבלים ומן התחתון לקרקע פחות מג' והוי כולו עומד דלבוד הוי וממנו לאמצעי פחות מג' הרי ששה עומדין פחות משני משהויין בשנים האוירים ומאמצעי לעליון פחות משלשה הרי בשלשה אוירים ט' עומד פחות שלשה משהויין ושיעור עובי החבלים יותר על טפח שלשה משהויין כדי שיהא הכל עשרה טפחים:
אם אומר את שהפאה מצלת יותר מעשר די בחבל אחד. דחבל א' ע"ג היתדות איכא פאה ומספיק:
אמה איתאמר. על מה איתמר הכשרא דכלאים ביתר מעשר ואיסורא דשבת דקא מודי ריש לקיש:
מלמעלן. שעשויה הפאה מלמעלן כמו משקוף על שתי המזוזות:
או מן הצד. באמצען דיתדות ומאי נפקא לן מינה:
אין תימר. ריש לקיש איירי מלמעלן ואפ"ה אמרינן דלא מהני לשבת לטלטל בו ביתר מעשר א"כ כ"ש מן הצד דלא דהא אמר רב חסדא צורת הפתח שעשאה מן הצד לא עשה ולא כלום:
אין תימר מן הצד. הוא דמודי ריש לקיש לענין שבת ואפ"ה גבי כלאים מהני יתר מעשר הא מלמעלן לא מודי לענין שבת אלא דמהני דהא צורת פתח איכא. ותו נפקא מינה דאין תימר וכו':
יאות א"ר חגי. יפה הוכיח מן המשנה דחבלים דאפילו מלמעלן לא סגיא:
ואין תימר מן הצד. הוא דמיירי ריש לקיש אבל מלמעלן פליג וסבר דמהני אף לשבת ואפילו ביתר מעשר:

לא אמר ר' חגי כלום דעל כרחיך מתני' דחבלים קשיא עליה דריש לקיש וריש לקיש צריך לפרוקה למתני' דפאה לחוד וחבלים לחוד דגבי חבלים עמוד ונעשה מלאכתנו איכא דלקשור חבילתן הן ואילו פאה מבוטלת שם לעולם ומתוקנת לכך או כדמתרץ לה ר' ירמיה לקמן: ופריך תלמודא דלעולם קשיא לריש לקיש ולר' יוחנן ממה נפשך דאין תימר דריש לקיש איירי מלמעלן דלא מהני ביותר מעשר הא בעשר מהני הרי כאן מלמעלן ודי בחבל אחד וכגון דמניחין יתדות תוך י' וקשיא לכלהו ואין תימר דריש לקיש ור' יוחנן איירו מן הצד ומתני' דחבלים נמי תפ' בקושר מן הצד דביתדות מיירי ומלמעלן אין החבל עומד א"כ מן הצד נמי קשיא עליה דביותר מעשר הוא דמיירו אבל בעשר מודו דמהני ואפילו לענין שבת והא הכא דמן הצד קושר ולא מהני בחבל אחד ובעשר בין יתד ליתד:

כמין דוקרן. מתני' דחבלים מיירי כגון שנעץ קונדס ארוך וגבוה באמצע מקום תחנותם גבוה כמו תורן דאמצע ספינה וקשר בו חבלים של שתי דצריך הוא לשפען עד הארץ לכל ד' רוחות ואם לא היה נותן אלא חבל א' לערב לא מהני כלל דאין כאן צורת פתח כלל דהא חבלים משופעין הן ואפילו למן הצד לא דמי וכ"ש ללישנא דמלמעלה הילכך צריך להקיף בחבלים פחות משלשה וצורתן כשיעורא דמתני' אבל לעולם אימא לך דבצורות יתדות זקופות כדפי' רש"י ז"ל מודי מתני' דבחבל אחד דיו. ובגמ' דילן פ"ק דעירובין מוקמינן להך פלוגתא דר' יוחנן ור' לקיש במן הצד דוקא ור' יוחנן סבר דיותר מעשר לא מהני לא לכלאים ולא לשבת וריש לקיש סבר דלשבת לא מהני אבל לכלאים מהני דאי מלמעלה אפילו לשבת מהני וצריכין לתרץ משנתנו דחבלים כמין דוקרן וכדפרישנא והתוס' ז"ל דחקו עצמן לתרץ משנה דחבלים ותמהני עליהם דהתלמוד היה לפניהם כשלחן ערוך ולא זכרו סוגיא זאת:

לגובה אפילו מאה אמה. מציל פאה דהויא צורת פתח ובפ"ק דעירובין איכא תנא דמכשר צורת פתח למעלה מעשרים לענין שבת:

לענין כלאים. הוא דמציל אבל לענין שבת לא תהא פאה גדולה מן הקורה וקורה תנן התם בפ"ק דעירובין דלמעלה מעשרים ימעט וקורה הויא טפח כדתנן התם:

היא כלאים היא שבת. ומהניא לתרוייהו:

מה בין פאה מה בין קורה. דקורה לא מהניא ופאה מהניא:

עד שתהא מגופפת מד' רוחותיה. קשורה וארוגה הזמורה לכל ד' רוחות כמין אזור הילכך חשיבא ואפילו למעלה מעשרים:

מגופפת. תרגום ונעל הדלת אחריה ואגף דשא בתרה: טיטרפליות שבכרמים אסור לטלטל

תחתיהן. פי' בערוך לשון יוני הוא ונראה שהן זיזין שהן עשויין כסנפירין וככנפיים לקורות אחת מפה ואחת מפה, טט לשון שנים כפתרון טט בגדפי שתים פראות נפירין וכנפים לשון פרס ע"כ. ולא תימא דעד סוף אית ליה דין פאה ומותר לטלטל עד שם עציץ נקוב קמ"ל דהוי סוף תקרה ואסור:

ד' פיסליות. כמו פיסלא דפ' הזורק בגיטין עמוד גבוה י' ורחב ד' קרוי פיסלא והיו מוטלות על ד' עמודים מזה לזה ואיכא צורת פתח:

פאה מהו שתציל בסוכה. כיון דהוי מחיצה גבי שבת וגבי כלאים:

אמר לון פאה מצלת בסוכה. והכי אמרינן בפ"ק דסוכה נעץ ארבעה קונדסין וסכך על גבן ר' יעקב מכשיר ואיכא מ"ד התם אף באמצע הגג מחלוקת וטעמא דר' יעקב היינו שחגר אותן ד' קונדסין בזמורה כעין פאה דשמעתין וסיכך על גבן דהוי צורת פתח לכל ד' רוחות ומהני לדופן:

סוף סכך מהו שיציל בסוכה. כגון שנופלין העלין מן הסכך סביבה ודמי כעין פאה ומסיק דפסול:

ופריך מה בין זה לזה. דהא סוף סוף דמי לפאה ומשני זה נעשה לכך וזה אין נעשה לכך:

לענין משא ומתן הא להורות אשור. כלומר להלכה אבל לא למעשה ולהורות דפאה מתרת לענין סוכה וקא יליף תלמודא ק"ו לענין שבת דפשיטא דפאה לא מהניא לענין מעשה ואפילו לענין כלאים נמי לא שרי:

כר' יוחנן בן נורי. דר' יוחנן בן נורי היה המתיר ואפ"ה מיעט ר' יהושע הפרצות והפתחים עד פחות מעשר וכדלעיל ולא קיי"ל כעובדא דר' ירמיה נמי דשרי בכלאים:

אדה תנא. כמו הדא תנא והכי איתא בפ"ק דעירובין ירושלמי כלומר אין ההוא תנא הוא דשרי:

תניא נמצאת אומר. תוספתא במכילתין תנינן לה דמפרשא למתני':

כל שהוא פחות מג'. כל גדר שעשוי בקנים עומדין פחות מרוחב ג' בין זה לזה בין הבנין בין הפרוץ הוא פחות מג' הרי הוא כסתום דכל פחות מג' כלבוד דמי ואפילו כנגד הפרוץ שרי לזרוע תולה לגדר ואפילו גפנים סמוכות למחיצה ואפילו פרוץ מרובה על העומד כדפרישית במתני':

מג' ועד ד'. ולא ד' בכלל שהפרוץ הוא פחות מד' אם העומד רבה על הפרוץ מותר דלא אתי אוירא דהאי גיסא ודהאי גיסא ומבטל ליה והוי להו פתחים ואם הפרוץ מרובה על העומד אפילו כנגד העומד אסור דלא חשיב עומד פחות מד':

מד' טפחים ועד עשר אמות. ועשר אמות בכלל:

אם עומד מרובה. הכל מותר דפרצת עשר הויא כפתח כדתנן במתני':

כנגד העומד מותר. לזרוע דהקף חשוב הוא ופסין חשובין:

יותר מעשר. פרצה יותר מעשר אפילו שעומד מרובה אסור נגד הפרוץ דלית בה דין פתח גבי שבת אין חילוק בין שהפרצה מג' ועד ד' ומד' ועד עשר אמות דלעולם אם הפרוץ מרובה הכל אסור ולא מהנו פסין כיון דנפרצה למקום האסור לה וכן ביתר מעשר הכל אסור:

לית כאן מג' ועד ד'. טעות הוא בברייתא לומר דכשהבנין יותר מג' והפרוץ ג' דמותר אף כנגד הפרוץ דהא יש כאן פרצת ג' דאין בה לבוד ואין כאן פס ד'. והני אמוראי לא סברי כרב פפא דאמר פרוץ כעומד מותר. ולענין הלכה קיי"ל כרב פפא דפ"ק דעירובין ונמלאת למד שיש ג' מדות במחיצות, א' פרוץ מרובה על העומד ואיכא לבוד בסתום שרי ואפילו נגד הפרוץ, ב' כי ליכא לבוד וליכא ד' בעומד ואי פרוץ כעומד שרי כולו ואפילו נגד הפרוץ ואם פרוץ מרובה אפילו נגד העומד אסור. ג' כי איכא פס ד' כנגד העומד לעולם מותר וכנגד הפרוץ אם פרוץ כעומד שרי ואם פרוץ מרובה נגד הפרצה אסור. היה עומד עשר או טפי ופרוץ עשר מצומצם הוי פתח ושרי אפילו כנגד הפרצה. היה פרלה יתר על עשר נגד הפרצה אסור הכי איתא התם. ולענין צורת פתח לא מהני לכלאים אלא בעשר ומרוח אחת טפי לא. וגבי שבת מחלוקת הוא ואיכא מאן דפסק כרב דשרי גבי מבוי ויותר מעשר:

הלכה ג

ב"ש אומרים כרם. ויש לו עבודה לכל סביבותיו ד' אמות:

אינו כרם. ואין לו אלא ו' טפחים כדין גפן יחידית:

ד' אמות שבכרם. דעשוי כהלכתו:

קידש שורה אחת. דקי"ל דהזורע בתוך עבודת הכרם קידש הכרם ואסרי בהנייה כדכתיב פן תקדש וגו' הלכך כיון דלב"ש שיעור כרם שורה אחת כך הוא השיעור דמקדש דהא אסר כרם דכתיב ותבואת הכרם דאע"ג דכרמך גדול הוי אינו מקדש אלא שיעור כרם לחוד:

וב"ה אומרים שתי שורות. חמש גפנים בשתי שורות דהיינו שיעור כרם שתים כנגד שתים וא' יוצאת זנב ובגמ' מפרש דלפעמים ב"ש מחמרי בשורה א' טפי מב"ה ולפעמים ב"ה מחמרי מינייהו:

והוא שזרע כנגד האמצעית. יש ספרים דגרסי הכי ויש ספרים דל"ג והוא והראשונה עיקר ואסיפא קאי וה"פ הכרם נטוע גפן כנגד גפן עשר שורות ממזרח למערב וכן מלפון לדרום עשר גפנים לשורה או יתר ובין גפן לגפן ד' אמות כדתנן לקמן בענין כשתסתכל בהן מצפון לדרום נראין שהשורות הן מצפון לדרום גפן כנגד גפן וכשתסתכל בהן ממזרח למערב נראין השורות ממזרח למערב שהן גפן כנגד גפן וכיון שזרע תוך עבודת הכרם נגד גפן האמצעית שהוא האיסור החמור ולמעוטי זרע כנגד הביניים וכנגד גפן הזוית דלקמן מפ' להו:

אדעתיה דב"ש אוסר את כל השורה. כלומר כמות כרם דהיינו חמש גפנים וכיון דמספקא לן אם הקידוש הוא כל ה' גפנים לצד מזרח או חמש לצד מערב מאותה גפן או ממש מצפון לדרום נגד אותה הגפן כל השורה אסורה דכל מקום שנוכל לתפוש הקידוש נתפיסנו וא"כ הוי להו נאסרות י"ג גפנים וליכא למימר ה' דוקא דאי הכי מאי חומרא דנגד האמצעית היינו ביניים אלא ע"כ י"ג הן כיצד מאותה גפן ה' לצד מערב וד' לצד מזרח הרי כאן ט' וד' לצד צפון חוץ מאותה גפן הרי לך י"ג כזה #:

אדעתיה דב"ה אוסר ג' כנגד ג'. אוסר גפן שזרע כנגדה ושתים לצד מזרח ושתים לצד מערב לאותה שורה וכן חמש בשורה השנייה דלא ידעינן מהיכא מנינן שתים כנגד שתים אם לצד מזרח או לצד מערב וכן אותה יוצאת זנב מספקא לן היכן נתן אותה אי למעלה אי למטה אי לחוץ אי לפנים הילכך אסרינן זנב בסוף שתי שורות למעלה ולמטה ועוד ג' גפנים בשורה השלישית שמא הכרם והזנב הניתן לפנים לשמאל לצד לפון או לצד דרום כזה # והוו להו י"ג גפנים לב"ה וי"ג גפנים לב"ש ולזה דעת הרא"ש ז"ל נוטה והוו להו ג' כנגד ג' לכלהו צדדין. ומה שיש לדקדק כאן ממשנת הנוטע ירק דתנן בפ' כרם שחרב פי' עליה שם בס"ד:

זרע כנגד הביניים שבאמצעית. היינו כנגד האויר שבין גפן האמצעית לגפן שאצלה דס"ל לבני מערבא דחמירא זריעה דנגד הגפנים מזריעת הביניים כדאמרינן לעיל גבי פסין:

על דעתיה דב"ש אוסר שתים מכאן ושתים מכאן. בשורה החיצונה אוסר ב' מצד הזרע מכאן כגון למזרח ושתים לצד הזרע למטה כגון למערב דאין לנו לאסור עוד דהביניים מקום גפן האמצעית הוי דהא הנאסר מן הדין שהוא שיעור כרם ה' גפנים גמירי ולגזרה דרבנן סגי: הגפן החמשית לאי זו. צד נאסור אותה נראה הזרע להיכן קרוב יותר ומקום

שיפול העץ שם תהא החמישית וטעמא דכשהזרע נגד הגפן תופסת מדאורייתא כשנפלה תוך ד' אמות שכנגדו ועוד מתפשטת לצדדין עד שיעור כרם אבל כשזרע נגד ביניים בענין דעד שיגיע בין הגפנים הוי טפי מן השיעור מתמעט האיסור אבל אם זרע נגד הביניים והיה קרוב שנתקרב כל כך לא' מן הגפנים לימין ולשמאל שתופס הגפן תוך ד' אמות הרי אלו ה' גפנים של שיעור כרם שלמדו אסורות ומנויות ממקום שנתפסה הגפן ונתפסות שתים למעלה ממנה ושתים למטה ותו לא דמ"מ נגד הביניים קל הוא דאיסור הגפן מטעם אלכסון הוי׳:

הרי אלו מותרות. מדין התורה כיון דאין הגפן תפוסה הילכך מדרבנן סגי ב' מכאן וב' מכאן כן נ"ל. ור"ש פי' בענין אחר:

על דעתיהו דב"ה אוסר. והזרע קרוב מיירי׳:

ד' בנגד שתים. שתופס משורה הראשונה ד' ובשנייה שתים כזה # דהא בעינן החמש בשתי שורות הילכך אסרינן א' למעלה וא' למטה ושתים בשורה האחרת כנגד האויר והזנב נתן אותו השתא דוקא בשורה חיצונה. ומשום דלא ידעינן נתן אותו מספק למזרח ולמערב הילכך הוו להו ד' בשורה החיצונה כדאמרן דנגד הביניים קל הוי דאיסור קמא מטעם אלכסון ולא מטעם גפן נתפסת וליכא למימר דד' דאמרינן לב"ה היינו כטעמא דב"ש דאמרו ב' מכאן וב' מכאן דלקמן אמרינן גבי ביניים דקרן זוית דב"ה יהבי ליה זנב וליכא למימר דב"ה קיימי אאין זרע קרוב דלקמן גבי ביניים שבקרן זוית חזינן דב"ה דייני כגוונא דהכא אלא שמפני שאין שם מקום לומר ד' אמרינן ג' כנגד שתים כדאמרינן על דעתיהו דב"ה אוסר ב' כנגד ב' וא' יוצא זנב מכאן וההיא בקרוב הזרע מיירי דהא ב"ה קיימי עלייהו דב"ש וב"ש אמרי עלה אוסר את כל השורה וב"ש לא מודו שורה דחמש אלא בזרעים קרובים לא' מהן ואי באין זרע קרוב ג' גפנים מיבעי ליה אלא משום דשמעי להו לב"ש ה' דשורה בזרעים קרובים אלא שהקלו ב' מכאן וב' מכאן אמרי להו אנן לא יהבינן אלא א' מכאן וא' מכאן וכן ב' כנגדן אלא דיהבינן זנב למעלה וזנב למטה:

זרע כנגד קרן הזוית. כלומר שזרע כנגד גפן שבקרן מערבית דרומית כיון דאותה גפן שבזוית משמשת לב' רוחות אסרינן ט' גפנים ה' לשורה שבדרום וד' לצד מערב חוץ מן הגפן של הזוית יש לאסור לב"ש כעין ד' והרי כאן ט' כזה # ולב"ה אוסר שתים כנגד שתים ואחת יוצאת זנב מכאן וכו'. וקס"ד דהיינו ו' גפנים בין הכל כזה ולקמן מפ' לה ומוספינן עלה שתים אחרות עד ח' גפנים:

זרע כנגד הביניים שבקרן זוית. אז ליכא הנך ספיקי וכדפרישית ואע"ג דנגד הביניים קל הוא מ"מ יש לאסור לב"ש אלו ה' גפנים בשורה א' שהיא נגד שזרוע הזרע לאותו

הרוח החיצון ובקרוב לתוך ד' אמות של הגפן מיירי ומ"מ מקילינן שאין אוסרין של שורת המערב:

על דעתיהו דב"ח. שתופס ב' שורות אוסר הג' שכנגד הירק כזה שקרובה אותה שורה לזריעה ושתים כנגדם ובשורה של נגד הירק שהיא החיצונה שם נתן הזנב וכולהו אחריני שרו ולא גרסינן הכא תרי זימני א' יוצאת זנב מכאן ור"ש נמי לא גריס ליה ובספר ישן אינו וראיה דאמרינן לעיל ד' כנגד השתים והזנב לא רמי ליה אלא לרוח החיצון שזרוע הירק לאותו הקו והכא נמי ג' כנגד ב' דשם יש מקום להוסיף הד' דהיינו זנב למטה וזנב למעלה וכאן אין מקום:

ששית אי זו היא. לעיל קאי אזרע ננד קרן זוית כננד גפן שבקרן דחמיר דמשמע דאין לה אלא שתי זנבות וד' הוה לן למיהב דהא לעיל כי זרע נגד האמצעית מחמרי ב"ה ואמרי ג' כנגד ג' לכל הצדדין דהיינו י"ג וכדפרישית דהוו להו שבע זנבות דאין לנו מקום מסויים לסיימן והכא נמי הששית דמחמרינן דיהבינן זנב לכאן וזנב לכאן וכי מסויימת היא שנתן אותה דוקא לצד החוץ הא לאו מסויימת הויא כיון דנגד הגפן זרע חמיר לן: ומשני דאיברא כגוונא דקמייתא הוא דיהבינן דהיינו שלישית שבראשונה ושנייה ושנייה שבשלישית דהוו להו ח' גפנים כזה דהוו להו ד' זנבות דכשאתה רואה השורות ממזרח למערב אתה אוסר בה השלישית שבראשונה וכן ג' בשורה שאצלה ומספק תאסור השנייה שבשורה שלישית דשמא שורות הכרם הן מצד דרום או לצד מערב ואין לנו לאסור התשיעית שיהא דומה חומרת ב"ה לחומרת ב"ש כדלעיל דלמר י"ג ולמר י"ג דהתם היה מקום להתפשט האיסור וכאן אין מקום להתפשט ולקמן ס"ל לר' יוחנן את רואה כאילו אחרת נטועה כאן ומשום דעד השתא לא איתאמרא ההיא דר' יוחנן משו"ה לא אסרינן הששית מדינא אלא משום ספק וכן לעיל בצורת י"ג ועוד דבעינן לאוקומה ככו"ע אפילו כשמואל דפליג עליה התם ולקמן מוכחינן ההיא דר' יוחנן ממתני' והילכתא היא וליכא למימר דהאי בעיא דששית אי זו היא קיימא אזרע נגד ביניים דמאן דכר שמה דששית נגד הביניים לא בב"ש לא בב"ה ועוד דקל הוא אלא ודאי כדאמרן:

הלכה ד

אחת יוצאת זנב. כגון ג' גפנים נטועות בשורה א' ושתים בשורה השנייה כנגד השתים של שורת ג' כזה#: הרי זה כרם. ונותנין לו ד' אמות עבודה לכל סביבותיו והזורע תוך ד' אמותיו קדש אבל מחול אם יש לו גדר סביביו הא אמרינן לעיל דאין מחול לכרם קטן

ובגמ' פליגי אמוראי כיצד מודדין ארבע אמות דעבודה נגד הזנב איכא מ"ד באלכסון ואיכא מ"ד בקו ישר דהוו להו נגד השנייה ח' אמות:

שתים כנגד שתים וא' בנתיים. כגון שהשתים שבשורה זו נגד שתים החיצונות שבשורת השתים והאמצעית כנגד אוירן כזה # אין כאן כרם דהא מרוחקות השתים ח' אמות:

ואחת באמצע. כגון גפן נטועה באמצע וד' גפנים לד' רוחותיה כזה#:

אינו כרם. דאין כאן צורה שיהו שם שש למר ולמר הילכתא גמירי לה:

עד שיהו שתים כנגד שתים. הדר תני לה למעוטי הך צורה # דאחת יוצאה זנב איכא ושתים כנגד שתים ליכא:

גבולות שבדו. מלבם:

הכנעניים. בהם אני מסכים ועליהן אני דן דכך היה דרכן לעשות כרם כזה שהיו בקיאים בטבעה של ארץ כדאיתא בפ' ר' עקיבא למה נקרא שמן חוי וכו' ואמנהגייהו הוא דאסר רחמנא:

ולמדין מן הכנעניים. תמיהא בעלמא היא שהיה מתמיה בשמועה זו. תניא בתוספתא שתים כנגד שתים מד' אמות ועד ח' וזנב מד' אמות ועד ח' הרי זה כרם היו ב' כנגד ב' מד' אמות ועד ח' וזנב פחות מד' או יתר על ח' או ב' כנגד ב' פחות מד' אמות או יתר על ח' וזנב מד' אמות ועד ח' אינו כרם עד שיהו ב' כנגד ב' מד' אמות ועד ח' וזנב מד' אמות ועד ח' והך ברייתא הילכתא היא ותנינן לה במתני' דתנן בפ' המבריך המבריך ג' גפנים ועיקריהן נראין ר' אלעזר בר צדוק אומר אם יש ביניהן מד' אמות ועד ח' הרי אלו מצטרפין ואם לאו אינן מצטרפין וכתב ר"י ז"ל דטעמא דבין ב' כנגד הב' ובין ב' לשלישית והיא הזנב בעינן מד' אמות ועד ח' ומצטרפות להיות כרם כדתניא בתוספתא היו ב' כנגד ב' מד' אמות וכו' ואם לאו אינן מצטרפות להיות כרם אלא הוו להו כל א' וא' גפן יחידית ונותנין לכל א' וא' עבודתה ו' טפחים עכ"ד:

במודד לוכסן. כשבא למדוד ד' אמות של עבודת הכרם רואין כאילו חוט מתוח מגפן שנייה של שורת שתיה עד גפן הזנב שבשורת שלש ומן החוט מרחיק ד' אמות ואזיל באלכסון:

ור' יוחנן מחמיר טפי דרואין כאילו גפן שלישית נטועה כנגד הזנב ומשם מתחילין למדוד וחשיב כאילו היו ב' שורות של ג' ג' וקי"ל כר' יוחנן דשמואל ור' יוחנן הלכתא כר' יוחנן:

ר' יונה בעי נטע שתים וכו'. כלומר פשיטא לי נטע ב' כנגד ב' ואחת יוצאת זנב מכאן וכו' כזה דמודדין בקו ישר מן החיצונות ורואין מקורי הריקן כאילו נטועות שם גפנים דהא קי"ל כר' יוחנן כי קא מיבעיא לי נטע ב' שורות של ג' ג' גפנים לשורה וא' מכוונת כנגד

האמצעית כזה # מי אמרינן את רואה כאילו אחרת נטועה כאן וכו' כלומר מי חשבינן לה שורה ומרחיק מאותה גפן ד' אמות בקו ישר כאילו כל השורה שלמה ושדינן לאמצעית להכא ולהכא דומיא דלעיל: ופריך ולא כן את אמר אין זנב לכרם גדול. כדאיתא לעיל בריש פירקין:

ומשני בשעה שהוא גדול. ולעיל אמרינן דשיעורו ג' שורות של ג' ג' גפנים ג' כנגד ג' הוא דאמרינן דאין לו זנב ויש לו מחול אבל הכא דלית לן אלא ב' שורות של ג' ג' מיבעיא לן מהו ליתן לו זנב ולעשותו גדול ולא איפשיטא ולחומרא:

הלכה ה

שורה א' בתוך שלו ואחת בתוך של חברו. דב' שורות בעינן לכרם כדלעיל והשורה של שתים דיינינן לה כג' לר' יוחנן ומצטרף אע"ג דהיא של חבירו ובגמ' מפ' דאפילו לר"ש דאמר אין אדם אוסר דבר שאינו שלו לקמן בפ' המבריך וקיי"ל כוותיה מ"מ אתיא מתני' כוותיה ואוסר הזרעים שבנתיים ובעינן ד' אמות:

דרך היחיד ודרך הרבים. פי' רבנו שמשון ז"ל דרך היחיד ודרך הרבים וכותל נמוך מעשרה תנן במס' פאה דאין מפסיקין לאילן וה"ה לגבי כלאים דלגבי אילן לא חשיב הפסק ע"כ ומשמע מדברי הרב ז"ל דדרך הרבים דהכא היינו ט"ז אמה כדאמרינן התם וקשה לזה דא"כ הך מתני' כמאן לא כרבנן ולא כראב"י דאי כראב"י הא מודי בתחלת מטעתו דאי איכא ח' אמות בין שורה לשורה דלא מצטרפי ואפילו גבי חרבנו מודי דאי איכא ט"ז אמה דלא מצטרפי ואי כרבנן דמדמו להו אהדדי הא מודו דאי איכא ט"ז דלא מצטרפי. לכך הנכון כדברי הראב"ד ז"ל והרמב"ם ז"ל דמפרשי ולאו ט"ז אמה כדרך הרבים אלא שביל הדרכים לרבים:

אם עירסן מלמעלה. שפירס הבדים והשריגים על הגדר כמין ערס מתערבין שבצד הגדר מזה ושבצד הגדר מזה דכיון דעריס חמיר כדאמרינן לקמן ה"נ מבטל ליה לגדר אליבא דר' יהודה וה"נ גבי פאה תנן לעיל אם היה שער כותש אינו מפסיק ורבנן סברי דלעולם גדר מפסיק:

תמן אין אדם מקדש דבר שאינו שלו. גבי מסכך גפנו ע"ג תבואתו של חברו:

אבל הכא שלו ושל חברו מצטרפין לאסור. הזרעים שבאמצע ונראה דנאסרין נמי גפנים שלו ושל חברו דאיכא נמי שורה של חברו וזרעים של חברו:

ר' מנא לא אמר כן. לא הוה פריך הכי אלא כה"ג:

לא כן א"ר שמואל. בריה דר' זעירא לעיל בפ' כל סאה עלה דמתני' דתנן מותר לסמוך לו תלם של פשתן ולא תלם של מין אחר ר"ש אומר א' זרע פשתן וא' כל המינין דקא

סבר ר"ש אין אדם חובש דבר שאינו שלו ובלאו לבדוק מתיר ומגו דלא מתסר משום דנפשי' לא מיתסר משום דחבריה וה"נ כיון דלא איתסר משום דאבריה דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו פשיטא דלא מיתסר נמי משום דידיה ואין כאן כרם:. ומשני דשאני הכא דאינו אלא לצרף שיש בו תבנית כרם ולאסור האמצעי דהא על כרחיה דחבריה בעי עבודה להו וחשיב כאילו יש כאן כרם ויש כאן כרם:

הלכה ו

אם אין ביניהם שמנה אמות. דעד ח' מצטרפין ואסור לזרוע ירק בינתים ולא בעבודתו דחוצה לו ד' אמות אבל אם יש ביניהן ח' אמות מרחיק אמה מכאן ואמה מכאן כדין גפן יחידית וזורע את המותר וכ"ש חוצה לו:

היו ג'. שורות. אם אין בין החיצונה לאמצעית:

י"ו אמה. וכן בשאר:

לא יביא זרע לשם. דעד י"ו אמה מצטרפין דמשוינן מטעתו לחרבנו ולא דמי לשתי שורות דאין מצטרפין אפילו בשמנה שלימות דג' שורות הוו ככרם גדול דיש לו מחול ולהכי עד י"ו נמי מצטרפין אבל יש חילוק בין כרם של ג' שורות לכרם של ה' שורות או של שש שורות דג' שלש כי חרבה האמצעית לא בעינן ביניהן שיעור קרחה אלא כדין גפן יחידית כיון שלא נשתייר שיעור כרם מכל צד אבל בכרם גדול דאפילו אחר שנקרח איכא שיעור כרם לכל ד' רוחות וכדאמרינן לעיל בריש פירקין בעינן קרחה י"ו אמה ור"ש פליג בסיפא ואמר דאפילו כרם גדול של ק' שורות אם יש בין שורה לשורה שמנה אין מצטרפין דלא משוה מטעתו לחרבנו ומשו"ה תנן הנוטע את כרמו שמנה אמות על שמנה אמות מותר ואפסיק הילכתא כוותיה לקמן ופסק הרמב"ם ז"ל פ"ז כוותיה וזה לשונו וכן אם היו ג' שורות ובין כל שורה ושורה שמונה אמות או יותר הרי זה זורע בין השורות לפיכך הנוטע את כרמו מתחלה והרחיק בין כל שורה ושורה שמנה אמות או יותר (הרי זה זורע בין השורות) מותר להביא זרע בתוכו ומרחיק מכל שורה ששה טפחים בלבד אבל אם זרע חוצה לו צריך להרחיק מן השורה החיצונה ד' אמות כשאר הכרמים ואין דין בין השורות של זה הכרם ככרם שחרב באמצעו שהרי מתחלה נטע מרוחקין ע"כ וכתב על זה הראב"ד ז"ל א"א נ"ל לפי המשנה שהיה לו לומר בכאן שאם היה בין כל שורה ושורה י"ו אמה או יותר הרי זה זורע בין השורות לפי שראיתי הפרש בין שתים לשלש שהשתים אין לו תבנית כרם כמו השלש ובשמנה אמות הוא יוצא מכלל כרם אבל השלש יש לו תבנית כרם ואינו יוצא מכלל כרם אלא בריחוק י"ו אמה ע"כ וכבר סלקתי השגתו דפסק כר' שמעון וכדאיתא בגמ' אבל יש תמה אחר כדברי

הרמב"ם ז"ל דבפ' הספינה בגמ' דילן פסיק הילכתא בהדיא כרבנן דסברי דעד י"ו אמה מצטרפין ומה שכתב הרמב"ם ז"ל בדין חוצה לו בגמ' אפרש בס"ד:

אם חרבה האמצעית. דאין כאן אלא שתי שורות אפ"ה עד י"ו אמה מצטרפי ובגמ' מפ' טעמא ול"ג אפילו:

שאילו מתחלה נטען. בגמ' מפ' ליה:

י"ו אמה על י"ו אמה. שמרוחקין השורות י"ו אמה שלימות מצפון לדרום וכן מרוחקין ממזרח למערב:

הנוטע כרמו. שכל שורות הכרם נטועות כן ועד י"ו אמה מצטרפי למהוי כרם ולא י"ו בכלל והיינו כתנא דלעיל דכשלש שורות דאית לו תבנית כרם כשאר כרמים שיעורו עד י"ו ולא י"ו וכי תנינן שמנה אמה היינו בשתי שורות וכדלעיל ומשו"ה תני הכא כרמו והרא"ש ז"ל חשב דתנא דלעיל כר"ש וכי ניים ושכיב אמרה וכן מצאתי לר"י ז"ל כדברי:

אמר ר' יהודה וכו'. אתא לפרושי בהיפך שער:

בצלמון. שם מקום ובספר שופטים כתיב גבי אבימלך הר צלמון:

והיה הופך שער שתי שורות. שער היינו הענפים והשריגים הנוטים והפכן לצד אחד כגון שאורך השורות מן המזרח למערב וסדורות זו כנגד זו מצפון לדרום והפך זמורות של שורה דרומית לצד צפון ושורה שאצלה נתן גבי צד עצמו ונמלא אויר שבין שתי השורות הללו מלא ושחוצה להן ריקן וכן עשה לכל הכרם י"ו מילא וי"ו ריקן:

וזרע את הניר. החרישה הריקנית אבל אם לא היה מהפך נמלא שכל שורה תופסין זמורותיה מאויר הי"ו ואמרינן לקמן פ' עריס דתחת נוף הגפן אסור להביא זרע לשם:

הופך את השער למקום הזרע. שזרע בו אשתקד וזרע את הבור שהיה בור אשתקד:

והתירוהו משום דהפך אבל אם לא היפך דבציר ליה אויר י"ו דהוי כרם כך פי' רבנו שמואל ז"ל משנה זו פ' הספינה. ורבנו שמשון ז"ל פי' דלא משום איסור עשה כן דלעולם אפילו לא היפך היה יכול לזרוע כל שנה ושנה בין השורות רק שירחיק ו' טפחים מכל שורה ושורה אלא שהיה דרכן להניח השדה שנה א' בורה שמתוך כך טוענת פירות יותר. ובעל הערוך ז"ל בערך סער פירשה כן פי' אדם נטע כרמו שורות והרחיק זמורות שורה זו מזמורות שורה זו י"ו אמה והיה הופך את הזמורות של שורה המזרחית בתוך י"ו אמות שהן מופנות בלא זמורות כנגד השורה שהיא לה מערבית הן מתוחות בכלל י"ו אמה שבינה ובין השורה שהיא לה מזרחית ובענין הזה כל הכרם נמצאו זמורות בשורות מתוחות בכלל י"ו אמה שביניהן ואחוריהן קרקע פנוי י"ו אמה בלא זמורות והיה זורע זה הקרקע הפנוי תבואה דאינו כרם והתירו לו חכמים ע"כ דעתו כדעת רשב"ם ז"ל:

אף הנוטע כרמו. ואפילו הוי מאה שורות לדבריהם דר"מ ור"ש אין הפרש בין כרם בן שתי שורות לכרם בן ג' או ד' שורות אלא לענין מחול בלבד ובגמ' מפ' מאי מותר דקתני אי מותרין הגפנים ואסור לזרוע לכתחלה או אפילו לכתחלה נמי שרי לזרוע ומסיק דאפילו לכתחלה שרי לזרוע קאמר:

שמנה חוץ ממקום כרתין. בסמוך מפ' ר' אלעזר דאין ביניהם שמנה דקתני לא יביא ולא תימא לכתחלה לא יביא הא דיעבד שפיר דמי אלא דקידוש נמי איכא ובשמנה הוא דשרינן והשתא מפ' ר' זעירא האי ח' דמתני' דשרינן להביא זרע כי איכא שמנה חוץ מעיקר הגפנים הוא דמודדין וארבע אמות של עבודת הכרם נמי חוץ מעיקרי הגפנים הוא דהא כי מצטרפי עד לשמנה היינו טעמא דשדינן ד' אמות לזו וד' אמות לזו וכיון דפגעה עבודה בעבודה קידוש איכא ומצטרפין ואי איכא שמנה לא מצטרפי דהאי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי:

ודכוותה ארבע אמות חוץ ממקום כרתין. כלומר ואי אמרת דארבע אמות בהדי כרתין הוא א"כ אויר פחות מד' הויא עבודה שאינה פוגעת בעבודה ואפילו פחות משמנה ליכא קידוש ואנו קיבלנו דאין ביניהן שמנה קידוש איכא ותליא בההיא דזורע ארבע אמות דמקדש דחוץ לכרתין הוי:

החמירו חוצה לו יותר מתוכו. כלומר גבי כרם קטן החמירו חוצה לי יותר מתוכו דתימ' דעבודה דתוך אינן שמנה שלמות בעינן מרכיבין זה על גב זה אבל שמנה שלימין שריין ובעבודה דחוץ בעינן שלימין ור' אלעזר לא פי' דבריו: ומפ' ר' זעירא דה"ק דתוכו כי הוו ח' בין הכרתין מותר להביא וכו' וכי נהפך תוכו לחוצה לו כגון קרחת כדפרישנא במתני' דנשאר כרם חוץ לקרחת אע"ג דאינו אלא כרם קטן בעינן שש עשרה להתיר וקרי ליה חוצה דאפילו בשני כרמים לחוד והכל פרוץ אפ"ה בעינן קרחת י"ו והיינו ד' דעבודה לכאן וארבע דעבודה לכאן ודאמצע אי איכא ד' להכא וד' להכא דחשיבי ואי לא מפקר להו וכדלעיל ואילו תוכו בח' לחוד שרי לזרוע בתוכו ולעולם דחומרת חוצה היינו כי איכא איסור זריעה בתוכו דגבי כרם הוא דעסקינן אבל כי לית ביה איסורא דכרם כגון לרבנן בשתי שורות בהפרש ח' ולר"ש אפילו שש שורות דכרמו קאמר ולעולם אימא לך כיון דשרי לזרוע בתוכו נמי שרי חוצה לו דאין בו דין כרם ומדברי הרמב"ם ז"ל דלעיל נראה דמפ' ליה גבי האי כרם גופיה דשרינן אם בא לזרוע בתוכו ואפ"ה אם לא זרע בתוכו אסור לזרוע חולה לו ובעינן ד' אמות דהרחקה ולהכי אתא ר' אלעזר ור' זעירא מכריח דבריו על הדרך שפירשתי והראב"ד ז"ל השיג עליו בזה ואמר לא מלאתי לזה עיקר והטעם שהיה מפ' הראב"ד ז"ל הלשון הזה על הדרך שפירשתיו:

מארבע אמות ועד ח' אסור ומקדש וכו'. ולא דמו איסור דשתי שורות דשיעורן שמנה לאיסור דשלש דשיעורן י"ו דעד שמנה אסור ומקדש כדפרישית לעיל:
ומשמנה ועד י"ו אסור ואינו מקדש. ומה שכ' הרמב"ם ז"ל פ"ז ואם אין בה י"ו אמה הרי זה לא יביא זרע לשם אם הביא הואיל והרחיק ד' אמות לכל רוח מן הגפנים של כרם ה"ז לא קידש פי' למתני' דפ' המבריך דמותר מחול הכרם ולא קאי אהאי:
כן אמר ראב"י דשורה א' כרם. הילכך בעינן י"ו אמה אם חרבה האמצעית דאכתי נשאר כרם מכל צד ויהבינן ליה קרחת ובקרחת מודי לב"ה דאי לא כ"ד איבעי ליה למיתני:
מה נפשך אי כרם גדול הוא אסור בשמנה וכו'. אדר' יוסי דאמר דראב"י סבר כב"ש פריך כלומר היכי תני ר' אליעזר בן יעקב שאילו מתחלה נטען היה מותר בשמנה אמות דמשמע דאפילו בג' שורות שהוא כרם גדול דחמיר דיהבינן ליה מחול כדאמרינן בריש פירקין אם נטען בשמנה אין מצטרפין מה נפשך כיון דסבר כב"ש דשורה א' הויא כרם ובעיא ד' אמות כי הוי בין שורה לשורה שמנה מתחלה היכי שרי כל ד' אמות וד' אמות כרם נינהו ואפילו הוי כרם קטן וכ"ש כרם גדול:
ומשני דה"ק דשמנה אמות וכל שהוא מותר. אותו משהו אבל שמנה גופייהו מצטרפין:
שאילו מתחלה נטען מטע י"ו. היה מותר בשמנה אמות האמצעיות לזרוע והיינו מותר בשמנה אמות דקתני מתני':
מחמיר ר' אליעזר בן יעקב בחורבנו יותר ממטעתו. דבמטעתו מודי דאי איכא בין שורה לשורה שמנה אמות אין מצטרפין כדתנן שאלו מתחלה וכו' והשתא אפילו איכא ט"ו אמה מחמת החרבן מצטרפין:
ב"ש מחמירין בחרבנו. דבעו כ"ד דקרחת ובמטעתו תנן בפירקין היותר מחמיר הוא עד י"ו דתנן הנוטע את כרמו י"ו אמה על י"ו אמה מותר ולא חזינן דב"ש פליגי:
ואסור לזרוע. לכתחלה עד י"ו:
מותר לזרוע. לכתחלה:
משח לי. רב חייא בר אשי מדד לי נטיעת הכרם בהרחקת שמנה כדי לזרוע בנתים ובהרחקת אמה מן הגפן: הילכתא כר"מ וכר"ש דבשמנה לא מצטרפי ומותר לזרוע וכן פסק הרמב"ם ז"ל פ"ז וכדלעיל מכח האי סוגיא דשמעתין ואינו נכון דיכולין אנו לדחות דרב חייא בר אשי דשרי אחוצה לארץ הוא דשרי דלא פסקינן כר"מ אלא בחוצה לארץ דדבר הלמד מעניני הוא דכך הוא עובדא דרב חייא בר אשי כמו עובדא דרב הונא אבל בארץ אין לנו להקל ועוד דבהדיא איפסיקא הילכתא כרבנן בפ' הספינה דעד י"ו

מצטרפין וכולה קרקע חשיבא עבודה לכרם ותלמוד דידן עיקר דהוא בתרא כמו שכתבו הגאונים ז"ל.

זרע כרמיה כרתין. כולו תרגום כרישין חציר כרתין דעד עיקר הגזע של גפנים זרע הירק וכדלקמיה ובח"ל: ופרכינן ואינו אסור משום כלאי הכרם ומשני מערבבן הויין ולא היו שתים כנגד שתים וכו' ואין עליהם דין כרם:

ופריך ואין עבודה לגפן יחידית. דאע"ג דמערבבן הויין לא גרעי מגפן יחידית דעבודתה ששה טפחים כדתנן לקמן והיכי זרע עד העיקר:

ומשני כר' ישמעאל. דס"ל דאין עבודה לגפן יחידית כדאיתא לקמן בפ' עריס וילפינן לה מההיא דתנן גנה המוקפת עריס וכו' תזרע ומשמע דתזרע כולה אלא שמניחין תחת העלין:

ופריך דברי חכמים. כלומר והא איכא רבנן דפליגי עליה ואמרי יש עבודה לגפן יחידית והיכי שבק רבנן ועבד כר' ישמעאל והא תנן לקמן בפ' עריס וכמה היא עבודת הגפן ששה טפחים לכל רוח:

ומשני הלכה כדברי המקל בח"ל. ובח"ל הוי קאי:

הלכה כדברי המקל בחו"ל. דכל המקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ ואפילו נגד הרבים והכי איתא נמי בגמ' דילן פ' כיצד מברכין אלא היכא דאיפליגו ב"ש על ב"ה ומקלי לא עבדינן כוותייהו דאינה משנה:

ותנאי תמן. ושניתי שם:

הדרן עלך פרק קרחת הכרם בס"ד:

פרק ה

הלכה א

כרם שחרב. מכל צדדיו כדמפ' בגמרא:

עשר גפנים לבית סאה. שהוא חמשים על חמשים:

נטועות כהלכתן. שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב שנטועין אחר חרבנו פחות משמנה אמות בין גפן לגפן ולא רחוקות השורות של יוצאת זנב י"ו אמה אבל הן תוך י"ו אמה והכא אפילו ר"ש מודי דתחלתו היה נטוע על ד' אמות ובגמ' מפ' היכי דמי:

נקרא כרם דל. וכיון דקרוי כרם אסור תוכו וחוצה לו ככרם דעלמא:

כרם דל. בגמ' מפרש דל מגפנים ועשיר מעבודות:

שהוא נטוע ערבוביא. שאין הגפנים מכוונים בשורה גפן כנגד גפן אלא גפן זו נגד אויר של השנים:

אם יש לכוין שתים כנגד שלש. בכל הכרם חשוב כולו כרם ומפ' בגמ' מביא חוט ומותח:
מכל צדדיו. כדמפרש ר' זעירא:
מחוי לחברייא. מראה לחבריו בני הישיבה כיצד הוא כרם דל:
תשע שורין מן שובע שובע. תשע שורות שיש בכל אחת שבע גפנים וגפנים של שורה זו מכוונות כנגד גפנים של חברתה שנראות השורות שתי וערב והשתא סלקא אדעתין דאורך הכרם ל"ב אמה על כ"ד אמה כדרך הכרמים ד' אמות בין גפן לגפן שהן ס"ג גפנים אורך השורה שהיא תשע ממזרח למערב קרוי שתי דסתמא השתי ארוך מן הערב ורוחב השורה שהיא שבע מצפון לדרום קרוי ערב:
נסב שורה פרא שורה לשתי. כלומר קח שורה ועקור שורה מן השורות ההולכות לשתי ויהא חורבנך בדילוג כיצד שתקיים הראשונה ותקח ותדלג ותחריב השנייה ותקיים השלישית ותחריב הרביעית ותקיים החמישית ותחריב הששית ותשאר השביעית:
פרא. מדולגת כמו קרי חד פארי חד וכשתחריב כן נשארו מן מזרח למערב בד' שורות מט' גפנים שהם בין הכל ל"ו:
נסב שורה פרא שורה לערב. חזור עוד והחריב לערב אחת מבנתים דהיינו מצפון לדרום נשארו ה' שורות לערב כל א' מהן בת ד' גפנים וכדפרשינן שהן בין הכל עשרים גפנים:
נסב תרתי מכאן ותרתי מכאן ותרתי מכאן. חזור והחריב משורה הדרומית של שתי שהיא עכשו בת חמש ההולכת ממזרח למערב טול ממנה שתים לצד מזרח ושתים לצד מערב ונשארה האמצעית לבדה וכן בשורה החיצונה של צד צפון ההולכת ממזרח למערב טול ממנה ג"כ שתים לצד מזרח ושתים לצד מערב ונשארו שתי שורות בנות חמש גפנים:
חדא מיכא וחדא מיכא. חזור והחרב עדיין מא' מן השורות האלו גפן אחת מראשה וגפן אחת מסופה כזה וישארו עשר גפנים כזה # ותוכל לעשות שתים כנגד שתים וא' יוצאת זנב לכל רוח וכיון שנשאר מהם צורת כרם לכל רוח ס"ד דאסור להביא זרע לכל אותה בית סאה וכדמפ' לקמיה:
את רואה כאילו אחרת נטועה. אצל כל זנב חזינן כאילו אחרת נטועה בצדה ויצייר האדם ששה כרמים וקל להבין ולא גרסינן אלא ארבע זימנין כאילו אחרת נטועה כאן ואע"ג דשש פעמים שייכי דשתים נטועות אתה רואה בקו אחד לצפון וכן לדרום חשיבי להו כחד ולא חשיב אלא לד' רוחות ונשארו הזויות חרבות ואפ"ה כל הרבוע הזה אסור: ור' זעירא אית ליה כר' יוסי בר זבידא רביה דקי"ל כר' יוחנן דקאמר לעיל את רואה כאילו אחרת נטועה כאן:

ליטע כאן אי את יכול וכו'. ואי קשיא דאמאי אינך מותח יותר הכרם דהא אין כאן שטח מרובה ונאמר דתחת הזנב יש אחרת ואחרת כנגדה ויהו השורות שלימות ומשני דאין זנב לזנב:

הדא אמרה דאין זנב לכרם גדול. דדוקא מעיקרא הוי כרם קטן משום דהוו שתי שורות שלימות אבל בתר דהוו כרם גדול דשלש שורות איכא בני שתים אין מושחין אלא מסדר הגפנים ד' אמות ולאותו גפן מבליעין ששה טפחים שלה בתוכן:

הדא מסייעא וכו'. דלהכי תני עשר גפנים לבית סאה לאסרה משמע דמודדין בקו ישר וכדפרשינן ולא באלכסון ומשם מודדין ד' אמות כטבלא מרובעת ונמצא הטבלא הזו האסורה עכשו חרבה שלשים ושתים אמה ממזרח למערב דבין גפן לגפן שמנה אמות שנטלנו גפן מבין כל גפן וגפן ויש בה שתי שורות של חמש גפנים ממזרח למערב עם תשלום זנבותיהן והם ארבע אוירים של שמנה אמה הרי כאן ל"ב אמה ויש ג' שורות עם הזנבות של ד' גפנים בשטחיות רחבה מצפון לדרום ח' אמה בין גפן לגפן הרי כ"ד אמה:

נמצאו ששים וד' על ארבעים וח'. כלומר עד כאן לא אוקימנא מתני' אלא בנטועין מעיקרן על ד' אמות. בין גפן לגפן ועולה הטבלא ל"ב על כ"ד ובהא לא מיתרצא מתני' דטבלא הזו אינה עולה אלא חצי בית סאה ויותר מעט ובמתני' משמע דכל בית סאה כוליה אסור דלהכי תנא עשר גפנים לבית סאה ובית סאה הוי חמשים על חמשים כדאיתא בעירובין פ' עושין פסין והטבלא אפילו אנו רואים אותה עתה כקודם חרבנה אינה עולה אלא ל"ב על כ"ד ולהכי קאמר השתא נוסיף כפלה בענין שהטבלא תהא ס"ד על מ"ח ונחזי אי מצינן לתרוצה למתני' כדמפ' ואזיל וכגון שהיו נטועין מתחלתן ח' אמה בין גפן לגפן עם הכרתין דמצטרפין לקידוש כדאיתא בפרקין דלעיל וא"כ בתשע שורות גפנים הוו שמנה אוירים של ח' אמה הרי כאן ס"ד אמה ושבע מצפון לדרום הוו להו ו' אוירים של ח' אמה הרי כאן מ"ח אמה:

ה"ג נסב תרתי מיכא ויהב לון הכא נמצאו מ"ח על מ"ח. וה"פ טול שתי רצועות כל רצועה ארכה מ"ח ורחבה שמנה אמה ויהב לון הכא כלומר לא תוציאם ותחריבם אלא תניחם אלא שתדע איך עולה המטע הזה של ס"ד על מ"ח טבלה של בית סאה דהא כשתטול שתי רצועות של ח' אמה רחב מצד מזרח או מצד מערב נשארין מ"ח על מ"ח וכשתתן רצועה של ח' על רוחב מ"ח הוי נ"ו אמה וכן באורך רצועה אחרת הוו להו נ"ו אמה על נ"ו אמה וחסרים הקרנות כל קרן רחב ח' על ח' אמה ובית סאה חמשים על חמשים אפ"ה בית סאה מיקריא:

ופריך חד ביניי עקר וחד ביניי יהיב הויא לה קרחה י"ו על י"ו אמה. כלומר כשתעשה כאן כמו שעשית למעלה נסב שורה פרא שורה בין לשתי בין לערב נמצא קרחתו של כרם זה י"ו אמה על י"ו אמה והיאך מצטרפין דהא תני לעיל מארבע אמות ועד ח' מצטרפין טפי אין מצטרפין ועוד די"ו קרחת מותר להביא זרע בתוכו כדתנן לעיל:

ומשני עבודתו בשמנה אמות. כיון שזה היה נטוע מעיקרו על נד עם הכרתין כך הוייא עבודתו קמייתא וכן נותנין לו עתה עבודה של ח' לכל גפן דהוו להו י"ו באויר שבין גפן לגפן סביב שורותיו תוך זנבותיו ואע"ג דהשתא איכא י"ו בין גפן לגפן אפ"ה חשבינן כאילו הגפנים היו שם כדאמרינן לעיל דחרבן חמור והכא היו גפנים שם ונחרבו ועוד הזנבות מוכיחות הילכך יהבינן ליה שמנה לכל גפן כדאמרינן לקמן דל הוא מגפנים ועשיר הוא מעבודות:

וקא בעי השתא עבודה שסביב השורות הוא תוך בית סאה. שישארו זנבות מבחוץ והיינו עבודה של ח' אמה דהא עבודותיו בעושר נינהו או חוץ לזנבות וההיא עבודה כשאר כרמים דעלמא דחוצה הוא דהוי והויין ד' אמות ומשו"ה קאמר מה את עבד לה הוא ועבודתו לתוך בית סאה או חוץ לעבודתו כלומר איסור בית סאה דקתני הכא היכי משערת ליה הוא ועבודתו קמא דח' אמה תהא בתוך בית סאה והוי סביב שורותיו ואין לצרף הזנבות דהא הן מרוחקין י"ו אמה ולא חשבינן הכא אלא בעבודה שסביב שתי השורות שהן ג' כנגד ג' שהן בתבנית כרם וא"כ ארכו עם עבודתו מן המזרח למערב מ"ח דהא מגפן לגפן י"ו הרי ל"ב וח' מעבודה למעלה וח' מעבודה למטה הרי מ"ח ורחבו ל"ב אמה י"ו בין גפן לגפן מצפון לדרום וח' מעבודה לכאן וח' מעבודה לכאן הרי ל"ב ובענין זה נמצא שחסרנו מן הטבלא של ס"ד על מ"ח מכל צד רצועה רחבה ח' וארכה מ"ח מכל ד' רוחות ורצועה של מ"ח ברחב ח' עולה תשבורתה תלת מאה ותמנן וארבע נמצא שחסר ד' פעמים תלת מאה ותמנן וארבע ונחלפה הגרסא שכתוב בהן וארבעין ותמניא וצריך להיות ותמנן וארבע והדרן קושיין לדוכתין דאין כאן אלא טבלא של מ"ח על ל"ב אפילו אי חשבינן עבודה שסביב השורות של ח' אמות ואנן בית סאה תנן:

ואין תעבדיניה חוץ לעבודתו. דהיינו עבודתו קמא דהיינו חוץ לזנבותיו ועבודתו התם כדרך כרמים דעלמא הוי ד' אמות חוץ לבית סאה א"כ הוי יתר על הבית סאה רצועה של רחב ארבע אמה באורך ס"ד אמה ועולה תשברתה מאתן וחמשין ושית שהן לכל ד' צדדין ארבע זימני רנ"ו וקשיא להכא ולהכא דלא מיתרצא מתני' דלדרך זו יתר ולדרך זו חסר:

ובמופלגות כיחידיות הן. כלומר ואין תימר דנפליגם יותר כדי שקרחתם תעלה לחשבון הוו להו יחידות ואין להן אלא ו' טפחים לכל רוח. ואיכא למידק דהא כי מרוחקות גפן מגפן י"ו נמי אין כאן קידוש דהא קאמר ר' אלעזר לעיל דמשמנה ועד י"ו אסור ואינו מקדש וממתני' משמע דלקידוש קתני לה דתנן ונטועות כהלכתן הרי זה נקרא כרם דל וכיון דקרו ליה כרם לקידוש הוא דקתני. תריץ דאפילו נאמר דלקידוש קתני כי אמר ר' אלעזר בנטועות מתחלתן אבל כי נטועות מתחלתן עד ח' עם הכרתין אלא שנחרבו לעולם בקדושתן עומדין:

ואין תימר ברוצף. כלומר שנפליגם יותר להשלים החשבון וכ"ת יחידיות הן שנטע בתוכן גפנים יותר בענין שיצטרפו הא לא מצית אמרת דלא תנינן אלא עשר גפנים:

הוי לא מצי תניא. אין לנו מקום לתרץ המשנה הזו שיהא מקדש או אוסר בית סאה ולא יהו אלא עשר גפנים ואני לא היה לי בסוגיא זאת אלא מה שהראוני מן השמים:

תני הכוורת מכוון. הגזע קרוי כוורת לפי שמשתפע ומתקצר למעלה כמו הכוורת שרחבה למטה ומתקצרת עד משהו:

הכוורת מכוון. דהיינו הגזע:

והנוף אינו מכוון. דאינו זה כנגד זה:

הרי זה כרם. דבתר גזע אזלינן:

העבו. גזען וע"י כן הן מכוונות הרי זה כרם ויהבינן ליה עבודה של ארבע אמות:

אית תנאי תני מבפנים. מותח החוט תוך חלל הכרם לצד פנים מאותם הבולטות לפנים מן שורה לשורה ואם לא יהו רחוקות הבולטות לחוץ מחברותיהן אלא טפח מצטרפות:

ואית דאמרי מבחוץ. מותח החוט בין אויר הנכנסות ליוצאות וצריך שיהא נוגע החוט בכולן ואם אינו נוגע אינן מצטרפות:

נותנין לה עבודתה וזורע את השאר. דאותה שורה החיצונה אינה נמנית עם הכרם והוו להו כגפן יחידית שעבודתה ו' טפחים וכדמפ' אם היו זרעים תוך ו' של שורה החיצונה אף גפנים של שורה החיצונה אסורות ואם היו הזרעים חוץ לששה של שורה החיצונה אלא שהן תוך עבודה של שורה השנייה אזי הכרם אסור שקידש והגפנים דשורה החיצונה מותרין דאין נתפסין בהדי הכרם ועבודה שלהן נתן להן דהא הרחיק ו':

ואם היו הזרעים בתוך ו' הכל אסור. דהוו בתוך עבודה של אלו ושל אלו:

אי זהו כרם דל. כל עבודותיו ח' והכל אסור. ומשני דל בגפנים ועשיר מעבודות:

הלכה ב

כרם שהוא נטוע. בגמ' אי בכרם של שש שורות אי דחמש:

על פחות מארבע אמות. בין גפן לגפן:
אינו כרם. ואין לו עבודה אלא כגפן יחידית לא סביבו ולא באמצעו דכיון דאינו יכול לחרשו מלא הבקר וכליו לעלים בעלמא קיימי:
וחכמים אומרים כרם. ונותנין לו עבודה סביבו ארבע אמות:
ורואין את האמצעיות כאילו אינם. ומצטרפין החיצונים אם יש ביניהן ריוח הראוי ומפ' טעמא בשילהי המוכר פירות דסברי רבנן שדרך בני אדם ליטע שורות רצופין והראויות להתקיים ולהיות כרם יהו לכרם והשאר יהו לעצים. ובגמ' מפ' מאי כאילו אינן:
הרי הן עיקרו של כרם. דאולי הן היותר חשובות הילכך כלהי חשבינן כאילו אינן:
שהיו שש כנגד שש. שהיו שש על שש דטבלא כזו אם באת ליטול האמצעית שבין שורה לשורה מדרום לצפון תבא ליטול השורה החיצונה של צד צפון כדי שלא תהא סמוכה לחברתה ואם באת ליטול מצד צפון לדרום תניח החיצונה ותטול האמצעית ותבא להסיר מה שהנחת ולהניח מה שנטלת וכיון שאין הנטילה מוכחת וניכרת פליגי רבנן ור"ש אבל טבלא שנטועין ה' על ה' דלכל צד שבאת ליטול הנטילה מכוונת לנטיעה קמייתא מודי ר"ש לרבנן:
ור' מנא. פליג דאדרבה לא פליגי רבנן אלא בחמש על חמש לפי שהנטילה מוכחת ומכוונת:
אבל בשש על שש אילו אתה רואה האמצעיות כאילו אינן אלו או אלו. כלומר אין לך ברירה ליטול אלו או אלו ומודו לר"ש דאינן כרם וכמו שפירשתי למעלה וגמ' דילן בפ' המוכר פירות שייכא בטעמא דר' חנינא ובפ"ק דשביעית אשכחן סוגיא דתלמודא כר' מנא:
להדלותן על גבי זרעים. כלומר להדלותן ולסומכן אצל זרעים עד ששה טפחים וכאילו אינן גפנים דכרם הוא דתנן:
והגפנים מותרין. דלא אגידי בהדי כרם:
להיא דא"ר יוסי. לעיל גבי שורה החיצונה שאינה מכוונת וכו' וה"נ אם זרע תוך ו' לאמצעית הכל אסור ואם זרע חוץ לששה לאמצעית מותרת אע"ג דהכרם יהא אסור דתוך ד' אמות היא וכאילו אינו כרם הוא דתנן:
כשם שחלוקין כאן כך חלוקין בשכונת קברות. דתנן במס' אהלות ובמס' נזיר מצא ג' אם יש בין זה לזה מארבע אמות ועד שמנה הרי זה שכונת קברות פי' אם יש בין ראשון לשני מתחלת ד' לסוף ד' דהיינו לרוחב המערה דהכי ס"ל להאי תנא דרוחב המערה ארבע אמות או שהן מושכבין בתוך שמנה אמות במדת אורך המערה שהא' בתחלת א'

והשלישי בסוף ח' הרי זו שכונת קברות וקנו מקומן ותני עלה היו רצופין ואין ביניהן מד' אמות ועד ח' יש להן תפוסה ואין להן שכונת קברות דלא נקברו שם אלא לפי שעה ולפנותן אחר כן ר"ש בן יהודה אומר משום ר' שמעון רואין את האמצעיות כאילו אינן והחיצוניות מצטרפין מארבע אמות ועד שמנה ואשמעינן השתא ר' יוחנן דההיא ברייתא מוחלפת השיטה היא וסמי ברייתא מקמי הך מתני' והכי קתני אין להן שכונת קברות דברי ר"ש בן יהודה שאמר משום ר' שמעון וחכמים אומרים רואין וכו' ובגמ' דילן פ' המוכר פירות מתרץ להו אהדדי:

מרווחין ורצפן יש להן שכונת קברות. דהראשונים כדינן נקברו וקנו מקומם ויש להן שכונה:

רצופין ורווחן אין עליהן שכונה. וכיון דמעיקרא ניתנו ליפנות מפנן וכ"ש היכא דלא רווחן ומתני' במוצאן בתחלה ת"ק סבר רצופין מעיקרא הוו ור"ש סבר רווחין ורצפן נינהו אבל הכא בהיו מרווחין ורצפן דוקא פליגי וכדלקמיה:

אבל רצופין ורווחן דברי הכל דהוי כרם. דלא שייך הכא מפנן:

מה פליגין. כלומר במרווחין ורצפן היכי פליגי דהא על קמאי נחית דינא דכרם ולא יסתלק ומשני בבא ומצאן רצופין:

גל נפל עליהן. ודחקן ואין הוכחה מי מהן נסלק דלא ידעינן קודם הגל מי מהן הרחוקין ושורה יחידית הוי:

ורבנן סברי מרווחין היו. כדינן:

ורצפן. הלכך קיימי באיסורייהו והאמצעיים רואין אותן כאילו אינן:

הלכה ג

עמוק עשרה ורחב ד'. דכיון דרחב ד' לא סגי ליה כלומר לא ידלג מעבר זו לעבר זו ועמוק עשרה דהיינו שיעורא דגדר בכל דוכתא כדאיתא בפ"ק דשבת וכיון דאיכא תלת מילי עמוק עשרה ורחב ארבעה ומפולש מראש הכרם לסופו ואע"ג דאיכא כרם להאי גיסא וכרם להאי גיסא הוי רשות לעצמו ומותר לזרוע בתוכו אבל פחות מרחב ארבעה או פחות מגובה עשרה או עמוק עשרה ורחב ארבעה אלא שאינו מפולש כיון דהכרם מקיפו משלש רוחותיו אין זורעין בתוכו והרי הוא כגת שנחלקו בו ר' אליעזר וחכמים ור' אליעזר בן יעקב ס"ל כרבנן בגת:

הגת שבכרם. היינו גומא מרובעת שסדין אותה בסיד ושם דורכין הענבים:

זורעין לתוכה. דחולקת רשות לעצמה:

וחכמים אוסרין. דאויר הכרם מקיף עד י"ו אמה ובגמ' מפ' דכ"ש דיודה ר' אליעזר לראב"י בחריץ דחולק רשות לעצמו ועוד דהוא מפולש:

שומירה שבכרם. תל גבוה שעולה עליו שומר הכרם לשמור הכרמים משם:

זורעין בתוכה. כלומר בראשה למעלה וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ז וז"ל שומירה שבכרם אם גבוהה עשרה ורחבה ד' מותר לזרוע בראשה ירק ובלבד שלא יהו השריגים נוגעין בה כדי שלא יראה ירק בתוך הכרם מלמעלה ע"כ ואין לפרש כי ההיא דגרסינן גבי קרפף בעירובין דההיא מחיצות אית לה וגג אית לה וכבר תנא דינא דגדר אלא כדפרישית והא דנקט תנא בתוכה משום דאית ליה לתנא דכל דבר שגבוה י' ורחב ד' חולק רשות לעצמו ואמרינן גוד אסיק ומוקף מחיצות הוא כדאיתא בפ"ק דשבת ולהכי שייך למיתני תוכה ואע"ג דאסרי רבנן בגת היינו משום דאויר הכרם מקיפה כדאיתא בגמר' אבל שומירה שהיא גבוהה ואין אויר הכרם מקיפה מודו ובגמ' מפ' אי מיירי בעגולה שאין לה זוית או דוקא במרובעת:

ואם היה שער כותש אסור. אם היו הענפים של הגפנים מתאחזין ומסתבכין על גב השומירה אסור לזרוע ירק עליה וכותש ר"ל הנופות כותשין זה על זה ומתערבין זה עם זה ובפ' אלו מפסיקין מיבעיא לן אי בעינן כותש ע"ג הגדר שיהו מחלידין אותו וכותשין אותו או דילמא כותשין הענפים מלמעלה אילן זה עם אילן זה ואסיקנא דאפילו השער כותש אסור וכ"ש הגדר כותש והכא מפני שהן גפנים ואין לענפיהם כח לעמוד בפני עצמן ופשיטא דטוענין עצמן על גב השומירה ממש לא מיבעיא לן. ופסק הרמב"ם ז"ל כר' אליעזר בן יעקב דמשנתו קב ונקי וכ' והוא דאין השריגין מתפשטין על החריץ ומשמע ליה דאכולה מתני' קאי הא דקתני ואם היה שער כותש וכו' ואין נראה דכיון דזרוע למטה והענפים גבוהין עשרה אין לחוש אבל בפ' עריס משמע דהגפן אוסרת זרעים תחת נוף שלה כדברי הרמב"ם ז"ל.

גפן שנטועה בנקע. היא גומא כמו נקעים מלאים מים דפ' האומר בקידושין:

נותנין לה עבודתה. בין לאורך בין לרוחב והיינו ששה טפחים ומשמע דמצרפין המקום הפנוי למטה ועליו מוסיפין התשלום למעלה עד ששה טפחים ומפ' בגמ' וכגון דאיכא ג' טפחים ועד ד' למטה חזי משלים הארבעה מלמעלה להשלים ו' ולא פחות דלא חשיב מקום פחות מד' אבל אם שטח שלמטה פחות מג' לאו כלום הוא ונותנין כל הששה למעלה כך פירשו רבנו שמשון ז"ל והרא"ש ז"ל המשנה הזו דס"ל דלשון הגמ' דגרסינן משלשה ועד ארבעה היא מתני' קאי אנקע וגת. והרמב"ם ז"ל בפ"ז כתב הבית שבכרם אם היה יותר משלשה טפחים על שלשה טפחים זורעין בתוכו ירק ואם היה פחות

מג' על ג' הרי הוא כסתום ע"כ דס"ל לרב ז"ל דלשון הגמ' קאי אבית ואשמעינן דאע"ג דלענין שבת לא חשיב רשות פחות מד' הכא חשיב לענין כלאים ופי' משלים ד' וזורע מיד רצה לומר משלים ד' עם הדפנות וחשיב מקום לענין כלאים ומותר לזרוע בתוכו ואתי שפיר השתא דקאמר ר' אבין ובבתי כלאים הוחבאו בית וכו' דהא אשמעינן דבית דמתני' בית הכלא הוא וקרינן ביה %כלאים וכלאים הוחבאו אבל לפי' רבנו שמשון כיון דלא אשמעינן בבית מידי ושמעינן דהוא כסתם בית והיינו לכל הפחות כרשות היחיד לשבת הא חשיב מקום ומאי צריך קרא ועוד דבשלמא לפי' הרמב"ם ז"ל כסתום אתי שפיר דאין בו חלל כלל אלא לפי' רבנו שמשון ז"ל קשה דאפילו דהוי פחות הנקע אמאי לא מהני להשלים דהא כסתום קאמר ולא קאמר כאילו אינו ועוד דלשון וזורע מיד משמע דלאקולי קא אתי ומיד שרי ולדידהו עד תשלום ששה טפחים אסור אלא עיקרן של דברים כדברי הרמב"ם ז"ל:

נותנין לה עבודתה. לקמן בפ' עריס מפ' דהאי נקע וגת אפילו בעמוק עשרה ורחב ארבעה מיירי ופליג ר' יוסי דאינו זורע אלא א"כ יש שם ארבע אמות דמקום פנוי ומפ' טעמא בפ' עריס ע"י שהוא מגופף מד' רוחותיו אסור דכיון דהוי מוקף מחיצות מד' רוחותיו בטל קרקע שהוא פחות מארבע אמות אגב הגפן ודין קרקע מקום פנוי דמחול נגעו בה אבל אי איכא ארבע אמות מקום חשוב הוא ואינו בטל אגב גפן יחידית אע"ג דסמוכה לכותל הגת או לכותל הנקע ונותן לה עבודתה דהיינו ששה טפחים בלחוד וזורע את המותר:

עד שיהא מבורק כדי הוא וכו'. נראה לי לפ' האי מבורק מלשון ברקא חלילא דריש פ' המוכר את הבית שפירשו בו הגאונים ז"ל שעושין חלל כמו חדר קטן תוך עוביו של כותל ופתוח לבית ובשביל שהאורה הנכנסת שם הוא כמו ברק החרב שמכה השמש נכחו ומברקו למקום אחר וכן הכא שהאור מכה בכותל נכחו ומברק לחדר הכנוס קרוי ברקא שולאפא בלע"ז וכן נפ' כאן שזה החריץ נכנסת החפירה שלו תחת כותלו וכותל החריץ על החפירה וכיון שיש חלל תחתיו כדי הוא ועבודתו דהיינו שיעור רחב החריץ דהיינו ד' טפחים ועוד שיעור עבודתו של הכרם דהיינו ד' אמות דהוי שיעור בית כדתניא בסוכה פ"ק ומיבעיא לן השתא דדילמא לא שרי ר' אליעזר בן יעקב אלא עד דאיכא חמשה מילי תלתי תנו להו בהדיא חדא מפולש מראשו ועד סופו ועוד דבגובה הכותלים יש עשרה ורחב הקרקע למעלה ד' והני שנים מיבעיא לן דדילמא בעי נמי למטה בקרקעיתו רחב ד' ותחת הכותל שיעור רחב עבודת הכרם ומשו"ה חשיב ולא אגיד בהדי כרם אבל אם אין בו שיעור זה מודי:

ומסיק מן מה דתני מודים חכמים לר' אליעזר בן יעקב כשהוא מבורק וכו' הוי ר' אליעזר בן יעקב סבר ואפילו שאינו מבורק וכו' ובתלת מילי סגי ליה:

מה פליגין. ר' אליעזר בן יעקב ורבנן:

בשתי שורות. של גפנים מכאן. מצד זה של חריץ:

ושתי שורות. של גפנים מצד האחר דהוי כרם מהאי גיסא וכרם מהאי גיסא:

אבל שורה אחת מכאן ושורה אחת מכאן. שאין כרם לא לכאן ולא לכאן כיון שמגיע החריץ נגד שלש גפנים אע"ג דלא משיך תו ורצופות השתי שורות:

בטל הכרם. ואין לו אלא ששה טפחים נגד החריץ וטעמא דשלש גפנים היינו שיעור דאורך כרם:

פחות מכאן. קס"ד אגבהו קאי:

ופריך דלא כן מה אנן אמרין. השתא עשרה אסור לרבנן תשעה לא כ"ש:

אלא לרוחב. הוא דקאמר פחות מארבעה שיכול האדם לעבור מצד זה לצד זה:

ופריך דמאי אשמועינן דלא נימא דהוי כסתום. כלומר דהוי כמסורג וארוג דהא מצי לסככו כיון דהמקום קצר ויעמד הסכוך א"נ כיון דמסגי ליה מעבר לעבר חשיב כסתום ויהא מותר לזרוע תחתיו:

ותניא שרשי פיאה הנכנסין בתוך ארבע אמות של עבודת הכרם למטה משלשה. של קרקעית הגפנים מותר והכא למטה מעשרה:

ומשני שנייא היא שאויר הכרם מקיף. הילכך אסור:

שעמוק כגבוה. דהא תנן בריש פירקין דקרחת הכרם דחריץ מהני להקל כמו גדר ומותר לזרוע בסמוך לו וא"כ תהוי גת כשומירה דמתני' וכו"ע מודו ונזרע בגת העמוקה כמו בשומירה הגבוהה:

אלא שאויר הכרם מקיף. כלומר שאני הכא דאיכא כרם מהאי גיסא וכרם מהאי גיסא ועולין על אוירה ומבטלין אותו:

ר' אליעזר. דגת:

יודה לר' אליעזר בן יעקב. גבי חריץ דהא אית ליה לר' אליעזר סתם שעמוק כגבוה והיינו טעמא דגת אע"ג דאינו מפולש וכ"ש גבי חריץ דאיכא תרתי:

שאויר הכרם מקיף. גבי גת מקיפה הכרם מד' רוחותיה:

צריך שיהא שם חלל ד'. טפחים תחתיהן של כותל השומירה בענין שהזרעים אינן יונקים מכותלי השומירה ומוקי לה בעגולה שאין לה זויות שנפלו אבני בניין הזויות ממנה ומחלידין השרשים לכותלים ותפול:

אבל במרובעות. שיש לה אבני הזויות במקומם כיון דיש לה ד' על ד' תו לא צריך:

ג' טפחים עפר מלמעלה. פליג אר' חייא דסוגיין וסבר דיש לה עפר על גבה שיוכלו הזרעים לינק אבל אין לה עפר על גבה עיקר יניקתה הוא מאויר הכרם שנוטה נוף הירק בתוכה ומוקי לה בעגולה דלא חשיבא ויניקת נוף חשיבא אליבא דרבנן כיניקת שורש בין לענין שבת בין לענין טהרת זרעים דהא לית להו התורה ריבתה בטהרת זרעים כדמשמע בשילהי המצניע והכי איתא בהעור והרוטב וה"נ אית ליה לרבא פ' שני דגיטין:

שמחביאין בו את הכלאים. שיש לך רשות אפילו בכרם דחמיר להחביא בו את הכלאים ומסרו הכתוב לחכמים דהיינו ביש בו ג' ותשלום ד' משלים בכותלים וזורע בתוכו והיינו בית כלא דאין יכול האדם לשבת בו אלא מעומד וכדפרשינן במתני':

הלכה ד

הנוטע ירק. הזורע ירק:

בכרם. תוך הכרם באמצעו כדמפ' בגמ' והוא שזרע כנגד האמצעית ולאו דוקא באמצע הכרם ממש שאם יש בכרם מאה שורות על מאה וזרע בסופו אלא שזרע באמצע שבע שורות של שבע שבע כדאמר בגמ' שלכל א' מן הצדדין יש לו שיעור המפורש במשנתנו מקדש גפנים כשיעורא דמתני' ואין כוונת הגמרא אלא לאפוקי אם לא יהא מן הגפן הזרועה עד סוף הכרם שלש גפנים מלבד הזרועה או עם הזרועה אצלה וכן פירש רמב"ש ז"ל:

או המקיים. שצמח הירק מאליו וראהו ולא עקרו עד שהוסיף א' ממאתים כדאיתא בס"פ המבריך:

מקדש מ"ה גפנים. אוסר בהנייה וטעונין שריפה ולישנא דקרא נקט:

אימתי בזמן שהן נטועות ארבע על ארבע. פי' רבנו שמשון ז"ל שהרי כשתטע שבע שורות של גפנים שיש בכל שורה ושורה שבע גפנים כדאיתא בגמ' וכל הגפנים מכוונים ד' אמות בין גפן לגפן ממזרח למערב וכן מצפון לדרום תמצא מ"ט גפנים נטועות בתוך ריבוע של כ"ד אמה על כ"ד אמה דשורה של שבע גפנים יש ביניהם שש אוירים של ד' אמות וכשזורע סביב גפן האמצעית של שורה רביעית דהיא גפן האמצעית של כל מ"ט גפנים הרי זה מקדש י"ו אמה לכל רוח כדקתני סיפא דהיינו ל"ב על ל"ב עגולות נמצאו כל מ"ט גפנים נטועות בתוכו חוץ מארבע גפנים שבארבע זויות משום דכל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשי באלכסונא נמצא דריבוע כ"ד האלכסון עודף עליו עשר אמה פחות שני חומשין והוו להו ל"ד אמה של אלכסון פחות שני חומשין ולכך יצאו הגפנים של הזויות חוץ לשלשים ושתים ע"כ. וקשה עלי מאד דכיון דמשער כ"ד על כ"ד א"כ ארבע אמות דעבודתן דהני גפנים בהדי גפנים קא משער להו ואילו לעיל תנן

פלוגתא דר"ש ורבנן הנוטע כרמו פחות מד' אמות בין גפן לגפן דלכולהו מסקינן דארבע אמות שאמרו חוץ ממקום כרתין הוא ושמא ס"ל לרב ז"ל דדוקא ארבע אמות שסביב הכרם לעבודתו הוא שאמרו דחוץ מן העקרים הן אבל ד' דבין גפן לגפן אף עם הגפנים משערינן וכן נראה ג"כ דעת הרמב"ם ז"ל בפי' המשנה הזו וזה אין במשמע דגרסינן בפ' הספינה דד' אמות שאמרו כדי עבודת הכרם והיינו כמלא בקר עובר וכליו ובהדיא א"ר זעירא דארבע אמות חוץ ממקום גפנים והיינו טעמא דההיא מתני' דתנן לא יטע אדם אילן סמוך לשדה חברו אלא א"כ הרחיק ממנה ד' אמות פי' לא יטע אדם אילן בקצה שדהו סמוך לשדה חברו כדי שלא תלך מחרישתו לחרוש אילן זה דרך שדה חברו וכיון דטעמא משום אורך המחרישה כך צריך הבדל בין גפן לגפן כדי ד' אמות שלימות. ותו קשיא לי על דבריהם לדידהו דאמרי דמשערינן עגול של י"ו מרישא כיון דתנן דאוסר מ"ה גפנים א"כ אינו אוסר אלא ג' שורות לכל ד' צדדין ואמאי והרי משך ג' שורות אין שטחן אלא י"ב אמה ד' אמות בין גפן לגפן וכיון דמשערינן עיגול של ל"ב אמה צריך להוסיף ד' אמות למעלה וד' למטה וא"כ היה להו לאסור גפן משורה רביעית למעלה וכן לכל הצדדין דהא נוגע בה עקם העגולה וכ"ש לדעתייהו דסברי דכל גפן וגפן תוך ד' אמות היא. ועוד קשיא להו לרבוותא ז"ל דאמאי כשהן נטועות חמש על חמש מקדש מ"ה גפנים והלא טבלא של שש אוירים דכל אויר ואויר של ה' הויא טבלא מרובעת של ל' על ל' וכל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשי באלכסונא והוי א"כ האלכסון מ"ב אמה ואילו אלכסון של עיגול שמנקודת אמצעו עד סיבובו י"ו הוי ל"ב ואפילו לדעת חכמי המדות עולה האלכסון ל"ב וחצי אמה וקרוב לרביעי ותו לא וטפו להו עשר אמות ויותר ואפילו שנחסור גפן הזוית פשו להו טובא ומה שפי' ז"ל בזה אינו אמת וכבר הקשה עליו בזה הר' ישראל בעל יסוד עולם וגם הרא"ש ז"ל והרמב"ם ז"ל תירץ על זה בפי' המשנה כן וז"ל התשובה שהכרם כשיהיה חמש על חמש ועשינו עגולה וראינו אותה כאילו היא כולה מליאה ירק ואלכסונה ל"ב יצא האלכסון מן השורות אמה לכל צד דהא עד השורה החיצונה הוו ט"ו אמה לכל צד ורוחב העיגול י"ו יוצא אמה לכל צד חוץ לשורה ואין עד השורה הסמוכה לה אלא ד' אמות והוא שיעור עבודת הכרם ובעבור שהשיעור מצומצם ראינו כאילו נמשכה העגולה וגדלה עד שהגיעה לשורות החיצונות שהיה מהן עד קצה האלכסון ד' אמות מפני שיעור עבודת הכרם המצומצם עכ"ד. וקשה עלי מאד דאלו דברי נביאות הם ואין להן שורש בגמ' כלל ועוד אי הכי למה נוציא הגפנים של הזויות בצורת ד' על ד' והא אינם משוכות מן העיגול אלא מעט ויכנסו דהא הן תוך ד' אמות של עבודה ותירץ רבנו מאיר בר' שלמה ז"ל לזה וז"ל שאין אנו משגיחין בעבודת

הכרם כדי להוסיף אלא כשהגפן של אמצע השורות נכנסת כנגד הגפן הזרועה בלבד ע"כ. ואינו נכון דבצורת העיגול כל הצדדין שוין ואין חלק בו כשתסתכל מן הנקודה האמצעית שלא יהא נגד אמצעו וכולן הוו נגד. ועוד קשה דכי נטועות ד' על ד' נוסיף ד' של עבודת הכרם ולתסרו שתי שורות יותר חוץ לטבלא של כ"ד על כ"ד וכ"ש שורה אחת שנוגע בה עקם העגולה כאשר צייר הרמב"ם ז"ל ובהלכותיו ראיתי שכתב בפ"ו כן הזורע ירק בכרם או המקיים עד שהוסיף במאתים הרי זה מקדש מן הגפנים י"ו אמה לכל רוח עגולות ולא מרובעות ורואין כל העיגול שרחבו ל"ב אמה כאילו כולו מלא ירק וכל גפן שתהיה בתוך עיגול זה נתקדשה עם הירק וכל שחוץ לעיגול אינה מתקדשת בד"א בשהיה בין שפתי העיגול הזה ובין שורות הגפנים שחוצה לו יותר על ד' אמות אבל אם היה ביניהם ד' אמות מצומצמות או פחות רואין את העיגול כאילו הגיע לשורה הסמוכה וכאילו רחב העיגול מ' אמה ורואין כל גפן שתפול תוך מ' אמה הרי היא מתקדשת עכ"ד. הרי שסמך על עיקרו ופסק כן דכל גפן שתפול תוך מ' אמה הרי היא אסורה בהנאה וא"כ קשה מאד דכשנטועות ד' על ד' אמאי תני תנא מ"ה גפנים טובא הוו ומראה לדבריו דלא תני תנא מ"ה גפנים אלא לצדדין דכשהן ד' על ד' מה שמחזיק העיגול מ"ה נינהו אבל טפי אסירי ובה' על ה' מ"ה אסורות ותו לא וכל זה אין במשמע. ועוד דהא קיי"ל דכרם של שתי שורות אם יש בין העיקרים ח' אמה אין בו קידוש ושרי להביא זרע לשם ולדעתו כיון דהשיעור מצומצם כיון דאם נתקדשה שורה ראשונה שזרע אצלה כגון תחת העלין תקדש נמי שורה האחרת דהא השיעור מצומצם. אבל האמת והעיקרים שבנוייה משנתנו עליהם הרי אלו. העיקר הראשון הוא דכל מדות דגפנים דמתני' בנטועות הגפנים חוץ למדה הן. ועוד עיקר שני דמתני' אתיא כפשטה דברישא לא תני י"ו אמה לכל רוח ואין אוסר ומקדש בבבא קמייתא דהיינו ד' על ד' אלא י"ב לכל רוח מלבד מקום הכרתין, ובה' על ה' מקדש ט"ו לכל רוח מלבד מקום הכרתין. ובסיפא דו' על ו' או שבע על שבע מקדש י"ו אמה נמנין מעיקר הגפן הזרועה ירק בקרקע והגפנים בכל המדה והשתא הוא דמנינן קרקע כל השטח דנגד הגפנים לא הוו י"ו שלימות ומשו"ה איכא קידוש ומשום דהני תרתי בבי קמאי שיעור י"ב ושיעור ט"ו הוו חוץ ממקום הגפנים משו"ה לא מני תנא בהו שיעור הקרקע האסור אלא מנה סכום הגפנים ובסיפא דמונה בהו מן הגפן הזרועה ירק נמי בשיעור הקרקע אבל לעולם כל שיעורין דמתני' דגפנים דמני עבודתן לא שנא ד' ל"ש ו' ל"ש ז' כולהו חוץ מעיקר הגפנים נינהו דקי"ל כר' זעירא כדאיתא בגמ'. ועוד עיקר ג' דאם שטח הקרקע שלפני הגפן הזרועה יכולין אנו לתפסו בעבודה תפסינן ליה בעבודה וצריכין אנו לתת על גב העבודה כרם על גביו ולצדדיו ואם אין

אנו יכולין לתפסו בעבודה תפסינן ליה בשם כרם וחזינן כמה נוכל לתפוס משם בכלל כרם ואם לאו נדון בקרקע וכמו שאבאר אלו העיקרים על פי שרשי הגמ' בס"ד. והיינו טעמא דמתני' דנקטינן לעיל בפ' קרחת דשיעור עבודה שחוץ לכרם ד' אמות ותו לא וכשזורע בעבודה אוסר שיעור כרם לפניו ואין שיעור כרם בפחות משתי שורות דקי"ל כב"ה דתנן לעיל הזורע ד' אמות שבכרם ב"ש או' קידש שורה אחת ותו לא דלדידהו הוי שיעור כרם ותנן התם דאע"ג דב"ש מחמרי ואמרי דכרם שורה א' הוי ובעי עבודה ד' אמות סביביו אפ"ה מקילי בסיפא דקים להו דאין כח הקידוש תופס חוץ לעבודה אלא שיעור כרם בלחוד ומכי קידש שיעור כרם אין לו קידוש אחר והכרם כמו שהוא נטוע כך מתקדש אם ד' ד' אם ה' ה' דארץ כנען לגבולותיה אמר רחמנא כדאמרן לעיל וטעמא נראה דכתיב לא תזרע כרמך כלאים ומשמע כרם דילך כמות שהוא אפילו גדול של עשר או עשרים שורות וכתיב בתר הכי גבי קידוש ותבואת הכרם לומר לך בקידוש שיעור כרם אסור ותו לא ואע"ג דכרמך הוי טפי ומש"ה תנן לב"ה אע"ג דמקילי ברישא בסיפא מחמרי וקידש ב' שורות דאין כרם בפחות מכן להקל ולהחמיר כדאיתא התם. ושיעור כרם ארכו פעמים ח' כגון נטוע ד' על ד' ופעמים מושך עד י"ו אמה ולא י"ו אלא עם הגפנים דבעינן אין ביניהן שמנה כר' אלעזר דגמ' דהא שיעור כרם ג' כנגד ג' והא דאמרינן אחת יוצאת זנב הא אמרינן לעיל דהעבודה של ד' אמות מודדין כנגד הזנב בקו ישר ורואין כאילו יש אחרת כנגדה דקי"ל כר' יוחנן ומנא לן דכרם פעמים ח' פעמים עד י"ו ולא י"ו דתניא בתוספתא ומייתי לה לעיל שתים כנגד שתים מד' אמות ועד ח' וזנב מד' אמות ועד ח' ומפ' ר' אלעזר בגמ' לעיל דעד ח' ולא ח' קאמר וחוץ ממקום כרתין הם וא"כ כשזרע סביב גפן האמצעית ירק כדאיתא בגמ' ויש בין גפן לגפן חוץ מן העיקר ד' אמות דהיינו רישא חשבינן להנהו ד' אמות שלפני הירק שתפס מהם הירק משהו לכל סביביו שהן ד' אמות של עבודת הכרם ועל כרחיך אסרינן ע"ג שיעור העבודה כל שיעור כרם כל היכא דשייך דהיינו ג' כנגד ג' סביבה של עבודה של אותה הגפן שמקדש לכל סביבותיה וא"כ כיון דלא שייך איסורא דקידוש היותר גדול אלא שיעור עבודת הכרם וכרם ברישא שנטועות ד' על ד' בשיעור י"ב אמות מן הירק דאויר סגי דאיכא שיעור עבודה וכרם וליכא למיסר טפי כדפרישית דמדב"ש נשמע לב"ה וכמו שהוכחתי ומש"ה לא אסרינן אלא מ"ה גפן דמשערינן כרם למזרח וכרם למערב וכרם לדרום וכרם לצפון על דרך אותה סוגיא דפלוגתא דב"ש וב"ה וגפן הזוית יוצאה לחוץ כשתסתכל בצורה דלקמן היטב דהא כנגד הגפן שזרע וכל סביבותיה יש לה כנגד הקו שלה ג' גפן לצד מזרח והרי כאן ג' בשורה א' וצריך אתה לתת לה כן לכל הרוחות דהא עגולה ירק היא ואתה

רואה שיש נגד הירק שזרע ד' טבלאות של ד' אמות על ד' אמות כל טבלא וטבלא ומסוף הטבלאות אנו מודדין תשלום שיעור הכרמים דהא כולם נתקדשו כיון דגפן האמצעית היא כולה מוקפת ירק כדאיתא בגמ' וצריך אתה להוסיף שורה אחת של ג' גפנים להלן משטח הטבלאות בין לצד ימין בין לצד שמאל בענין שלצד מזרח יש לך ה' שורות של ג' ג' וכסדר שאתה נותן למזרח אתה נותן למערב וכן לצפון וכן לדרום ה' שורות של ג' ג' והשתא מתקדשות לך מ"ה גפן ובהכרח גפני הזויות יוצאות לחוץ ואין מתקדשות ויש לך כאן בצורה זו ד' כרמים לכל רוח דהוו להו ה' שורות לאחת ואחת של ג' גפנים שהזויות החיצונות חסרים והטעם שאין תופס איסור דד' טבלאות כל אחת של ארבע על ארבע דהיינו אורים של עבודת הכרם אלא עד זה והא לך הצורה # כדי שיתבאר למראית העין. ואם תאמר א"כ השתא כי מעיינת ביה שפיר תמצא דסביר לן דלסוף שטח ד' אמות של עבודה תופס נמי שורה אחרת לתשלום הכרם דמשם מזויתן של הד' אמות אנו מוסיפין שורה לכאן ושורה לכאן דהוו להו לכל צד ה' שורות דהוו להו ט"ו גפנים לכל רוח וכן לצד מערב ומתרכבין של הצפון בשל הדרום על האסורות הראשונות בענין דהו"ל מ"ה גפנים וכדפרישית ואמאי והא בפ' קרחת הכרם אמרינן זרע כנגד האמצעית על דעתיה דב"ה אוסר ג' כנגד ג' ופירשנו שם דלכל היותר שאנו מספקין ומאריכין בכרמים צורתן כן # דהוו להו י"ג גפנים דהוו שלש כנגד שלש לכולהו צדדין וכל אותה שמועה הכי סגיא דאין אנו מודדין לתשלום הכרם אלא מן הקו שכנגד הירק שורה אחת של ג' לכאן ושורה אחת של ג' לכאן אלא שאנו מוסיפין לומר דילמא הכרם הוא מן הגפן שכנגד הירק לצד צפון ולצד דרום וצריך אתה להוסיף עוד ב' לכאן וב' לכאן ולא יותר ומגיעין עד י"ג ולדידך מסוף הטבלא דעבודה ואילך היה לנו למדוד והיה לנו לאסור עד ט"ו כי היכי דאמרינן הכא ועוד קשה כי הוו ה' על ה' היאך מתקדשת גפן זוית כל כך שתופס הקידוש שמקדשת עוד שורה אחרת לתשלום הכרם והלא בה' על ה' שבע אמות יש בינה ובין גפן המוקפת ירק דכל אמתא בריבועא אמתא וכו' ולדעת חכמי המדות שבע אמות ועוד יש כמו שכתוב בתוספות עירובין פ' כיצד מעברין ולא אמרו אלא ארבע אמות של עבודת הכרם ולא שבעה ואמאי מתקדשי לך מ"ה גפנים. תריץ דהך קושיא אתא ר' זעירא לתרוצי דר' זעירא אשמעינן דהיינו אין ביניהם שמנה היינו ארבע אמות וטעמא משום דעבודה פוגעת בעבודה דכשתמשוך המחרישה של גפן המוקפת ירק כשתחרוש ממנה ארבע אמות מרובעות ותחרוש אותה של הזוית ג"כ ארבע אמות מרובעות הרי עבודה פוגעת בעבודה כיון דאין ביניהם ח' וחזינן דתוך עבודתה של גפן הזוית זרוע הירק הילכך יהבינן חוצה לה שורה אחרת מטעם כרם והיינו דמסייעי' ממתני' מימרא

דר' זעירא בגמ' דאמרינן הדא מסייעא לר' זעירא דר' זעירא אמר ח' חוץ ממקום כרתין ודכוותה ארבע אמות וכו' כמו שאבאר בגמ' מה שאין כן ירק כשזרעו חוץ לכרם תוך העבודה של גפן שכנגדו דדוקא מינה של נגדו הוא דמשחינן ומן הזויות לא דאין עבודה דד' אמות לירק ולא אסרינן אלא ב' שורות חוץ מן השורה של נגד הירק שורה מכאן ושורה מכאן ולא יותר מה שאין כן הכא דאסרינן שתי שורות מכאן ושתי שורות מכאן משום דעבודה פוגעת בעבודה. ועוד יש חילוק אחר דירק חוץ לכרם אינו מקדש ד' אמות דעבודה אלא מדרבנן ושל תוך הכרם לוקה מן התורה ושאני איסור דאורייתא מאיסור דרבנן דגרסינן בפ' כלאי הכרם על דעתיה דר' יאשיה כיון דכתיב שדך לא תזרע כלאים וכו' ר' בון בר חייא אמר ליתן לו שיעור אחר תמן מן ששה טפחים ובכרם ד' אמות ואסיקנא התם דד' אמות דלקי עלייהו מן התורה היינו כשהיה שם בתוך הכרם שדה פנוי והקריחו לתשלום ד' אמות וזרע שם חטה ושעורה דומיא דההיא דפ"ק דא"ר יוחנן דאינו חייב עד שיהו ו' על ו' מוקרחין תוך שדה תבואה ועוד דקדקנו דבעינן מחיצה לסביבות ד' אמות כי היכי דלהוו חבושות והאוסר נעשה מחיצה ליאסר ובפ' המבריך נמי אמרינן אין לוקין אלא על עיקר הכרם הילכך כיון דסוגיא דהתם דקרחת הכרם הויא חוץ לכרם דלא לקי מדאורייתא לא משערינן אלא מגפן שכנגד הקו דמטו גירי דידה עד י"ג אבל הכא דלקי מדאורייתא דסביבות גפן האמצעית הוא דזרע בתוך הכרם חשיבי כל הטבלאות עצמו של איסור ומשו"ה מסוף הטבלא הוא דהויא תקנתא דרבנן למדוד ואפשר דהיינו טעמא נמי דר' זעירא שהחמיר בקידוש באין ביניהם ח' בתוכו ועל הדרך שפירשתי. ואם תאמר אכתי הא תינח לר' יוחנן דאמר חזינן בכרם אפילו הקטן דאית ביה גפן ששית משו"ה משכחת להו מ"ה גפנים אלא לשמואל דאמר לא חזינן ליה ששית מאי איכא למימר. תריץ ה"מ היכא דליכא ששית אבל אי איכא מודי דהא בפלוגתא דב"ש וב"ה לעיל אמרינן זרע כנגד האמצעית אוסר ג' כנגד ג' וסתמא דתלמודא היא ואכתי לא איתמר ההיא דר' יוחנן. ועוד בר מן דין דמאן פלג לה ופשיטא לכולהו אסירי והכא כנגד הגפן הוא דזרע ולכל סביבותיה דחמירא כדלעיל ולא נגד הביניים ומשו"ה בעינן שתהיה האמצעית עגולה ירק שיהו שוות כל הרוחות לקידוש ושוה שתקדש כל סביבותיה כולן דגירי דילה אהנו לכולן. וטעמא דה' על ה' היינו דניהי דהשתא תוך עבודת הכרם לא הוי הירק דחמש אמות איכא מן הירק עד הגפן הקו של נגדו אכתי מטעם כרם דממקום הירק ולהלן נכנסות ג' שורות דהוו שיעור אורך כרם בט"ו אמה דאע"ג דלא משערינן אלא ממקום הירק גופיה אפי' הכי נכנסות ג' גפנים בט"ו אמה אע"ג דט"ו אמה יהו חוץ ממקום כרתין וכולן מ"ה מתקדשות ואין לנו למעט אלא גפן הזוית ותו לא אבל כי נטועות

ו' על ו' דכי נמי מנינן ממקום הירק הכרם וחוץ ממקום גפנים אין נכנסות ג' גפנים לאורך הכרם דהא הוו להו י"ח אמה ממקום הירק מלבד מקום הגפנים דהיינו כרתין וכל שכן כי נטועות ז' על ז' דהוו להו כ"א ואין לך כרם בעולם היותר ארוך שיתקדש אלא עד י"ו אמה ולא י"ו דהכרתין ממעטין וכדאמר ר' אלעזר ?(א) מארבע אמות ועד שמונה אסור ומקדש והוו להו עד י"ו אמה כיצד מראשונה לאמצעית עד ח' ומאמצעית עד השלשית עד ח' ומשום עבודה דחוצה לו ליכא למימר דלא אשכחן עבודה חוץ לכרם אלא ד' אמות טפי לא הילכך אין מודדין אלא ממקום הירק י"ו אמה דהוא הכרם היותר ארוך ששנינו בו דמקדש והטעם דהגפנים ממעטין בשתי שורות שיעור הי"ו ומקדש ויכנס בו מה שיכנס טפי אינו מקדש ובגמ' אבאר היכי מסייעינן ליה לר' אלעזר ממתני' בס"ד ונתגלה טעמה של משנתנו על פי שרשי הגמ' ברוך ה' יצפון לישרים תושיה. אחר שפירשתי כלל משנתנו דכל מדות דגפנים דמתני' חוץ ממקום גפנים הן והכרם היותר גדול הוא עד י"ו ויסודה בנוי על ההיא מתני' דהזורע תוך עבודת הכרם קדש שתי שורות ובסוגייתה אלא דהכא חמיר טפי דעבודה פוגעת בעבודה ועוד דאיסורא דאורייתא הויא ורישא שיעורה בעבודתה לד' צדדין של הגפן הזרועה ירק ובכרם לד' רוחות וכולן מ"ה נופלין, ומציעתא אע"ג דלא משערינן בעבודה אלא בכרם לחוד נמי כולן נופלין וסיפא לא נפלי כולם ואפילו בשיעור כרם ונתתי טעם לשבח דברישא לא תני בה י"ו אמה דאין שיעורה אלא י"ב חוץ ממקום הגפנים רוב אלו הענינים מצאתי אחר שנים הרבה בדברי ר"י ז"ל והודאות והלל לה' שמצאתי לי אילן גדול להתלות בו אלא שלא נמלט ממה שחשבו המפרשים דאירשא נמי קאי שיעורא די"ו אלא דאינם מקודשות יותר ממ"ה גפן מפני שהשורה הרביעית היא חוץ לי"ו ובזה אין נראין לי דבריו שאין אנו צריכין להם. וז"ל מפ' בגמ' ר' יוסי בר חנינא והוא שזרע כנגד האמצעית שמואל אמר והוא שתהא האמצעית עגולה ירק פי' גפן האמצעית זרע סביבותיה ירק ועתה מתקדשות הן שבע שורות בר מד' גפני הזויות כיצד כי הירק מקדש י"ו אמות לכל רוח ורוח שנמצאו ל"ב אמות על ל"ב אמות וכן הדין נותן שאילו נקרח באמצע הכרם קודם הזריעה י"ו אמה היה נידון בקרחת הכרם והיינו נותנין ד' אמות לכרם זה וד' אמות לכרם זה וח' אמות היה זורע ואילו היה זורע ד' אמות שנתננו לעבודה היה מקדש שתי שורות בלבד וכאן אם היה זורע ד' אמות שנתננו לעבודת הכרם היה מקדש ב' שורות ועכשו שזרע באמצע מקדש לכל רוח י"ו אמה ולא י"ו ממש וכן הדין לקדש לכל סביביו שיעור כרם וכרם היותר גדול עד י"ו אמה מצטרף הילכך נתפסים הגפנים משורה שזרע בה הירק עד שורה הרביעית לכל רוח ורוח לצפון ולדרום ולמזרח ולמערב כחד כרם הילכך בזמן שנטועות ד' על

ד' אמות לא יקדש אלא עד שורה הרביעית לה לכל רוח ורוח אבל בשורה החמישית לא שהיא חוץ לי"ו אמה הילכך מתקדשות לך מן הכרם שבע שורות שלימות חוץ מד' גפנים של ד' זויות שמן הגפן הזרועה לזוית נמצאו יותר מי"ו אמה שהמרובע יותר על העיגול רביע וכן בזמן שהן נטועות ה' על ה' כן יתקדשו לך כי מגפן אמצעית לשורה הרביעית ט"ו אמה הויין וכן לכל רוח ורוח לבד מד' גפנים שבזויות ונמצא כי נתקדשו לך מ"ה גפנים וא"ת מקום הגפנים יהא עולה לחשבון ובזמן שהם נטועים על ה' ה' יהא בין הגפן הזרועה לרביעית למזרח ולמערב לצפון ולדרום יותר מי"ו אמה ולא יתקדשו לך מ"ה גפנים הא לא קשיא דקי"ל כר' זעירא דאמר שמנה אמות חוץ ממקום גפנים הוא דמשחינן ודכוותה ד' אמות חוץ ממקום כרתין הוא דמשחינן לפיכך מתקדשות לך מ"ה גפנים. אבל בזמן שנטועות על ו' ו' או על ז' ז' אינו מקדש כשיעור הזה אלא כשיעור שתמצא בי"ו אמות עגולות דהיינו כ"א גפן כיצד כשתמדוד ממנה לכל רוח עד שורה הרביעית תמצא י"ח אמות בזמן שנטועות על ו' ו' ובזמן שנטועות על ז' ז' תמצא כ"א אמות והקידוש אינו מקדש אלא עד י"ו אמה הילכך משורת הגפן האמצעית הזרועה ירק תקדש בה ה' גפנים ותו לא וסביב לשורתה ב' שורות של ה' ה' גפנים וכן שתי שורות של ג' ג' גפנים מכאן דהוו להו ד' גפנים של ד' זויות דשורה השלישית מלבר דפשו להו מי"ו קצרו של דבר קו המדה יסובב ויגיע עד השורה הג' לה לכל רוח ורוח טפי לא ונמצא דמתקדשין לך מחמש שורות כ"א גפן מג' שורות האמצעיות ט"ו גפנים מכל שורה ה' ה' ומשתי שורות חיצוניות ו' מכל שורה ג' ומכל שורה ג' שארבע גפני הזויות שבשתי שורות החיצוניות אינם מתקדשות דכד משחת מן האמצעית לגפני הזויות הוו להו חוץ מי"ו אמה שהמרובע יותר על העיגול רביע וכ"ש דכד משחת באלכסונא אתי י"ו אמה וד' חומשין ובנטועות על ו' ו' ובנטועות על ז' ז' י"ז אמות וג' חומשין דכל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשי באלכסונא עכ"ד ?(ב):

והוא שזרע כנגד האמצעית. ולמעוטי כנגד הביניים שהוא קל וכדלעיל והיינו כדמפר' שמואל שתהא האמצעית וכו' ומשום הכי מקדש מ"ה גפנים דהיינו לכל צדדיו וכדפרישית שבזה נעשu ד' טבלאות עצמו של איסור וכדמפ' ואזיל בכרם שעשוייה שבע שורין מן שבע שבע גפנים לכל שורה וכדפרישית במתני':

שתהא האמצעית עגולה וכו'. דוקא שהירק סביבותיה דבלאו הכי אין כאן מ"ה גפנים ואינו אוסר אלא מאותו הקו שהירק זרוע:

היך עבידא. כלומר היכי דמי דנתפסין מ"ה גפני:

הדא מסייעא לר' זעירא וכו'. ר"י ז"ל פי' לעיל דמסייעי ליה ממתני' הכי דקשיא לן דאמאי מתקדשין מ"ה גפן כי הוו ה' על ה' דאפשר שיהא מן הגפן הזרועה לרביעית שכנגדה למזרח ולמערב וכו' יותר מי"ו אמה ותירץ מהא שמעינן דקי"ל כר' זעירא וכמו שכתב הרב ואינו נכון דמדת ד' אמות דמשחינן בר ממקום כרתין לאו מדר' זעירא שמעינן לה דתיפוק לי' ממתני' דתנן הנוטע כרמו פחות מד' אמות וכו' וקי"ל דד' אמות דהיינו כדי שהבקר עובר בכליו וא"כ פשיטא דד' אמות הוא חוץ ממקום כרתין ועוד דמדת י"ו פשיטא דלא בעינן ליה ברישא דלא הוזכר במשנה אלא בו' על ו' וז' על ז' אבל רישא בלאו י"ו סגי לן. ועוד לא ראיתי שביאר הרב מה שיש לדקדק בדברי ר' זירא שאמר ודכוותה ד' אמות וכו' דמה ענין זה לזה דאין ביניהן שמנה הוזכר גבי לא יביא לכתחלה הא דיעבד ש"ד דד' אמות הוזכרו גבי קידוש לאסור בהנייה בפלוגתא דב"ש וב"ה. אלא ה"פ דמפ' ר' זעירא עלה דמתני' דהנוטע שתי שורות אם אין ביניהם ח' אמה לא יביא זרע לשם ומשמע לכתחלה הוא דלא ומשמע נמי דבכרם קטן אם יש ביניהן ח' שרי ומפ' ר' זירא דהני ח' דשריין בכרם קטן היינו כי איכא ח' חוץ מעיקר הגפנים וטעמא דאין ביניהם דקתני לא יביא ס"ל לר' זירא דאם הביא קדש קאמר דתליא הא מילתא בשיעורא דמתני' דד' אמות דמקדש דהיינו חוץ ממקום גפנים מטעם דבעינן הבקר עובר וכו' והיינו טעמא דכי איכא הפלגה דח' בין שורה לשורה ובין גפן לגפן לא מצטרפי ושרי להביא זרע לשם אבל ליכא ח' קידוש נמי איכא דעבודה פוגעת בעבודה והוו להו פחות מח' כד' אמות ומסייעי ליה ממתני' דבמתני' מדמינן טבלא של ה' על ה' לטבלא של ד' ד' וקשיא לן והא לא תנן קידוש אלא בד' אמות אבל היכא דליכא ח' לא קתני אלא לא יביא ובבא דה' על ה' כי משחת מן הירק עד תשלום הטבלא ז' ועוד הוא דהויין כדפרישנא ואמאי נתקדשה כל כך עד שנתפסת ג"כ שורה שאצלה וחזינן כאילו הירק תוך ד"א שלה אלא ש"מ כר' זעירא דטעמא דלא יביא כי ליכא ח' תליא בדינא דד' אמות והיינו דקאמר ודכוותה ד' אמות דא"ר זעירא לאשמועינן היינו אין ביניהם שמנה היינו ד' דעבודה וממילא ש"מ דטעמא דאיסורא משום דפוגעת העבודה וקידוש איכא וטעמא דשריותא היכא דאינה פוגעת וכבר הארכתי במשנה:

הדא מסייעא לר' אלעזר דא"ר אלעזר וכו'. לעיל בפ' קרחת תנן דכי הוו ג' שורות דהוא כרם גדול דחמיר דבליכא י"ו אמה בין שורה לשורה דלא יביא וכו' וקאמר עלה ר' אלעזר דלא דמי איסורא דסיפא לאיסורא דרישא דאיסורא דרישא דהויין עד ח' איכא איסור וקידוש אם הביא ירק לשם ומר' זעירא שמעינן לה דהיינו אם אין ביניהן ח' היינו ד' דעבודה פוגעת וכו' אבל באיסורא דסיפא איסורא איכא קידוש ליכא ולא תימא שוין הן

לא יביא דהאי כלא יביא דהאי, ועוד שאני כרם גדול דחמיר, דאין הדבר כן והך מתני' מסייעא ליה דהא מתני' בז' על ז' בעי למיתני דמקדש שתי שורות לכל ד' צדדין ואי ס"ד דאיכא קידוש בח' כי היכי דאיכא איסורא א"כ כיון דתני י"ו אמה דהיינו בשתי שורות א"כ ליתני נמי בח' דמקדש כמו בז' אלא ש"מ משום דכל שיעורי גפנים דמתני' בין שורה לשורה חוץ ממקום כרתין נינהו ואי תני ח' בהדייהו שמנה חוץ מכרתין משמע וכיון דתנא בעי קידוש וח' חוץ מכרתין ליכא קידוש אלא כדין גפן יחידית ומתני' בקידוש קא מיירי משו"ה לא תני ליה וכו' אלעזר ומנה י"ו בקרקע משום דנגד הגפנים לא הוו שלימות. וכבר פירשתי דיסוד משנתנו בנוי דכל מדותיה חוץ מעיקר הגפנים הוא דתנן ומשו"ה לא תני אלא שבע ותו לא ובדין הוא דמצי למיתני שמנה פחות משהו אלא באמות שלימות קא מיירי בבציר מאמה לא קא מיירי הילכך תני מדידה בקרקע והיינו טעמא דכרם היותר ארוך שיתקדש היינו עד שמנה אמה בין שורה לשורה ועם הגפן ובסיפא לא שייכי מ"ה. ולשון זה הגון מאד. ע"כ פירשתי משנה וגמרא לפי עניות דעתי. והרא"ש ז"ל פי' הא דקאמר שמואל והוא שתהא האמצעית עגולה ירק ה"פ רואין עיגול י"ו שסביב האמצעית כאילו הוא מלא ירק ואין לפרש דצריך שיזרע כל סביבות האמצעית דמאי נפקא מינה כך אוסר גרעין א' מצד א' כמו שאם יזרע הרבה סביב הגפן הילכך צריך לפ' דעל העיגול קאי שרואין אותו כאילו הוא מלא ירק ולהכי קאמר שאוסר כל הגפנים של שבע שורות הנטועות חמש חמש חוץ מגפני הזויות. ומסייעי' לר' זירא דאמר שמנה חוץ ממקום הכרתין גבי קרחת הכרם אמרה למילתיה דנותנין ד' אמות לעבודת הכרם מכאן וד' אמות מכאן וזורע ח' אמות שביניהן וקאמר ר' זעירא דהנך ח' אמות חוץ ממקום כרתין הן כרתין פי' עיקר הגפן ומייתי לה מהכא דכל אמות הנזכרים בכרם הן חוץ ממקום עיקר הגפן דאי לאו הכי תיקשי לך כיון שאנו מוסיפין ד' אמות לכל צד על העיגול של ל"ב א"כ הוא מגיע עד גפן האמצעית של שורה שמינית ותשיעית מכל צד ויאסרו ג"כ אלא ודאי האמות הנז' להפריש בין שורה לשורה היינו חוץ ממקום עיקרי הגפנים הילכך אין העשרים וארבע אמה מגיעין עד שורה שמינית ותשיעית אבל מגיעין עד גפנים שאצל הזויות דאין ביניהם לגפן האמצעית אלא י"ח אמה כך נ"ל לפ' להביא סעד לפי' הרמב"ם ז"ל דאי אפשר לפרש בענין אחר ע"כ דבריו. ומה שכתב ומאי נפקא מינה וכו' טובא נפקא מינה דאי לא זרע אלא לצד מזרח אינו נאסר בקידוש לצד מערב ג' שורות חוץ מן האמצעית דהא לאותו צד הוי הירק חוץ מן העבודה וכדפרישית. ואדרבה רואה אני דלהכי אתא ר' אבין דלא ניטעי לומר בדר' יוסי בר חנינא דלא קפיד אעובי הגפן המפסיק דלא אתא ר' יוסי אלא לאשמועינן היכי מיתפסי מ"ה גפנים וקאמר

דהיינו לכל צדדיו כי זרע נגד האמצעית אבל לר' יוסי מודי בהכי דבעינן שתהא האמצעית עגולה ירק ועוד רואה אני דלא נתקדשו חמש שורות לכל צד אם לא שנאמר דארבע אמות שאמרו גם מסוף קרן הטבלא תופסין שורה אחת יותר מכרם דסוגיית קרחת והיינו מטעם עבודה פוגעת וכו' או מטעם שאני זרע דאמצע דחמיר ואם לא היה עגולה ירק היכי משכחת לה ד' טבלאות עצמו של איסור. ומה שכתב דר' זעירא קאי גבי משנת קרחת הכרם אני אומר כי אולי גמרא אחרת נזדמנה לו לפי שעה ונגנזה כתחש שהיה בימי משה דלא גרסינן ליה בשום ספר שראיתי אלא עלה דההיא מתני' דהנוטע בשתי שורות. ומה שמביא מכאן ראייה לפי' הרמב"ם ז"ל אני אומר דאדרבה הרמב"ם ז"ל סובר בפי' המשנה דכל ארבע אמות דהכא עם הגפנים הן ולכך הוסיף ארבע אמות דעבודה לפי שיצא לו השיעור מצומצם כמבואר מדבריו ואין להאריך כאן יותר ואף הראב"ד ז"ל בהשגות הקשה למה הוסיף על העיגול שום דבר:

הלכה ה

הרואה ירק בכרם. בגמ' מוקי לה בפועל שהיה מנכש השדה אבל אדם אחר לא:

כשאגיע לו אלקטנו. אפילו הוסיף מאתים מותר דלא מסח דעתיה מיניה ולא ניחא ליה ביה:

כשאחזור אלקטנו. שהגיע אליו ועבר מעליו:

אם הוסיף מאתים אסור. בגמרא מפרש היכי משער ליה ואם הוסיף הירק בכרם אחד מן המאתים שיש בו עכשו שמתחלה היו בו קצ"ט שיעורין כתוספת זו ועכשיו אחר שהגיע אליו ועבר מעליו יש בו מאתים שיעורין אסור לפי שהערלה וכלאי הכרם אין בטלין אלא במאתים של היתר לבד האיסור ובפ"ב דערלה נפקא לן מקרא דכלאי הכרם עולין באחד ומאתים:

בפועל שנינו. שעוסק במלאכתו ומשו"ה לא אטרחוהו רבנן להתבטל ממלאכתו וכגון שהוא קבלן ומשום כדי חייו אבל אדם אחר שהיה שם וראהו לו פלוג אלא בין כשאגיע בין כשאחזור אסור לו דמקיים כלאים הוא וכן פסק הרמב"ם ז"ל פ"ה הרואה כלאים בכרם וקיימן הרי זה אסור הרואה בהנייתן וכל אדם מותרין בהן ע"כ דאחרים לא קיימו ואפילו בעל הכרם אם כשראה הכלאים צוה לעקרן שרי כרם לדידיה. והראב"ד ז"ל השיג עליו ואמר דבגמ' מפ' דבפועל שנינו ואינה השגה ודאי אלא פי' דבפועל שנינו דאיכא חילוק בין כשאגיע לו אלקטנו לכשאחזור אלקטנו אבל אדם אחר לעולם אסור וכדפרישנא:

בעל הבית שהיה עסוק במלאכתו. כגון שמנכש הכרם או חופר בה לא אחמור רבנן לבטלו ממלאכתו והקלו נמי באגיע שם:
אסורין בין לו בין לאחרים. דכיון דהשדה שלו וקיימן אסורים לכל אדם:
דבר שאינו שלו. בפ' המבריך איתא וה"נ אינו אוסר כרמו של חברו אבל הירק מודי דאסור לו לפועל. דשלו מיקרי דאיהו רצה בקיומו ובעל הבית לא ניחא ליה ביה דאסור כרמו:
בלקטן אחר. שלא זכה בהן הפועל לגמרי אבל ליקטן הפועל נכסיו הן ואסורין לכל העולם:
ירבוזא. פינוגא בלעז שהוא קל להוסיף מאתים:
לוקט אחד ומניח אחד. כגון אם שני קלחים עלו בכרם והן כלאים עוקר אחד ושוקלו ומניח האחר נטוע במקום אחר אם הגע עצמך שייבש במאה שעה אם נשתהה בארץ משהגיע לו חצי שעה הרי הוסיף חלק אחד של איסור על קצ"ט של היתר דכל מה שזה העיקר פוחת ומתייבש כך חברו מוסיף ומתעבה. אי נמי אין צריך להמתין עד שייבש לגמרי אלא מיד כשעוקרו ושקלו שקל עשרים אוקיות ולחצי שעה חזר ושקלו ופיחת אוקיא ג"כ הוסיפה הנטועה בחצי שעה אוקיא וכן למאה אוקיות וכן למאתים וכן פי' הראב"ד ז"ל:

הלכה ו

היה עובר בכרם ונפלו ממנו זרעים. שלא בכוונה:
או שיצאו עם הזבלים. המביאים הזבל לכרם לזבלו מהן יצאו הזרעים או בשעת הוצאת הזבל:
או עם המים. שיצאו בשעה שהיה משקה השדה וצמחו בכרם:
וכן היה זורע וסערתו. בגמ' מפרש שהיה עומד לזרוע בשדה לבן שלא היה עושה עברה:
סיערתו הרוח לאחריו. הוליכה הרוח את הזרע לאחוריו והוליכתן לתוך הכרם ולא ידע:
מותר. דלא תזרע כתיב כלומר דניחא ליה:
סיערתו הרוח לפניו. וראהו שהוליך זרעים לפניו ולא חש ואח"כ ראה שצמחו והכירן כיצד יעשה:
אם עשבים יופך. יהפוך שרשי העשבים במחרישה ושוב לא יצמחו:
ואם אביב. ואם בא הזרע לאביב אלא שלא הביא שליש:
ינפץ. הזרע מן השבולת:
ואם הביאה דגן. דקרוי דגן דהיינו הביא שליש:

ידלק. כדין כלאי הכרם דילפינן מקראי לקמן בפ' כלאי הכרם דכלאי הכרם דינן בשריפה:

שדה לבן. שדה ?תבואה:

מה איתאמרת בעומד. דמשמע דוקא עומד בשדה לבן דליכא עבירה ומה היה לו לעשות:

או אפילו עומד. כלומר או אפילו עומד קאמר ואסיפא דסיערתו לפניו קאי ר' אלעזר:

היא הדא היא הדא. דאם סערתו הרוח לאחריו אפילו שעבר בכרם לזרוע שרי דכך הוא עובר בכרם כמו בשדה:

ומסיק דודאי אריש קאי ר' אלעזר דקא מפ' בברייתא שהוא אונס ולמה ליה לאשמעינן הכי אלא לאשמועינן דמה היה לו לעשות שלא עשה ואי היה עובר בכרם היה לו ליזהר שלא לגלות הזרע עדיין שמא תבא הרוח ויפלו הזרעים בכרם אלא לאו ש"מ דדוקא קאמר ואריש קאי ר' אלעזר ש"מ:

הכל מותר. אחר שהפכן כיון שלא קיימן:

הקשין מותרין והדגן אסור. דהא דגן דחשיב ליה ודמי לכולי עלמא מקיים הוא דאסור אבל קשין שרו:

תדלק. דהכל אסור דכיון דהביאה שליש הכל אסור ואפילו הקשין כדתניא בפ' כל שעה תנור שהסיקו בקשין של כלאי הכרם אם חדש יותץ וכו' והיינו טעמא דבבי דמתני':

הכל אסור. ואפילו עשבים ובפרק המבריך מפ' לפלוגתייהו:

ומהו הדא דתנינן אם עשבים יופך. מסקנא דמילתיה דר' יוחנן היא דמקשי וכ"ת תיקשי לי מתני' דמשמע דבסיפא דתני ידלק הוא דאסור הכל אבל בריש דתני יופך לא, לא קשיא לי דמשמעותא דילה כי ההיא דתנינן תמן בפ' בתרא דתמורה דברים שדרכן לישרף ישרף ואת שדרכן ליקבר יקברו ואערלה ואכלאי הכרם קאי ותני עלה דאוכלין בשריפה ומשקין בקבורה וה"נ לפי שהעשבים לחים דלא חזו לשריפה תני בהו היפוך ותני ניפוץ ולאו משום דשרייא הנייתייהו:

וסיכך על גביו. בגפן:

הדגן אסור. דהא גדל הזרע וגפן על גביו:

והקשין מותרין. דעיקרו גדל בהיתר:

זרע באיסור תחת הגפן:

והעביר את הסכך. שריגי הגפן וגדל עד שהגיע לדגן אח"כ:

הקשין אסורין. דהא כי זרע תחת הגפן צמחו ונאסרו:

והדגן מותר. דגדל בהיתר:

ומקשי ר' זעירא כיון דעיקרו אסור היאך הדגן מותר אח"כ ואפילו גדל בהיתר והא גדל מתוך עקרו של איסור:

גדל מתוך איסור ואת אמר מותר. בתמיה:

ושתלו. לתוך שדה של היתר:

ואפילו הוסיפו. גידולין של אחר כן שיש בהן מאתים נגד האיסור:

אסורין. מ"ט שאין הגידולין היוצאין מעיקר האיסור אע"ג דהן היתר אין מעלין ולא מתירין את עיקרו והכל אסור והכי אית ליה לר' יונתן בגמ' דילן בפ' הנודר מן הירק, דאמרינן התם א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן בצל שנטעו בכרם ונעקר הכרם אע"פ שאחר שנעקר הכרם גדל אח"כ בהיתר אסור דהגידולין כיון דמן העיקר האסור הם יונקין הרי הן כמוהו והכי קיי"ל וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפ' חמישי:

הלכה ז

ר' אליעזר אומר קידש. מפ' טעמא בגמ' שכן בערביא מקיימין אותן לגמלים וס"ל לר' אליעזר דכיון דבערביא מכניסין אותן לקיום לחזור ולזרוע מהן מיקרי דבר שכמוהו מקיימין אפילו בשאר מקומות ורבנן סברי דבערביא דוקא מיקרי כמוהו מקיימין אבל לא בשאר מקומות כך מפ' תלמודא לפלוגתייהו בריש מכילתין וצריכין אנו לומר דחזו למאכל אדם א"נ כיון דבחדא מילתא דמי לקנבוס ולוף סגי מדרבנן:

אירוס וקיסוס ושושנת המלך. בגמ' מפ' להו:

ה"ג וכל מין זרעים אינן כלאים בכרם. וכן גורס הרמב"ם ז"ל ופי' דטעמא דאין אוסר בכלאי הכרם אלא תבואה וירק וכן פסק דפול המצרי אינו מקדש אע"ג דמקיימין אותו לזורעו. והראב"ד ז"ל לא גריס הכי אלא הכי גריס האירוס והקיסוס ושושנת המלך מין זרעים ואינן כלאים בכרם והטעם לפי שאין מקיימין מהן לאכילה. ובפ' הקומץ זוטא אמרינן קנבוס ולוף אסרה תורה שאר זרעים דרבנן ונראה דכוונתם דכל דבר דהוי אוכל ועוד דמכניסו לקיום ולאכילה נמי אסור מדאורייתא בין יהא האוכל השורש כגון הלוף אע"ג דעלין אינן אוכל בין יהא האוכל הפרי כגון הקנבוס ומוכחינן להו דחשיבי אוכלין גבי כלאי הכרם מטעם דאפילו גבי כלאי זרעים דשרו באכילה קפדינן בהו כדאיתא בגמ' נמצא דירק דלית ביה אלא חדא מדרבנן הוא דהוי ואלו השנויין כאן אין מקיימין מהן ועוד דאינם אלא לרפואה ולא לאכילה:

מין זרעים. פי' הרמב"ם ז"ל דקרויין כן אותן שזורעין מהן שדות ואותו טעם לא שייך הכא אבל נראה דמה שאינו מיוחד למאכל אדם אלא לרפואה קרוי מיני זרעים בין בעלי

קלח בין כשאינן בעלי קלח והבעלי קלח ואינן למאכל אדם אלא לתשמיש כגון לקופות ומחצלאות קרויין מיני דשאים כגון מיני הגמי וכדאיתא בגמ':

הקנבס. קאנבו בלעז:

אינו כלאים. ואע"ג דאוכלין זרעו שקורין קניימוניש בלעז עיקרו הוי לתפור בצמרו:

כלאים. דקסברי כיון דמקיימין ממנו נמי לאכילה סגי:

קינרס. בריש גריס ליה בעל הערוך ז"ל וגרסינן בב"ר דרדר זו קינרס שהיא עשוייה דרים דרים ותנן נמי בעוקצין פ"ק עוקץ קינרס טפח ונראה שהיא אותה שקורין וירינג'ינא בלעז והיא מרה וצריך למתקה באור כדאיתא בס"פ המביא כדי יין ועצה נמי עשוי דרים דרים ויש מין אחד בשביל שצורתה כקורנס של צורפי זהב שקורין אינקלושא קראוהו כן ויש מין אחר שהן ארוכות וקרויין בולבסין, ומשום דיש מקומות שמתקיימין במחובר שתי שנים הוה אמינא מין אילן הן ולא הוו כלאים קמ"ל:

אירוסא. פי' בערוך סוסימכר בלעז, והן מיני מרקחות שמשימין בתבשיל. וי"מ הוא עשב כשמזרייע מקיש הזרע כמין זוג זוג וזה עיקר:

קיסוסא. יידרא בלעז וגדלה היא כגפן וכן פי' רש"י ז"ל במס' סוכה:

קרינטין. יש מי שפי' חפפול בלעז. ויש מי שפי' קורונילייא דיריי והיא לרפואה:

הקנים. בפ' בכל מערבין מוקמינן הך ברייתא בעוזרדין ופי' רש"י ז"ל שהוקשו הקנים ובערוך פי' מין קנים שהן חזקים:

וההיגין. מין קוצים כמו סנה:

השיפה. פי' רש"י ז"ל בפ"ק דסוכה שיפה פויל:

חילת. לישקא וקלח שלה עב:

גדלים באפר. באחו פראדו בלעז:

מין דשאים. דקלחן לא חזו לאכילה אלא לסלים וקופות:

כישות. פי' רש"י ז"ל בפ' תולין דפליגי ר' טרפון ורבנן אי אילן הוא אי לא ואין נראה לי כן אלא דפליגי כעין ההיא פלוגתא דפליגי בקנבוס דהא כישות מוכח בפ' המפקיד שהוא מין קוץ ועין הנץ שלו ירוק שקורין אמריליו בלעז כדמוכח בפ' אלו טרפות ואומרין שהוא שקורין אברוג'ו בלעז ומשו"ה נחלקו ר' טרפון ורבנן ר' טרפון סבר עיקרו לאו לאכילה עומד ומין זרעים שאין מקיימין הוי ואינו כלאים ורבנן סברי לאכילה נמי עומד שלוקטין שושנים שלו הגדלים בשדה לפי שעושין ממנו שכר ובפ' בכל מערבין אמרינן דמברכין עליו בורא פרי האדמה ורש"י ז"ל פי' הומלון בלעז:

החלמא. מלווא בלעז כדתנן החלמית:

דמוע. לא אתפרש לי:

והאטד. אלמא מין דשאים הוא ולעיל קתני דאטד מין אילן הוא:
ומשני הא דתני ר' אושעיא מין דשאים לברכה שמברכין על התמרות שלו בורא פרי האדמה והא דקתני הכא מין אילן היינו לענין כלאי הכרם דאין שום אילן כלאים בכרם כדאיתא לעיל בריש מס' פאה:
הדא אמרה וכו'. השתא דאמרת מין אילן הוא ואפ"ה מברכין על התמרות בורא פרי האדמה:
אתרוג וכו'. תמרות הן הלולבין של האילן כשהן רכין הם מתמרין וזקופין למעלה כל חדש ניסן ולפיכך קרויין כן וכן גבי צלף כך פי' הגאונים ז"ל והכי מוכח במס' פרה ולא כדברי רש"י ז"ל בשמעתא דצלף:
בורא מיני דשאים. קסבר כר' יהודה דפ' כיצד מברכין דלא נטעי ליה אלא אדעתא דפירא וס"ל התם גבי קורא דמברכין עליו בורא פרי האדמה:
כלאים בכרם. מפ' בפרק כיצד מברכין דמספקא להו לב"ש אי הוי מין ירק או מין אילן הילכך נקטינן הכא לחומרא והכא לחומרא וגבי כרם מקדש דחשיב מין ירק והוי כלאים בכרם:
אינו כלאים בזרעים. גבי זורע מין תבואה וצלף בבת אחת אין בו משום זורע כלאים ללקות משום זורע דדילמא אילן הוא ושרי לזרוע בהדי זרעים כדאיתא בפ"ק דפאה ולא לאסור משום זרעים דאפילו הן זרעים שרו באכילה כדתנן לקמן בפ' כלאי הכרם:
אינו כלאים. דס"ל ודאי מין אילן הוא:
הכל מודים שחייב בערלה. לב"ה אתי שפיר ולב"ש ספוקי מספקא להו ועבדי הכא לחומרא והכא לחומרא:
עולה מן גזעו מין אילן. שאינו מוציא עלין אצל שרשיו אלא אחר משך גזעו:
הכרוב. יוצא משך גזעו ואחר מוציא נוף העלין למעלה והוי ירק:
ומשני כאן בודאי כאן בספק. כלומר כל המוציא עלין אצל שרשיו ודאי ירק הוא והוי כלאים בכרם והמוציא עלין מגזעו יש מהן אילן ויש מהן ירק והתימה על הרמב"ם ז"ל שכתב בפ' חמישי ברייתא דר' חיננא בר פפא כפשטה ולא כתב מסקנת הגמרא. כללא דמילתא כל דבר שמקיימין אותו ושומרין ממנו לזורעו לאכילה בין מכניסו לקיום כגון תבואה וקטנית בין אין מכניסו לקיום כגון ירק בין לאכילת בהמה כגון קוצים בערביא הוי כלאים בכרם. אין מקיימין אותו וחזי לאכילה כגון כישות נמי הוי כלאים. לא חזי לאכילה ולמלאכה או לרפואה ומקיימין אותו שרי. וכל מין אילן שרי ואי זהו אילן כשמוציא עלין אחר משך גזעו:

הדרן עלך פ' כרם שחרב בס"ד

פרק ו

הלכה א

קשיא לי דלא הוזכר עריס בשום מקום במכילתין דליתני השתא אי זהו עריס מאן דכר שמיה ונראה לי דקאי אההיא דתנן בפ' קרחת הכרם ר' יהודה אומר אם עירסן מלמעלה הרי אלו מצטרפות דס"ל לר' יהודה דכיון דעריס חמיר דשורה אחת חשבינן לה ככרם כדמפ' ואזיל ה"נ בטיל לגדר ומצטרפת שורה זו לשורה שלאחר הגדר ואסורין זרעים שבנתים ורבנן פליגי עליה דלעולם מעלת הגדר במקומו עומד וזרעים שבנתים שריין ומעלת עריס לגבי ד' אמות הוא דמיתנייא דוקא ומשו"ה תני השתא עריס:

עריס. הוא מלשון ערס והוא שסמך הגפנים בצד גדר מכאן כדי שיהו השריגים מתפשטין עליו ולא הגביה נוף הגפנים מעל הארץ ונתנו על הגדר אלא שנטע עיקריהן בצד הגדר אפ"ה קרוי עריס ומפ' מתני' דשורה אחת של חמש גפנים אע"ג דאין לה דין כרם מטעם עריס חמיר וטעמא משום שהן סמוכות לצד הגדר הגדר מחשיבן הלכך נותנין לו עבודה ככרם דהיינו ד' אמות לא יביא זרע אל תוכן ובגמ' מפ' האי שורה אי מכוונת דוקא או אפילו מעוקמת ומפ' דלב"ש אפילו במעוקם ולב"ה אפילו במכוון ונראה לב"ש דמיירי בנופן מועט ואינו אחוז זה בזה אלא חלוק דהא אסיקנא בסוף פירקין דתחת העלין אוסר ומקדש וכן פסק הרמב"ם ז"ל אלא בנופן מועט ואינו אחוז זה בזה פליגי ומשו"ה מיבעיא לן בגמ' באויר דבין גפן לגפן והיינו האויר שיש נגד משך הגדר כדפרישית שאין נופן אחוז זה בזה וחלוק ולב"ש אע"ג דאיכא תרתי לריעותא דמעוקם הוא ונופן מועט וחלוק אפ"ה אית ביה דינא דכרם ועבודה שלימה חוץ לעריס וב"ה פליגי דלית ליה דינא דכרם ואפילו במכוון ובגמ' מפ' מאי בינייהו:

טועין כל האומרין כן. בגמ' מפ' דלא פליג עליה דת"ק אלא בעריס מעוקם דאי בשורה מכוונת הא אפילו בלא גדר נמי מחשבי ליה ב"ש לכרם גמור דאילו בפ' קרחת תנן דלב"ש קידוש נמי אית להו בשורה אחת וכ"ש הכא דאיכא עריס אצל גדר משו"ה מודו ב"ה דמן הגדר מיהת דבעי עבודת כרם ביה אלא במעוקם דוקא הוא דפליג עליה דס"ל דכיון דמעוקם הוא אין הגדר מחשיבו כל כך לדון בשורה א' לחוד לענין תוך ככרם גמור אלא אדרבה כשהוזכרו ד' אמות כאן לקולא הוא דהוזכרו ולא לחומרא ואם יש מן הגפנים ולגדר ד' אמות מקום פנוי מרחיק הזרע מן הגפנים ו' טפחים וזורע ג' אמות דכיון דד' אמות מקום חשוב הוא דהוי שיעור בית כדאיתא בפ"ק דסוכה לא בטליה אצל גפנים

דעריס ונותן שיעור עבודתו של עריס דהיינו ששה טפחים וזורע המותר אבל אם אין שם ד' אמות הכל אסור שכל אותו קרקע בטל לגבי דעריס ואסירי כל אותן אמות ואע"פ שהגפנים רחוקים מן הכותל ארבע אמות פחות משהו הכותל מחשיבו לאסור בנתיים. א"נ כדאמרינן גבי מחול הכרם כל פחות מארבע אמות לגבי גדר כיון דלא מזדרען אפקורי מפקר להו, מה שאין כן בגפן יחידית דבין כך ובין כך אין נותנין לה אלא עבודתה והשאר מותר אע"פ שהיא סמוכה לכותל או רחוקה ועריס גופיה אילו לא היה שם גדר או שהיה הגדר פחות מעשרה טפחים בין שהיה שם ארבע אמות או פחות מארבע אמות נותן לו כדי עבודתו ששה טפחים והשאר מותר מפני שהעריס והגדר גורמין האיסור. ואי קשיא א"כ מצינו גדר לאיסור ובפ' כל גנות מתמהינן עלה ולא מוכחינן מהכא תירץ הראב"ד ז"ל במס' עדיות דאיסור הזה אינו אלא גרמא שהגדר מחשיב הגפנים והוי לכל אדם מינייהו כאילו הוו שתים אבל המחיצה אינה אוסרת כלל:

נותנין לו עבודתו. ו' טפחים בגפן יחידית כדתנן בסיפא ולית ליה לר' יוחנן בן נורי חשיבותא דכרם בעריס מעוקם אלא לענין דבעינן מקום פנוי עד ד' אמות בין גפנים ולגדר כדי לזרוע בו דבציר מהכי בטיל ולא חשיב כל המקום אלא בששה טפחים דאפקורי מפקיר ליה למקום:

ר' עקיבא או' ג' טפחים. אגפן יחידית הוא דפליג ולא קאי אעריס:

בלא כך אינו אסור משום כרם. דהא תנן לעיל פ' קרחת הנוטע שורה א' בת חמש גפנים ב"ש אומרים כרם ולענין קידוש נמי תנינן לה כדאיתא התם ובמתני' משמע דדוקא ב"ש מטעם עריס וגדר הוא דאסרי ליה ולריש לקיש בלא קידוש מיתנייא כדאיתא בפ' המבריך דס"ל דאין בעריס קידוש וכ"ש דקשיא ב"ש אב"ש:

בעריס המעוקם שנינו. כדמפ' לעיל בפ' קרחת דשלש הן אצל הגדר ושתים מופלגות ויוצאות בין האויר של זו לזו אצל השדה, ויש ד' אמות מעיקרי הגפנים שאצל הגדר ולגדר וד' אמות מן העיקרים דשלש עד השתים שבולטות ויוצאות לשדה ונופן חלוק ומשום עריס שנוטה מקצת נוף כולם אצל הגדר אסורין:

מהו לזרוע בנתים. קס"ד בין הגדר ולגפנים מיבעיא ליה דלא קתני במתני' לב"ש איסורא אלא מן העיקרים ולשדה. ופריך דהא מילתא דפשיטא היא דכיון דגדר סבת האיסור אע"ג דהוי עריס מעוקם עבדי ליה ב"ש כמכוון וחוץ מעיקר הגפנים ולשדה אסור בין הגדר ולגפנים מיבעיא וב"ה נמי מודו להו בין הגדר ולגפנים א"כ מאי מיבעיא לך:

ומשני מהו לזרוע בין הגפנים. מיבעיא לן היכא דעריס מעוקם דלא שמעינן ממתני' אלא בהפלגתן בין השלש לשתים דיותר מד' אמות לב"ה דלא מהני ליה גדר לעריס אבל אויר דגפן לגפן כנגד הגדר לא שמענו:

ומסיק דודאי אסור דכיון דהנוף דרכו להתפשט אסור במוקשה כדאמרינן לעיל פ' ערוגה וכ"ש הכא ולקמן פליגי ר' יוחנן וריש לקיש גבי בנתים ובין הגפנים אי איכא קידוש:

בין הגומות. כבר פירשתי פ' ערוגה דקרחת של הדלועין קרוי בין הגומות והשריגים והנוף קרוי גומא:

בעריס המכוון שנו. וכדמסיק בסמוך בגין ב"ה תניתה ואפילו במכוונות לא הוי המדה אלא מן הגדר:

אין תימר בעריס המכוון מה איתי בה טועין. כלומר היכי לימא ר' יוחנן בן נורי טועין דהא איכא תרתי חדא דשורה מכוונת היא ועוד דסמוכה לגדר אלא במעוקם בלחוד הוא דפליג עלייהו דרבנן כדפרישית במתני' והשתא שמעינן מר' יוחנן בן נורי דת"ק סבר דאפילו במעוקם פליגי ב"ש וב"ה דלב"ש נותנין לו עבודת הכרם חוץ לעיקרין וכ"ש מן העיקרין ולגדר הסמוך שרוצה לסמוך הנוף בו וב"ה מן הגדר מיהת יהבינן ליה שיעור עבודה וריש לקיש ור' יוחנן לא פליגי אלא מר פריש לב"ש ומר פריש לב"ה ור' יוחנן ב"נ פליג עליה דת"ק ואמר טועין כל האומרים שנחלקו בעריס המעוקם לומר בו ד' אמות לאסור בהם עבודה אלא לענין דבעי מקום פנוי עד ד' אמות הוא דהוזכרו במעוקם וב"ה סברי דאי יש מקום פנוי בד' אמות בטל ושרי לזרוע על דרך שפירשנו במשנה:

בין כמ"ד וכו' מה ביניהון. אליבא דר' חנניה קא דייק דאמר דמודי ר' יוחנן דאף בעריס מעוקם נמי מחלוקת ב"ש וב"ה וא"כ צריך לנו לפר' חילוק מדידתן גבי עריס מעוקם וגבי עריס מכוון:

שהיו הכרתין נתונים וכו'. השתא מפ' פלוגתייהו דעריס מעוקם כיון שהיו עיקר הגפנים נטועין מקצתן דהיינו השלש תוך ד' אמות לגדר ומקצתן דהיינו השתים וכדלעיל מרוחקות מהם ד' אמות לב"ש דאמרי דמעיקר הגפנים האחרונים ולשדה מודדין ד' אמות כדאמרינן לעיל פ' קרחת דהוו להו ח' אליבא דר' יוחנן דאמר לעיל פ' קרחת דעבודת הכרם אפילו לשורה א' לב"ש ח' אמה ניחא דאפילו השתא נותנין ב"ש שיעור שלם ואפילו חוץ לאחרונים דס"ל דבין הגפנים ולגדר אינו מן המדה ותיפוק לי דאסור משום גדר ולב"ה מקום שהחוט של מדת ד' מן הגדר כלה אסור והשאר מותר ואפילו בין ג' לשתים כלומר אחר הרחקת ו' טפחים דשתים שאין נשלמין שם ד' אמות מן הגדר ואפילו

ביניהן שרי והא דתנו ב"ה אצל השדה היינו כי הוו מכוונות כי נשלמין ד' אמות אצל השדה שרי:

איתּ דגרסי היו שם שתי אמות מ"ד מעיקר הגפנים מושחין אינו אסור אלא עד שתי אמות ומ"ד מעיקר הגדר מושחין אסור עד שתי אמות אחרות וכך גורסין הרמב"ם ורבנו שמשון ז"ל והרא"ש ז"ל והוו ב"ה לחומרא וב"ש לקולא. ולא היה אפשר ליישב ההיא גירסא אלא שהמדה לב"ה היה חוץ ממקום נטיעת הגפנים כגון היו סמוכים לגדר ונטועין לצד מערב מודדין חוץ לגדר מצד מזרח ולב"ש דמעיקר גפנים מושחין כשהיו שתי אמות מן העיקר עד הגדר בשתים חוץ לגדר שרי ולב"ה מן הגדר הוא דמושחין בעינן שש אמות שתים מן העיקר עד הגדר וד' חוץ לגדר וכן פסק הרמב"ם ז"ל בהילכותיו וז"ל פ"ח כיצד הרחיק את השורה של גפנים מן הכותל אמה ונמצא העריס מן הגפנים ולכותל מודד מן הכותל ד' אמות וזורע ונמצא בין הזרע ובין עקרי הגפנים ה' אמות. וכן פי' בהדיא גבי גנה קטנה שהיא מוקפת גדר ועירס את הגפנים סביב לה מבחוץ על כל כותליה אם יש בתוכה מלא בוצר וסלו מכאן וכו' הואיל והיא מוקפת גדר וכו' וזו הגירסא אי אפשר ליישבה חדא דהיכי יהבינן הרחקה חוץ לכותל והלא שנינו בפ' לא יחפור גבי גדר זה סומך זרעיו מכאן וזה סומך גפניו מכאן ועוד דהיאך אפשר שיהא חמור עריס מכרם והלא גבי כרם מפסיק כ"ש גבי עריס דקיל וכי יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא. ועוד דמן הגדר ולשדה הוא דקתני דמושחין ולא מן הגדר ולחוץ, ועוד דא"כ הוו להו ב"ש לקולא וב"ה לחומרא לעולם. ובמס' עדויות הוה לן למיתני דכל קולי ב"ש וחומרי ב"ה נשנו לשם הילכך עיקר הגירסא כך היו שם ב' אמות מ"ד מעיקר הגדר מושחין אינו אסור אלא עד ב' אמות ומ"ד מעיקר הגפנים מושחין אסור עוד ב' אמות אחרות ואתי לפרש פלוגתייהו כשהיו הגפנים בכוון דעלה הוא דתנו ב"ה מן הגדר ולשדה היכי דמי דאם יש ד' אמות מן הגדר ולגפנים מיבעי ליה ומוקי לה דהכי מיתרצא היו שם ב' אמות מן הגדר ולגפנים מ"ד מעיקר הגדר וכו' אינו אסור חוץ לגפנים אלא עד שתי אמות. וכך הוא גירסת הראב"ד ז"ל וז"ל בהשגות א"א מעולם לא עלה על דעת שום מפרש שיהא צריך הרחקה מאחורי הכותל שהרי הכותל מפסיק בין הגפנים והזרע אלא כולה הרחקה מעיקר הגפנים ולשדה או מן הגדר ולשדה וב"ה סברי מן הגדר ולשדה ואם היו ב' אמות מן הגדר ולגפנים מ"ד מן הגדר מושחין דהיינו ב"ה אינו אסור אלא ב' אמות חוץ לעקרין ולב"ש דסברי דמן הגפנים הוא דמושחין אסור עוד שתי אמות אחרות והכי איתא בירושלמי עכ"ד ומפ' פלוגתייהו בעריס מכוון ומצאתי לר"י מסיפונטי ז"ל גירסא מחוורת וכגרסת הראב"ד ז"ל וז"ל א"ר יונה תפתר שהגפנים רחוקים מן הגדר ב' אמות

מ"ד מן הגדר מודדין אינו אסור חוץ לגפנים אלא ב' אמות ומ"ד מעיקר גפנים מודדין אסור חוץ לגפנים ד' אמות ע"כ. והרמב"ם ז"ל פסק כגרסתו ואין להאשימו אבל חולקים כבוד לאמת:

אמרו דבר א'. דכולהו ס"ל דכי העריס מעוקם שאין הגפנים מכוונות בשורה אין הד' אמות מוזכרות בו לאיסור עבודה אלא למקום פנוי הוא דהוזכרו אבל כשיש מקום פנוי ד' אמות נותנין לו עבודתו בלחוד דהיינו כדין גפן יחידית ו' טפחים וזורע את המותר:

דתנינן תמן ועל גנה קטנה וכו'. רישא בעדויות פ"ב תנינן לה הכי שלשה דברים א"ר ישמעאל לפני חכמים בכרם ביבנה על ביצה טרופה שהיא נתונה וכו' ועל שבולת שבקציר וכו' ועל גנה קטנה שהיא מוקפת עריס מפ' בגמ' מוקפת גדר והגדרים מוקפין עריס דבתוכה נטועין הגפנים ואם יש בה מגדר זה ועד גדר זה מלא בוצר וסלו וכו' היינו ארבע אמות מקום פנוי וכדמפ' ר' יונה אמה בוצר וכו' תזרע בתוכה כולה בלא נתינת עבודה ששה טפחים לכאן וכן לכאן דס"ל דקלה גפן יחידית:

ואם לאו לא תזרע. דכיון דאין ארבע אמות פנויין בטלי אגבה וכולן אסורין:

הוון בעיין למימר. בני המדרש היו רוצין לומר:

מ"ד מעיקר הגפנים מושחין ניחא. כלומר אין תימר דר' ישמעאל סבר כב"ש ניחא הא דקתני דאם יש בה מלא וכו' תזרע ומשמע כולה דאין עבודה לגפן יחידית מדלא תני נותנין לה עבודה וזורע את המותר כר' יוחנן בן נורי ושיעור דקאמר ר' ישמעאל דאם יש בה מלא וכו' נפרש דקאי אמקום פנוי דמן הגפנים הוא דהוזכר דמודדין ארבע אמות. ואי גפנים דמכותל זו לשל כותל זו רחוקים ארבע אמות יניח עבודה דגפן יחידית לזו ועבודה לזו ויזרע שתי האמות האמצעיים קתני שפיר תזרע אלא אי ס"ל לר' ישמעאל כב"ה דמן הגדר הוא דמושחין והשיעור שהוזכר מן הגדר לגדר הוזכר מאי תזרע דקתני והלא הכרתין ממעטין כולהו ארבע אמות דסתמן העיקרין רחוקים מן הכותל אמה שלא יחלידו הכותל ונופן סמוך לכותלים ונותנין עבודה מן העיקר ולגדר תחת העלין לכולי עלמא וכן לגדר האחר ופלגא ופלגא אזלו להו לכל צד והיכי תנן אם יש בה מלא בוצר וכו' תזרע:

ומשני דלעולם ר' ישמעאל ס"ל כב"ה ומן הגדר הוזכר שיעורא דרבי ישמעאל ומיירי שהיו חבוקים לכותל דהשתא אין עיקר הגפנים ממעט כלל ד' אמותיה וארבע אמות האמצעיים תזרע:

ה"ג לאו ארבע אינן כלום דהילכות עריס בחמש. כלומר אין אתה מודי לי דארבע גפנים אין בהן דין עריס דאין הילכות עריס אלא בחמש גפנים וא"כ כיון דהילכות עריס לא נשנו

בארבע גפנים האי דקתני גנה מוקפת עריס היכי דמי אי לימא שתים לרוח זו ושתים לרוח זו והאחת לכותל האחר לנגדן א"כ כרם גמור הוי דהיינו שתים כנגד שתים וא' יוצאה זנב, אלא אחת ואחת לכל רוח ד' גפנים הוא דהויין:

ומשני תפתר שהיו שתי גפנים נתונות בקרן זוית אחת. כלומר דלרוח רביעית היו שתים בקרן זוית שאין רחוקות זו מזו:

שאם ימתחם נראין כארבע רוחות בנויין. כזו דאין לו צורת כרם $ ומטעם שהיו ?נטווין על הגדר חשיבי ודמי למעוקם וקסבר דארבע אמות למקום פנוי הוא דהוזכרו אבל לא להרחיק ממנו ארבע אמות ככרם גמור אלא תזרע בגפן יחידית אבל פחות לא תזרע:

עריס שהוא יוצא מן הכותל מתוך קרן. מפ' לקמן כגון שהיה כותל שיש לו משך ד' טפחים כשיעור פס דעלמא לצד דרום והאחת מן הגפנים סמוכה לו והארבע גפנים הסמוכות לקנים או לעצים לצד כותל מערב רחוק מאותו קרן ועריס שהוא יוצא דתנן כלומר תשלום עריס שיוצא לנו להילכות עריס הוא שיוצא מן הקרן בענין שנוטה למראית העין לצד הגפנים הסמוכים לו ותשלומו בגפן החמישית מתוך קרן וכלה שם:

נותנין לו עבודתו. דהיינו ששה טפחים וזורע את המותר דלא חשיב עריס כיון דאין סמוכות כל החמש גפנים בגדר א' ועריס מעוקם הוי:

אם אין שם ד' אמות. בין ד' הגפנים לגפן החמישית שאצל הקרן:

לא יביא זרע לשם. הואיל והתחיל העריס עם הכותל אע"ג דלית ביה אלא ד' גפנים כדאיתא לקמן נדונות כולן כעריס אבל אי יש ד' אמות דמקום פנוי מודי לת"ק דנותנין לו עבודתו וזורע את המותר וה"נ עריס מעוקם הוי והשתא מפ' תלמודא הני ד' אמות דמקום פנוי דשרי לזרוע השלשה היכי דמי דאי ס"ל לר' יוסי כב"ש דהשיעור הוזכר בהרחקה מן הגפנים יפה א"ר יוסי דאם אין ד' אמות מעיקרין שלכותל הארוך לעיקר החמישית הכל אסור ואם יש ד' אמות נותן עבודה לאלו ועבודה לזו וזורע המותר אלא אי ס"ל לר' יוסי כב"ה דמעיקר הגדר מושחין וא"כ מן הכותל המחזיק ארבעה ועד גדר של הקרן דהיינו הקרן שסמוכה החמישית בו הוזכר השיעור ואם יש שיעור שרי וכשאין אותה הגפן ממעטת שיעורא דד' אמות:

ומוקי לה שהיתה הגפן חבוקה לכותל. ובעינן ד' אמות למקום פנוי ואיכא שלש להיתירא אלמא דדינא דארבע אמות דמקום פנוי גבי עריס מעוקם הוא דגמר לה:

ר' יוחנן בן נורי דהכא. דהא אוקימנא לעיל דכי פליג ר' יוחנן אעריס מעוקם הוא דפליג:

ר' יוסי ור' ישמעאל יודון לר' יוחנן בן נורי. דהא ר' ישמעאל מיירי שמפוזרין ה' גפנים לד' כותלים כדתנן גנה שהיא מוקפת וכו' ואפ"ה מצרף ליה לעריס כ"ש היכא דכל החמש

גפנים נוטה נופן לצד גדר א' דפשיטא דכולהו ד' אמות למקום פנוי דאסירי, ור' יוסי נמי הא לא בעי החמש סמוכין לגדר א' אלא שכלה העריס בקרן שהוא ד' טפחים והשאר אינן באותה הקרן אלא בכותל ומצרף ליה לעריס אם אין שם ד' אמות כ"ש במשנתנו:

אבל ר' יוחנן בן נורי לא יודי לר' יוסי ור' ישמעאל. מטעמא דאמרן:

ר' יוסי יודי לר' ישמעאל. דהא היכא דליכא צירוף כותלים חשיב ליה עריס כ"ש היכא דאיכא:

ור' ישמעאל לא יודי לר' יוסי. דהתם לכולהו גפנים יש סמיכה בגדר מצורף וד' כותלים דגנה מקושרים זו בזו מה שאין כן גבי ר' יוסי. וכתבו הגאונים ז"ל דכל היכא דאמרי ר' פלוני ור' פלוני כלהו ס"ל וכו' לית הילכתא כחד מיניהו משום דאע"פ שהולכין בשיטה אחת אין כל דבריהם שוים ואין מודים זה לזה ולפי שאין מודים זה לזה ואכל חד מיניהו פליגי רבנן עליה הוי כל חד מיניהו יחיד ובטל במיעוטו ובנין אב שבכלן שממנו למדו הגאונים ז"ל שאין הלכה כשיטה הוא בפ' איזהו נשך דאמרינן התם ודילמא רב עיליש טובל בציר הוה ואמר רב נחמן הלכה כר' יהודה והלכה כר' יוסי והלכה כרשב"ג, אמר ליה שיטה איתמר דאי לא תימא הכי הלכה הלכה למה לי לימא הלכה כר' יהודה דמיקל מכלהו אלא ש"מ שיטה איתמר והתם נמי לא מודו אהדדי וכל כה"ג לית הילכתא כחד מיניהו. ואיכא מ"ד דכל היכי דאמרי' ר' פלוני ור' פלוני אמרו דבר אחד הן שוין בדבריהם לגמרי וכל א' מודי לדברי חברו וכה"ג לא חשיבא שיטה ואפש' דהויא הילכתא כחד מיניהו ונראה בעיני דהך דהכא אליבא דכו"ע שיטה הויא דהא בהדיא קאמר דר' יוחנן בן נורי לא יודי לכלהו ור' ישמעאל לית ליה דר' יוסי וא"כ אע"ג דגרסינן בהך גמרא אמרו דבר אחד הוה ליה כמו כלהו ס"ל דעריס מעוקם מקום פנוי הוא דבעינן ותו לא אבל אין כל דבריהם שוין ואין מודים זה לזה והויא להו שיטה. ונקטינן כת"ק דלא שנא עריס מעוקם ולא שנא עריס מכוון בכולהו הוזכר שיעורא דד' אמות לאיסורא ולא כל מעוקם ומעוקם דינו שוה אלא היכא דהנוף נוטה אצל הגדר אחד אע"ג דאין הנוף כולו נאחז ורצוף אלא שאויר יש בין נוף ולגדר ובין נוף לנוף כיון דקצת נוף דכל החמש גפנים אצל הגדר א' נותנין לו ארבע אמות לעבודת הכרם ומן הגדר אצל השדה הוא דמושחין והיכא דעריס מעוקם כגון ג' אצל הכותל ושתים לצד השדה ויש ד' אמות בין שתים לשלש ונופן מועט וחלוק קיי"ל כב"ה דמקום שהחוט כלה שם נשלם דין עריס ומ"מ אויר דבין נוף לנוף מיהא אסיר דלא גרע מהפלגה דמוקשה ובעריס מפוזר לד' כותלים או שאין הגדר מושך כל החמש גפנים נותנין להן עבודה כגפן יחידית ותו לא לא שנא איכא מקום פנוי לארבע אמות ל"ש ליכא מקום פנוי ואין הלכה לא כר' יוחנן

בן נורי ולא כר' ישמעאל ולא כר' יוסי והרמב"ם ז"ל פסק בפ"ח כר' ישמעאל ותימה הוא דלית הילכתא כוותיה. ואפשר שנדמה לרב דמשום דהא דר' ישמעאל תנן לה בעדויות וחזינן בעלמא דקרינן לאותה מסכתא בחירתא דכל מה ששנינו שם הלכה היא. ואינו נראה דהא תני גבה דההיא ההיא דביצה טרופה ואפלִיגו עלה בדוכתה ולא קאמר התם אלא מה שאמר ר' ישמעאל בכרם ביבנה:

הלכה כר' עקיבא. כדמפ' בח"ל דעבודת גפן יחידית ג' טפחים:

כדברי מי שהוא מקל בח"ל. כלומר דהמקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל כדאיתא ריש פ' כיצד מברכין, ולא ס"ל לרב יהודה כרב הונא דלעיל דפסק הלכה כר' ישמעאל בחו"ל דאין עבודה לגפן יחידית דלית דחש לה להא דר' ישמעאל:

הלכה ב

עריס שהוא יוצא מן המדרגה. דרך שיפועי הרים ומדרוניהן עשויין מדרגות מדרגות מעלות זו למעלה מזו ופי' הרמב"ם ז"ל בפ"ח כן גפנים שהיו זרועין במדרגה גבוהה והעריס שלהן יוצא ומסכך על השדה אם עומד בארץ ובוצר את כולו רואין כל המקום שתחת העריס כאילו הוא מקום עיקרי הגפנים ואוסר ד' אמות בשדה לכל רוח משפת העריס ואם אינו יכול לבצור עד שיעלה במדרגה או בסולם אין אסור לזרוע אלא תחת העריס בלבד ע"כ וכן דעת רבנו שמשון ז"ל וקשה לי דאמאי חמיר האי עריס מעריס דעלמא דלא משחינן אלא ארבע אמות מעיקר הגדר והכא לא מנינן כל שתחת הנוף ומנינן משפת העריס ולהלן בשטח השדה ארבע אמות ועוד דקשה דהיכי קאמר רואין כל המקום שתחת העריס כאילו הוא מקום עיקרי הגפנים וכי עריס מעיקרי הגפנים הוא דמשחינן והלא מן הגדר הוא דמשחינן כב"ה. ועוד היכי תני דר' אליעזר בהדה דלא דמי ליה כלל דר' אליעזר מיירי בשורות כרם והכא בעריס ועוד דהכא כולן במדרגה ור"א אחת במדרגה וא' בארץ לכך נ"ל לפ' עריס שהוא יוצא מן המדרגה יש בהר כמין מדרגה שיש לה שטח ולשם הן ה' גפנים ואין למדרגה מדרון ולא שפוע אלא סלע זקוף וקרקע דהיינו השדה למטה לפני אותה מדרגה והגפנים הן נטועות על שטחה ומאי יוצא צומח ואין צריך שיוצא מנופן קצת לצד השדה הנמוך ותלוי באויר כדברי הרב וקאמר ר' אליעזר בן יעקב דאם הקרקע הנמוך אינו נמוך כל כך אלא דמן הארץ דהיינו השדה יכול לבצור כל העריס בתר בצירתו שדינן ליה ולצד השדה נמשיך העריס ורואין כאילו עיקרי הגפנים נטועין למטה בשדה אלא שסמוך נופן למעלה בשטח המדרגה ומכותל המדרגה דהיינו ההר מודדין ד' אמות לצד השדה וכיון דרואין עיקריהן כאילו נטועות

למטה מכותל המדרגה כיון שגלוי אצל השדה מודדין שהוא כגדר וטעמא מפני מראית העין כדאיתא בגמ':

ואם לאו אינו אוסר. אלא קרקע שהוא כנגדו דהיינו למעלה שסמוך שם ותחת נוף העריס לבד ולא למטה וכן מצאתי לר"י ז"ל שכתב דבר ברור לנו דתורת עריס הוא שורה של ה' גפנים ועתה יוצאין הגפנים מן המדרגה כזיזים היוצאים מן הכותל ר' אליעזר בן יעקב אומר אם עומד בארץ ובוצר את כולו דנין אותו כאילו היה נטוע העריס בקרקעית השדה ואוסר ד' אמות למטה ואם לאו אינו אוסר אלא תחתיו וזהו פי' כנגדו ע"כ. ואתא ר' אליעזר לטפויי דאפילו גבי כרם דחמיר דמקדש לכו"ע אם נטע שורה אחת בארץ ושורה אחת במדרגה שתים למעלה וג' למטה או להפך אם גבוהין עיקרין שנטועין במדרגה מן העיקרין הנטועין בארץ עשרה וכ"ש יותר אין מצטרפות לכרם ואם פחות מכאן מצטרפות לצד מטה ומקדשת השורה לצד מטה חוצה לו ד' אמות דחזינן כאילו כל השתי שורות למטה ובגמ' מפ' האי גבוה דקאמר אי קאי אשורה או אמדרגה. ופסק הרמב"ם ז"ל בפ"ז גבי כרם כר' אליעזר ומצטרפת ובפ"ח גבי עריס פסק כר' אליעזר בן יעקב דקיי"ל משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי:

א"ר שמואל בר נחמן וכו'. משום שמעתתא דראב"י דמראית העין נקיט ואזיל כדמפ':

הגומם את כרמו. שכרת גזעי הגפנים עד פחות מטפח מן הארץ ודמו לנטיעה בת שנתה וחייבין בערלה מפני מראית העין ורבנן פליגי עליה ושרו אפילו פחות מטפח:

עד שיגום מעם הארץ. דלא נשאר מגזעין כלום חוץ לארץ אז חייב בערלה ובפ"ק דשביעית מוקי להא דראב"י בשיטה דר' שמעון וראב"י אמרו דבר א' ואין הלכה כשיטה אלא כרבנן וכן פסק הרשב"א ז"ל ובפ' משוח מלחמה נמי אמרינן דכרם פחות מטפח שרי דקלא אית ליה:

העושה מן הלקט וכו'. עני שעשה גורן מהם שכנסן ועשה מהן כרי הוקבעו למעשר מדרבנן מפני מראית העין דמדאורייתא פטורין מן המשרות כדתנן בפ"ק דחלה ומשמע הכא דמשום דעשאן גורן גזור אטו גורן דעלמא. ובפ' משוח מלחמה מוקי לה עולא שעשאן בשדה אבל בעיר קלא אית ליה ופירש"י ז"ל וה"מ בשדה דלא ידעי הכל שכנסו מעט מעט וסבורין שגדל שם אבל בעיר כל שכניו ראו שכנס על יד על יד ויודעין שהן של לקט שכחה ופאה ופטורין מן המעשרות כדתנן במס' חלה ופסק הרמב"ם ז"ל להיא דפ' משוח מלחמה בפ"ב דהיל' תרומה:

המת מטמא ד' אמות ברה"ר מפני כבודו. ונ"ל לפ' משום שיפרישו עצמן עוברי דרכים ולא יעכבו לעוסקים בכבודו. ורש"י ז"ל בפ' משוח מלחמה חכמים גזרו שיהא המת

מטמא כל הנכנס בארבע אמותיו כדי שלא ירגילו אוכלי טהרות להתקרב אצלו ויהו סבורין שלא האהילו ויש לחוש שמא יפשוט ידו והאהיל ולאו אדעתיה:

משום בית שמאי. דתנן באהלות חצר הקבר העומד בתוכה טהור והוא שיהא בה ד' אמות דברי ב"ש ובגמ' דילן מסיק דאפילו ב"ה מודו בזה כדאיתא התם:

הדא אחרייתא. הדא בתרייתא דמת:

כלהון משום ב"ש. הכי קים ליה:

הדא דתנינן. דראב"י במתני':

מפני מראית העין. הוא דרואין עיקרין דמדרגה כאילו נטועין למטה:

דלא כן מה בין העומד בארץ כו'. דאם לא כן מה טעם הוא דמפני שעומד בארץ ובוצר את העריס אפילו למעלה מעשרה שדנים אותו לצד מטה היכן מצינו בשום מקום זה השיעור לא מצינו אלא פחות מעשרה או לבוד וכיון דהאי גבוה עשרה מה לי עומד בארץ ובוצרו מה לי עומד במדרגה אלא פשיטא דמפני מראית העין הוא דגזור:

מה גבוהה שורה. כלומר האי גבוהה עשרה טפחים דקתני במתני גובה השורה הוא דקאמר כלומר שיש מסוף גובה נוף של אלו שנטועין בארץ עד סוף גובה הנוף של אותן דמדרגה עשרה טפחים אינן מצטרפין אבל ליכא עשרה גובה מנוף שורה לנוף שורה מצטרפין ואע"ג דגבוה ראש שפוע המדרגה מן הארץ עשרה טפחים, או דילמא גבוהה דקתני אגובה דמדרגה קאי ואע"ג דליכא עשרה מנוף לנוף לא מצטרפין אלא כי ליכא עשרה לגובה ראש שפוע המדרגה מן הארץ:

שיפוע המדרגה כלמטה. כדפרישית דאפילו איכא עשרה מן הארץ למדרגה כיון דבין נוף לנוף ליכא שיעורא מצטרפין לגובה עשרה הכא לא חשבינן ליה אלא נדון עיקרין שלמעלה למטה:

שיפוע המדרגה כלמעלה. דגובה המדרגה קא מפסיק ואין מצטרפות:

והתני שתי שורות במדרגה. בתוספתא לא מצאתיה אבל כיון שקצרה בעל הגמ' משמע שהיה שונה בה כדינא דמתני' והכי קתני בה שתי שורות במדרגה אם גבוהה י' טפחים אינן מצטרפות ואם לאו מצטרפות ופירושה שתי שורות במדרגות ההר שורה א' במדרגה זו ושורה אחרת במדרגה אחרת וכיון דהכי הוא שיעור הרחקתן דקתני ממדרגה למדרגה הוא אלמא דבתר גובה המדרגה אזלינן:

ודחי לה שאני עשרה טפחים דמדרגה דאין נוחה להשתמש ממדרגה למדרגה דאין הרוחב כל כך וכל אותם י' אע"ג שקצתן משופעין מחמת הנוף של אותם שלמטה אפ"ה

מקום בפני עצמו חשיב מה שאין כן מן הארץ למדרגה דנוח תשמישו יותר ולעולם דבין נוף לנוף הוא דמשערינן:

תמן תנינן. בשבת פ' הזורק:

הזורק ד' אמות. ברה"ר מצומצמות ונחה בכותל:

כזורק באויר. ופטור דלאו ברה"ר נח דרה"ר לא מטי אלא עד עשרה:

כזורק בארץ. וחייב דאויר רה"ר משנח משהו הוי הנחה:

ואמר רב חסדא וכו'. רב חסדא אתא לשנויי מאי דקשיא לן עלה התם דפריך ואמאי והא קא ממעט מארבע אמות ופי' רש"י ז"ל ואמאי מיחייב והא ד' אמות קתני ואפילו מצומצמות וכי נח בפני הכותל נתמעטה הזריקה מד' אמות כדי מקום הדבלה:

ומתרץ לה רב חסדא מתני' היינו טעמא משום דמודדין האלכסון כי זרק הדבלה מן הארץ עד הכותל ונדבקה הדבלה בכותל עד גובה עשרה איכא הכא אלכסון ד' אמות דהוו להו חמש אמות:

ופרכינן עלה תו ואין סופה לירד. וכי חזרה ונפלה לתוך ד' אמות קא נייחא ולא נתקיימה מחשבתו ומפטר:

בדבלה שמנה. ונדבקה שם ולא נפלה:

שפוע המדרגה כלמטן. דהא השפוע מצרפין ותנן כזורק בארץ:

זרעים נהנין מן המדרגה. דהויא מדרגה להו כמו אפיפיורות שמשלחת שם השריגים ואינן נופלין למטה ואיכא למימר שיפוע המדרגה כלמעלן וטעמא דשבת היינו משום דרה"ר מטי עד עשרה טפחים דדרך בני אדם לסמוך עצמן בכותלים עד שם והיא נופלת למטה ומתמעט שיעור הזריקה אלא משום שהיא דבלה שלא יטנפו בגדיהם ואילו הוה מוקי לה ר' יוחנן כשהיה שם חור דזה נהנה מן החור שאינה נופלת למטה הוה מיפשטא שפיר דהא חורי רה"ר נראין מסולקין מן הרבים ודמי לדהכא:

זורע את העליונה. ושפועה זרעים:

עד שהוא מגיע לאויר עשרה. שלמטן ותו לא:

שיפוע המדרגה כלמטן. דקא חשבינן לשיפוע כמו כרם ואסרינן לזרוע זרעים:

משום זרעים נוטים לאויר הכרם. דלעולם כלמעלן חשוב והכא שאני שיש כרם גמור למטה ועשרה דאויר הכרם ככרם דמי:

לית כאן לעיקר הגפנים. דהא מיערבי היניקות אלא למטה משלשה:

שרשי פיאה. שם עשב שצובעין בו ובלשון ארמי פותא ובלשון ירושלמי פטרא והויא לרפואה כדאיתא בפ' במה אשה וחזיא למאכל אדם כדמשמע בס"פ כרם שחרב:

למטה משלשה טפחים. למטה משרשי הגפן ג' טפחים מותרין ובעיין לא איפשיטא. והרמב"ם ז"ל פסק בפ"י אם גבוהה המדרגה מן הארץ ולפי דבריו נקטינן דשיפוע המדרגה כלמעלן והיינו טעמא דנקטינן בפ' עושין פסין דמתלקט עשרה גובה מתוך משך מדרון ד' אמות דמחיצה חשיבא:

הלכה ג

אפיפיורות. פי' בערוך ז"ל שהדלה הגפן על גבי אילן שהוא עושה פארות הרבה כמו מסעף פארה ותארכנה פארותיו ע"כ. והרמב"ם ז"ל בפ"ח העושה מטה או שבכה גבוה מעל הארץ ואין הנצרים תכופין אלא נפרדין והאשכולות והשריגים נמשכין עליה והגביה נוף הגפנים מעל הארץ על אותה המטה אותן הקנים וכיוצא בו שהדלה עליהן את הגפן הן קרויין אפיפיורות:

אפיפיורות. נ"ל שהוא לשון מושב וכן קורין בלשון יון לכסא שתחת רגלי המלכים אפיפורן:

על מקצת אפיפיורות. אע"פ שלא נתפשטו השריגים על כל האפיפיורות:

לא יביא זרע אל תחת המותר. ובגמ' מפ' סדר אריגת השבכה כמה אויר בין נצר לנצר ומפ' נמי עד כמה יהא אסור מן האפיפיורות חוץ לשריגים:

ואם הביא לא קידש. מפ' בפ' המבריך דהיינו כשהרחיק ו' טפחים:

ה"ג ואם הילך החורש. והוא ענפים ושריגים כמו כעזובת החורש והאמיר דישעיה וקאמר דאם נמשכו השריגים על הזרוע אסור לקיימו ולא סגי להחזירו לאחור אלא יעקור הזרע:

על מקצת אילן סרק. כדמפ' בסיפא דאינו עושה פירות ומשו' הכי מבטל כל פארותיו אל הגפן והוי כמו אפיפיורות ולא יביא זרע אל תחת המותר:

אבל המדלה על מקצת אילן מאכל. טעמא מפ' בגמ':

ואם הילך החורש יחזירנו. ואם נמשכים השריגים על הנוף עד הזרעים וסככו על גבן יחזירם לאחור:

לכפר עזיז. שם מקום:

והראהו. לר' יהושע:

אמר לו מותר. דאילן מאכל הוא ואין אדם מבטלו על גב הגפן:

לבית מגיניא. שדה של משפחה ידועה באותו המקום הקרוי עזיז:

בסדן של שקמה. על מקצת הקורה דכבר היה מיוחד לקורות כדאיתא בפסחים ובבבא בתרא ודמי לאילן סרק ובו היה קורות הרבה והוה מספקא ליה אם למקצת אפיפיורות מדמינן ליה:

אסור. כל שיעור משך הקורה:

והשאר מותר. והיינו טעמא דחשיבא כל קורה וקורה באנפי נפשה והכי איתא בתוספתא שאני רואה כל קורה וקורה כאילו היא בפני עצמה:

שאינו עושה פירות. דלשון סרק רצה לומר ריק מאין פרי אנשים ריקים מתרגמינין גוברין סריקין בוקי סריקי:

חוץ מן הזית ומן התאנה. דקסבר ר"מ דשאר אילנות לפעמים אדם מחשב עליהן לקורות. חוץ מזית:

מחמת ברכת א"י בשמן ותאנה לא חזיא לבניין:

אין נוטעין שדות שלימות. ולא חשיב ליה לאיניש כיון דאין נוטעין מאותו המין שדות שלימות:

משלשה ועד ארבעה היא מתני'. כמה אויר יש מן השריגים עד הנצרים האחרים של הסבכה שאין מגיעין שם שרואין אנו כאילו מגיעין שם והכל אסור ולא יביא זרע אל תחת המותר ומפ' דבפחות מג' לא מצי מיירי דכסתום וכלבוד דמי ומאי קמ"ל אלא בג' ועד תשלום ד' עסקינן ולא ד' דנפקי מתורת לבוד ולכלל חשיבות ד' לא באו:

משלים. נוף הגפן סוגר עד שם ומתפשט ולא יביא וכו' תרגום וה' הסגירם אשלימינון:

ארבעה נחת הוא לה. כשיש ד' טפחים שלימים מורד הוא לה כלומר לשם יורדין הענפים שהיא רכה ואינה מתפשטת להלן ולא יסגור הנוף הילכך אין אסור משם ולהלן דהוי כשתי אפיפיורות:

עד היכן. כשאין בין קנה לקנה ד' ויש בה שלשה עד היכן אסורין להביא זרע תחת המותר:

ארבע אמות. כדין עבודת הכרם:

עד שש אמות. כן גרסת הספרים ורבנו שמשון ז"ל לא הוה גריס הכי וגרסתנו נכונה יותר וטעמא דכיון דסמוכין קנה אצל קנה ראוי להחמיר בשיעורו יותר משיעור עבודה:

שתי אפיפיורות. אפילו אין ביניהן ארבעה דבכהאי גוונא לא גזור:

אם דרכו לפסע. אם דרכה של גפן זאת להתפשט שריגין דידה כנתפשטו דמי והכי הילכתא:

ואין אדם מבטל אילן מאכל על גבי גפנו. דיונקת לחות האילן וקא מכחיש ליה לפירא דאילן:

תמן תנינן. במס' כלים פ' כ"ו:
חמתות צרורות טהורות. בשלהי הקומץ רבא מפ' טעמא משום דכמאן דשרו דמו ופי' רש"י ז"ל נודות הצרורות שאין שוליהן תפורין אלא צרורין טהורים דאין מקבלין טומאה דרואין כאילו נתר הקשר וליכא בית קיבול והוי ככלי הנקוב ושיעורו במוציא רמון:
חוץ משל ערביים. דדרכן בכך ואחשבוה כלי:
צרור שעה. ואפי' דערביים דאינו עשוי לקיימא:
צרור עולם. קשר של קיימא הוא:
כל חמתות טהורות. ואפילו דערביים:
אית תנאי תני. מחליף בדברי ר"מ וגורסין צרור שעה טמאות צרור עולם טהורות והוו מפרשי דשינו אותה ממדרס וכשהוא צרור עולם דמי לכר שעשאו סדין אבל כשהוא צרור שעה בטומאתו קמא קאי:
כמתני'. כלומר כמשנתנו היה שונה וצא היה מחליף:
סימנא דכלים כלאים. כלומר משנתנו של מסכת כלאים הוא סימן נוסח משנת כלים היכי תנינן לה דכשם דלגבי כלאים אילן סרק אדם מבטלו לעולם ואסור ואילן מאכל אין אדם מבטלו ומותר, כך ?צרור עולם דאדם מבטלו טמא דאין עשוי להתיר וצרור שעה שאין מבטל החבל ועשוי להתיר טהור:
דלא כן. כמו דאם לא כן:
מה בין צרור עולם. ומאי טעמיה ופירושא דמטעם מדרס ליתא דבסיפא תני ואלו עורות טמאין מדרס מכלל דרישא לאו בטומאת מדרס מיירי:
צריך חיתוך. הקשר לפשטו והוי מחוסר מעשה ופנים חדשות באו לכאן עד שיחתכנו:
ואין צריך חיתוך. דנוח להתיר:

הלכה ד

ועוד. מפ' בתוספתא כמה הוא ועוד א' משהה באמה דהיינו טפח והכי איתא בגמ':
כל מדות שאמרו חכמים בכרם. בגמ' מפ' אמאי תני בכרם ולא תני כל מדות שאמרו חכמים אין בהן ועוד:
עריס שחרב באמצעו. כדמפר' בגמ' כיון שנטע י"א גפנים בצד הגדר ובין כל גפן וגפן ארבע אמות כדאיתא לעיל וחרבה גפן האמצעית ונשארו שני עריסין כל עריס כשיעור:
אם יש שם שמנה אמות. דהיינו אוירים של הגפן הנטולה ארבע אמה מכאן וארבע אמה מכאן:
לא יביא זרע לשם. דנותנין לכל עריס עבודת ארבע אמות לצדדיו כמו לכרם שהוא כעין קרחת הכרם ואע"ג דגבי קרחת בעינן י"ו אמה כדאיתא בפ' קרחת שאני עריס דתחלתו

אינו אלא שורה אחת ודי לו בשמנה אמות ועוד דהוא טפח וכתב רבנו שמשון והרא"ש ז"ל ועוד דהזורע ארבע אמות של עבודת הכרם מקדש ובעריס הזורע חוץ לששה טפחים אינו מקדש פי' דבריהם הוי בין עריס לעריס אבל בין עריס לגדר פלוגתא דר' יוחנן וריש לקיש הוא וקיי"ל כר' יוחנן דמקדש כדאיתא בגמ':

שמנה אמות ועוד נותנין לו עבודתו. עבודה לעריס זה דהיינו ארבע אמות ועבודה לעריס זה דהיינו ארבע אמות:

וזורע המותר. דהיינו הטפח ועלה קתני בפ' המבריך דמותר פסקי עריס דאינו מקדש דהיינו כל זמן שלא הרחיק אלא ששה טפחים של עבודת הגפן בין שהיה ההרחקה בין עריס לעריס שמנה או שמנה ועוד וזרע שש אמות וטפח באמצע אסור באכילה ומותר בהנאה. והרמב"ם ז"ל כתב בפ"ח הרי זה מרחיק מכל שורה ששה טפחים וזורע. ופי' הרב כן כדי לפרושי האי דזורע את המותר כאורחה דכולה מכילתין דנותן לו עבודתו וזורע את המותר ומתני' דהמבריך פירשה דוקא בשמנה אמות בצמצום וז"ל היה ביניהן שמנה אמות בצמצום הרי זה לא יזרע לשם ואם זרע הואיל והרחיק מכל שורה ששה טפחים הרי זה לא קדש, והראשון עיקר, וכן מצאתי לר"י ז"ל שכתב שמנה אמות ועוד נותנין לו עבודתו פי' ששה טפחים לזה וששה טפחים לזה וזורע את המותר בין זה לזה והיינו אליבא דריש לקיש דלא חשיב לעריס כרם אבל לר' יוחנן דאמר דעריס חשיב כרם לא יכול למזרע אלא ההוא ועוד ותו לא דלכל כרם ארבע אמות עבודתו וש"מ דאפילו מאן דעביד לה ככרם לא ככרם לכל מילי הוא דאם כן ליבעי בפיסוקו שש עשרה כקרחת הכרם ותו דאפילו כרם הזורע ארבע אמות חוצה לו מקדש ואילו הזורע מותר פסקי עריס ששה טפחים ואילך אסור ואינו מקדש כדתנן לקמן מותר פסקי עריס וכו' ע"כ:

פרח היוצא. לולבין דגפן שגדלו ויצאו מן העריס תר' והיא כפורחת והיא ?כדאפרחס אפיקא לבלבין וזהו תרגומו של פורחת כדברי רש"י ז"ל וכן מצינו ויוצא פרח תרגומו ואפיק לבלבין:

כאילו מטוטלת תלויה בו כנגדו. כי ההיא דתנן במס' כלים פ' י"ב המטוטלת והמשקולת והוא כלי של הבנאים שמיישרין בו החומות לוקחין חבל ובראשו ברזל כבד ומכניסין בחבל עץ מרובע קטן ותופסין העץ אצל החומה ומניח הברזל לרדת ומתוך כך רואה אם בנין החומה ישר ואותו הברזל שמו מטוטלת ובו הוא משער בפרח היוצא חוץ לעבודת העריס לראות כמה האריכו הזמורות לדעת מה שהוא חוץ ומותר לזרוע שם:

וכן ?**בדלית**. גפן המודלת על גבי עצים פרח היוצא ממנה תחתיו אסור ובגמ' מפ' אי אוסר עד מקום שהוא נקמם או תחת האשכולות דוק' או אפי' תחת העלין:

תחתיה אסור. לזרוע:
סיפקה בחבל. שלא היתה הזמורה ארוכה שתגיע מאילן לאילן וקשר בראשה גמי או חבל וראשה השני לאילן שלא תפול לארץ תחת הזמורה אסור:
תחת הספוק. תחת החבל הקשור בה מותר:
כדי שיהלך עליו החורש. אם מתח חבל זה כדי שיהלכו עליו השריגים והעלין הרי הוא כאפיפיורות ואסור לזרוע תחתיו:
לית הדא פליגא על ר' זעירא. דאמר לעיל בפ' קרחת עלה דההיא מתני' דתנן הנוטע שתי שורות אם אין ביניהן שמנה אמות לא יביא זרע לשם וקאמר עלה דמודדין אותן חוץ מעיקר הגפנים וה"נ ארבע אמות שאמרו חוץ מעיקרי הגפנים הוא ותרוייהו איתקוש בההיא תוספתא דשתים כנגד שתים והשתא כאן דנעקרה ההיא גפן מבנתים בהכרח הויין יותר משמנה אליבא דר' זעירא דהיינו שיעור שתופס עיקר הגפן וא"כ אמאי תני שמנה:
ומשני שמנה אמות וכל שהוא. כנגד עיקר הגפן:
ופריך ולמה לא תניתה. לכל שהוא:
ומשני ולא תסבור כי ההיא דא"ר יוחנן כל מקום שאמרו חכמים ועוד טפח והדין דהכא פרא ציבחר. פחות מעט כנגד כל שהוא של עיקר הגפן כלומר משום הכי לא תניתה כיון דבעי למיתני ועוד דהיינו טפח ואי תני כל שהוא היה ממעטו לועוד ומשום דועוד הוא שלם מלבד עיקר הגפן משו"ה לא תני ליה:
ולמה לית אנן אמרין כל מדות שאמרו חכמים וכו'. מאי שנא בכרם דתני דמשמע דבמקום אחר שנה ועוד:
ופריך והא תנינן ר' יוסי בן המשולם אומר ועוד קב למאה וכו'. משנה היא בפ' המפריש במס' תרומות וקתני התם ר' אליעזר אומר תרומה עולה בא' ומאה ר' יהושע אומר במאה ועוד ועוד זה אין לו שיעור ר' יוסי בן המשולם אומר ועוד קב למאה סאה שתות למדומע וה"פ ר' יהושע ס"ל דצ"ט סאה ומשהו דחולין סגי לסאה של תרומה להעלותה ור' יוסי בן המשולם סבר דבעינן צ"ט סאה וקב חולין שהוא שתות המדמע והיינו הסאה של תרומה שעשתה הדמוע של הכרי הזה ובציר משתות לא והיינו שיעורא דועוד שנתנו חכמים לגבי העלאת תרומה ודלא כר' יהושע דלא יהיב ביה שיעורא והא הכא איכא ועוד ומשום הכי תני בכרם:
ודחי תמן למדות וכאן לאמות. ובאמות קרקע הוא דעסקינן הכא:

והא תנינן נמצאו עשרת קבין ירושלמיים שהן וכו'. מתני' היא בפ' התודה במס' מנחות דקתני התם התודה היתה באה ארבע סאין ירושלמיות וכו' דהיינו שלשים קב דסאה ששה קבין והיו במצה ג' מינין חלות ורקיקין ורבוכה וכל מין עשר חלות ועשר חלות לחמץ ושיעור חמץ כשיעור ג' מינין דמצה נמצאו ט"ו קב למצה וט"ו קב לחמץ דהיינו חמש קבין לכל מין ומין דמצה ותני עלה נזירות היתה באה שתי ידות ממצה של תודה חלות ורקיקין ואין בה רביכה נמצאו י' קבין ירושלמיות כדמשערינן בתודה ה' לכל מין ומין:

שהן ו' עשרונים ועודויין. דהא מצה של תודה בעשרונים של מדבר הויין להו י' עשרונים טול מהן שליש דחסר הנזירות נמצאו ו' עשרונות ושני שלישי עשרון דהיינו ועודויין אלמא דאיכא

והוא שיהא בקרן וכו'. דפחות מד' אע"ג דגבוה עשרה לא חשיב גדר ומודי ר' יוסי לרבנן ובדאיכא בגדר שיעור משך הוא דפליג והכי תניא בתוספתא העושה מחיצות לכרם גבוהין עשרה ואין רחבים ד' לא ביטל ד' אמות שבכרם והעושה מחיצה לגפן גבוה עשרה ואין רחבה ד' לא ביטל עבודת הגפן ע"כ:

ותניתה תמן. בפרק כרם שחרב דאמר ר' יוסי גפן יחידית שהיא נטועה בגת או בנקע אם אין שם ד' אמות לא יביא וכו' וטעמא דנקע או גת שגבוהה עשרה גפן שסמוכה להן סמוכה לגדר היא ובעיא מקום פנוי וצריכי דאי תני ליה הכא הוה אמינא הכא ע"י שהיא הילכות עריס שהרי יש כאן חמש גפנים עמה אע"ג דאינה סמוכה כאחת בגדר אסור ובעיא מקום פנוי:

תמן דאינה הילכות עריס. דהתם בגפן יחידית מיירי:

ע"י שהוא מגופף. דבמוקף מחיצות מד' רוחותיו מיירי משו"ה בטל פחות מד' אמות אגבה ובעיא מקום פנוי ושמעינן מהכא דההיא מתני' בדאית ליה לגת או לנקע שיעור מחיצה איירי דהיינו עמוק עשרה ורחב ד' ואפילו אהא פליגי רבנן עליה דר' יוסי דסבר דכיון דמגופף אפילו הכא בעינן מקום פנוי דד' אמות ורבנן סברי אין כאן אלא גפן יחידית. והרמב"ם ז"ל פסק כר' יוסי בההיא דנקע וגת ופי' דהא דתנן אם אין שם ד' אמות לא יביא זרע לשם היינו שצריך הרחקה ד' אמות דבתוך ד' אמות אסור לזרוע אלא חוץ לד' אמות וז"ל בפ"ז גפן יחידית שהיתה נטועה בתוך הנקע או בתוך החריץ ואינה גבוהה עשרה מרחיק ו' טפחים לכל רוח וזורע כדרך שעושה במישור ואם היה עמוק עשרה ורחב שפתו למעלה ארבעה אסור לזרוע בתוכו אע"פ שהרחיק ו' טפחים וכן גפן יחידית שהיתה מוקפת גדר גבוה עשרה לא יזרע בכל המחיצה אע"פ שהרחיק ו' טפחים ואם

הרחיק ו' וזרע לא קידש וכמה ירחיק לכתחלה ויזרע ד' אמות לכל רוח ואח"כ יזרע שאר החריץ או שאר מקום המוקף גדר ע"כ. ותמהני עליו דהא לא כר' יוסי ולא כרבנן דר' יוסי לא איירי אלא במקום פנוי וכדפרישנא ועוד דהא קיי"ל לעיל דאין דין עריס פחות מחמש גפנים ועוד דהא אוקמינן לדר' יוסי בשיטה ואין הלכה כשיטה:

כאלו שפוד של מתכת תחוב בו. בפרח ומשם ואילך מותר לזרוע:

עד מקום שהוא נקמז. פי' גאון כמו נקמץ בצדי במס' עירובין והיינו במקום שעושה נוף הרבה שעושה צל רצוף וקמוץ עד שם הוא דאסר פרח דמתני':

תחת האשכולות. עד שם חשוב גפן אבל פשיטות עלין לא:

אפילו תחת העלין אסור ומקדש. וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפ"ו וז"ל כל הזורע תחת השריגים והעלין היוצאות מן הגפן הרי זה קידש ע"כ. ומיירי שארכו זמורות הגפן או העריס חוץ לעבודתו ובלאו אפיפיורות וכן כתב הרמב"ם ז"ל ואע"פ שהזרע רחוק מעיקר הגפן כמה אמות:

הדרן עלך פרק עריס בס"ד

פרק ז

הלכה א

המבריך את הגפן וכו'. כמו ויברך הגמלים שכופף זמורת הגפן בקרקע וכיסה אותה בעפר עד שתשתרש לשם מוגרון בלעז. ובגפן יחידית עסקינן:

אם אין על גבה. על ההברכה עפר ג' טפחים ובגמ' מפ' טעמא:

בדלעת. יבשה וחלולה והכניס הזמורה לתוכה וקברה בארץ אינו מפסיק דחלחולי מיחלחלא:

סילון. צנור שמביאין בו מים כדאיתא בפ' כירה סילון של צונן ובגמ' מפ' לה בסילון של חרס דמחלחל:

הבריכה בסלע. מפ' בגמ' של צונמא אבל בסלע רכה הנקרא בא בידים השרשים מפעפעין:

אלא ג' אצבעות. דבפחות מכאן אין ראוי לזרוע:

ארכובה שבגפן. פי' הרמב"ם ז"ל היינו גפן שנכפפת על גבי קרקע וכיסה הגזע ועיקומה בעפר אלא שאח"כ הגזע חוזר ונזקף כמין ארכובה כפופה כמו $ל ומשו"ה מודדין לה עבודה של ששה טפחים מהעיקר השני כלומר ממקום שנזקף הגזע ולא מן העיקר

הראשון דבטל הוא בתוך הארץ אבל אם העיקר הראשון נמי נראה נותן לזה עבודה ולזה עבודה כדאיתא בגמ':

במה אנן קיימין. הך הברכה מאי נדון בה דמשמע ממתני' כיון דמכוסה דלא נדון בה דין עיקר כדאמר דלצדדין מותר:

אי משום זרעים באילן. הוא דאסר להביא זרע על ההברכה דחששו חכמים שמא שרשי הזרעים נכנסין בתוך הגפן:

אפילו שאר וכו'. וסברינן השתא דאפילו בהרכבת אילן נמי אסור כדתנן בפ"ק אין מביאין ירק באילן ומיהו איכא מ"ד לאקולי בה טפי מאילן:

ואי משום עבודה. דגפן יחידית ודייניגן בה דין עיקר גלוי:

נתני ששה. טפחים כדתנן לעיל בעבודת הגפן ו' טפחים:

ומשני כר' עקיבא. דאמר עבודת גפן יחידית ג' טפחים דפליג ארבנן ברישׁ פ' עריס ואע"ג שהמכוסה בארץ צריך על גבה עפר ג' טפחים:

אפילו מן הצד ניתני ג'. כיון דדין עיקר דייניגן לה ולעיל דייקינן דמן הצד שרי ור' עקיבא לא פליג ארבנן אלא בשיעור עבודה אבל מודי לרבנן דיהבינן לה לכל ד' רוחותיה:

ומשני משום זרעים על גבי הגפן. כלומר לעולם כיון דמכוסה שריא ולא דייניגן בה דין עיקר דמגולה דמכילתין אלא לפי שהגפן היא רכה נכנסין בה שרשי הזרעים אבל שאר אילנות דקשין שרי לזרוע על גבי הברכתן דלא חיישינן שיכנס שורש הזרע לתוכן וכן פי' ר"י ז"ל בפ' לא יחפור אבל מטעם עבודה לא דאין איסור עבודה אלא בגילוי ממנה אבל קבורה לא אלא למעלה כדאמרינן הכא ולמטה תחתיה ממש כדאמרינן בפ' עריס גבי שרשי פיאה אבל לצדדין לא כדמפרש בסמוך דאין השרשים מהלכין מן הצד:

תמן תנינן. בפ' לא יחפור:

מרחיקין את הזרעים. כדמפ' לקמיה והתם מפ' ותיפוק לי משום מחרישה שהרי חרשו תחלה ואפילו לא זרע ליה איכא היזק ומוקי לה במפולת יד שזרע הזרעים בלא חרישה אלא שחופר במרא וחצינא ואינו מעמיק כמו המחרישה:

ואת מי רגלים. דמלקין ארעיתו של כותל:

מקשי. כשהיה שונה המשנה הזו שם:

תמן את אמר אין השרשים וכו'. גבי כלאים שרינן זרעים לצדדי ההברכה אע"ג דאין עפר ג' על גבה:

והכא את אמר דמהלכין מן הצד. דהא מרחיקין אותן שלשה טפחים:

מעלין עפר תיחוח. מחלידין הקרקע במקומן אצל הכותל ומתמוטט קרקע יסוד הכותל לצדדין:

של אבר. של עופרת שאין השרשין מפעפעין לתוכה אין צריך עפר ג' טפחים:
בהדין צונמא. סלע חזק וקשה מאד שלא יפעפעו שרשיו בתוכו:
מיתפתפת היא. והשרשים מפעפעין דסלע רך היא ובעינן שיהא עפר עליה שלשה טפחים:
מתפתפת. מלשון פתות אותה פתים:
המבריך ג' גפנים. וכשהוברכו נעשה שש והוי כרם ג' כנגד שלש:
כשאין הראשון נראה. מודדין מן העיקר השני אבל אם שניהם נראין נותן ששה טפחים לכאן וכן לכאן:
המבריך שלש גפנים. פירשתי במשנתנו:
בד"א. דאין מצטרפות לענין דין כרם דביניהן וחוצה להן אין להן ד' אמות:
אבל לענין עבודת. גפן יחידית:
נותן ששה טפחים. לעיקר זו:
וששה טפחים. לכל הברכה:

הלכה ב

אם יש ביניהן מארבע אמות ועד שמנה. בין מזקן לזקן בין מזקן להברכה בין מהברכה להברכה דאין הרחקתן פחות מד' אמות ולכל היותר אין רחוקין אלא עד שמנה שהן שמנה עם הגזעים הוו להו כרם קטן של שתי שורות וכ"ע מודו דמצטרפין לכרם ואפילו אין שם גפנים אחרות אלא אלו הן נדונות ככרם של ג' כנגד ג' העיקרין שורה א' והבריכות שורה אחרת ויש לו עבודה ארבע אמות ביניהן וחוצה להן וכן כתב ר"י ז"ל וזה לשונו בין שתים כנגד שתים ובין שתים לשלש והיא הזנב מארבע אמות ועד שמנה הרי אלו מצטרפות להיות כרם ותניא היו שתים כנגד שתים מארבע אמות ועד שמנה וזנב פחות מארבע אמות או יותר על שמנה אינו כרם או שתים כנגד שתים פחות מארבע אמות או יותר על שמנה וזנב מד' אמות ועד שמנה אינו כרם עד שיהו שתים כנגד שתים מארבע אמות ועד שמנה וזנב מארבע אמות ועד שמנה ע"כ:
ואם לאו אינן מצטרפות. להיות כרם אלא הוו להו כל אחת ואחת גפן יחידית ונותנין לכל חדא וחדא עבודתה ו' טפחים ותניא נמי הכי בד"א לענין הכרם אבל לענין עבודה וכו' כדאיתא בגמ':
גפן שיבשה אסורה. בגמ' מפרש מאן קתני לה:
גפן צמר. אותו שגדל בו המוך שקורין קוטון ועלין שלו דומין לעלין של גפן:
משמו. של רבי מאיר:
אף על גבי הגפן. בגמ' מפ' מאי קאמר דהא לעיל אמרינן אפילו תחת העלין מקדש?

מותר מחול הכרם וכו'. בגמ' מפ' לכולהו שיעורי דמתני':
תחת הגפן. כי ההיא דאמרינן בפרק עריס למר תחת אשכולות הגפן ולמר אפילו תחת העלין מקדש כשהוסיף מאתים:
עבודת הגפן. ו' טפחים. ד' אמות שבכרם. של תוכו ושל עבודת סביבו דחוצה לו ואפילו כרם קטן ב' כנגד ב' וא' יוצאת זנב יש לו עבודה דד' אמות:
הלכה דר' מאיר היא. מתני' דקתני גפן שיבשה אסורה מתני' יחידאה היא ור' מאיר שנאה ואינה הלכה דרבנן פליגי עליה וכולה ר"מ קתני לה וה"ק גפן שיבשה אסורה ואינה מקדשת דברי ר"מ שהיה ר"מ אומר אף גפן צמר אסור ואינו מקדש ומהך מימרא דר' אלעזר פסיק תלמודא לעיל בפ' כל סאה דמותר לזרוע מצד גפנים יבשות וכבר כתבתי שם שדברי הרמב"ם ז"ל מן המתמיהין וכן דעת הראב"ד ז"ל:
ניחא בסיתוא. כלומר בשלמא בחורף איכא למימר דסבר ר"מ דגזרו רבנן דאוסרת גפן יבשה דבימות הקור אינו ניכר היבש מן הלח אבל בקיץ שהלח מוציא עלין והיבש אינו מוציא עלין אמאי שייך לגזור כלל:
ומשני אית אתרין וכו'. יש מקומות דאפילו בימות ה?חמה נושרין העלין ונראין כיבשין כך פירש רבנו שמשון ז"ל והראב"ד ז"ל פירש בהשגות כן ניחא בסיתוא דאם נשרו עליה מיד בהתחלת זמן הקור קודם לשאר גפנים דעלמא ניחא דאפילו הכי אוסרת שאפשר שעדיין לא יבשה לגמרי ומפני הקור נשרו עליה קודם לשאר הגפנים שיש גפן מרגשת יותר מחברותיה אבל אם נשרו עליה בקיץ אפילו בחורף דכולן מלאים עלין נמי אמאי אסור הא ודאי לגמרי יבשה ולמה אסור לזרוע בצדה עץ בעלמא הוא ושני ליה יש מקומות שמשרת עלין שלה אפילו בקיץ ואיפשר שלא יבשה לגמרי ע"כ ודבריו נכונים:
על גבי זמורה היא מתניתא. פי' רבנו שמשון ז"ל כלומר על גבי זמורה מכוסה שאין עפר על גבה ג' טפחים ועל גבה אסור לזרוע ואינו מקדש ור"י ז"ל פי' במשך הזמורה חוץ מעבודת הגפן ועל גבי דקתני ה"ק בשביל הזמורה אסור לזרוע תחתיו:
לאויר עשרה היא מתניתא. ר' בון סבר דעל גבה הוא ממש אלא תוך אויר עשרה של גפן יחידית וכגון שתי שדות זו למעלה מזו ולמטה אצל קרקעית העליונה שהיא גדר לתחתונה נטועה גפן וקמ"ל דאסור לזרוע בעליונה בשיפוע שמגיע לאויר עשרה של אויר הגפן:
כרם יש לו אויר. כדתניא לעיל בפ' עריס שתי גנות זו למעלה מזו וכו':

הדא אמרה וכו'. דהלכתא כר' אלעזר בר' שמעון וכן פסק הרמב"ם ז"ל פ"ו וז"ל שתי גנות זו על גב זו התחתונה עשויה כרם וזרע את העליונה עד שהוא מגיע לאויר עשרה טפחים קרוב לכרם שאויר עשרה טפחים סמוך לכרם או לגפן יחידית אסור לזרוע בו ע"כ:

מותר מחול הכרם ד' אמות. כלומר מד' אמות הסמוכין לו ואילך הוא דהוי מותר דאין בו קידוש כלו' ד' אמות חוצה לו דהיינו סביבו מטעם עבודה שמעינן דמקדש ומשם ואילך עד י"ב ולא י"ב הוי מותר ועל זה המותר שנינו דאין מקדש ובגמ' מפרש איזה כרם יש לו מחול ואיזה כרם אין לו מחול אבל עבודה מיהא אית ליה:

מותר חרבן הכרם. היינו קרחת הכרם:

ד' אמות. כלומר מד"א ואילך דד"א הוי הגבול דמקדש והמותר עד י"ו ולא י"ו הוא ששנינו בו דלא יביא ושמעי' דאם הביא אינו מקדש:

מותר פיסקי עריס. שורה אחת סמוכה לגדר של י"א גפנים וחרבה האמצעית דבעינן ח' אמות ועוד כי היכי דשרי גבולו לקידוש הוי ו' טפחים לכאן וששה לכאן וכיון דלא הויא אלא שורה אחת דינו לגבי קידוש הוי כגפן יחידית והמותר הוא מששה טפחים ולהלן עד ד' אמות לכאן וכן לכאן אוסר ואינו מקדש והיינו לצדדין אבל בנתים דהיינו בין אויר גפנים לגדר דשיעורו ד' אמות כדתנן בריש עריס פלוגתא דריש לקיש ור' יוחנן הוא:

מותר אפיפיורות ו' טפחים. גפן יחידית המודלית על גבי אפיפיורות גבול קידוש אפיפיורות הוי ו' טפחים מסוף השריגים ולהלן דכי היכי דנתנו שיעור עבודה למטה לעיקר הגפן כך נתנו למעלה מסוף השריגים ומששה ולהלן אסור ואינו מקדש למר עד ד' אמות ולמר עד שש אמות. ובספר ר"י ז"ל היה כתוב שש אמות:

בינתים. בין הגדר ולגפנים:

ערים עצמו. בין נוף גפן לגפן וכגון דעריס היה חלוקין נופן אף בזה ר' יוחנן חולק ומקדש. ונר' בעיני דבהא קמפלגי ר' יוחנן וריש לקיש דר' יוחנן סבר רישא דוקא אלו אוסרין קתני בהדייהו פסקי ערים ומשמע פיסקי עריס אין בנתים ועריס עצמו לא, וריש לקיש סבר סיפא דוקא אלו מקדשין ותו לא דקי"ל כר' יוחנן. גרסינן בפ"ק דערובין כל אמות דכלאים מרווחו' הן ולחומרא:

מה נפשך אי כרם גדול הוא. אי בכרם גדול הוא עוסק דהיינו מתני' של ג' שורות דפ' קרחת:

למה לי חרבנו וכו'. כיון דתנן דאם היו ג' שורות אם אין בין שורה לחברתה י"ו אמה לא יביא זרע לשם ומסקינן הא אם הביא דיעבד לא קידש אמאי לא תני אלא חרבן דאינו מקדש אפילו תחלת מטעתו נמי אינו מקדש וליתני מותר מטע הכרם:

ואי בכרם קטן הוא. דהיינו שתים כנגד שתים וכו':
אין לו מחול. כדאיתא בפ' קרחת ואילו מתני' קתני דאין קידוש במותר המחול דהיינו מארבע דחוצה לו ולהלן אבל איסור מיהא אית ביה:
בכרם גדול. דהוא ג' שורות:
שנטעו על מטע כרם קטן. כלו' שנטעו עד שיעור אורך כרם קטן דהיינו עד שמנה אמות בין שורה לשורה דעד ח' מצרף כדתנן בריש פירקין ואית ביה מחול וכשנעקרה אחת מבנתים הויא קרחתו עכשיו י"ו ולא שייך למיתני מותר אלא בחרבן:
הדא אמרה כרם גדול שנטעו שמנה על שמנה. גמורים דלית ליה קידוש בתוכו לית ליה מחול וכ"ש כי נטעו עד מטע י"ו על י"ו ומותר מארבע אמות ולהלן ואפילו לכתחלה דרישא דומיא דסיפא היא וכי היכי דסיפא מתוקמא שנטעו על מטע כרם קטן הכי נמי רישא:
דאין תימר. דלהכי קתני מותר חרבן וכו' לומר לך דוקא חרבן דמעיקרא לא אחשביה להרבות קרקעו ולנטוע עד ח' ונחרב הוא דקיל דעד י"ו אסור ואינו מקדש אבל נטעו מתחלה ח' גמורים עד י"ו אוסר ומקדש דכרם גדול הוא דאית ביה שורות הרבה וכי קתני דטפי משמנה אין מצטרפין בכרם קטן הוא אי הכי היכי קתני סתמא דמותר מחול אין בו קידוש הא גבי גדול על כרחך מקדש דק"ו הוא דהשתא תוכו עד י"ו מקדש אע"ג דקיל גבי כרם קטן חוצה לו דחמיר גבי כרם קטן מיבעיא ור' זעירא לטעמיה דאמר לעיל פ' קרחת החמירו חוצה לו יותר מתוכו דאע"ג דתוכו אין לו קידוש אלא עד ח' אמות וח' אמות גמורים שרי עד ו' טפחים סמוך לעקרין אפ"ה חוצה לו בכרם קטן כגון גבי קרחת שנשאר לו כרם קטן לצדו אסור להביא עד י"ו אלא ע"כ להכי תני מותר מחול סתם לאשמועינן דרישא דומיא דסיפא ולית מחול אלא כי איכא איסור קידוש בתוכו דהיינו על מטע דכרם קטן דוקא וכי בנה אצלו גדר החשיבו ודמי לחוצה דכרם קטן. ונקטינן מהכא ממימרא דר' זעירא דכרם גדול שנטעו ח' על ח' מחול די"ב לית ליה אבל עבודה דד' אמות אית ליה וה"מ לרבנן דאית להו דבתוכו אסור להביא אבל לר"ש דסבר מותר להביא בתוכו אפילו עבודה לית ליה שלא כדעת הרמב"ם ז"ל:
אין לוקין אלא על עיקר הכרם. אע"ג דמקדש חוצה לו עבודת הכרם מ"מ לא לקי אלא כשזרע בעיקר הכרם דהיינו באמצעו דתזרע כרמך כתיב דומיא דשדך מה שדך באמצע דאין עבודה בירקות וקטנית ותבואה אף כרמך כן:

הלכה ג

גפנו על גבי תבואתו של חברו. וקידש תבואה וכ"ש גפן ואע"ג דהתבואה אינה שלו אסורה בהנייה אם הוסיף סאתים וטעמא פליגי אמוראי בגמ' ובגמ' מפ' דאפילו גפן חברו על גבי תבואת חברו קידש לת"ק:

וחייב באחריותו. בגמ' מפ' דהאי תנא ר"מ דקניס ר"מ דדיין דינא דגרמי דקא עביד מעשה בידים כדאיתא בגמ':

אין אדם מקדש דבר שאינו שלו. ובגמ' פליגי אמוראי דנהי דהתבואה שריא אי אסירי הגפנים מיהת או לא:

זרע כרמו בשביעית. ואע"ג דהזרע הוי שלו דהכרם הוי הפקר כל מה שצמח וגדל בו נמי דאפקעתא דמלכא היא מלכות של עולם כדאמר בפ' המקבל בבבא מציעא:

כרם אחר מניין. מפר' לקמיה כרם גוי שאם זרע בו כלאים דיאסר:

ת"ל כרם לא כלאים. דכתיב בסיפיה דקרא ותבואת הכרם ולא כתיב כרמך רבי כרם מ"מ ואפילו כרם שאינו שלו אסור:

דר"מ היא. דפ' הלוקח מן הנחתום במס' דמאי:

אין קנין לגוי בארץ ישראל לפטרו מן המעשרות. ולעולם בקדושתה קיימא ואם חזר ישראל ולקחה מן הגוי פירות בעו עשורי אע"פ שגדלו ברשות נכרי כדאיתא התם וכשהכרם הוי של גוי וזרעו מיתסר דכיון דלא קנאו הגוי אסורין הגפנים לישראל דס"ל לר' אלעזר דאחר דקתני בברייתא אפילו כרם גוי במשמע ומשו"ה קשיא ליה והא ליכא הכא כל שתיעבתי לך וכו' דגוי אינו מוזהר על כלאי הכרם ומשו"ה מוקי לה כר"מ וכדאמרן:

דברי הכל היא. ברייתא ככו"ע אתיא כדמפרש תפתר בגוי שזרע כרמו כלאים ולקחו ממנו ישראל דאע"ג דליכא משום זורע משום מקיים איכא ואסור כדילפינן לקמן בריש פ' כלאי הכרם ובפ' בתרא דע"ז:

דר"מ היא. וכדר' אלעזר:

בין שלו בין של אחרים. בין שהשתחוה לבהמה שלו בין שהשתחוה לבהמת אחרים אסיר לגבי מזבח כדילפינן בפ' כל האסורין מן הבקר להוציא את הנעבד:

ר"מ. דהא ר"מ אית ליה גבי כלאים דאדם אוסר דבר שאינו שלו ומיניה ילפינן:

ר' יוסי ור"ש. דפליגי עליה דר"מ במתני':

אע"פ שאינו נאסר להדיוט נאסר לגבוה. כדילף מקרא פ' כל האסורין:

ודכוותה הכא וכו'. שהשתחוה לבהמה דלאו דידיה דבמילי דעלמא אע"פ שאין נאסר להדיוט נאסר לגבוה ואפילו ר' יוסי ור"ש מודו בהכי, אלא תנאי דאמרי של אחרים מותר תנאי אחריני נינהו דטובא תנאי איכא בהאי מילתא כדאיתא בחולין בס"פ השוחט:

קנסא דר"מ. כלומר מתני' דמשתחוה ילפא ממתני' דסכך שהיא מקנסותיו דר"מ דדיין דינא דגרמי וריש לקיש לא מפ' ברייתא דלעיל כר' אלעזר אלא משום קנסא הוא דקא עביד מעשה בידים:

ועבד עובדא כוותיה. קושיא היא דהיכי דמי להשתחוה לבע"ח דבע"ח מיתסר דנהי דעביד מעשה בגופיה שכופף קומתו מיהו בבהמה לא קעביד מידי:

ומשני דהתם נמי לא עביד מעשה. בגופה דתבואה אלא משום התוספת כשהוסיף מאתים לפי דעתו הוסיף וניחא ליה בתוספת דתבואה והסיכוך עלה ה"נ ניחא ליה בגידול הבהמה אחר שהשתחוה לה:

חוי סלעיה לר' אלעזר. הראה לו מטבע דהיינו סלע לר' אלעזר לומר לו אם היא טובה סלע לשון נקבה דתנן עד כמה תהא הסלע חסרה ולא יהא בה אונאה בפ' הזהב:

ואיפסלא. ונפסלה:

מפני שהוא נושא שכר. ואפילו אומן דלא צריך למגמר חייב כדאיתא בהגוזל קמא הרוצה שיתחייב לו טבח יקדים לו דינר:

ור' אלעזר נושא שכר. בתמיה:

ומשני המחזיק בו כנושא שכר. כלומר שבוטח בו שא"ל חזי דעלך קא סמיכנא חייב כנושא שכר וכסוגיא הזו מתיישבת ההיא דפ' הגוזל קמא:

קנסיה דרבנן. דינא דהמראה דינר דרבנן היא ור"ל סבר דר"מ קתני לה דדיין דינא דגרמי והוו פליגי בברייתא מקמי הך עובדא דהאי בר נש דאחוי סלעיה לר' אלעזר:

כד אתא עובדא. הך עובדא שראה המטבע והיה פסול וטעה:

א"ל פוק שלים. לדברי אתה פטור אבל לדבריך הריני מחייבך ובגמ' דילן מסיק והא את הוא דאמרת דר"מ היא מאי לאו ר"מ ולא ס"ל כוותיה א"ל ר"מ וסבירא לן כוותיה ואפילו לדעת ר"ל חייבו:

בגפנים שהן אסורות. דבתבואה הוא דפליגי אבל בגפנים דאינהו דמסכך כדקתני המסכך גפנו מודו דאסירי גפנים בהנייה דלגבי דידיה דעביד איסורא מיהא אהנו מעשיו:

האוסר אינו נאסר. קשה להולמו דשניהן אוסרין ונאסרין הוו והיה נראה לפ' זרעים שיש להם כח לאסור טפי מגפנים דהא אפילו גבי כלאים דזרעים דשרו נמי אסורין דבעינן לכל זרע וזרע שיעוריה אתה מודה שאינן נאסרין כדתנן במתני' גפנים דקילי דאין להם כח

לאסור דאילן אצל אילן שרי כ"ש שלא יאסרו הן עצמן. לשון אחר דתבואה חשיבא אוסר לר' יוחנן דאמר לקמן משתשריש גרסינן בענין שלעולם אוסרין עד שיבשה כל צרכה וכי יבשה לאו זרעים הוו מה שאין כן גבי גפנים דאי הוו סמדר וכ"ש אי לא הוו סמדר א"נ שבצרום אינן אוסרין מדאורייתא כדתנן לקמן וקשה לכולהו דל"ג הכי בפ' הקומץ זוטא דהתם מייתי ברייתא דמסייע לר' יוחנן דתניא מעשה בא' שזרע כרמו של חברו סמדר שלא הגיעו ענביו לפול הלבן ובא מעשה לפני חכמים והתירו הגפנים ואסרו הזרעים. ופריך התם דלר' אלעזר נימא ק"ו האוסר אינו נאסר הבא ליאסר אינו דין שלא יאסר ופי' רש"י והתוס' דאוסר קאי לגפנים ובא לאסור קאי לזרעים וקשה מהכא דאמרינן דאוסר שב לזרעים ונ"ל לתרץ דהכא גבי תבואה אוסר שב לתבואה וה"פ כיון דאתה אומר דגפנים נאסרו א"כ התבואה בכחה היא לאסור לחוץ ואפ"ה אע"ג דחשבת לה כתבואה ובכחה קמא קיימא אפ"ה אתה מודי דאינה נאסרת לענין גופה ואינך חושש לומר לאו תבואה היא, גפנים שאתה פוגמן לתבואה לאסור לחוץ מעיקרא דהא אינן אוסרין לא כ"ש דלגבי גופן דלא נחוש לומר דלאו גפנים נינהו ואילו התם דזרעים נאסרו האוסר אותן הם הגפנים א"כ גפנים חשיבי בכחם דאילו חשיבי אילן דעלמא לא היו אוסרין ואתה אומר לענין גוף הגפנים דלא חשיבי גפנים כתבואה אלא כתפוחים ושריין וכ"ש דלא חשיבי כתבואה וק"ו הוא שלא תאסור את הזרעים דלא חזינן בהו הכא כח דזרעים אלא כצמר גפן נינהו שלא תאסור אותם אלא דלא דייני הכי ?ושפיר פרכינן לר' אלעזר התם דאיהו פריך הכא הכי לר' יוחנן ולא קשיין אהדדי כללא דמילתא דהאוסר קרוי אותו שלא דחוהו ממקומו ועושה מעשה בכחו בין הכא בין התם. וכת' רבנו שמשון ז"ל ותימה הוא דמשמע התם דקנסינן אפילו לר' אלעזר ההוא בעבד איסורא אפילו בשאר זרעים דרבנן וכ"ש בתבואה דאורייתא. ושמא הכא מדאורייתא פליגי ר' אלעזר ור' יוחנן ע"כ. ולי לא קשיא כלל דההיא ברייתא מיתניא כר"מ דסבר מסכך גפנו על גבי תבואתו של חברו דמקדש מדאורייתא וכשהוא סמדר דלא הגיעו הגפנים לפול הלבן איסורא דרבנן הוי ומשו"ה כשהיו הזרעים דרבנן וכרם דרבנן אחמירו מיהת גבי ההוא דעבד איסורא אבל לר' יוסי ור"ש דסברי דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו בין מדאורייתא בין מדרבנן כדאמרינן ס"פ השוחט לאו כל הימנך שתאסור ייני לאנסי אפילו בתבואה דאורייתא וכרם דאורייתא כגון פול הלבן אינו אסור לר' אלעזר שום א' מהם ולר' יוחנן אמרינן דמודו בגפנים או בזרעים כמעשה דבתרה דלדידיה דעבד איסורא מיהת אהנו מעשיו:

במה פליגין במסכך גפנו וכו'. בההוא פליגי ר' יוחנן ור' אלעזר דר' אלעזר סבר כיון דהאוסר דחמיר דהיינו התבואה לא עביד מעשה בה אפילו גפנו נמי אינה נאסרת אבל

כשבעל התבואה סכך גפן חברו על גבה כלהו מודו דנאסרה התבואה דהא עביד מעשה בדבר האוסר דהיינו התבואה דשלו היא. ועוד חילוק אחר דאע"ג דטעמיה דר' אלעזר הכא נמי שיוך דאי גפנים לא חשיבי ה"נ שרי מ"מ לא דמי דגוונא דמתני' דמקלינן היינו משום דדרך הגפנים להתפשט שריגיהן למרחוק ואינשי הכי עבדי אבל הכא דאיהו בעל התבואה הביאן והכניסן מה שלא היה צריך וחטא לעבור על ד"ת קנסינן ליה:

המסכך גפנו של חברו. כלומר עד כאן לא שמענו במשנתנו דפליגי אלא א' שלו וא' של חברו, שניהן אילן שלו וסכך זו על זו מאי, ואמרינן תא שמע וכו':

שזרע כרמו בשביעית. שהכל הפקר ולאו דידיה חשיב והשתא קאמר דשמעינן מן הדא דפליגי נמי במסכך גפנו של חברו בתבואה של חברו דאפילו בהא פליג ר"מ דתבואה וענבים בשנה שביעית הכל הפקר:

ואיתותבת. וקא מותיב מינה ר' יוסי תיובתא לת"ק ש"מ דפליגי בה. ולענין הלכה קי"ל כר' יוסי ור"ש וכהוראתו של ר' עקיבא וכן פסק הרמב"ם ז"ל וסתם מתני' דמאימתי נקרא אנס כוותיה וכן משמע בכולה מכילתין דמהדר תלמודא לאוקומי מתני' כר"ש דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו ואע"ג דבשאר איסורין כגון בשר בחלב או אם זרק חלב לקדרת חברו ואסרה שאני כלאים דתלוי במחשבה כדתנן לעיל בפ' כרם שחרב דמפליג בין כשאגיע שם אלקטנו ובין כשאחזור וכו' וכן בין סערתו הרוח לפניו או לאחריו והיינו נמי גבי ע"ז דקי"ל דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו משום דתלוי במחשבה ולא מיקרי תקרובת דאילו הוי אנוס פטור. וגבי פרה דתניא העושה מלאכה בפרת חטאת חייב בדיני שמים אלמא דפסיל אע"ג דאינה שלו וטעמא הוא משום דתלה רחמנא מלאכה בניחותא דעושה מלאכה דגבי עגלה כתיב עבד וקרי עובד דמה עבד דניחא ליה אף עובד דניחא ליה ופרה ילפא מעגלה ערופה כדאיתא בפ' עגלה ערופה וגבי כלאים כתיב תזרע דבעינן זורע וכתיב כרמך ולא דריש הכרם להך מילתא כל זה פלפל רבנו שמשון ז"ל:

הלכה ד

האנס שזרע את הכרם. ראובן גזלן שגזל הכרם משמעון והיה תקיף כ"כ עד שנשקע שם הבעלים מן הכרם שאוסר הכרם בזריעתו:

ויצא מלפניו. יצא הכרם מלפני הגזלן קודם שנאסר הכרם בידו כגון שלא הביאו הגפנים עדיין פול הלבן וחזר לבעלים:

קוצרו אפילו במועד. יקצור אותו מיד קודם שיגיעו לפול הלבן ויתקדשו ואפילו בחולו של מועד התירו לו לבצרה ומשום דאינו זמן בציר קרי ליה קצירה ופי' הרא"ש ז"ל ואע"ג דאינו דבר האבד דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו מפני מראית העין התירו לו לקצרה

שלא יהא נראה כמקיים כלאים בכרם ועוד כת' ז"ל ונ"ל דמיירי באותו ענין שלא יוסיף מאתים במועד ומשו"ה אם לא מצא כשליש שרי לאחר המועד דאי לאו הכי הוי דבר האבד דאע"ג דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו כיון שחזרה לבעלים אם הוסיפה מאתים קידש דלא גרע מלכשאחזור אלקטנו או סיערתו הרוח מלפניו ואני אפ' בגמ' בס"ד:

עד שליש. מפ' בגמ':

יותר מכאן. אם בקשו ממנו יותר משליש וה"ה אם לא מצא פועלים:

קוצר כדרכו והולך. ואפילו לאחר המועד הרי זה מבקש בנחת וקוצר ואפילו אם נשתהא לאחר המועד כך פי' הרמב"ם ז"ל פ' חמישי:

מאימתי נקרא אנס משישתקע. פי' הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה משיתחבא בעל הכרם מפחד האנס שאנס אותו דדמי לסקריקון דגיטין. והרא"ש ז"ל פי' מאימתי נקרא הכרם על שם האנס להחשב כשלו לאסרו בזריעה משישתקע שם הבעלים מן הכרם ונקרא על שם הגזלן, והכי מוכח בגמ':

מותר לו לקוצרו ואפילו במועד. משום דבמתני' הוה משמע דאינו מתוייב לקוצרו משום שאינו עושה מעשה אומן אבל אי אומן הוי לא ואתא ר' יוחנן לפרושי דמותר לו לקצור אמרו ולא משום חיוב והשתא אשמועינן דאפילו הוי אומן במועד ומתהני ממלאכת מועד התירו משום דלא לישהי כלאים בכרמו ויגיעו לטול הלבן ויתקדשו וכשהוא טרוד ואינו יכול כמה יהיב לפועלים דבקיאי והוו אומנין וקאמר עד שליש דהשתא לא מתהני ממלאכת מועד וטפי מהכי לא אטרחוה רבנן והשתא לא דמי אלא לכשאגיע שם אלקטנו:

שליש לשכר. שיוסיף להם שליש על שכרן שרגילין להשתכר בעיר כדי למהר בעקירת הכלאים כגון אם היה שכרן שלש מעות בכל יום יוסיף להם עוד מעה:

שליש לדמים. שנותן לפועלים שליש שוויין של פירות הכרם אבל יתר מכאן לא יתן לפועלים אלא קוצר כדרכו והולך ואפילו לאחר המועד:

נשתקעו הבעלים ולא נתיאשו איסורו דבר תורה. דאם נשקע שם בעלים מן השדה ונקרא על שם האנס אע"פ שלא נתיאשו הבעלים ולא אמרו ויי ליה לחסרון כיס מיתסרא מדאורייתא בזריעת האנס דשקיעת שם בעלים הויא לה שקיעה אבל נתייאשו דאמרו ויי ליה לחסרון כיס כיון דלא נשקע שמם מן הכרם לא מיתסרא מדאורייתא דקרקע ברשות בעליה עומדת ומדרבן הוא דאסירא ומתני' איסורא דאורייתא קתני איסורא דרבנן לא קתני:

ופריך ויש קרקע נגזלת ומשני אע"פ שאין קרקע נגזלת יש יאוש לקרקע. קהי בה רבנו שמשון ז"ל משמע לכאורה דמועיל ייאוש לקרקע ואי אפשר לומר כן כדמוכח בריש לולב הגזול דאמר להו רב נחמן להנהו אוונכרי כי זבינתו אסא מן הגוים לגזזו וליתבו לכו מ"ט סתם גוים גזלני ארעא נינהו וקרקע אינה נגזלת כי היכי דלהוי יאוש בידא דידהו ושינוי רשות בידא דידן ואי יאוש מועיל לקרקע מאי נפקא לן מינה במאי דאינה נגזלת אי קודם יאוש אפילו היתה נגזלת לא קני ואי לאחר יאוש הרי קונה ביאוש. ועוד אמרינן בההיא שמעתא גבי פלוגתא דר' אליעזר דפליגי בסוכה גזולה דמכשרי רבנן משום דקרקע אינה נגזלת והויא לה סוכה שאולה ואדם יוצא ידי חובתו בסוכתו של חברו והשתא היכי דמי אי לפני יאוש הא אפילו מטלטלין אינן נגזלין אלא ודאי לאחר יאוש ומשם אין ראיה דאם היתה סוכה מטלטלין כגון שהוציאו מסוכתו שבראש העגלה ובראש הספינה לא היה יוצא בה בין קודם יאוש בין לאחר יאוש משום דממעטינן בפ"ק דסוכה מדכתיב לך להוציא את הגזולה ולפני יאוש לא חשיבא כשאולה דמטלטלין הנגזלין לאו משום בעלים קיימי אבל קרקע הנגזלת ברשות בעליה קיימא ויש לדקדק מהא דתניא בפ' חזקת הבתים מכר לו בית מכר לו שדה אין מעיד לו עליה מכר לו פרה מכר לו טלית מעיד לו עליה ומוקי לה בראובן שגזל שדה משמעון ומכרה ללוי ואתא יהודה וקא מערער דינא הוא דלא ליזיל שמעון לאסהודי ללוי דניחא ליה דהדרא אבל פרה וטלית דלא הדרי דהוה ליה יאוש ושינוי רשות מש"ה מעיד משמע בהדיא דבקרקע לא מהני יאוש וכ"ת משום דקסבר יאוש כדי לא קני ושינוי רשות לא שייך בקרקע הא טעמא דיאוש לא קני הוי משום דבאיסורא אתא לידיה כדמפ' במרובה והכא גבי קרקע נתיאש קודם שהחזיק בה הלוקח כמו גבי פרה וטלית לפיכך צריך לפרש הך דהכא דקאמר ר' אילא אעפ"כ יש יאוש לקרקע היינו דוקא לענין כלאים לאסור מדרבנן וה"ק נשתקעו הבעלים ולא נתיאשו איסורו דבר תורה דאם נשקע שם בעלים מן השדה ונקרא על שם האנס אע"פ שלא נתייאשו הבעלים ולא אמרו ויי ליה לחסרון כיס אנן סהדי דמייאש ואפילו עומד וצווח נעשה כצווח על ספינתו שטבעה בים ומיתסרא מדאורייתא בזריעת האנס אבל נתייאשו ולא נשתקעו לא מיתסרא מדאורייתא דקרקע אינה נגזלת אבל מדרבנן אוסר ופריך ויש קרקע נגזלת ואפילו מדרבנן ומשני דאע"פ כן יש לאסור מדרבנן משום כלאים אבל מדאורייתא אין יאוש מדלא אסיר מדאורייתא ומיהו היכא דנשקע שם בעלים אפילו מדאורייתא יש יאוש מדהוי איסורו דבר תורה ע"כ דבריו. והרא"ש ז"ל פי' דלאו דוקא יאוש דאי יש יאוש לקרקע אמאי קאמר נתיאשו ולא נשתקעו אסור מדבריהם כיון שיש יאוש לקרקע יאסר מן התורה אלא אריש קאי דאמרינן

דנשתקע שם בעלים דאיסורו מדאורייתא. והכי פריך וכי נגזלת היא משום שיקוע שם ואמאי תאסר מן התורה ומשני אע"פ שאינה נגזלת כשחוזרת אליו מ"מ יש יאוש וכו'. וה"ק יש יאוש מחמת שקוע לקרקע ואפילו לא נתיאשו שלא אמרו ויי ליה לחסרון כיס הוה ליה כמו צווח על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה בים ה"נ כיון שנשתקעו שם הבעלים ממנה ונקראת על שם האנס בודאי לא תחזור עוד ואפילו מצפה הוא שתחזור לו אוסרה אנס דבר תורה אבל יאוש בלא שיקוע לא תני ובהכי רווחן כמה שמועות בתלמוד דמוכחן דיאוש לא קני בקרקע בפ' לולב הגזול ובפ' חזקת הבתים ע"כ וזה נכון:

הלכה ה

שעלעלה את הגפנים על גבי התבואה. שעקרה הרוח פארות הגפן ושלחה אותן על גבי התבואה תרגום סערה עלעולא:

יגדוד. בדל"ת גרסינן מלשן גודו אילנא ואית דגרסי יגדור ברי"ש מלשון גורר אדם מטה כלומר יסירם משם מהרה:

ואם אירעו אונס מותר. פי' ר"י ז"ל אם ארעו אבל או שאר אונס ולא סלקן לא נתקדשו ואפילו הוסיף מאתים דומיא דלכשאגיע שם אלקטנו שהיא נוטה תחת הגפן:

וכן בירק. שהוא נוטה תחת הגפן מחזיר התבואה והירק למקומו:

ואינו מקדש. ואפילו נשתהא שהוסיף מאתים דהא דאמרינן לעיל דתחת הגפן מקדש היינו כשעיקר התבואה תחת הגפן כמו המסכך גפנו על תבואתו של חברו אבל הכא עיקר התבואה עומדת חוץ לגפן ונוטה תחת הגפן כן נ"ל לדקדק מן המשנה והרמב"ם ז"ל לא פסק זה והרא"ש ז"ל פי' כמו שכתבתי:

משתשליש. משתביא שליש דבההיא שעתא קרויה תבואה ומקמי הכי לא. וטעמא דכתיב ותבואת הכרם דבשעת הקידוש תהוי תבואה דכרם וגמר זרע מכרם דאיתקוש להדדי דכתיב הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם ובגמ' פליגי אמוראי חד תני משתשליש וחד תני משתשריש:

וענבים עד שיעשו כפול הלבן. בגמ' יליף לה מדכתיב ותבואת הכרם ובשביעית נמי כתיב מן השדה תאכלו את תבואתה ותנן הבוסר משהביא מים אוכלו בשדה דחשיב פירא לענין ברכה ומברכינן עליה בורא פרי העץ וגרסינן בריש כיצד מברכין הוא בוסר הוא גירוע הוא פול הלבן אבל פחות מכאן לא חשיב פרי וטעמא דכל שלא בא לעונת המעשרות לאו פרי הוא לא לכלאים ולא למעשר ולא לשביעית וכ"ש לברכה מפני הזכרתה דגבי מעשר כתיב פרי דכתיב וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ ובמעשרות לא קתני אלא הבאישו שהוא להלן ממדרגת בוסר כדתנן בפ' בנות שוח מפני

הברכה ופול הלבן דמתני' היינו בוסר דקתני התם כדאיתא בפ' כיצד מברכין וכתבתיו וטעמא דקרוי פרי הבוסר לענין שביעית וכלאים כדמפ' התם לפי שהקיהות אוכלות אותו:

שיבשה כל צרכה. ענבים העומדות ליבצר וכן התבואה:

ה"ג אינן מתקדשות. כדאיתא בגמ' כיני מתקדשות ולא גרסינן מקדשות טעמא דהם כיון דגדלו כל צרכן שוב לא יוסיפו מאתים ואינן נאסרות אבל מצי לאסור את אחרים כגון סיכך גפנו על גבי תבואה והתבואה לא נגמרה ותבואת הכרם נגמר הנגמר אוסר את שלא נגמר אם הוסיף מאתים וכן פי' הרא"ש ז"ל:

וכבן עזאי יספור. גווז במספריים כדאיתא במס' ביצה גווזין את הירק בתספורת שלו ומתני' כר' עקיבא היא:

משתשריש. משיתפשטו שרשיו בארץ:

מ"ד משתשריש מסייעא לר' יוחנן. דאמר בפ' כרם שחרב עלה דמתני' דתנן עשבים יופך אביב ינפץ דהכל אסור כיון דהשריש:

משתשליש מסייע לר' אושעיא. דאמר דכל זמן שלא הביא שליש לא אסיר ומש"ה שרו עשבים ואביב דלא הביאו שליש וקיי"ל כר' יוחנן דאמר משתשריש דהא רבא דהוא בתרא קאי כוותיה בפ' כל שעה דאמר רבא כתיב המלאה וכתיב הזרע הא כיצד זרוע מעיקרו בהשרשה זרוע ובא הוסיף מאתים אין לא הוסיף לא פי' כשיזרע חטה בין הגפנים או חרצן בין החטים בהשרשה נאסרו מיד זרוע ובא כגון מעביר עציץ נקוב בכרם בעינן הוסיף מאתים והא דתניא בסיפרי פרשת כי תצא מאימתי התבואה מתקדשת משתשריש וענבים משיעשו כפול הלבן התם מיירי בזורע בין הגפנים והתבואה נאסרת בהשרשה ולר' אושעיא נמי משתשליש גרסינן אבל כר' יוחנן קיי"ל דרבא קאי כוותיה וקיי"ל כרבא דהוא בתרא וכן פסק הרמב"ם ז"ל וכפי' דר' יוחנן עלה דההיא דעשבים יופך ור' אושעיא מפ' לקרא בזרוע מעיקרו בהשרשה היינו כשנשרשו שניהם באיסור התבואה והכרם אבל אם קדם זה את זה דהוי ראשון בהיתר והשני באיסור מדמינן ליה לשניהן בהיתר דהיינו המעביר עציץ נקוב בכרם דתבואה עד שתשליש דהיינו מלאה וענבים כפול הלבן שיקרא תבואה ור' יוחנן סבר דההוא בתרא מיתסר בהשרשה הואיל ותחלתו באיסורו:

דכתיב ותבואת הכרם. שתהא קרויה תבואה ובפול הלבן קרוי נמי תבואה בשביעית דאסור לקצצו ומקמי הכי לא כדאיתא התם והגפנים משיגרעו וגרוע היינו פול הלבן דמתני':

כיני מתני' אינן מתקדשות. פי' במשנה:

הלכה ו

עציץ נקוב וכו'. הסכימו התוספות בפ"ק דגיטין דסתם עציץ המוזכר בתלמוד הוא של חרס ובההוא תנן דבעי נקיבה מהא דאמרינן בפ"ב דגיטין כתבו על חרס של עציץ נקוב כשר ותניא בתוספתא דשביעית הטומן את הלוף בשביעית ר"מ אומר דרך ארץ טומנו בעציץ שלא יצמח ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ונתתם בכלי חרס למען יעמדו וגו' אלמא סתם עציץ של חרס הוא אבל של עץ לא בעי נקיבה וקיי"ל דעציץ נקוב הרי הוא כארץ כדתנן במס' דמאי פ' הלוקח מן הנחתום ובניקב כדי שורש קטן מיירי כדאיתא בפ' המצניע וקאמר דעציץ נקוב המניחו בכרם או בד' אמות של עבודת הכרם קידש והכי איתא בתוספתא. ונראה דהך רישא מיירי במונח ואפילו באויר הכרם דכלהו אמוראי מודו דאם הניחו באויר הכרם כגון על גבי יתדות או תלוי באפיפיורית דמקדש לכו"ע דדוקא גבי מעביר באויר הוא דפליגי וקיי"ל דאפילו במעביר באויר אוסר וכר' יוחנן: ומשמע בפ"ב דגיטין דפליגי אביי ורבא בכל עציץ נקוב דכולי תלמודא דלאביי אפילו בלא אשריש חשיב מחובר ולרבא דוקא דאשרוש ופירש"י ז"ל שיצא השורש חוץ לנקב אבל לא יצא הוי כלא השריש והוי כעציץ שאינו נקוב:

ושאינו נקוב. אע"פ שהוא מונח בכרם אינו מקדש אבל אוסר מדרבנן באכילה:

אסורין ולא מקדשין. אסורין להביא תוך הכרם ואם הביא לא קידש דנקוב לר"ש כאינו נקוב משוי ליה אפילו לענין תולש בשבת כדאיתא בגמ' חוץ מלענין הכשר זרעים וגרסינן בס"פ המצניע יצחק בר אוריין אמר מה פליגין בשלא תלש כנגד הנקב אבל אם תלש כנגד הנקב אפילו ר"ש מודי וה"ה דקידש נגד הנקב. והא דאמרינן דשאינו נקוב אינו מקדש היינו באין נופו נוטה חוץ לעציץ אבל אם נופו נוטה חוץ לעציץ מקדש אליבא דרבנן דתנן בפ"ב דעוקצין ומייתינן לה בפ' העור והרוטב קישות שנטעה בעציץ והגדילה ויצתה חוץ לעציץ טהורה אמר ר"ש וכי מה טיבה ליטהר אלא הטמא בטומאתו והטהור בטהרתו ע"כ ופי' רש"י ז"ל קישות שנטעה בעציץ שאינו נקוב כתלושה דמיא ואם היתה טמאה הרי היא בטומאתה ואם הגדילה ויצא נופה לחוץ ונוטה על הארץ יונקת מריח הארץ דרך אויר וכמחובר דמיא וטהורה כל הקישות שבעציץ לפי שחוזר מה שבפנים ויונק מן הנוף הנוטה חוץ לעציץ ור"ש סבר הטמא בטומאתו מה שבתוך העציץ לפי שהוא בתלוש והנוף שיצא לחוץ יונק מריח הארץ והוי כמחובר ואיהו לחודיה טהור ולרבנן לית להו שום ריבויא בהכשר זרעים אלא כל הדינין שוין וכיון דלענין הכשר יניקת נוף חשיבא כמחובר ה"נ לענין שבת ולענין קידוש דכלאים:

אם הוסיף מאתים. כשהעביר עציץ נקוב שבו תבואה או ירק והכרם הגיעו ענביו לפול הלבן והעבירן בכרם אע"פ שלא הניחו בארץ אם הוסיפו הזרעים דרך העברתו א' ממאתים ממה שהיו תחלה אסורין העציץ והכרם ובגמ' מפ' דבעציץ שאינו נקוב בהעברה דאינו אוסר הכרם אפילו הוסיף מאתים, ועציץ מיהא אי אסיר מפ' לה בגמ', ועציץ נקוב בהעברה דגזור דשניהן אסורין דוקא בכרם הוא דגזור משום דחמיר דאית ליה מחול וקרחת ועבודה בתוכו וחוצה לו אבל תחת גפן יחידית לא גזור בשניהם:

הוסיף מאתים. שהוסיף הצמח בהעברתו בכרם א' מן המאתים שיש בו עכשו שמתחלה היו בו קצ"ט שיעורין בתוספת זו ועכשו יש בו מאתים אסור לפי שאין בהיתר הראשון כדי לבטל התוספת האסור שהערלה והכלאים אין בטלים אלא במאתים של היתר לבד האיסור. לא הוסיף כל כך עד שהגיע למאתים אלא פחות כל שהוא מותר דיש בו כדי להעלות מאתים של היתר ובפ' שני דמס' ערלה ילפינן לה מקראי:

אלא הכשר זרעים בלבד. דהזרעים הזרועים בעציץ נקוב אינן מקבלין הכשר לטומאה ואם היו טמאים נטהרו דלהא מחובר חשיב ליה ר"ש ושאינו נקוב מקבל הכשר דתלוש הוא וטעמא כדמפ' לקמיה:

אית חורנין. יש דברים אחרים:

התולש מעציץ נקוב בשבת חייב חטאת. ובפ' המצניע תנינן לה במתני':

אמר לה סתם. משמא דגמרא א"נ משמא דנפשיה:

ור' חנינא מטי בה וכו'. היה מגיע קבלה של מקרא זה לר' שמואל בר רב יצחק:

כל זרע זרוע אשר יזרע. כל הני זריעות למה לי אלא להכי אהנו לומר לך כיון דמחובר כל שהו טהור מ"מ ומשום הכי מודי בזה ר' שמעון:

מהלכה. מדברי סופרים:

אינה מדמעת. ובטלה ברוב כדין תרומת חו"ל דמדרבנן היא:

נטע בו דלעת. כתלוש הוא וראוי לסכך בה בימי החג דכתלוש חשיבא ואוקמוה אדינא דדוקא לענין תרומה גזור משום פרנסת כהן מה שאין כן הכא:

שאינן נקובין. דמדרבנן את אמר כרם הוא לחומרא אם העביר עציץ נקוב ביניהן אסורין דמחוברין חשיבי מדרבנן כי היכי דמיחייבי מדרבנן בתרומה ומעשר:

הפכן ויש כרם מיטלטל. מיבעיא לן בהפכן דאינן השתא בצורת כרם מי אמרינן כיון דאין כרם מיטלטל כיון דהפכן חזרו להתירן או דילמא כיון דנאסרו נאסרו ודוקא משום דנטועין בשאינן נקובין הוא דמיבעיא ליה אבל בעציצין נקובין כיון דאסירי מן התורה אפילו הפכן בתר הכי שוב אין היתר לאיסורן:

במעביר תחת כל גפן וגפן. דס"ל לשמואל דלא אסור הכרם היכא דהעביר כיון דלא הניח בארץ אלא מתני' מיירי בהעביר תחת כל גפן וגפן דבהכי דמי למקיים או לנוטע אבל תוך אויר הכרם לא אסיר הכרם אלא עציץ לחודיה הוא דאסיר:

לאויר עשרה היא מתני'. אפילו העביר באויר עשרה אסורין שניהם כרם ועציץ וכ"ש תחת העלין דאויר כרם הוא ככרם כדלעיל ואוסרו אם נטוע כהלכתו עד מ"ה גפן כדתנן לעיל וקי"ל כר' יוחנן:

חמשה עציצין שאינן נקובין תחת גפן אחת. דקים להו דלא גזור אפילו על עציץ נקוב בהעברה בעלמא אלא בכרם דחמיר וכדכתיבנא במתני' אבל תחת גפן יחידית לא מ"ט דגפן יחידית לית בה קידוש מן התורה דלא כתיב קידוש אלא גבי כרם:

העביר חמשה עציצין וכו'. לרבותא דר' אלעזר נקט הכי דלר' יוחנן בעציץ אחד שאינו נקוב תחת גפן יחידית סגי וטעמא דפליגי משום דבמתני' איכא תרי טעמי להחמיר עציץ נקוב ובכרם דבנקוב הוא דאוסר מדאורייתא דכארץ חשיב ומעביר בכרם דחמיר ובעציץ נקוב תחת גפן יחידית לא שמענו וכ"ש שאינו נקוב תחת גפן יחידית ועציץ שאינו נקוב ובכרם נמי לא שמענו. והשתא מפ' ואזיל דלר' יוחנן עציץ שאינו נקוב תחת גפן יחידית עציץ מיהא אסור וגפן שריא ומתני' דבעיא תרתי לאסור כרם ועציץ הוא דתנן. ומפ' תלמודא דלר' אלעזר שרי דכי קושייתו דלעיל אמרינן ומה האוסר מדאורייתא דהיינו הגפן דהויא מחוברת ובכחה עומדת ואוסרת לחוץ אינו נאסר דהרי אתה מודי דחשיבא כאילן בעלמא עציץ שאינו אוסר דהיינו שאינו אוסר השתא תימר דאסור הילכך הכא נמי שרינן העציץ אבל לר' יוחנן בין בזו ובין בזו עציץ לחודיה מיהת אסור בהנייה דלית ליה האי ק"ו. וטעמא דכיון דעבד איסורא לדידיה קנסינן:

אבל עציץ שאינו נקוב תחת חמש גפנים. נטועות כהלכתן דיש להן דרך כרם:

כולי עלמא מודו. דעציץ מיהא אסור דטרח להעבירו תחת כ"א מהם כדאמר לעיל דהיכא דעשה מה שלא היה צריך וחטא בכוונה הוי דאפילו ר' אלעזר מודי מה שאין כן בה' תחת גפן א' דמצי למימר כדי שלא ייבשו העציצין העביר. ולאו חוטא בכוונה הוא דהוי כי הכא:

שהוא נאסר. גרסינן ויש גורסין שהאוסר. ואפשר דמודו בעציץ נקוב תחת גפן יחידית דמדאורייתא איכא ועציץ מיהת אסור:

הדרן עלך פרק המבריך בס"ד

פרק ח

הלכה א

כלאי הכרם אסורים מלזרוע. דכתיב לא תזרע כרמך כלאים:
ומלקיים. אפילו שלא עשה מעשה אלא שרצה בקיומן ובגמ' יליף לה מקרא:
ואסורין בהנייה. בגמ' יליף לה מקראי:
כלאי זרעים אסורין מלזרוע. דכתיב שדך לא תזרע:
ומלקיים. בפ' בתרא דע"ז ובפ' בתרא דמכות ובפ"ק דמ"ק יליף לה ר' עקיבא מקרא דתניא התם שדך לא תזרע כלאים אין לי אלא זורע מקיים מנין ת"ל כלאים שדך לא ופירש"י ז"ל בפ' בתרא דע"ז כלאים דכתיבי בהרבעה קא דריש מדסמך כלאים דלא תרביע גבי שדך דרשינן כלאים שדך לא מדלא כתיב בהמתך כלאים לא תרביע ושדך כלאים לא תזרע ש"מ שדך אכלאים נמי דלעיל דרשינן ליה ומשמע דמזהיר הכתוב שלא יהו כלאים בשדה כלל וע"כ לא פליגי רבנן עליה דר' עקיבא אלא גבי מלקות אבל לגבי איסור כיון דרבי קרא מודו ליה וכדאיתא בגמ':
ומלקיים. שראה אותם ונתיאש מלעקרם דניחא ליה בהו ואפילו דלא עשה בהן מעשה וכי עשה בהן מעשה בגמ' מפ' לה:
ומותרין באכילה. כדנפקא לן בפ' כל הבשר דאיתקוש לכלאי בהמה דכתיב בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים מה בהמתך כלאים היוצא ממנה מותר אף שדך כלאים היוצא ממנה מותר וכלאי בהמה גופייהו מנא לן דשרו מדאסר רחמנא כלאים לגבוה מכלל דלהדיוט שרי וכלאים לגבוה אסורין מדתניא שור או כשב פרט לכלאים:
אינן אסורין אלא מללבוש. וה"ה להעלותן עליו כדכתיב לא יעלה עליך ובפ"ק דיבמות מצרכינן להני קראי:
כלאי בהמה. כגון סוס וחמורה מותרין לגדלן זה עם זה כדיליף בגמ' מקראי ואפילו אם רואה אותן זה עולה על גב זה מותר והיינו מותרין לקיים דקתני דניחא ליה בכלאים דאינו אסור אלא להרביען ממש כדאיתא בפ' הפועלים והכלאים עד שיכניס כמכחול בשפופרת ופי' רש"י ז"ל אינו חייב עד שיכניס בידו אבר הזכר בנקבות כמכחול בשפופרת כדרך בני אדם להכניס מין במינו מכחול קיסם או כף שמכניסין בשפופרת חלולה שהכחול לתוכה ומוציאין הכחול ומעבירין על גב העין:
כלאי בהמה אסורין זה עם. כגון הנולדים מן הסוס שאביהן חמור עם הנולדים מן החמור שאביהן סוס וכמ"ד אין חוששין לזרע האב וחלק חמור של זה בטל וחלק סוס של זה

בטל והוי כלאים דלמ"ד חוששין לזרע האב כל מיני פרדות אחת הן כדאיתא בריש פרק אותו ואת בנו:

אין לי אלא הזורע. בכרם:

מקיים. שראה אותן ולא חשש לעקרן:

מניין. שאסור:

ת"ל וכרם ולא כלאים. סיפיה דקרא קא דריש דכתיב ותבואת הכרם דלכתוב פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואתו למה לי למכתב הכרם אלא למדרש פן תקדש הכרם כלומר אפילו שהוא זרוע בכרם ואין אתה זורעו אסור:

מה כר' עקיבא. דדריש בפ"ק דמ"ק ובפ' בתרא דמכות דהמקיים בכלאי זרעים עובר בל"ת וה"ה נמי כלאי הכרם ופליגי רבנן עליה:

ומשני דברי הכל היא. הכל מודים דאסור לקיים דהא רבי קרא בין בכלאי זרעים בין בכלאי הכרם ומתני' אסורין הוא דקתני לוקין עליהן לא קתני: היינו בשלא קיים ע"י מעשה אבל אם קיים ע"י מעשה. כגון שכסה עפר על גבי זרעים לכו"ע לקי ולא פליגי ר' עקיבא ורבנן אלא בלא עשה מעשה דר' עקיבא סבר אפילו למלקות רבי ורבנן סברי לאיסורא הוא דרבי למלקות לא רבי. ומה שכתבו התוס' פ' בתרא דע"ז דר' עקיבא לא לקי במקיים אלא דוקא כשעשה מעשה דהכי ס"ל בעלמא דלאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו אינו מחוור מתוך הסוגיא דהכא דבמכות מצינו למימר דבעלמא סבר ר' עקיבא לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו ושאני הכא דאקיש רחמנא מקיים לזורע וכי היכי דהאי לקי האי נמי לקי וכי רבי ליה למלקות אפילו לא עביד מעשה בידים הוא:

כהדא דתני המחפה בכלאים לוקה. וס"ל השתא כר' ינאי דעדיף ליה מחפה ממקיים דמחפה כזורע חשיב ליה וחייב לכו"ע:

פן תוקש בו. בפרשת עקב כתיב גבי ע"ז דכתיב בו והיית חרם כמוהו ודרשינן כל מה שאתה מהוה ממנו הרי הוא כמוהו דאסור בהנייה ותופסת דמיה:

פן תוקד באש. פן הוא במקום לא תעשה הלאו הזה גורם שריפה באש המליאה והזרע והך דרשא איתא בגמ' דילן פ' כל הבשר:

שני מינין בכרם. חטה ושעורה בכרם ולקמיה מפ' לה:

על דעתיה דר' יונתן לאי זה דבר נאמר לא תזרע כרמך כלאים. נראה בעיני לפרשו כן דמכריח ר' יונתן פירושו ומקשה לר' יאשיה אי ס"ד כר' יאשיה למה לי לא תזרע כרמך כיון דלקי משום כלאי זרעים אלא לאשמועינן דמחייב על חטה וחרצן לחוד או חרצן ושעורה לחוד ולא גרסינן חברייא אמרין הכא אלא בדר' יאשיה גרסינן ליה וכן נראה

לפ' מתוך דברי הרא"ש ז"ל בספ"ק דקידושין. ונראה לקיים הגירסא בדוחק ואדר' יונתן פריך והכי קאמר דכיון דשדך כולל זרעים ואילנות כדאיתא בפ"ק דפאה וכיון דאין בכרם דין מחודש מכלאי זרעים בלא תזרע שדך סגי ובשלמא לר' יאשיה אתי למדרש כלאים לבר מכרמך. ומשני חברייא אמרי להחמיר עליו אפילו מין אחד דאילו גבי שאר אילנות הזורע שני מיני אילן וזרע אחר מותר כדאיתא לקמיה דהכא דוקא אסר רחמנא גבי כרם חרצן ומין אחר דזרעים:

על דעתיה דר' יאשיה לאי זה דבר נאמר לא תזרע כרמך כלאים. דהא מודי ר' יאשיה דמשום כלאי זרעים חייב משום חטה ושעורה לחוד וא"כ קרא דכרמך למה לי והא בלא כרם איכא איסורא משום זרעים:

ה"ג חבריוא אמרין להתרייה שאם התרו בו משום שדך לוקה משום כרמך לוקה. וה"פ אינו חייב משום כלאי הכרם אלא בכך משום דכתיב לא תזרע כרמך כלאים דאלמא בעינן כלאים לבר מכרמך אבל במין אחד בין משום שדך לא תזרע כלאים בין משום כלאי הכרם לא לקי אלא בשני מינין בכרם ואם התרו בו בשנים אז לוקה שתים משום שדך ומשום כרמך וכפי דרך זו שפירשתי מצאתי בתוספי הרא"ש ז"ל בספ"ק דקידושין וז"ל עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד והיונו דוקא להתחייב משום כלאי הכרם אבל משום כלאי זרעים יתחייב לר' יאשיה בחטה ושעורה לחוד וכן מוכח בירושלמי במס' כלאים דפריך לר' יאשיה כתיב שדך לאי זה דבר כרמך כלומר בלא חרצן נמי מתחייב משום כלאי זרעים בחטה ושעורה לחוד ומשני להתרייה התרו בו משום שדך לוקה משום כרמך לוקה כלומר דכי איכא כרם בהדי כלאי זרעים לוקה תרתי עכ"ד. והא דמחייב ר' יאשיה בכלאי זרעים בשני מינין ובכלאי הכרם בעי תלת טעמא הוא משום דמשמע ליה כרמך לא תזרע כלאים שיש כלאים לבר מכרם אבל בשדך לא שייך למימר הכי שלא נתחייב עד שיזרע כלאים לבד משדך דהא בעי למכתב שדך לא תזרע כלאים ובלא כלאים לא סגי למכתב דהא גבי שמטה כתיב נמי שדך לא תזרע אבל גבי כרם לא תזרע בכרמך סגי וכלאים מיותר הוא אלא לאשמועינן כלאים לבר מכרמך כך נראה לי. עוד כת' הרא"ש ז"ל ומיהו בפ' בתרא דבכורות משמע דלית ליה לר' יאשיה איסור בכלאי זרעים בלא כלאי הכרם גבי ההיא דאין תורמין ממין על שאינו מינו ודריש לה מדכתיב כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן אמרה תורה תן חלב לזה וחלב לזה אשכחן תירוש ויצהר תירוש ודגן דגן ודגן מניין ק"ו ומה תירוש ויצהר שאינן כלאים זה בזה אין תורמין מזה על זה דגן ודגן שהן כלאים זה בזה מיבעיא ולר' יאשיה דאמר אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן וכו' מייתי לה הכי ומה תירוש ויצהר שאינן כלאים זה

בזה אפילו ע"י דבר אחר אין תורמין מזה על זה תירוש ודגן דגן ודגן שהן כלאים זה בזה ע"י דבר אחר אינו דין שאין תורמין מזה על זה אלמא אפילו על דגן ודגן לא מחייב ר' יאשיה בלא חרצן וי"ל דלא אצטריך למימר ע"י דבר אחר אלא משום תירוש ודגן אבל בדגן ודגן מחייב בלא דבר אחר והשתא ניחא דלא צריכין לאוקומה כולה שמעתין דלא כהילכתא דקיי"ל כר' יאשיה ובכולה שמעתין משמע דכלאי זרעים מדאורייתא דקאמר שדך למעוטי כלאי זרעים בחוץ לארץ ואביי ורב יוסף דבסמוך דקאמרי דכלאי זרעים דבארץ לא אסיר בהנייה וכו' וכן בעובדא דרב נחמן בההוא עובדא וכו' משום דקי"ל כר' יאשיה משמע דר' יאשיה מודי בכלאי זרעים אלא משום דלא גזרו בהן בח"ל ע"כ דבריו ז"ל:

ליתן לו שיעור אחר תמן מן ששה טפחים. גבי שאר זרעים או תבואה שיעורו לחיוב ששה טפחים על ששה טפחים מוקרחים תוך שדה תבואה כדאיתא בספ"ק:

וכאן. גבי כרם מקדש ארבע אמות וס"ד השתא ארבע אמות חוצה לו וכן בתוכו פחות משש עשרה עד ארבע אמות אינו מקדש ובארבע אמות מקדש וכיון שאין שיעורן שוה צריכי תרווייהו וכהך תירוצא מצי לתרוצי נמי לר' יונתן:

במה אנן קיימין וכו'. לר' בון פריך היכא דזרע שני מינין בבקעה חרצן וחטה או חרצן ושעורה לא מחייב בזריעה דנימא האי לכאן והאי לכאן ה"נ אפילו שזרע תוך ד' אמות של עבודת הכרם אמאי לא נימא דחשיב שדה לעצמו אי נמי דזרע סמוך לשדה חטים חרצן ושעורה נימא דשדה לעצמו וליכא חבישה ואפילו דמקדש תוך עבודת הכרם כדתנן לעיל מיהו לענין מלקות מיהא ליפטר:

אם שעשה גדר מבפנים. לכרם הזרוע ראשון:

בטלי הכרם. הני ד' אמות דדיינינן להו לעבודת הכרם בטלי להו דהגדר מפסיקן ואפילו קידוש ליכא:

ואם שעשה גדר מבחוץ. שהקיף מה שזרע סביב דהשתא הוו חבושין:

זהו מחול. א"כ הגדר סבת האיסור ולא הזריעה וקרא בזריעה לחוד קא מיירי:

שדה תבואה. לאו דוקא הוא אלא שדה כרם הוא והסופרים משום לישנא דספ"ק כתבו כן וה"פ היה שם אוור תוך הכרם והקריח לתוכם תשלום ד' אמות וכגון דהגפנים גבוהין עשרה והקרית תשלום ד' אמות בתוכן וזרע בתוך הקרחת שני מינין חטה ושעורה בזריעה לחוד לקי דאילו הוה שדה תבואה לא הוה מיחייב אלא תוך קרחת ו' על ו' והשתא מיחייב תוך קרחת ד' אמות דמותר חרבן הכרם אין בו קידוש להלן מארבע אמות

כדאיתא לעיל אלא עד ד' אמות הוא דהוי וכי קאמר ד' אמות ר' בון בר חייא בקרחת הוא דקאמר:

כדאמר ר' חנינא. לעיל ריש פ' קרחת דקמה וקשין עושין מחיצה לעשות מחול לאסור עד י"ב אמה ואין נעשין מחיצה להציל כדאיתא התם וא"כ הכא נעשין מחיצה לחבוש השני מינין להלקותו ואע"ג דאינן מחיצה:

כן מצאתי בספרים על דעתיה דר' יונתן כתיב שדך לא תזרע כלאים לאי זה דבר נאמר לא תזרע כרמך כלאים ומשני כי האי דאמר ר' הילא הן דאיתמר לא אמרינן למה איתאמר? וקשה לי להולמו ונ"ל דהכי פריך דלכתוב לא תזרע בכרמך ותו לא כיון דמחייב בחטה וחרצן דהא כרמך חד מינא ותזרע חד מינא כלאים למה לי דבשלמא גבי שדך לא סגי דלא לכתוב שדך לא תזרע כלאים כדפרישית לעיל:

ומשני כדר' הילא. לא ידענא היכא איתמר מימרא דר' הילא ונ"ל פירושו דה"ק דכל פרשה שבאה לחדש שום דבר לא אמרינן דלא לכתוב אלא החדוש דבשביל החדוש נשנה כולו והכא נמי לאוסרו בהנייה כתביה או לשיעורא דד' אמות דלעיל ולאו למדרש ביה תו:

כי האי דא"ר זעירא. בפ"ק דפאה איתמר על ההיא ברייתא דתניא אתם זורעין זרעים וזרעי אילן כאחת והזורע מן החרצנים לוקה וההיא כר' יונתן היא ואפילו בזריעת חרצנים לחוד בשדה חטים לוקה:

עיקר כרמך כלאים לא תזרע. דאילו כתיב לא תזרע בכרמך כדקאמרת הוה אמינא כי הוי כרם מעיקרא הוא דאסור לזרוע בו מין אחר וכתב כרמך כלאים מיותר לומר לך אפילו דלא מחזי כרם עם מין אחר דלא מינכר אלא כלאים בעלמא חרצן עם שדה תטה אפ"ה לקי:

עיקר כרמך. היינו זריעת החרצנים:

תמן את אמר אין זרעי אילן קרויין זרעים. כגון ההיא ברייתא דלעיל דתניא בפ"ק דפאה זורעין זרעי אילן כאחת דהיינו זרע אילן בהדי חרצנים כדאמר לעיל תירוש ויצהר אינן כלאים או זרע אילן בהדי זרע אחר שרי משמע דאינן בכלל זרעים:

וכא את אמר. גבי הכשר אוכלין הוה קאי וכדלקמיה וכלהו פירי נכנסין בקרא דעל כל זרע זרוע לא שנא דאילן ול"ש דארעא כדמשמע בעוקצין:

תמן מיעט הכתוב. גבי כלאים דכרם דכתיב הזרע אשר תזרע ומשמע מה שדרך בני אדם לזרוע בגרעין והיינו אילנות דדרכן לנטען זמורות ויחורין וגרופיות ואילו זרעים כגון קטניות ותבואה דרכן לזורען בגרעין ואלו הן דאסרי בכרם:

ברם הכא. גבי הכשר:

רבה הכתוב על כל זרע. וכל ריבוייא הוא וכ"ת הא גבי הכשר נמי כתיב אשר יזרע כי היכי דגבי כלאים כתיב אשר תזרע. תריץ הא דרשינן ליה בת"כ מניין לזרעים טמאים שחזר וזרען שטהרו ת"ל אשר יזרע טהור הוא. ולענין הלכה קיי"ל כר' יאשיה דאמר דאינו לוקה אלא א"כ זרע שני מינין עם החרצנים וגבי שדך מודי דבשני מינין חייב ובכלאי הכרם לוקה שתים ודוקא אינו חייב מלקות הוא דקאמרינן אבל פשיטא דאסור ומקדש אפילו במין אחד והיינו מתני' דהמעביר עציץ נקוב בכרם. וכתב הרא"ש ז"ל דירק או תבואה אסורין מן התורה וכל מיני זרעים אסורין מדברי סופרים ומותרין מן התורה וכן דעת הראב"ד ז"ל ונ"ל כיון דאמרינן בפ' הקומץ זוטא קנבוס ולוף אסרה תורה משום דכתיב הזרע ותבואה איתקוש להדדי דבעינן הזרע דומה לתבואת הכרם ובפ' כרם שחרב פירשתי דהיינו דמדאורייתא בעינן אוכל ומכניסו לקיום וקנבוס ולוף אוכל אדם ומכניסו לקיום הוו דלוף חייב בפאה הוי כדאיתא התם ובפאה בעינן תרוייהו וכן קנבוס דזרעו מאכל אדם הוי ומכניסו לקיום ומנא לן דמדאורייתא כיון דהחמירו בהו גבי כלאי זרעים אע"ג דקילי דשרו באכילה ואפ"ה כשלא צמחו אסור לזרוע על גביהן דאפשר דיוציאו גידולין לשלש שנים והיכי אחמירו כולי האי אלא דקים להו דגבי כלאי הכרם עד גדר הני נחית בהו רחמנא לאיסורא ומש"ה אחמירו נמי אינהו גבי כלאי זרעים ושאר זרעים מדרבנן ומשמע דכל מיני זרעים אסורין מדרבנן ובחד לחוד סגי או מכניסו לקיום ואין מאכל אדם או מאכל אדם ואפילו אין מכניסו לקיום כגון ירק וההיא דשרשי פאה א"ש לדידיה. והרמב"ם ז"ל סובר תנאי ג' שזורעין ממנו שדות דומיא דתבואה ופי' שאר זרעים היינו כל ירק וכל מיני קטנית אבל מיני זרעים שאין מאכל אדם אינן כלאים בכרם ואפילו מדרבנן ויש לו גירסא אחרת במשנה בפ' כרם שחרב שמוכיח כן ובכל ספרים שלנו נמי כך היא:

המחפה בכלאים. שהיו זרעים שהן כלאים על גבי קרקע וכסה אותן בעפר כדי שיצמחו. לוקה. משום זורע דקא עביד מעשה:

דתנינן תמן. במס' מכות פ' בתרא:

יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמנה לאוין. דבההיא מלאכה גרידא של חרישה לוקה שמנה:

החורש בשור וחמור. דבשתי בהמות מוליכין המחרישה וחרש בשור ובחמור עובר משום לא תחרוש בשור ובחמור:

והן מוקדשין. התם מוקי לה בבכור ונראה דהאי בשור לחודיה עובר משום לא תעבוד בבכור שורך והחמור לא צריך שיהא דהא איכא שמנה בלאו הכי:
בכלאים. בחרישתו היה מכסה כלאים דבהדי דאזיל מחפה:
בכרם. והיה תוך הכרם ואיכא תרי לאוי אפילו לר' יאשיה א' משום כלאי זרעים וא' משום כלאי הכרם דהא לעיל מודי ר' יאשיה דלוקה שתים וכן כתבו בתוספו':
ובשביעית. דאיכא נמי לאו משום זורע בשביעית דכתיב שדך לא תזרע:
ויום טוב. דקא עביד חרישה בי"ט:
וכהן ונזיר בבית הטומאה. והיה כהן והוא נזיר שהולך אחר מחרשתו במקום טומאה דאיכא חד לאו משום כהן לנפש לא יטמא בעמיו וחד משום נזיר על נפש מת לא יבא:
היך אפשר. בלאו דכלאים ע"י חרישה והא זריעה הוא דאסר רחמנא:
לאו במחפה. דבהדי דקא מנהיג מחרשתו היה מחפה זרעי הכלאים בכרם:
הזלים זהב מכיס. מגנה עובדי ע"ז שמזלזלים בזהב לעשותו פסל ומבטלים שם הזהב שהיה טוב להם יותר בכיס לפרנם עניים והם ישכרו צורף וגו' וה"ה שמגנה העשירים שמזלזלים בכסף ובזהב לעשות ממנו אזורות וקיתונות ושלשלאות ומשבח לזה שעוסק בתורה:
בני אל ילוזו מעיניך וגו' תן לחכם ויחכם עוד. משום דר' ינאי למד לו זה הבין ר' ינאי טעמה של משנה זו:
המקיים עובר בל"ת. וחורש בכלאים מקיים הוא דהוי דשביק ולא עקר להו וכר"ע היא ומאן דאית ליה מקיים בכלאים פטור פטר נמי במחפה:
ודחי כלום א"ר עקיבא אלא לעבור שמא ללקות. והכא משמע דבללקות מיירי במאי דמודי לרבנן ולא פליג עלייהו ובגמ' דילן לא משמע הכי דבר' עקיבא תני בהדיא המקיים בכלאים לוקה. ונראה לומר דה"ק כלום סתם מתני' אליבא דר' עקיבא אלא לעבור אבל למלקות מי סתם לן כוותיה והכא סתמא קתני וחייב עליו וכו' הילכך רבנן היא:
דתנינן שביעית. גבייהו דלאוין:
אית לך מימר שביעית דר' עקיבא היא. בתמיה והא לא אשכחן דפליג ר' עקיבא ארבנן גבי שביעית אלא ע"כ טעמא דמתני' משום מחפה דחשיב זורע בשביעית וה"נ גבי כלאים משום משום זורע הוי:
ודחי תלמודא פתר לה שביעית כר' אלעזר. כלומר ריש לקיש אמר לך אנא דאמרי כר' אלעזר דקאמר החורש בשביעית לוקה ומשום חורש מחייב ליה הכא ולאו משום זורע:
הזרע והזמיר בכלל. ושבתה הארץ לה' הוו דכלהו מלאכות בהאי עשה נכללין:
ולמה יצאו להקיש. אליהן: ולומר לך מה אלו מיוחדין:

שהן עבודה בארץ ובאילן. כלומר להכשיר זריעת אילן וזרעים ולוקין עליהן וכו': שני דברים הן ושני דברים שיוצאין מן הכלל אינן חולקין. בשבת פ' כלל גדול בירושלמי מסקינן דדבר אחד שיצא שלא לצורך מן הכלל חולק כגון הבערה דאמרינן בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה ולומר לך מה הבערה מיוחדת חייבין עליה בפני עצמה וכו' אבל כששני דברים יוצאין אינן חולקין ולומר שלוקין על זו בפני עצמה ועל זו בפני עצמה דאי הכי לכתוב רתמנא חד וילמוד ממנו חברו אלא אם עשה שניהם כאחת אינו חייב אלא אחת וה"נ או לא לכתוב אלא לא תזרע לחודיה או לא תזמור לחודיה וכיון דכתב תרוייהו אינן חולקין ואם עשה שניהן בשביעית אינו חייב אלא אחת וא"כ גריעי ועוד גריעי שהכלל בעשה ופרט בל"ת כדמפ' ואזיל:

הא ללמד מלמדין. דלהא מיהת ללמד על אבות מלאכות דקרקע דאיכא לאו על כלהו ולוקין עליהן מלמדין דלחלק לאוין על שתי אבות והתראה אחת הוא דאין מלמדין:

הכלל בעשה והפרט בל"ת. ואפילו לא הוי אלא חד ע"כ לא אהני לן לחלק ולהפכו ללא תעשה ולמדרש כדקיי"ל גבי מחמץ מנחה דדרשינן בפרק כל המנחות באות מצה וחייב על עריכתה ועל לישתה ועל אפייתה וטעמא משום דדרשינן אפייה בכלל לא תעשה חמץ היתה ולמה יצאת להקיש אליה מה אפייה מיוחדת וכו' והתם משום דהכלל איתיה בלאו ופרט איתיה בלאו הוא דדרשינן והכא כלל בעשה ופרט בלאו לא דרשינן לחלק:

ואין ל"ת וכו'. כלומר ועוד טעם אחר דכשם שאין ל"ת מלמד על עשה שבו והיינו להרבות איסורין לשאר תולדות דזורע גופיה ולומר דכל תולדות זריעה חייב לאו כגון המבריך והמרכיב והעושה בתים וכל אותן השנויין בפ' כלל גדול בירושלמי דהוו תולדות לזורע ואפילו דזומר תולדת נוטע הויא ולא הוי גילויא לשאר תולדות ולהלקות בהן דאין ל"ת הכתוב בלא תזמור מלמד על שאר תולדות דזורע האסורים בכלל עשה דושבתה ולומר שהמרכיב ומבריך וכו' שיהא לוקה בהם דבהא ר' אלעזר מודה דדוקא אב אחרינא כמו זורע הוא דבעי לרבויי אבל תולדה לא. וטעמא דכיון דזומר תולדת זורע אי ס"ד דאתא זומר ללמד אשאר תולדות דזורע ומחייב בהו לכתוב רחמנא זומר ולא בעי זורע דכ"ש הוא ומה תולדת זורע חייב זורע לא כ"ש אלא כיון דכתביה ש"מ הזומר דוקא הוא דחייב מילי אחריני לא:

ואין עשה מלמד על ל"ת. כלומר וה"נ אין עשה מלמד וכו' לומר כי היכי דזורע שהיה נלמד בכלל ושבתה והיינו בעשה וגלי רחמנא דלאו הוא דהוי ה"נ חורש דהוי אב כמוהו לאו הוא דהוי ותוסיף על ל"ת חורש ואפילו דמעשה רבא הוא גבי שאר מצות גבי כלאים כגון חורש בשור וחמור וחורש בי"ט ור' אלעזר סבר דלהא מיהא אהני עשה להוסיף על

לאו חורש דהוא אב אחר כמו לא תזרע ונהי דלא אהני להוסיף תולדות על האב אבל ללקות על אב אחר אהני:

מותר לחפור בה בורות. כדתנן בס"פ מאימתי בשביעית וכן החופר בור ושיח ומערה דכיון דאין מלמדין כלל שרי:

אלא לר' אלעזר מהו לחפור בה. כלומר היכי שרי והא נהי דאין אתה יכול להוסיף על ל"ת ולהלקותו דהא לא דמי לל"ת בשני צדדין דבעינן עבודה בארץ ובאילן באיסור עשה מיהא ליקו דהא שבת הארץ לרבות וללמד קא אתי וכי לא דמי לפרטא באיסור מיהא ליקו דתולדת חרישה הוי כי היכי דחופר בור בשבת חייב:

ומשני לר' אלעזר כשם שאינן מלמדין לענין איסור כך לענין היתר לא ילמדו. כלומר מי סברת דכשם שאין מלמדין הלאוין לענין איסור דהיינו לרבויי תולדות וכדפרישית סברת דאף לענין היתר לא ילמדו הא פשיטא דלענין היתר דרשינן לאוי ללמוד על עשה דבמה הכתוב מדבר בזריעה ובהכשר זריעה ולמעוטי חופר בור וכו':

טעמא דר' יוחנן. דאמר אין לוקין על חרישה בשביעית וכו':

עשה הוא. כלומר לאו לא חשיב כיון דבא מכלל עשה ואין לוקין עליו דכעין לאו דחסימה בעינן ולהכי אתא שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור להוסיף על עשה של זורע לאו ועל עשה של זומר לאו ואין כאן יתורא לרבות וכ"ש לחלק וכדאמרינן ולייד מלה כתיב ושבתה הארץ לענין ל"ת שבו ותו לא:

ועבר בעשה. בעיא היא מי מודי ר' יוחנן דעובר בעשה חורש ותולדותיו ולאו הבא מכלל עשה מיהא איכא:

ר' יוסי אומר אפילו עשה אין בו. דאין בכלל ושבתה הארץ אלא מאי דמפרש בתר הכי שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור והזורע והזומר שכ' בעשה ול"ת:

ליידא מילה. לאי זה דבר:

יכול יהו לוקין על התוספת. וסיפא דברייתא מסיים ת"ל וכו' דפטור והשתא מפ' לה ואזיל היכי תנינן לה:

ר' יוחנן פתר מתניתא הכי יכול יהו לוקין על חרישה. דשביעית וקרי לה תוספת כאינה כתובה בהדיא אלא אתיא לרבוייה מפרטא דלא תזרע וכו' ותלמודא לפיטורא מפ' לה ואזיל: לוקין על איסור חרישה דשני פרקים הראשונים. דתנן בריש שביעית בשדה הלבן חורשין עד הפסח ובשדה האילן עד עצרת וילפינן להאי תוספת מבחריש ובקציר תשבות כדתנן התם. ופרש"י ז"ל בריש מס' מ"ק האי ילקה לאו מלקות דאורייתא הוא דהא בחריש ובקציר עשה הוא ואין לוקין על עשה אלא מכת מרדות מדרבנן קאמר

דכל העומד ואינו עושה מצות עשה מלקין אותו עד שתצא נפשו ע"כ. ואין דבריו אלו מחוורין דלר' אלעזר הוא דקיימינן דסבר דלקי על החרישה והתוספו' כתבו ואיכא למימר דמבחריש ובקציר מפקינן דצריך תוספות כלומר שהשביעית מתחלת מהשנה הששית וא"כ תהוי כשביעית ע"כ:

איתי תנאי תני שש שנים וגו'. היינו תלמודא לפיטורא דברייתא דיכול ילקה על התוספת: **מ"ד שש שנים תזרע שדך מסייע לר' אלעזר**. דהכי יליף ת"ל שש שנים תזרע שדך כלומר כל שש שנים שרי במלאכה וא"כ קרא דבחריש ובקציר לא יעקר קרא ממשמעותיה. אלא שלשים יום לפני ר"ה בעשה בלחוד הוא דקאי ומהאי קרא משמע דברייתא איירי באיסור שני פרקים ולהכי נסיב לה האי קרא לפיטורא:

מ"ד שדך לא תזרע וכו' מסייעא לר' יוחנן דמיירי בחרישה דשביעית ונסיב לה תלמודא קרא דשביעית גופיה ודריש. דאי ס"ד דלוקה כל הני פרטי זריעה וזמירה למה לי דכתבינהו רחמנא אלא לאשמועינן דאהנך הוא דלקי אאחריני לא לקי. כך נ"ל לפי' הסוגיא הזו ובספרים מוחלפת השיטה וה"ג מ"ד שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך מסייעא לר' יוחנן ומ"ד שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור מסייעא לר' אלעזר ובשבת ירושלמי פ' כלל גדול נמי הכי גרסינן לה ובודאי טעות סופרים הוא הכא והתם ומנא אמינא לה דגרסינן בפ"ק דמ"ק כי אתא רב רב דימי אמר יכול ילקה על התוספת ונסיב לה תלמודא לפיטורא דא"כ כל הני פרטי למה לי ור' יוחנן אמר ימים שהוסיפו חכמים לפני ר"ה וה"ק יכול ילקה על התוספת דאתיא מבחריש ובקציר תשבות אתיא תלמודא לפיטורא כתיב הכא שש שנים תזרע שדך וכתיב התם ששת ימים תעבד מה להלן היא אסורה ולפניה ולאחריה מותרין אף כאן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין ע"כ ולעיל גרסינן התם איתמר החורש בשביעית ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר לוקה וחד אמר אינו לוקה והקשה רש"י ז"ל עלה ואיכא למידק הא דאמרי לעיל ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר לוקה וחד אמר וכו' אמאי לא קאמר תסתיים דר' אלעזר הוא דאמר אינו לוקה דהא כי אתא רב דימי וכו' ואית דגרסי לה בהדיא החורש בשביעית ר' אלעזר אומר אינו לוקה ור' יוחנן אומר לוקה ע"כ והתוספות כתבו כיון דאיתיה בהדיא בכי האי אין צריך לומר תסתיים דאין דרך התלמוד לומר תסתיים המפורש כל כך ע"כ. ונקטינן מהך גירסא דמ"ד אינו לוקה דריש תלמודא לפיטורא בתוספת שביעית ויליף לה משש שנים תזרע שדך וצריכים אנו לומר דהתם במועד קטן נשתבשו הסופרים שכתבו ר' יוחנן מחייב אחרישא דשביעית ור' אלעזר פוטר וסוגיא דהכא מוכחא איפכא וגירסא דהכא עיקר וכן פסק הרמב"ם ז"ל דהמתפה בכלאים לוקה וחורש בשביעית פטור ולוקה מכת מרדות:

השמר לא תעשה פן לא תעשה. קרא דכתיב השמר לך פן תעלה עולותיך קא דריש משום דקוימא לן בכריתות ובת"כ דלא מחייב חטאת על שום כרת אלא א"כ יש בו לא תעשה כדאמרינן התם הוקשה כל התורה כולה לע"ז מה ע"ז מיוחדת וכו' וקא דריש תרי לאוי בהאי קרא למה לי וקאמר משום דכתיב שם תעלה עולותיך וכו' משום דתנן בזבחים פ' השוחט והמעלה בחוץ חייב וחייב על השחיטה וחייב על ההעלאה כלומר דמיחייב חטאת על כל אחת בפני עצמה ואפילו עשה שתיהן בהעלם אחד מ"ט דשני שמות נינהו ומיבעיא לן בגמ' בשלמא העלאה כתיב עונש וכתיב אזהרה עונש דכתיב ואל פתח אוהל מועד לא הביאו לעשות אותו ונכרת האיש ההוא מעמיו אזהרה דכתיב השמר לך פן תעלה וא"ר אבין ת"ר אילעא כל מקום שנאמר השמר פן ולא אינו אלא לא תעשה אלא שחיטה בשלמא עונש אשכחן דכתיב ואל פתח אהל מועד לא הביאו לפני משכן ה' דם יחשב לאיש ההוא דם שפך אלא אזהרה מנא לן דבשחיטה ליכא לאו בהדיא דהאי דכתיב בההיא פרשתא ולא יזבחו עוד את זבחיהם מוקי לה התם בזובח בהמה למרקוליס ומייתי לה הכא מדכתיב בפרשת ראה שם תעלה עולותיך ושם תעשה איתקש שחיטה להעלאה דשם תעשה היינו שאר עשיות מה העלאה שהיא בעשה היא בל"ת דכתיב פן תעלה וכו' ולהכי כתיבי לאוי יתירי גבי תעלה עולותיך לאורויי על תעלה עולותיך ושם תעשה:

בגין דכתיב שם תעלה עולותיך. מיותר דכיון דכתיב ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך כלהו מיני קרבנות בכלל וכ"ש עולות ומשמע טעמא משום דקרא דשם תעשה מיותר הוא הא אי לא הוה כתיב שם תעלה וכו' לא הוה ילפינן ולדברי ר' אלעזר ד?ר דעשה מלמד על ל"ת לרבויי לאוין ואכלהו אזהר למה לי ייתורא דשם תעלה וכו' הא גבי שחיטה כתיב ושחט לפני ה' ולא בחוץ והעלה הכהן את העולה המזבחה ולא בחוץ ואהנו לא תעשה דהשמר פן תעלה ללקות ובשוגג לקרבן חטאת וא"כ קרא דשם תעלה עולותיך ושם תעשה למה לי:

ומשני שלא תאמר כמא דתימר גבי שבת חפר תרץ נעץ בבת א' אינו חייב אלא אחת. דתולדה דחורש לינהו הכא נמי אי לא הוי כתיב הוה אמרינן דכי שחט וזרק והעלה בבת אחת כיון דליכא לאו מפורש גבי כל חד וחד חטאת אחת הוא דמחייב דאע"ג דלר' אלעזר עשה מלמד על ל"ת ללקות הא מודי דאין מלמד על ל"ת לחלוק תולדותיו וכדלעיל להכי אתא ייתורא דשם תעשה לאגמורי לאו לזורק ולאו לשוחט דאילו כרת נפקא לן מדכתיב דם שפך לרבות השוחט ולרבות הזורק בפ' אחד דיני ממונות. והתם פליגי אימוראי אי

חייב על שוחט וזורק על כל אחת בפני עצמה והכא סבר תלמודא כמ"ד דתייב על א' וא' חטאת בפני עצמה:

הנוטע בשבת. בשביעית דנקראת שבת לה' וכתיב והשבת ונפתחה בר ומתרגמינן ושמיטתא:

חייב משום זורע. אפילו לר' יוחנן דכתיב בה לא תזרע, ולא תימא דתולדה הויא כשאר תולדות ושאר תולדות אמר לעיל דפטור לכ"ע. והכי אמרינן בפ' כלל גדול דנוטע חשיב אב:

הזומר כנוטע. דהאי והאי לצמוחי פירא קא מכוין ואין מתרים בו אלא משום זומר:

נטע וזמר בבת אחת. בשביעית ובהתריי?ם אחת שהזכירוהו המקרא שדך וגו'.

חייב שתים. שתי מלקיות נוטע משום זורע וזומר בהדיא כתיב ביה:

אינו חייב אלא א'. דהיינו הזומר כנוטע והוי כאילו נטע וחזר ונטע בהעלם אחת:

ואקשינן כלום אמר ר' זעירא אלא הזומר כנוטע שמא הנוטע כזומר. כלומר הזומר כנוטע כל התולדות דזורע השנויין בפרק כלל גדול בירושלמי בכלל לא תזרע הוו דהכל היה בכלל זריעה דזומר תולדה דזורע הוא כדאיתא בפ' כלל גדול ולכתוב לא תזרע ולא בעי לא תזמור יצתה זמירם להחמיר על עצמה ואילו אמר ר' זעירא נוטע כזומר נראה דלהקל בה אתי והשתא דאמר זומר כנוטע להחמיר הוי דחשיב כאב הוא דאתי ושמעינן בשביעית דזומר ונוטע חייב שתים אחת משום זורע וא' משום זומר דאילו בשבת אילו עביד אב ותולדה דיליה אינו חייב אלא אחת:

את פוטרו משום זורע. בתמיה':

הוי. אומר דחייב שתי מלקיות לכלהו אמוראי:

הלכה ב

בהמה עם בהמה וחיה עם חיה וכו' פי' הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה כשאמרו דכלאי בהמה אהורין להרביע הוא בבהמה עם בהמה וחיה עם חיה ושאר מה שיסדר אבל טמאה עם טהורה וטהורה עם טמאה יש בה תוספת איסור והוא שהן אסורין לחרוש ולמשוך ולהנהיג ע"כ לשונו. וכן פסק בהלכותיו פ"ט וז"ל כל העושה מלאכה בשני מינין בהמה או חיה כאחד והיה האחד מין טהור והשני מין טמא הרי זה לוקה ואחד שור וחמור ואחד שני מינים אחרים שאחד טמא ואחד טהור בין בהמה עם בהמה כחזיר עם הכבש או חיה עם חיה כיחמור עם הפיל או חיה עם בהמה ככלב עם העז או צבי עם החזיר על כל אלו לוקה מן התורה אבל מדברי סופרים כל שהן כלאים בהרבעה אסורין לחרוש בהן ע"כ. סובר הרב ז"ל דלעולם בעינן דומיא דקרא שאחד טמא ואחד טהור אבל

שניהן טמאים או שניהן טהורים לא לקי בהנהגה ואע"ג דגמרינן להו בפ' הפרה בג"ש דשור שור משבת הולך הרב לשטתו בספר המצות ולכך המשנה הזו חתכה בסכינא חריפא וקשר חצייה עד טמאה עם טהורה לענין הרבעה ומשם ואילך קשר למטה לענין איסור ההנהגה ומכאן יצא לו לפרש דטעמא דלקי בשור פסולי המוקדשין היינו משום דאיקרי נמי טמאה דכתיב ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה וגו' מפי השמועה למדו ונכו' וזו גמרא חדשה היא דבפ' אלו הן הלוקין היא מימרא דר' אושעיא ומימרא דר' יצחק ומפ' בבכורות טעמא דר' אושעיא וטעמא דר' יצחק משום דצבי ואיל כתיב בהו וחיות הן וטהורות אלא אשני מינין קפדינן ותו לא ועוד קשה דאיני יודע לו לא יתור ולא הכרח לדרשתו דהיך לכתוב לכתוב לא תחרוש בשור ותו לא א"כ הוי אדם עם השור כלאים בהנהגה ולהכי איצטריך בהדיה חמור וכי תימא לכתוב שור וכבש הא ליתא לגבי שבת נמי כתיב שורך וחמורך ועוד דנקיט קרא בעלי כח בעלי משא ורגילין בבית כדכתיב ידע שור קנהו וחמור אבוס בעליו ולנפילת הבור נמי כתיב וצפל שמה שור או חמור. ועוד דלעיל בפ"ק אמרינן בהדיא המרביע בחית הים מהו ולמלקות איבעיא לן והכי איתא בפ' הפרה דלוקה ומסיק משום מנהיג וקא מפ' כגון דקטר אודניה דלכיסא ובאודניה דירוקא וקא מנהיג ולקי ואי ס"ד דלא לקי בהנהגה אלא בחד טמא וחד טהור אמאי נקט לכיסא וירוקא כיון דלאו משו"ה לקי אע"ג דשני מינין הן אלא דוקא בטמא וטהור אלא ודאי משמע דשניהן טהורין או שניהם טמאים נמי לקי משום מנהיג וכבר השיג עליו הראב"ד ז"ל בההיא דשור פסולי המוקדשין והעיקר כדברי רבנו שמשון ז"ל דפי' בהמה זכר עם בהמה נקבה וחיה זכר עם חיה נקבה ובהמה זכר עם חיה נקבה וחיה זכר עם בהמה נקבה והכל א' דמה לי בזה מה לי בזה וקא מפ' השתא כולן דבין טמאה עם טמאה או טהורה עם טהורה או טהורה עם טמאה או טמאה עס טהורה אסורין וכו' ואע"ג דכתיב בקרא שור וחמור הא ילפינן שור שור משבת דחיה ועוף כיוצא בהן בס"פ הפרה:

ולמשוך ולהנהיג. כגון בגמל שמושכין אותו מלפניו ובחמור דדרכו בהנהגה שמכין לו באחוריו כדאיתא בפ"ק דבבא מציעא בשמעתא דרכוב ומנהיג:

המנהיג. שרוכב עליהם והיינו דמנהיגם ברגליו אפ"ה מחמתיה קא אזלי או שהוליך בארץ ומנהיגם במרדע שבידו דאילו בקולו בגמ' מפ' לה:

והיושב בקרון. ואינו מנהיגן לא בכלי ולא ברגל ולא בקול פליגי רבנן דסברי כרכוב חשיב:

היושב בקרון. דרך עגלה להיות מושכת בקרון וה"ה היושב בקרשי המוריגים שדשין בהן ובפ' כיצד הרגל אמרינן דמחייב נזק שלם משום רגל אלמא גופה תשיבא ומשו"ה סופג את הארבעים:

ור"מ פוטר. מפ' טעמא בגמ': והשלישית שהיא קשורה לרצועות. כגון שני סוסים קשורים בקרון וקשר שם חמור ואע"ג דבלאו חמור קא אזלי אסורה ולא אמרינן חזינן ליה לחמור כמאן דליתיה וטעמא כדמפ' בגמ' דמפרעה ואילך נהגו העולם למשוך הרכב בשלשה וד' סוסים:

זכרים אצל נקבות. באבוס אחד של שני מינין:

וכי מה עשה מעשה לא בהטיל. בתמיה והיינו מכניס מכחול בשפופרת ולפי דעתו הוא מטיל דגם במעמיד לפי דעתו הוא מטיל והוה לן למיסר ולא חש לשנויי דגזרת הכתוב היא דהאדם הוא מוזהר שלא לעשות בידים ובפ' הפועלים אמרינן דבמקום פריצותא הא והא נמי אסיר:

אין למדין מן המלכות. רעיו של אבשלום שלא כדין עשו אלא שלא יכלו למחות בהן:

בריה מששת ימי בראשית. כדאמרינן. בפסחים אף הפרד וב?שוספתא קתני אין משיבין מן התקוע פי' דוד תקע עצמו לדבר הלכה ולא שמע לחבריו שחלקו אמרו לו והא כתיב ויעש הישר בעיני ה' לא סר מכל אשר צוהו רק בדבר אוריה החתי וכו' ויש לומר דבתחלה השיב להן כן כמו שכתוב בהוספתא וכשהקשו לו מקרא דויעש הישר בעיני ה' השיב להן בריה היתה והכא נקט המסקנא:

המנהיג בכלאים בקולו לקי. דס"ל דעקימת פיו הויא מעשה והכי ס"ל לר' יוחנן בפ' הפועלים:

נתחייב בה לשלם. אם מתה בדרך דקמה ליה ברשותיה דשואל ותניא בפ"ק דקידושין כיצד במשיכה קורא לה והיא באה או שהכישה במקל ורצתה לפניו כיון שעקרה יד ורגל קנאה:

ודחי לה בשואל. דדוקא בשואל הוא דמחייב דחייב באונסין אבל גבי כלאים לא מיקרי הנהגה. וקשיא לי מההיא דפ"ק דקידושין דלאו דשואל קיימא ונראה דבההיא נמי מצי לדחויי דשאני כלאים דהנהגה דכתיב בהו חרישה וסתם חרישה בידים שמסייע הבהמה ליישר המחרישה:

חוץ לתחום. ומחזירה השואל לאדוניה:

ובאת אחריו. ומתה בדרך:

פטור. השואל ואי ס"ד חומרא דשואל שאני אמאי פטור אכתי לא החזירה למקום המשתמר:
לדעתה היא מהלכת. דניחא ליה לשוב לבית אדוניה ולא לעמוד במקום שאינו משתמר ומשו"ה פטור. על כרחה היא מהלכת. דמחמת ביעתותא דמרה קא אזלא:
נגד עיניו וסימאה נגד אזנו וכו'. פירש"י ז"ל בפ"ק דקידושין שהכה בכותל והבעיתו בקול ואינו רואה או שנתחרש דקלא באדם לאו כלום הוא:
שהוא יכול לברוח. ובפ"ק דקידושין מפ' שאני אדם דכיון דבר דעת הוא מיבעית אנפשיה ופי' רש"י ז"ל מדעתיה קא מבעית שנותן לבו אל קול הבא אליו פתאום:
תפש בו הרי זה חייב. בפ' החובל איתא להך ברייתא ופי' רש"י ז"ל דאחזו מעשה דידיה הוא ואינו כן אלא מפני שאינו יכול לברוח כדאיתא הכא:
משקל הוא. עוזר ומסייע להנהגתן ומיישרן וכך מנהיג אותן כמו אילו היה רכוב עליהן דהוה ליה מנהיג ור"מ סבר דלאו משקל הוא ולא קא עביד מידי. ולענין הלכה בפ' שנים אוחזין פסיק שמואל הילכתא כר"מ ותני לדר"מ בלשון חכמים. והרמב"ם ז"ל פסק כלישנא דמתני' וכרבנן ונראה בעיני דיפה כיון מכח סוגיא דתלמודא בפ' כיצד הרגל ולא שבקינן סוגיא דתלמודא משום תד אמוראה אבל ר"י ז"ל פסק כשמואל. ומצאתי להרא"ש ז"ל שכתב בהילכות כלאים שלו והאלפסי ז"ל לא הביא דברי שמואל כלל אלא הביא המשנה כצורתה משמע דליתא להך דשמואל משום דפרכינן עליה טובא. ואע"ג דשנינהו נראה להריא"ף ז"ל דשינויי דחיקי נינהו ולא מפכינן למתני' והיושב בקרון לוקה משום דאזלא מחמתיה ע"כ. ולי נראה דמכח סוגיית כיצד הרגל פסק הרי"ף ז"ל כרבנן והמשנה כצורתה ורכוב קני אע"ג שלא ינהיג לא ברגליו ולא בכלי ויושב בקרון אפילו דאינו עושה כלל נמי כרכוב בגופה דמי דאם הזיקה בקרון היזק דגופה ממש חשיבא ולא צרורות כדאיתא התם ומנהיגה בקול אפילו הולך בארץ נמי חייב וקי"ל כרב חמא בר עוקבא דר' יוחנן קאי כותיה בפ' הפועלים:
ושלישים על כלו. כל רכב ורכב היה של שלשה סוסים והיינו טעמא דמתני' דקרי לה שלישית:
מלכות הרשעה. רומי הרשעה שכתוב עליה וקראו להם גבול רשעה:

הלכה ג

לא בצדדי הקרון ולא לאחר הקרון. קרון שהיו מושכין אותו שני חמורים או שני שוורים ובא לקשור סוס בצד הקרון או לאחריו כדי ללמדו למשוך את הקרון אע"פ שאין זה דרך משיכה אסור ובגמ' מפ' טעמא:

ולא הלובדקיס לגמלים. שהגמלים מושכים הלובדקיס לאחוריהם שקשר מוסירה שלו או האפסר בהן.

לובדקיס. בגמ' מפ' ליה:

הנולדים מן הסוס. מן הסוסיא נקבה שאמותן של שני הפרדים סוסיא:

ואע"פ שאביהן חמור. מסקינן בפ' אותו ואת בנו דר' יהודה ספוקי מספקא ליה אי חוששין לזרע האב או לא והכל מודים דפרי עם האם אסור דהיינו פרד בן סוסיא נקבה להנהיגו עם סוסיא נקבה והשתא קאמר ר' יהודה אע"פ שאב שניהם חמור והוה אמינא אין כחן שוה וזה כח סוס חשוב וזה כח חמור חשוב ואתי צד דסוס דזה ומשתמש בצד חמור של זה וצד חמור של זה משתמש בצד סוס של זה קמ"ל דהא לא אמרינן דלא קפדינן אלא אביהן שוה ואמן שוה:

וכן הנולדים מן החמור. נקבה ואב שניהן הוי סוס שרו להנהיג זה עם זה:

אבל הנולדים מן הסוס. סוסיא נקבה:

אסור. להנהיגם עם פרדים הנולדים מן החמור נקבה דשמא אין חוששין לזרע האב והוי האי כוליה סוס והאי כוליה חמור. ובגמ' מפ' דרבנן פליגי עליה דר' יהודה:

ור"מ פוטר. ממלקות את של צדדין או שלאחריו דלאו מנהיג הוא מכלל דלרבנן לקי וכן פסק הטור קשר שני סוסים בקרון וקשר עמהן חמור אע"פ ששני הסוסים יכולין למשכו בלא החמור דהיינו מתני' דשלישית לוקה וכן עגלה המושכת בקרון וקשר מין אחר לצד הקרון או מאחריו חייב עכ"ל:

מסייעו בעלייה. כשמושכין הקרון ויורדין זה שלאחריו מסייע שלא יפול על המנהיגים לפנים ובמעלה נמי אותו שאחר הקרון נוגע בקרון ומסייען למנהיגין של מעלה שלא ישמטו:

מפני שזה נושא עצלותו של זה. טעמא דרבנן דלקו מפ' דכשמנהיגין דלפנים מתעצלין גוף שלאחר הקרון נוגע בקרון ומנהיגו בגופו:

שנושאין חבל שבנתים. דראש החבל קשור בקרון ואיכא כל שהוא הנהגה בשניהן:

קשרו בשערו. לקמיה מפ' מאי קא מיבעיא ליה אי בשקשרו בשערו. שער הזנב של החמור בשער צואר הסוס:

כך אנו אומרים וכו'. בתמיה והא לא לקי אלא בהנהגה כל דהו דלא תחרוש אמר רחמנא שמנהיגין המחרישה וכיוצא בה:

נימר מפני שהן נושאין את החבל בנתים. ולרב אסור ומאי קא מיבעיא ליה ור' ירמיה לא הוה מפ' דרב פליג עליה דר' יוחנן בהכי אלא כלומר אף אם אינו נוגע חייב מטעם

המשכת החבל ור' יונה הוה גריס מימרא דר' יוחנן בפלוגתא בהדי מימרא דרב והוה מפ' בה:

מה נפק מביניהון קשרו בשערו. דלר' יוחנן דטעמא הוא משום נושא עצלותו כשקשור לקרון בחבל ובשערו לא יסייעם לדחוף הקרון דכשהקרון נמשך להלן שערו נמשך וכואב לו וניחא ליה בסמיכת הקרון ולא בדחיפת הקרון ולרב מטעם החבל הקשור בשערו חייב דהנהגה כל דהו איכא ומסיק תלמודא דעד כאן לא פליג ר' יוחנן עליה דרב אלא לענין פטור דאפילו רב מודי דאין כאן אלא פטור אבל אסור דהנהגה כלאחר יד היא דאין מלקות אלא כשקשור החבל בצוארו וכן פסק בעל הטורים דפטור ממלקות כשקשרו לשערו כרב:

על שם לובים. ומפ' לקמן דלוב היינו מצרים והיינו חמרא לובא כדאמרינן בפ' במה בהמה:

ניבדקוס אבהנוס. כלומר היינו ניבדקוס היינו אבהנוס תרגום ירושלמי כהן מדין אונוס דמדין ופי' בערוך חמור של מדין לשון גנאי וכאן רצה לומר חמור גדול אבי החמורים תרגום ירושלמי ועיירים עשרה ולובדקין עשרה:

כדרטיב. כשהוא לח:

כדנגיב. כשהוא יבש תרגום חרבו המים נגיבו מיא:

כדברי התלמיד. ר' יונה בוצראה תלמידו של ר' אושעיא היה ורצה ללמוד שאלתו של ר' אושעיא ממאי דאמרי אינשי:

כל מין פרדות אחד הן. לדברי חכמים כולן מותרין שביניהן יש שני צדדין וסברי דודאי חוששין לזרע האב ובפ' אותו ואת בנו מפ' מאן חכמים חנניה הוא:

אלו הן סימנין. לר' יהודה דמתני' להכיר הפרדים מי הן בני סוסיא או בני חמורה:

אזניו קטנות אמו סוסיא. דהסוס זנבו גדול ואזניו קטנות והולד כל בנין גופו דומה לנקבה כדלקמן:

מיזבון מולוואן. מולאש בלעז הן פרדים ובלשון תלמוד מולאות של בית ר' כשתרצו לקנות פרדים להכניס בעגלה שהנשיא יושב בה:

בן סוס בן חמור. שאביו סוס זכר ואמו חמור:

עם חמור בן חמור. זכר ואמו סוס וקשה לי דהא בההוא פליגי ונראה דהכא מיירי בנדמה ומשו"ה מודו רבנן דתניא בתוספתא חמור שילדה מין סוס מותר עם אמו ופי' ר"י ז"ל היינו נדמה וקתני סיפא ואם היה אביו סוס אסור עם אמו ע"כ ואגב רישא נקט סיפא דכו"ע מודו פרי עם האם אסור וה"פ סוס נדמה שאביו סוס ואמו חמור עם חמור

נדמה שאביו חמור ואמו סוס אסורין זה עם זה דאע"ג דרבנן דהיינו חנניה אית ליה ודאי חוששין לזרע האב מ"מ הכא משום מראית העין אסור:

דלא כן מה אנן אמרין. תלמודא פריך בלאו מימרא זו מה היינו אנו אומרים כלומר פשיטא ומאי קמ"ל:

ומשני כן אנן קיימין עז נדמה זכר בן עז זכר ואמו רחל. עם רחל נקבה נדמה רחל בן רחל נקבה בן עז זכר וקמ"ל כרב:

הלכה ד

הפרוטיות אסורות. פי' רבנו שמשון ז"ל והרמב"ם ז"ל מין פרדות הן ואין אדם יכול לברר בהן ע"י הסימנין אי זה מהן אמו חמור ואי זה מהן אמו סוס דלא מינכר בהן ולכך אסורין זה עם זה ולדבריהם סתם לן תנא כר' יהודה או שמא סיפא דמילתיה דר' יהודה היא:

והרמך מותר. עם סוס דידן דהיינו סוס מדברי עם סוס ביתי דכולו מין אחד הן:

והרמך. בגמ' מפ' דהיינו סוס מדברי:

ואדני השדה. בגמ' מפ' ליה:

חיה. ונבלתו מטמא בכזית ואינו מטמא באהל ולמעוטי דר' יוסי ולוקין על בשרו משוס חיה טמאה ואם הנהיגו עם חיה או עם בהמה לוקה משום כלאים ואילו אי הוה אדם מותר להנהיגו עם חיה ועם בהמה ובשר אדם בעשה:

מטמא באהל כאדם. פלי"ג אחדא וה"ה לאינך ובגמ' מפ' טעמא:

הקופד. פי' הרא"ש ז"ל למורש קיפוד תרגום קופדא שרץ שגופו מלא קוצים וכשיגיע בו אדם יכפול עצמו ומכניס ידיו ורגליו בבטנו ונעשה ככדור והקוצים בולטין ממנו מכל צד ובלעז איריזו וקשיא לי טובא דא"כ זו היא אנקה האמורה בתורה והוא שרץ והיכי תנן במתני' שהוא חיה ומנא אמינא לה דאנקה תרגם אונקלוס ילא וילא היינו איריצו כדמוכח בעובדא דבן בוטא בריש בבא בתרא וכן פי' רש"י ז"ל שם בפי' התורה אנקה הריצון וכן מוכח נמי במדרש במדבר סיני רבא ושרץ הוא ומטמא בכעדשה וראיתי בפ' במה בהמה דתנן ולא פרד בעור הקופד ופי' רש"י ז"ל קופד שרץ הוא שנימיו חדין כמחט וקורין לו הריצון וקושרין עורו בדדי הפרה שלא יניקוה השרצים. ונראה לתרץ דהסנאים קאי אתרוויהו אקופד וחולדה דכי היכי דחולדה סתם היא שרץ כמפורש בתורה והגדלה בסנה היא ספק שרץ ספק חיה לב"ש ולרבנן ודאי חיה ה"נ בקופד הגדל בסנה ומשום דקופד הגדל בסנה הוא דומה לאנקה הוצרך לומר דהוא מין חיה ואינו מין שרץ:

חולדת הסנאים חיה. בפ' מרובה מפ' שרצא חרצא ופי' התוספות שם דחולדה דכתיב בקרא דמתתאי שקיה שרגליה קצרות ושורצת על הארץ האי ניהו שרץ ומטמא בכעדשה

אבל זו החרצין שהן המתנים נכרין בה השוקים מתוך שהן דקין ונראין גבוהין וב"ש סברי דספקא הוא ומטמא בכזית במשא דדילמא חיה היא ויש לה טומאת משא ושיעורה בכזית למשא כדין חיה טמאה מתוך שרגליה גבוהין ודקין או שמא היינו חולדה ויש לה תורת שרץ ושיעורו בכעדשה ואין לו משא כדין שרץ דאין לו משא כדתנן בריש כלים:

שור הבר מין בהמה. ומותר להרביעו ולהנהיגו עם שור דידן וחלבו בכרת וכשר לגבי מובח:

שור הבר. היינו תאו האמור בתורה דמתרגמינן תורבלא פי' שור היער כדאיתא בפ' אותו ואת בנו והוא אותו שקורין בופלו ובלשון יון בובליו וכן פי' ר"ח ז"ל בופאלו:

מין חיה. ואסור להרביעו עם שור דידן ולהנהיגו עם שור דידן וחלבו מותר ואסור לגבי מזבח ופלוגתייהו מפ' בגמ':

כלב מין חיה. ונפקא מינה למקדיש חיתו דקדוש ובתוספתא קתני דנפקא מינה לכותב חיתו לבנו דלר"מ לא כתב לו כלב ולרבנן כתב לו כלב ועוד נפקא מינה להאי דאמרינן בריש מכילתין דלא הוי כלאים עם כלב כופרי דשניהם מין חיה ומותרין בהרבעה ובהנהגה ואילו לר"מ דסבר דכלב סתמא הוא דהוי מין בהמה הוה ליה כלאים עם כלב כופרי כדאיתא התם ונראה דפליגי בקרא דכתיב והיתה נבלתו וכו' ולבהמת הארץ וכו' ר' מאיר סבר מאן אורחיה למיכל בשר נבלות כלב וקרי ליה בהמה וגבי אחאב נמי כתיב המת לאחאב בעיר יאכלו הכלבים ורבנן סברי בהמת הארץ איקרי בהמה סתמא לא איקרי:

החזיר מין בהמה. ואם הקדיש בהמתו קדושת דמים:

ערוד מין חיה. וכלאים עם החמור הוי כדתנן בפ"ק דמכילתין:

ערוד. חמור הבר:

הקוף. שימיו בלעז:

פיל. אוליפנטי בלע"ז:

מין חיה. קשיא לי דמאי אתא לאשמועינן ועוד קשה לי דתניא בת"כ הולך על כפיו זה הקוף כל הולך להביא את הקופד וחולדת הסנאים בכל החיה להביא את הפיל ע"כ. וקשה לי בה בשלמא קופד וחולדת הסנאים איצטריכו קראי לאשמועינן דלא מספקינן בהו בשרץ אלא דינן כחיה דלא כב"ש אלא קוף ופיל אמאי צריכי קראי לרבויינהו וכתב עלה הראב"ד ז"ל קוף רבותא קאמר שאע"פ שדומה צורתו כאדם ואצבעות ידיו ורגליו כאדם אפ"ה הויא טומאתו כחיה. כל החיה להביא את הפיל לא ידעתי אי זה שינוי יש בפיל משאר החיות שהוצרך להביא אותו מן הריבוי ושמא מפני שהוא כולו עצמות

שוקיו וארכבותיו ואין אדם יכול להרגו אלא מטיבורו או מסימניו שלא תאמר אין זה נקרא הולך על כפיו ועוד שמעתי שהוא גאה שבחיות ואינו הולך עד שמסרגין אותו במסרג תחת תרטומו ומוליכין אותו שלא תאמר אין זה הולך על כפיו אלא שמוליכין אותו לכך הוצרך לומר בכל החיה להביא את הפיל ע"כ דבריו ואינן נראין ושמעתי מפי חכם חסיד מקובל ר' משולם זצ"ל על ההיא דתניא בברכות בפ' הרואה הרואה פיל וקוף וקיפוף אומר ברוך משנה הבריות דקשיא לי מאי שינוי שייך התם טפי מכולן והלא כולן משונין צורתן זו מזו ותירץ לי דבזמן דור המבול נפרע הקב"ה מן האנשים שהפכן לקופין ופילין והיינו שהקוף דומה לאדם ופיל נמי אומרים שמבין לשון בני אדם ומצאתי סמך לדבריו בבראשית רבה דגרסינן התם ארבעה דברים נשתנו בדור אנוש ההרים נעשו טרשים והתחיל המת מרתיש ונעשו פניהן כקופין ונעשו חולין למזיקין ע"כ והשתא אתי שפיר דאנשים משונין הן דומיא דננס וגיחור ודומיהן דמפ' התם. והשתא נפרש מתני' ובריית מתני' בין לענין טומאה בין להנהגה מיתנייא אלא שלענין טומאה אליבא דר' יוסי איצטריך דאע"ג דפליג גבי אדני השדה וסבר דאין בבשרו טומאת חיה ולא לקי בהני מודי דחיה הן ואין בהן טומאת אהל דאיתרבו מקראי ובריית דת"כ בהכי מיתרצא נמי ולגבי הנהגה נמי דלא תימא אדם משונה הוא ואם הנהיגו עם מין אחר לא לקי קמ"ל דחיה היא ולקי ונראה דהני תנאי סבירא להו דגוי מטמא באהל ודלא כר"ש ומשו"ה נמי ממעט בחלון בפ' לא יחפור:

ואדם מותר עם כולן וכו'. בגמ' יליף לה מקראי:

רמכא דלא כלינס. סוס מדברי שאין אדם יכול לשום בו רסן ומדברי הרמב"ם ז"ל נראה כן שהוא סוס מדברי שקורין זברא בלעז וטעמא דשרי דכולהו סבירא להו הכא מינן הוה וערק לתמן:

כלינס. הוא רסן שמנהיגין בו הסוס כדתניא באבות דר' נתן אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה למה הוא דומה לסוס שיש לו כלינס ושאין בו מעשים טובים דומה לסוס שאין לו כלינס כיון שרוכב עליו זורקו בבת ראש:

יאסי ערקאי. שם איש מן ארץ הערקים שפי' אדני השדה השנוי במשנה הוא בר נש דטור וכו' וכתב רבנו שמשון ז"ל בשם הרב רבנו מאיר ב"ר קלונימוס משפירא שהיא חיה טמאה ששמה ידוע והוא ידעוני דקרא ומעצם שלה נעשין כשפים וכנוין חבל גדול יוצא מטיבורה מושרש בארץ שבו גדלה אותה חיה ששמה ידוע כעין שורש הקישואין והדלועין שיוצאין מן השורש כמין שריגים גדולים שבהן הקישואין והדלועין תלויין והידוע מחובר מטיבורו באותו שריג וצורתו כצורת אדם בפנים וגוף וידים ורגלים אלא

שטיבורו מחובר לחבל היוצא מן השורש ואין כל בריה יכולה להתקרב כמלא החבל שטורפת והורגת את הכל וכמלא החבל רועה כל סביבותיה וכשבאין לצודה אין אדם רשאי ליקרב אלא מורים בחצים אל החבל עד שהוא נפסק והיא מתה ע"כ. ובספר איוב מתורגם כי עם אבני השדה בריתך ארי עם בר נש דטור וכתב רש"י ז"ל שם אבני השדה מין אדם וחית היער היא שנקראת גדולא'ש וזו היא חית השדה ממש ובתורת כהנים ובמשנה נקראים אדני השדה עכ"ד:

בגדל על פני השדה. כלומר בגדל על פני השדה אזהר רחמנא בחלל חרב וכל הפרשה ורבנן דפליגי אדר' יוסי דרשי ליה להאי קרא בפ' בהמה המקשה לרבות גולל ודופק כדאיתא התם:

הירודות. תנים שבמקרא תרגמו יונתן יארוד יארודין וכתב רש"י ז"ל בפ' ארבע מיתות ירוד עוף ששמו תנים והוא שוטה ובוכה ומספיד תמיד וכל תנים שבמקרא מתרגמין ירודין ע"כ. ויש לשאול מאי קמ"ל הך ברייתא ונראה דקמ"ל אע"ג דעוף טמא אין מטמא בגדים אבית הבליעה והוה אמינא כיון שזה בעל ארס ונראה שהולך על ארבע כיון שיש לו שדים להניק כדכתיב גם תנים חלצו שד וגו' ואמרו במדרש הלין ירודאתא וכו' וגם רש"י ז"ל עצמו פי' בספר ישעיה הוא מין חיה רעה והוה ליה חית השדה ועוף ונבלתו מטמא במשא קמ"ל עוף לכל דבר וכן גבי הנמיות לא חזו למאכל כלל והוו להו עץ בעלמא ואפילו חשב עליה נמי לא לקביל טומאה קמ"ל:

יענה. מתרגמינן נעמיתא:

נחש הרו הוא כחוה. והתם בפ' ד' מיתות נמי אמרינן ובכל חית הארץ לאיתויי נחש שאינו שרץ אלא חיה דבר מלאכה היה קודם שנתקלל כן כתב רש"י ז"ל שם ואנו לפי דרכנו נוכל לפרשו דנחש קודם שנתקלל היה מדבר דהא לא כתיב ביה ויפתח ה' את פי הנחש ויאמר אל האשה אלא ויאמר הנחש אל האשה סתם ודרשו ז"ל דבקומה זקופה היה הולך וכתב רש"י ז"ל רגלים היו לו ונקצצו ולהכי קאמר דהרי הוא חיה ואין בו לחשוב אדם הוא כמו אדני השדה ועוד שאמרו במס' נדה המפלת נחש טמאה לידה מפני שגלגל עינו דומה לשל אדם והוה אמינא דמנהיג נחש עם חיה אחרת ליפטר דהוה ליה אדם עם חיה קמ"ל דחיה הוא ולקי והוי כלאים בהנהגה עם מין אחר ואין לפ' דלענין טומאה קאמר שנבלתו מטמא בכזית דבפ"ק דעירובין מוכח דהנחש טהור לגמרי דאמר התם אמר רבינא אני אדון ואטהרנו ומה נחש שממית ומרבה טומאה טהור שרץ שאינו ממית ומרבה טומאה לא כ"ש ע"כ ופי' רש"י ז"ל נחש שממית אדם ובהמה ומביאין טומאה בעולם טהור כשמת דהא שמנה שרצים כתיבי ע"כ. ועוד נמי אפשר לפרש

דטהור שאמרו מדין שרץ בכעדשה אבל מטמא נבלתו בכזית מטעם חיה דהא חיה הוי אלא שנקצצו רגליו:

הצלף באילן כב"ש. בפ' כיצד מברכין ובפ' כרם שחרב גרסינן צלף ב"ש או' כלאים בכרם וב"ה או' אינו כלאים בכרם ואלו ואלו מודים שחייב בערלה ומפ' התם דב"ש ספוקי מספקא להו אי מין אילן הוא אי מין ירק הוא:

כלי נתר. דתניא בתוספתא דכלים בפ"ב ב"ש או' כלי נתר מטמאין מתוכן ומאוירן ככלי חרס ומאחוריהן ככלי שטף וב"ה אומרים כלי נתר הרי הם ככלי חרס לכל דבר:

חולדת הסנאים. במתני' דהכא אלו שלשתן לב"ש הוא דמספקא להו ולא לב"ה ויש שלשה אחרים דלכו"ע מספקא להו:

פול המצרי בזרעים. פי' רבנו שמשון ז"ל אין לפרש דהיינו ספקא ההיא דהקומץ רבא ופ"ק דר"ה דפול המצרי שזרעו לזרע מקצתו השריש לפני ר"ה ומקצתו השריש לאחר ר"ה כיצד יעשה דאין תורמין מן החדש על הישן ומן הישן על החדש דא"כ ליחשוב נמי אורז ודוחן ופרגין ושומשמין אלא היינו ספקא לפי שיש בו מדות הרבה כדאיתא בפ"ב דשביעית דתניא ר"ש שזורי אומר שש מדות מנו חכמים בפול המצרי זרעו לזרע מתעשר לשעבר לירק מתעשר להבא לזרע וירק או לזרע וחישב עליו לירק מעשר מזרעו אירקו ומירקו אזרעו וכשהביא שליש לפני ר"ה ע"כ. ואיני רואה פירושו דכמה דברים שזרען לזרע דינן בתר שליש וזרען לירק מתעשרין ירק ובתר לקיטה כמו כסבר ושבת כדאיתא במס' מעשרות ובתוספתא שביעית. ומה שהקשה דליחשוב ר' יוחנן נמי אורז ודוחן אינה קושיא דר"ש שזורי ה"נ קאמר פול המצרי שזרעו לזרע בתחלה כיוצא בהן כלומר דומה הוא נמי לאורז ודוחן וכו' וא"כ השנויין ראשונה הן אורז ודוחן והוא הוסיף פול המצרי ור' יוחנן ס"ל כר"ש שזורי וכיון דנמנה פול המצרי כ"ש אורז ודוחן והנכון דהיינו הספק דתניא בתוספתא דפול המצרי שזרעו לירק והביא קצצין גמורין לפני ר"ה דמתעשר זרעו דהיינו גרעיניו לעבר ואע"ג דלא מנע ממנו מים ג' מורביות קודם ר"ה וגם לא לקט עלין ממנו קודם ר"ה ותניא בפ' שני דשביעית זרעו לזרע והביא קצצין ולא מנע ממנו מים לפני ר"ה מתעשר לעבר אפ"ה ירקו בשעת לקיטתו עישורו והיינו להבא ובודאי דאין מעשר מירק זה לירק דלעיל ולא מקצצין לקצצין דזה אין בו תערובת מחשבה וזה יש בו תערובת מחשבה והיינו דמספקא ליה לר' יוחנן וכמו שכתבתי שם:

ואנדרוגינוס באדם. דמספקא לן אם ספק איש אם ספק אשה ותניא בתוספתא דבכורים ומייתינן לה במס' בכורים סוף פ' שני אנדרוגינוס יש בו דרכים שוה לאנשים ויש בו דרכים שוה לנשים וכו':

וכוי בחיה. שהוא ספק חיה ספק בהמה ותנן פ"ב דבכורים כוי יש בו דרכים שוה לחיה ויש בו דרכים שוה לבהמה וכו':

דברי הכל. כלומר דלא אשכחן דפליגי בה ב"ש וב"ה בהני תלתא אבל שאר תנאי אשכחן דפליגי בין באנדרוגינס בס"פ הערל ובכוי ריש פ' אותו ואת בנו:

ואמה טרקסין. לפני ולפנים היה ארכו עשרים ורחבו עשרים ולסוף עשרים היו שם שתי פרוכות המבדילות בין הקדש ובין קדש הקדשים וביניהן אויר אמה ומשם ולהלן קרוי היכל ארכו ארבעים ורחבו עשרים ובבית ראשון היה שם בנין במקום אותה אמה בנין רחבו אמה ואותה מחיצה שהפסיקה במקדש ראשון קרוייה אמה טרסקין כדאיתא בפרק הוציאו לו והתם מפ' דמספקא להו לרבנן בקדושתיה דההוא אמה אי כלפנים אי כלחוץ ומשו"ה עבוד שתי פרוכות:

מה מבפנים או מבחוץ. פי' רש"י ז"ל בפ' הוציאו לו טרסקון לשון פנים וחוץ הוא וכך ראיתי בתלמוד ירושלמי וראיה לדבר חסידים הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרקסון כדי לחייבן במעשר למדנו שהטרק לשון פנים הוא ע"כ. ובערוך פי' לשון יון פנים וחוץ חוץ קורין אוקסו פנים טריסי וזה נכון:

הדא אמרה מבפנים. דעד ארבעים הוא היכל ומכאן ואילך לפני ולפנים ואמאי לא פשיטא להו ודחי ליה דהא איכא קרא אחרינא ויעשו דכו' ומשו"ה איסתפק להו:

עיקרו מן תמן הוה. מן ההרים הוא ואע"ג דמפ' באלו טריפות סימני חים כל הנהו סימנין בשאר חיות אהנו חוץ משור הבר וכן כתב רבנו שמשון ז"ל:

עם שור הבר אינו כלאים. לת"ק דמין בהמה הוא:

תור ברא וירימנין כר' יוסי. דסבירא להו למתרגמין תאו תור בר ס"ל כר' יוסי דמין חיה הוא וצריך עיון דבפ' אותו ואת בנו אמרינן רבנן סברי דמתרגמינן תורבלא מינא דבהמה הוא ור' יוסי סבר מדחשיב ליה בסיפא בהדי חיה מינא דחיה הוא:

אווז עם אווז מדברי כלאים. להרבעה ולחרישה ומפ' טעמא בס"פ הפרה דזה ביציו מבפנים וזה ביציו מבחוץ:

בשור ובחמור אי אתה חורש. דלכתוב קרא לא תחרוש בשור דהוו כלאים האדם עם השור א"נ לכתוב לא יחרשו שור וחמור יחדיו ומדלא כתב הכי משמע בשור וחמור ואתה אי אתה חורש אבל אתה חורש עם השור לבד ועם החמור לבד ואי קשיא דשור וחמור בלא אדם לישתרי דשלשה גופין הוא דאסר רחמנא תריץ אי דחורשין הן מעצמן פשיטא דשרי דאין כאן הנהגה דאדם ומאן לקי אלא פשיטא דמנהיגן בקול או במקל ועל כרחך הנהגת אדם בעינן עם שניהן כי היכי דלילקי:

הדרן עלך פרק כלאי הכרם

פרק ט

הלכה א

אין אסור משום כלאים. משום כלאי בגדים:

צמר ופשתים. צמר בגמ' מפ' צמר אילים ורחלים דוקא ומפ' לקמן דהיינו כי הוי שוע טווי ונוז ופשתים שאין לו שם לווי ובגמ' יליף לה מקראי:

אלא צמר ופשתים. דכתיב לא תלבש צמר ופשתים יחדיו:

אין מיטמא בנגעים. נגעי בגדים:

אלא צמר ופשתים. דכתיב בבגד צמר או בבגד פשתים ומפ' בגמ' דוקא לבנים אבל גבי כלאי בגדים בין לבנים בין צבועים כדאיתא בגמ':

אין הכהנים לובשין לשמש במקדש אלא צמר ופשתים. כלומר הבגדים שאין בהן כלאים כגון כתונת ומצנפת ומכנסים בעינן של פשתים דוקא ולא של משי ולא מצמר גפן והאבנט שיש בו כלאים של צמר ופשתים הוא דהוי והני בהדיוטים וחשן ואפוד דכ"ג של כלאים ניהו אלא חוטי זהב טווי בחוטן ובגמ' יליף לה מקראי:

שטרפן זה בזה. וערבן:

אם רוב מן הגמלים מותר. לערב פשתים עמהן ובגמ' מפ' דוקא צמר רתלים עם צמר גמלים או צמר ארנבים דנתערב בהיתר הוא דבטל ברוב כדין כל יבש ביבש דקי"ל חד בתרי בטיל:

וכן הפשתן והקנבוס. דאם רוב קנבוס מותר לערב בו צמר:

השיראין והכלך. מפ' בגמ' להו:

אין עראי לכלאים. בפ' התכלת מפ' לה הכי אין דין עראי לכלאים שאע"פ שאין הגדול יוצא בה אם נארג בה כלאים יש בה איסור לבישה דלא יעלה עליך כתיב ואע"ג דלאו שמה לבישה ובגמ' דהכא מייתי ברייתא דקתני בה דאפילו במקדש נמי אין עראי:

לא ילבש כלאים על גבי עשרה לבושין. דלא תימא אין כאן הנייה:

ואפילו לגנוב בו את המכס. שיהו סוברין שהוא גוי ויפטרוהו מלפרוע המכס א"נ שאין נותנין מכס ממה שלובשין ואע"פ שאין כוונתו להניית מלבוש אלא להבריח בו את המכס ובפ' הגוזל בתרא מפ' מתני' דלא כר' עקיבא דתניא אסור להבריח בו את המכס ר' שמעון אומר משום ר' עקיבא מותר להבריח בו את המכס בשלמא לענין כלאים בהא קא מיפלגי דמר סבר דבר שאין מתכוין מותר ומר סבר דבר שאין מתכוין אסור אלא

להבריח את המכס מי שרי והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא ומוקי לה במוכס שאין לו קצבה או במוכס שעומד מאיליו שלא ברשות המלך ואפילו יש לו קצבה:

ת"ל לא יעלה עליך. בפרשת קדושים ואפילו בלאו לבישה נמי אסור:

לא יפשיל את הקופה. של כלאים ואפילו לאחוריו שיש כאן עלייה:

פשתים של ים או קנבוס. יש מין פשתן שקרוי פשתן של ים ואית דגרסינן פשתים שלם ויש מין אחר שקרוי פשתים קנבוס וכן בלשון לעז נקרא לינו קאנבו ואינו נקרא פשתים סתם ממעט להו משום דיש להן שם ליווי:

אלף אילים צמר. מיעוטא הוא:

צבוע בידי שמים. כגון רחלים שחורים ואילים שחורים שאינו מיטמא:

בין צבועים בין לבנים. דליכא מיעוטא גבייהו כדאיתא בנגעי בגדים כדלקמן:

בד שעולה יחידי. קנה יחידי דאין לו בדים וענפים בקלחו האמצעי אלא הוא לבדו ואין הפשתן בא אלא מן הקנה האמצעי כן פי' רש"י ז"ל במס' יומא פ' בא לו:

צמר עולה יחידי. נימא נימא לבדה:

פירש בקבלה. ע"י יחזקאל:

בשערי החצר הפנימית וביתה. ביום הכפורים משתעי קרא ולפני ולפנים ואין לך אלא פשתן לחודיה:

ויעשו את הכתנות שש ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעות שש. וכתיב ביחזקאל פארי פשתים יהיו על ראשם:

אתה דורש שש. דגבי אבנט:

משש. דכתיב במקום אחר ומנו גבי פארי המגבעות ושש דפארי המגבעות גמר מפארי דכתיב ביחזקאל דהוא פשתים:

תכלת וארגמן. דכתיב באבנט ודאי צבע בעמרא נינהו דמה תולעת שני דבר שיש בו רוח חיים דהיינו התולעת אף כל דבר שיש בו רוח חיים ואם כן צבע התכלת והארגמן כלו צמר הבא מן החי:

מה צמר שאין בו שם לווי. ומשו"ה שריא מתני' כי נתערב צמר בצמר:

אף פשתים שאין לו שם לווי. הלכך פשתן ופשתן שנתערבו שריין צמר גבייהו:

צמר ופשתן שטרפן. אין בו שום היתר דהיינו הוא דאסר רחמנא ואפילו חוט א' בא' אסור וכן כתבו בתוספות בנדה פ' האשה גבי הא דתניא התם בגד שאבד בו כלאים הרי זה לא ימכרנו לגוי וא"ת וליבטיל ברובא כדפרכינן בסוף תמירה גבי שער נזיר שנארג בבגד ידלק וליבטיל ברובא ומשני בציפרתא שארג בו צורת ציפור דחשיב ולא בטיל

וי"ל דלא שייך ביטול ברוב אלא כשהאיסור מעורב בהיתר אבל כלאים ששניהן מותרין ונאסרין ע"י תערובת כך אסור המרובה כמו המועט ע"כ דבריהם:

ליטרא ועוד צמר גמלים. דבטלים הצמר והפשתן בו שהוא רבה על שניהן:

מה פליגין. בתמיה מה זה אפשר שחולקין תמה הוא:

ומשני לא אינו כן אלא מה דאמר רב אסור בפני עצמו. הצמר והפשתים דכל שהו בכלאים אסור:

מערבתה עם אחרן. כדאמרינן לעיל מביא ליטרא ועוד וכו':

זבנת למת. קנית לי מקח שאין לי בו הנייה אלא למת שמצאתי בו כלאים וחושש אני בו שיש בו חוט של כלאים נאבד בתוכו:

והוה עלוי עד דו מיכרך. היה אצלו בשמירה שלא רצה למכרו כדי שלא ימכרו אותו לישראל עד שמת ועשו לו תכריכין ממנו לקברו:

כי מייתי מיניה מבי קצרא. מבית הכובס שיש לו כלים מהרבה אנשים ותופר בכל א' וא' אות להכיר כל בגד של מי הוא:

עשרה קייטין מפשפשין ליה. שהאומנין חייטין מכירין אם נתן הגוי באי זה מקום חוט של כלאים:

נבל דעמר. מין בגד הוא:

בגין פיפא. נראה בעיני דהיינו גרגרים של צמר שעושה הבגד חדש ונקרא כן על שם שמתחבר מתרגום וחברת ותלפיף ומשום סייג שלא ישתחק כלי על גב חברו ויתדבק ויקח זה מזה היה מצוה שלא יתן כלי על גבי כלי:

מיטקסא. משי בלשון יון:

אנבין קיסראי. משי גס ממקום ששמו קיסרין:

כילכא שמו. פי' הרמב"ם ז"ל יש בכרכי הים כמו צמר שגדל על האבנים שבים המלח תבניתו כתבנית הזהב והוא רך ביותר וכלך שמו ואסור עם הפשתן מפני מראית העין שהוא דומה לצמר רחלים ובפ' במה מדליקין בגמרא דילן מפ' תלמודא גושקרא שמיה והוא פסולת של משי ובלשון לעז קרוי כוכוליו:

כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין. דבר המותר כפי הדין ואסרוהו מפני מראית העין שהרואה חושדו בדבר עבירה:

אפילו בחדרי תדרים אסור. דהיינו במקום שאין אדם רואהו:

פשתן שצבעה בחרת. אין דרך לצבוע הפשתן אלא הצמר וכשהפשתן צבועה שחור אסור לעשות ממנה אימרא דהיינו לחזק בית הצואר שקורין קולייאר לבגד לבן של פשתן ללובשו בפרהסיא אסור משום דמיחזי צמר והוי כלאים:

ובכרים ובכסתות מותר. שתשמישן בבית ואע"ג דאפילו כלאים גמורין לא מיתסרי כדתנן במתני' התם בריקן ואיצטריך הכא אפילו מלאים ואפילו על גבי מטה ואפילו בשרו נוגע בהם והשמא פליגא אדרב. וכתב רבנו שמשון ז"ל ומסתברא דלא לחנם נקט אימרא אלא לפי שחוט של אימרא עשוי לחזק הבגד שלא יקרע ודרך לטוותו עב וגס כעין מטוה של צמר שהוא גס ומתוך שהוא צבוע דאיכא תרתי טועין בו לומר שהוא צמר ויש שם משום מראית העין:

בחרת. מפ' בפ' כל היד חרת שאמרו דיו:

ואם זה מקום צנוע. שאין עובר שם אדם מותר:

פרצופות שמטילין מים וכו'. פרצופות אדם חלולין שעושין הגוים וממשיכין מעין המים מתוך פיהן לנוי:

בכרכים. דרך יושבי כרכים להתנהג בגדולה וענייני נוי ולהכי נקט בכרכים:

אין שוחטין בגומא. לכתחלה שלא יהא נראה כמקבל דם לע"ז ואפילו לתוך ביתו. אבל עושה הוא גומא לתוך ביתו. ומפ' לה בפ"ב דחולין דה"ק הרוצה לנקר חצרו כיצד הוא עושה עושה מקום חוץ לגומא ושוחט והדם שותת והולך לגומא:

ובשוק לא יעשה כן. ואפילו בענין שמותר לעשותו בחצר לפי שאין אדם חש לנקר השוק הילכך מחקה המינים ומחזיק ידיהם בחוקותיהם אלמא שמותר בחצר מה שאסור בשוק:

הגיע לחצר החיצונה. במס' שבת פ' חבית תנינן לה הכי מי שנשרו כליו במים מהלך בהן ואינו חושש הגיע לחצר החיצונה וכו' פי' לחצר החיצונה הסמוכה למבוי העיר שהוא מקום המשתמר:

שוטחן בחמה. לנגבן:

אבל לא כנגד העם. שלא יחשדוהו שכיבסן היום בשבת והתם מוקי רב נפשיה כתנאי:

ביב שהוא קמור. פ' כיצד משתתפין היא שנוייה:

ביב. חריץ העשוי לקלח בתוכו שופכין שבחצר לרה"ר:

שהוא קמור ארבע אמות. שהוא מכוסה במשך ארבע אמות:

אין שופכין. לתוך הביב מים בשבת דכי שפיך בגויה מקלח בהדיא ובכח לרשות הרבים הרואה אומר ששפכן סמוך ליציאתו והיינו אליבא דרבנן ור' אליעזר בן יעקב פליג התם:

אם היתה מזחילה.של גג:

מותר. דדרך הנשמים של הגג שיורדין אל המזחילה:

עונת גשמים מותר. בימות הגשמים סתם הצנורות מקלחין הן ואמרי מי גשמים נינהו אבל בימות החמה אע"ג. דצנורות השכנים מקלחין לביב שלו ואע"ג דיש בו שיעורו

המפורש שם ואדם רוצה שיבלעו מים במקומן איכא למיחש שמא יאמרו צנורו של פלוני מקלח מים בשבת:

צנורות מקלחין אסורין. ברייתא היא:

ותני עלה בר קפרא ואם היה מקום צנוע מותר. וקשיא לרב:

ולית להון קיום. אין להם תירוץ. והרי"ף ז"ל פסק כרב בפ' חבית ורבנו נסים גאון פסק דלא כוותיה וכוותיה מסתברא מתוך סוגיא דהכא וההכרח שהכריח הרי"ף ז"ל לפסוק כרב אינו הכרח וכן דעת הר"ז הלוי ז"ל לפסוק דלא כרב:

כרים וכסתות. הם קשים שאין דרכן ליכרך על בשרו והתירו כשאין בשרו נוגע בהן:

בריקן ובנתון על גג האסטווה. פי' הראב"ד ז"ל נראה דהיינו טעמא דכשהוא ריקן בנתון על האצטווה דשרי שכן מנהג העולם דאין פורשין בגדים על גב האסטווה אלא משום נוי וכבוד בעלמא והוה ליה כמו מוכרי כסות שאין מתכוין כלל לצורך גופן כי אם ליפות האצטבה ולכבוד הבית ובשביל כך יכול הוא לישב עליו דאפילו אם תכרך נימא על בשרן אין לחוש שהרי אין כאן צורך גופו כלל באותו שהוא תחתיו כי אם לנוי בעלמא ואורחא דמילתא דכל אדם היושב עליו אינו מכוין להתחמם בו ולא להנאת גוף האדם היושב עלוו אבל כשהוא מלא אז הן להניית הגוף ולפיכך הוא אסור לישב עליהם דאיכא למיחש לכריכת נימא על בשרו וגם שהוא מתחמם וכל דבר שיש בו חמום ומתכוין להתחמם בו אסור בכל ענין בין בדרך לבישה בין בדרך הצעה עכ"ד:

אסור דבר תורה. כשהוא כלאים של תורה לפיכך פושט עצמו בשוק:

גדול כבוד הרבים שהוא [דוחה] * **לא תעשה**. כגון אבדה מהלכת והיה זקן ואינה לפי כבודו דאיכא לאו דלא תוכל להתעלם דחינן לאו דלא תוכל משום כבוד הבריות ובפ' מי שמתו דחי לה שאני התם דכתיב והתעלמת:

מאן דיתיב ליה. ללמוד:

לא אמר ליה ולא כלום. ומשמע דהאי שיכבא לא הוי קרי ופסק בעל ה"ג אי לא קרי כי איכא דמעסקי ביה לא מבטלינן וה"ה לאשה ותינוק ורב נטרנאי ז"ל כתב כי ליכא עשרה מבטלינן:

לא אמר ליה ולא כלום. דאע"ג דאין לדבר דברי תורה תוך ד' אמותיו של מת כדאמרינן בפ"ק דברכות אם אינו יודע שיש שם מת אין זקוק לומר לו:

שלח מאנך והב ליה. פשוט בגדיך ותן לו הקפיד על שאמר לו כיון שלא היה זקוק וצוהו לפשוט בגדיו ולהלבישו. ופסק הרא"ש ז"ל כשהוא בעצמו מוצא כלאים בבגדו והן של תורה אין חכמה ואין עצה לנגד ה' וצריך לפשטן מיד ואפילו בשוק אבל אם אדם אחר

רואה כלאים בלבוש חברו ולבוש הכלאים אינו יודע אין לומר לו בשוק עד שיגיע לביתו דמשום כבוד הבריות אין להפרישו בשוגג:

אין עראי בכלאים בבית המקדש. כגון אבנט למ"ד שהיה כל ימות השנה של כלאים אם היה לבוש הכהן בו שלא בשעת עבודה אין היתר עראי בו דעראי לגבי כלאים הוי קבע:

אם הפליג. איכא היסח הדעת וטעון טבילה:

ואם לשעה טעון קידוש ידים ורגלים. ולא אמרו שיפשוט עצמו כשידבר עמו אע"ג דבההיא שעתא אינו עובד עבודה ומוקי לה בבגדי לבן ביום הכפורים שאין בהן כלאים, והא דתניא אין עראי דאסור היינו בבגדי זהב דחשן ואפוד של כלאים הוו ובפ' בא לו אמרינן דאפילו בבגדי קדש ניתנו ליהנות בהן ואין כאן חטא מעילה משום כלאים אסור וכי מייתי ברייתא התם דבין בשעת עבודה בין שנא בשעת עבודה מותר דטעמא שבגדי כהונה ניתנו ליהנות בהן היינו כשאין בהן כלאים כגון למ"ד אבנטו של כ"ג זהו אבנטו של כהן הדיוט דלית ביה כלאים או בגדי לבן ביום הכפורים אבל אי יש בו כלאים פשיטא דאסור דתנן אין עראי לכלאים והרמב"ם ז"ל פסק כן והראב"ד השיג עליו ולא דקדק בשמועה זו חוץ מכבודו ז"ל. ואחר זה מצאתי שכתבו התוספות בפ' התכלת דמסקינן ביומא דכלאים לא שרו אלא בשעת עבודה והיינו כדפרישית ובפ"ק דערכין גרסינן הכי הכל חייבין בציצית כהנים לוים וישראלים פשיטא כהנים איצטריכו ליה סד"א הואיל וכתיב לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך מאן דלא אישתרי כלאים לגביה בלבישה הוא דמחייב במצות ציצית והני כהנים הואיל ואישתרי כלאים להו לא ליחייבו קמ"ל נהי דאישתרי בשעת עבודה שלא בשעת עבודה לא אישתרי ע"כ. והא דתניא בתוספתא בגדי כהן גדול שיצא בהן למדינה חייב ובמקדש בין לשרת בין שלא לשרת פטור מפני שהן ראויין לעבודה איכא למימר דשאני כהן גדול דכיון דמוזהר שלא ליטמא לקרובים כל שעה ושעה חשיב עליה כשעת עבודה כדכתיב ומן המקדש לא יצא ועוד שהרי משמש בכל משמרה שירצה כדאיתא בשקלים מה שאין כן בשאר כהנים ומש"ה פטור אבל אסור הוא כאוקמתא דהכא ודפרק בא לו. וזהו שדקדק הרמב"ם ז"ל בפ' עשירי דהיל' כלאים שכתב כהנים שלבשו בגדי כהונה שלא בשעת עבודה אפילו במקדש לוקין מפני האבנט שהוא כלאים ודוקא בהדיוטים מיירי וכדפרישנא ונסתלקה השגת הראב"ד ז"ל שהשיג עליו א"א טעה בזה שהרי אמרו ביומא פ' בא לו כהן גדול במקדש אפילו שלא בשעת עבודה מותר. ומאי דקאמר נמי מפני האבנט שהוא של כלאים אינו דאטו חשן ואפוד מי לית בהו כלאים ע"כ מצאתי וביומא אינו אלא תוספתא במכילתין מצאתי ופטור מצאתי שאינו לוקה שלא כעדותו ואדרבא בפ' בא לו איפכא משמע ופוק חזי

לרבוותא רבותינו הצרפתים שהעידו כדברי ומה שהשיג עוד דאטו חשן ואפוד מי לית בהו כלאים הוא התנצלותו של רבנו משה ז"ל ומשם ראיה דלא מיירי גבי כהן גדול דגבי כהן גדול אינו לוקה דחשן ואפוד לבוש כהן גדול הן ואיהו לא מיירי דלוקה אלא בכהן הדיוט ולהכי כתב אבנטו וכדפרישית:

שלא תהא נימא אחת עולה על בשרו. ובפ' בא לו מסקינן דאפילו דמפסיק מידי ביני ביני גזור דאמר ר שמעון בן פזי אמר ריב"ל אמר ר' משום קהלא קדישא דבירושלים אפילו עשר מצעות זו ע"ג זו וכלאים תחתיהן אסור לישן עליהן:

הלכה ב

מטפחות הידים. הן אותן שהם רגילין לפרוש על השלחן ולקנח בהן הידים כך פי' רבנו שמשון ז"ל והרא"ש ז"ל ואינו נכון חדא דמטפחות הידים קתני ולא מטפחות השלחן ועוד דאותן אינן קשין כלל והנכון שהן אותן שמנגבין בהן הידים שהן קשין קצת:

מטפחות הספרים. מפות הספרים שמכסין אותן בבגד עב וקשה כדי לשמרם שלא יתלכלכו ויתקלקלו:

מטפחות הספג. כשאדם יוצא מבית המרחץ מביאין לו ומסתפג בה והיא ג"כ קשה קצת:

ור' אליעזר אוסר. בשלשתן ובגנר מפ' טעמא:

מטפחות הספרים. המגלחין בני אדם במספרים פורשין מפה על גופן שלא יתלכלכו וההיא רכה היא שמקנחין בה הפנים ומודו בה כולי עלמא:

תמן תנינן. במס' כלים פ' כ"ד:

שלש מטפחות הן. לדינין חלוקין:

של ידים טמאה מדרס. בגמ' מפ' טעמא:

של ספרים טמאה טמא מת. ולא מדרס:

תכריך נבלי בני לוי. נבלי הלוים שמנגנין בהן בדוכן כורכין אותן במטפחות לשמרן שלא יתבקעו ואינה חשובה וטהורה מכלום:

שנותנה על הכסת וישן עליה. וכיון שמכביד גופו עליה טמאה במדרס הזב וטמאה תחת עשר מצעות דמשכב תחתון הוי אב הטומאה כעליון:

נותנה תחת אצילי ידיו. וסומכין עליה במקום כסת מה שאין כן במטפחות ספרים שיש בהן קדושה כדאיתא במגלה ואין נהנה ממנה:

אית תנאי תני מחלף. ותני הכי מטפחות הידים ומטפחות הספרים ומטפחות הספג אין בהן משום כלאים דברי ר' אליעזר וחכמים אוסרין:

יהיב מפה. של כלאים היתה:

ואינו אסור משום כלאים. דהא סומך עליה:

ומשני דלא ינבלון מאנוי. שלא יתטנפו כליו כלומר שלא ישפך המרק על בגדיו ודבר שאין מתכוין מותר:

ביעתא במפה דאית בה כלאים. ביצה מגולגלת כשהסירוה מן האש. על שלא יתכוונו בחמה מפני החמה. דגבי מוכרי כסות קתני לה דאסור להוליכן עליו להגן מפני החמה בעת החמה ובגשמים וכו' וה"נ כיון שהמפה מונעו שאינו נכוה בחוס הביצה אסור בהנאת המלבוש להכי הוא כחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים:

מפני שהוא עושה אותן כמין תיק. דמניחה בבגדיו על ארכובותיו:

ונותן ספר תורה עליה. שלא ילחצנו ויכאב לו והנייה איכא הילכך אסור:

שמחמם בה ידיו. כשקורא בספר בימי הקור:

בלא כן אינו אסור משום כלאים. כלומר מדבריך משמע דאם לא מפני טעם זה החמום לא היה אסור משום כלאים ור' אליעזר כי אסר מטעם כלאים קאסר והלא אסור בהנייה הוא מטעם דתשמיש קדושה הוי:

ומשני ליה ולא רב הוא. כלומר רב הוא מרה דשמעתא דהא ר' בא בשם רב קאמר לה ורב גופיה הוצרך לומר הלכה כדברי האוסר משום כלאים הא לאו הכי הוה שרי וא"כ צריכין לפרושי טעם האוסר דהא ליכא ביה לא לבישה ולא העלאה ושתק ר' בון בר חייא:

ואקשי ליה ר' יונה לר' בון דאמאי לא אקשית ליה לר' בא זו הקושיא שהיה מסולק ובולם פיו מלהשיב דהא בלא טעם כלאים אין שום היתר לכרוך בה ידיו בימי הקור דהא תשמישי קדושה היא ואסורה בהנייה היא ולא היה לו תשובה ולית לן אלא טעמא דר' יונתן בדר' אליעזר:

פעמים שהוא רואה רבו ומתעטף בו. ויוצא להקבילו ואיכא העלאה והיינו טעמא דר' אליעזר וגבי מטפחות ידים הא פרישנא טעמא במשנת כלים שנותנה על הכסת וישן עליה א"נ מפני שנותנה תחת אצילי וכו' וקיי"ל כר' אליעזר ושלשתן אסורין דמשנת כלים קיימא כוותיה וכן פסק הרמב"ם ז"ל דשלשתן אסורין:

כלנרי נשים. לא איתפרש לי וראיתי שפי' רבנו חננאל כלינרין רסן הסוס ושמא מה שנוהגין בארץ מצרים לשום נגד פניהם מסוה ומניחין בו נקבי העינים בלבד והוי דוגמת רסן. ואחר ראיתי בירושלמי דבמה אשה שפירשו רעלות כלינראה ופי' בעל הערוך ז"ל משימות בגד על ראשן ומכסות כל הפנים ואין נראה אלא העינים וקושרות אותו למעלה ירושלמי רעלות כלינראה ע"כ כלומר מונע הראייה כמו שפירשתי ושמן בערבי ג'רץ. ושרינן משום כלאים דהא אין בו משום חמום וגריע מן וילון דביצה דמעשה מחיצה קא עביד ולא שייך הכא טעמא דשמש מתחמם כנגדו דאין חושש האדם בימי הקור בפניו

מגולות דהבל הפה מחממן. ויש גורסין אסורין דמתכוונין בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים:

הלכה ג

תכריכי המת.במס' נדה פ' האשה פליגי בה אמוראי ר' ינאי אמר לא שנו לסופדו אבל לקוברו אסור ור' יוחנן אמר אפילו לקוברו מותר דכתיב במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות. ותימה דליתסר משום לועג לראש דאפילו ציצית אמרינן בפ' התכלת דרמי' ליה בההיא שעתא משום לועג לראש כ"ש שאין להלבישו כלאים ותירץ רבנו שמשון ז"ל דשאני כלאים דלחי דומיא דמת דלא מיתהני כלל לא אסיר דבעינן הנייה פורתא כדמשמע בריש יבמות דבעינן העלאה דומיא דלבישה לאפוקי מוכרי כסות. ולא מסתבר לי דטלית דאין בה הניית לבישה גם מציצית פטורה דכתיב אשר תכסה בה ומוכרי כסות מוכרין בלא ציצית ואמאי רמי' להו לשכבי ציצית ותירץ הרא"ש ז"ל דבציצית איכא לועג לרש טפי. לפי ששקולה כנגד כל המצות כדאמרינן וראיתם וזכרתם:

מרדעת החמור. קשה היא ולא חיישינן שמא תכרוך עליו נימא כמו בכרים וכסתות וכתב הרמב"ם ז"ל והוא שלא יהא בשרו נוגע בה ואין נראה דהא לא תנא מרדעת גבי כרים וכסתות דאמרינן בהו הכי ומשמע דאפילו נוגע במרדעת מותר לפי שהיא קשה ביותר וכן דעת רבנו שמשין ז"ל והרא"ש ז"ל והא דתניא בנדה פ' האשה בגד שאבד בו כלאים הרי זה לא יעשנו מרדעת לחמור אבד שאני דחיישינן כיון דלא מינכר ביה הכלאים יקרענו כשיצטרך לו מעל המרדעת ויעשה טלאי לבגדו וילבשנו וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל עצמו:

ואפילו להוציא עליה את הזבל. קשיא לי דלעיל שרי ר' יוחנן לתת בגד כלאים על בגדיו דלא ינבלון מאנוי וי"ל דהתם לאו הנייה אבל הכא שהזבל יכבד עליו מלבד שהמרדעת חוצצת בין בגדיו והזבל שלא יטנף מצלת נמי לגופו שלא יכבד כגליו הזבל ויכאב לו וחוצצת נמי בפני הריח כנ"ל:

מוכרין כדרכן. לובשין בגדי כלאים להראותן בשוק כדי שיראה הלוקח מדת הבגד ארכו ורחבו ויראה אם ראויים לצרכו. ומפ' טעמא בפ"ק דיבמות דנפקא לן מדכתיב לא תלבש שעטנז וכתיב לא יעלה וגו' דומיא דלבישה דאית בה הנייה למעוטי מוכרי כסות:

בחמה מפני החמה. שיציל להן הכלאים מן החמה:

ובגשמים. שלא יפלו הגשמים במלבושיו כדי שלא יזיק לגופו ומהכא מוכח בפ' כירה דדבר שאין מתכוין מותר אפילו במידי דכי קא מכוין איכא איסורא דאורייתא וכי הך סתמא קמ"ל:

והצנועין. והכשרין המחמירין על עצמן:

תופרין. כדרכן על יריכותיהן הבגד:

ובלבד שלא יתכוונו. להתחמם:

נעשה חפשי מן המצות. דס"ל דמצוא בטלות לעתיד לבא דהיינו כשיעמדו המתים בלבושיהן אין בהן איסור כלאים דמתן שכרן דמקמי הכי הוא דאכלי. והך סוגיא אזלא כר' יוחנן דלעיל דפ' האשה * דכתיבנא דמרי דהאי תלמודא הוי וסוגיא דריש פירקין הכי משמעא דאמרינן ר' מונא היה לו בגד בשלשים ריבוא דינר ויהביה לר' חייא בר אדא וא"ל זבנת למת והוה עלוי עד דהוא מיכריך וכן פסק הרמב"ם ז"ל כסתמא דמתני' דאפילו לקברו שרי וכן פסק הראב"ש ז"ל דאפילו לקברו שרי:

ולאו מתני' היא אלמנה שאמרה וכו'. מתני' היא בפ' הנושא בכתובות ומאי רבותיה דר':

ומשני דלא יימרון לה ביתא דנשיותא הוא. ומשועבד הבית לכבוד הנשיאות שהיו מזרע דוד המלך ע"ה והמלוכה היתה להם בנחלה ואין הגון שיעבר כבוד הנשיא מפני האלמנה ודמי לבקתי דאמרינן התם תני רב יוסף בביתי ולא בבקתי:

ובעלה נתון במדינת הים. דאינה נכנסת בגבול אחרים אבל הכא דצריך שיעבור הנשיא מפני האלמנה לא מיחייבי והיינו רבותיה דרבי:

מפני המחלוקת. של בני כרכים דהוא נפטר בצפרי ואמטיוהו לבית שערים שיאמרו מנעתם מינן המצוה. לשון אחר אל תספדוני בעיירות שיש בהן אנשים הרבה דרך עברתם מפני המחלוקת של בני כפרים קטנים שיאמרו אין אנו כדאין להספיד ר' בתוכנו הילכך לא תספדוני לא כאן ולא כאן:

יוסף אפרתי ויוסף חפני. מפ' בפ' הנושא דקדים ערסייהו לערסיה ונקברו תחלה קודם פטירת ר' ולההוא עלמא הוא דקאמר והאי דאמר הכי דלא לימרו מילתא הואי בהו ועד האידנא זכותא דר' הוא דאהניא להו פי' נזקק להודיע שימותו וישרתוהו שם דלא לימרו בני העולם כיון שלא זכו להתעסק בו מילתא דאיסורא הואי בהו והאי דלא שכיבי בשני דר' זכותא דר' אהניא להו:

תתהפך כחומר חותם. כמו החומר אשר ביד היוצר מתהפכת צורתם. חותם לשון זכר ונקבה שהוא החותם של הבורא להיות כבתחלה ויתיצבו כמו שהיו לבושים:

קורדקייא. ג'אפיניש בלעז:

לא נבהת. לא נבוש לשבת כאבל בין החתנים:
לא גבהית. ואהיה כחתן בין האבלים כדאיתא בפ' כל היד:
חיוורין חפיתין. לבנים מגוהצין מלשון חף אנכי דמתרגמינן שזיגתאי אנא ותרגום ורחצת קרבו ירושלמי ותשזיג:
אלבשוני ברגסי. לשון לעז הוא מכנסים שלי:
צפראי אמרין. אנשי צפרי ששם נפטר:
אודיק לון בר קפרא. השקיף עליהן:
מצוקים וארואלים. צדיקים ומלאכים כדכתיב כי לה' מצוקי ארץ:
ואשרוניה תמני עשרי כנישין. הושיבו שמנה עשרה מושבות ומעמדות ושמא הטעם הוא משום דחיה בצפרי שבע עשרה שנה ולי"ח נפטר:
ואחתוניה לבית שערים. הורידוהו לבית שערים דצפרי יושבת בראש ההר כצפור כדאיתא בפ"ק דמגלה:
ותלה לון יומא. המתין להם היום שלא חשכה:
בר מן קצרא. חוץ מן הכובס דכל יומא הוה אתי לגביה כדאיתא התם בפ' הנושא:
ומן גובהן. ומתוכם:
תלת עשרה שנין חשש בשינוי. ובפ' הפועלים קביל עליה תליסר שנין שית בצמירתא ושבע בצפדינא:
לא מתה חיה. לא מתה שום יולדת בשעת לדתה:
מינכס. ממטו ליה לשחיטה:
איך אנשמת. היאך נתרפאת:
ממה שעשו זקני בתירא לזקני. הילל הזקן:
דשדון גרמון מנשיאותא ומנוניה. בפסחים פ' ואלו דברים אמרינן שהיו נשיאים ובשביל שראו להילל הזקן שהיה גדול בתורה ועלה אצלן מבבל עזבו נשיאותן ומינוהו נשיא עליהן:
דהוא מן יהודה ואנא מן בנימין. דרב הונא היה ראש גולה בבבל בזמן רבי ושאל רבי לר' חייא מה אני בשעיר והשיב לו הרי צרתך בבבל כדאיתא בפ' כהן משיח:
ואנא בנימין. מצד האב מצד אמי אני מיהודה ובפ' אע"פ אמרינן דמשפטיה בן אביטל שהיתה אשתו של דוד קא אתי:
נתכרכמו פניו דר'. נצטער ונתבייש על שבא כדאמרן לעיל שאמר לו הרי צרתך בבבל:
ארונו בא. שנפטר בבבל וליתא כדלקמן שלאחר שמתו ר' ור' חייא ובניו הוא שנפטר אלא ששנה דבריו מפני השלום:

אי לכם חיות שבארץ ישראל. יולדות שעד עכשו ר' מקבל יסורין על כל בני דורו וכתיב ובחבורתו נרפא לנו:
חמייה גו בני. ראהו בתוך בית המרחץ ולא קם מפני ר' ישמעאל ואע"ג דבבית המרחץ פטור כדאיתא בפ"ק דקידושין מ"מ הידור מיהת בעי ליה למעבד:
אהן דאת מתני שבתיה. זהו שאתה מספר שבחו בתמיה':
ייעול עלי. יבא עלי קללה וקיצר וכינה:
דאין סחית לא וכו'. אפילו כשהייתי רוחץ עצמי לא הייתי מרגיש: אשגרית עיני בכל ספר תלים אגדה. שלא אשכח מדרש תהלים:
בגין סכנתא. שהיה מתבודד ומשקיף בעיון כל כך ויפול באחת הפחתים:
חד גרדי. אורג אחד:
וחכים את ליה. ואתה מכירו. תרגום ירושלמי הכר נא חכים כען:
למחמי ר' חייא רבא. בפ' הפועלים גרסינן ריש לקיש הוה מציין מערתא דרבנן כי מטא למערתיה דר' חייא איעלמא מיניה וכו':
ריבץ תורה וכו'. מפ' לה בפ' הפועלים כי הוו מינצו ר' חנינא ור' חייא א"ל ר' חנינא לר' חייא בהדי דידי קא מינצת דחס ושלום אי משתכחא תורה מישראל מהדרנא לה מפילפולי וא"ל ר' חייא לר' חנינא בהדי דידי קא מינצת דעבדי לתורה דלא תשתכח מישראל מאי עבידנא אזילנא ושדינא כיתנא וגדילנא נישבי וצייידנא טביי ואכילנא בשרייהו ליתמי ואריכנא מגילתא וכתיבנא חמשה חומשי תורה וסליקנא למתא ומקרינא חמשה ינוקי בחמשה חומשי ומתנינא שתא ינוקי שיתא סדרי משנה ואמרנא להו עד דהדרנא ואתינא אקרו אהדדי ואתנו אהדדי ועבדי לה לתורה שלא תשתכח מישראל והיינו דאמר ר' כמה גדולים מעשה חייא וא"ל ר' ישמעאל ברבי יוסי ואפילו ממר. א"ל אין, א"ל ואפילו מאבא א"ל חס ושלום לא תהא כזאת בישראל ופירש"י ז"ל ריבץ תורה לשון המרביץ שדהו משקה, ור' חנינא בר חמא שאמר ר' עליו ישב בראש, שדינא כיתנא זורע אני זרעוני פשתן, שדינא משליך אני, וגדילנא נישבי קולע אני חוטין ממנו לעשות רשתות ומכמורות נישבי כמו אין פורשין נישבין לשון שבי. וצייידנא טבי ואני צד צביים, ואריכנא מגלתא ומתקן אני העורות לעשותן קלפים, וסליקנא למתא למקום שאין מלמדי תינוקות, לחמשה ינוקי לכל אחד ספרו, ומתנינא על פה המשניות והברייתות שיתא סדרי משנה, לשיתא ינוקי. אקרו אהדדי למדו זה את זה מקראו, ואתנו אהדדי למדו זה את זה סדרו לא תהא כזאת לא תאמר כזאת בישראל ע"כ:

דהוה גלי. דר' חייא מבבל הוה כדאיתא במס' סוכה חזרה ונשתכחה עלו ר' חייא ובניו ויסדוה:

את הוה גלי למילף. ללמוד:

והוא גלה ללמד. שמיום שגלה יכניה והחרש והמסגר עמו היתה ישיבה קבועה בבבל:

כד דמך רב הונא ריש גלותא. בבבל נפטר והוא אותו שאמרנו למעלה שהשיב עליו ר' חייא לר' הרי צרתך בבבל:

אסקוניה להכא. העלוהו כאן לארץ ישראל:

דהוא מן דידהון. שגם הוא מבבל כמו ר' חייא:

אנא עליל מיהב ליה. בגמ' דילן פ' אלו מגלחין מפ' טעמא אמר להו רב חגי אנא מעיילנא ליה דאוקימתיה לתלמודאי כי הוינא בר תמני סרי שנין ולא חזי לי קרי ומשמע לי קמיה וידעי בעובדיה דיומא חד אתהפיכא ליה רצועה דתפילי ויתיב עלה ארבעין תעניתא ופי' רש"י ז"ל ומשמע לי קמיה שמשתי לפניו ולמדתי ממנו, איתהפיכא לה רצועה דתפילי ולא היו נוייהן לבר:

עילא את בעי דאת גבר סב. עלילה אתה מבקש שאתה זקן ואם תמות תזכה לישב אצלן:

יהבון משיחתא ברגלי. תנו חוט של משיחה ברגלי שאם אבעת ואצעק אתון גרשין לי בחבל:

תלת דנין. מריבין ומדיינין שלא היו רוצין לקבל לרב הונא אצלם:

יהודה וחזקיה. בני ר' חייא הוו כדאיתא בס"פ הבא על יבמתו:

ואין עוד. ראוי לישב אצלך. ומשמע הכא דרב הונא ריש גלותא נפטר אחר ר' חייא ובניו וה"נ משמע בפ' ואלו מגלחין וכתבו בתוספות והקשה הרב דמשמע בירושלמי שמת רב הונא קודם ר' חייא דא"ל ר' חייא לר' ארונו בא והכא משמע שר' חייא קודם רב הונא מת ונ"ל דרב הונא אחר הוה ואותו שבימי ר' חייא אין זה רב הונא תלמידו של רב ומיהו קשה דבירושלמי קאמר בעובדא דהכא רב הונא ריש גלותא ולפי הענין של הירושלמי משמע דזקפיה ר' חגי לארוניה דרב הונא כדי שלא יהא יושב אצל הצדיקים והכי איתא בפ' ר"ח דרב הונא ריש גלותא הוא ע"כ. ויותר נכון לומר דרב הונא דלעיל הוא דהא ריש גלותא קאמר לעיל וה"נ אמרינן הכא, אלא ששינה ר' חייא דבריו מפני השלום:

תלה עינוי מסתכלא. לראות אי זה דבר:

איתאמר ליה אפיך אפיך. נאמר לו לר' חגי בת קול לומר נוס נוס מכאן שלא יזיקוך תרגום וסיסרא נס ברגליו אפך:

נפיש לרב הונא. התרחק וצמצם עצמך והרבה לו מקום לרב הונא שיעור שיוכל לשבת בו שישב אצלך כיון שבא לכאן דלאו אורח ארעא להחזירו ולא קביל עלוי מותיב. לא

קבל עליו רב חגי להושיבו שם הארון של רב הונא כדרך הארונות אלא בזקיפה כדאיתא בגמ' דילן:

והיה רב חגי. בן שמנים שנה ונכפלו לו שנותיו. ובגמ' דילן הכי איתא עייליה הוה גני יהודה מימינה דאבוה וחזקיה משמאליה אמר ליה יהודה לחזקיה קום מדוכתיך דלאו אורח ארעא דקאי רב הונא בהדי דקם קם בהדיה עמודא דנורא וחזייה רב חגי ואיבעית וזקפיה לארוניה ונפק ואתא והאי דלא איענש משום דזקפיה לארוניה דרב הונא. ופי' רש"י ז"ל הוה גני בקבר איבעית נבעת ונפחד זקפיה לארונא דרב הונא לקמיה עמודא דנורא דלא ליזקיה, והאי דלא מיענשי דבי ריש גלותא שהן צוו לרב חגי שיכניס ארונו לשם משום דזקיף לארוניה שלא הושיבו דרך כבוד ביניהן שאלמלי הניחו כדרכו היו נענשין. אית דגרסי והאי דלא איענש רב חגי משום דזקיף ארונו ע"כ:

יעקב כל הן דהו מהו מנכי. כל היכא שיהא נקבר מה היה חסר, כן תגין עליו זכותו במצרים כמו בארץ ישראל:

דברים בגב. כמו בגו והכי אית בגמ' דילן בס"פ בתרא דכתובות ופי' רש"י ז"ל יש כאן דברים מסותרים וצריך לתת להם לב:

לעס עליה. על ארץ ישראל אבל אינו נותן בארץ אחרת:

רבותינו שבגולה הפסידו. בתמיהה:

מחליד הקב"ה לפניהם את הארץ. והיינו גלגול שמתגלגלין העצמות עד ארץ ישראל וחיים שם:

אפילו כגון ירבעם בן נבט וחבריו. בתמיהה:

גפרית ומלח שריפה כל ארצה. לקמיה מפ' לה:

מה הן שאל להן וכו'. מהו התשובה של גפרית ומלח זה שאל לזה וזה לזה:

ולא שמעינן כלום. מה השיבו בני המדרש:

מאי כדון. כמו מאי הוה עלה מהו עכשו המסקנא:

ומסיק כיון שנשרפה ארץ ישראל נחתם בזה גזרת המוסר כדכתיב והגביר ברית לרבים שבוע אחד למלכים שהיה להם מרות ורבנות והגביר המוסר עליהם עד שבוע והיינו שבע שנים ושם באתם נצבים נמי כתיב לעברך בברית ה' אלקיך א"נ דאלה דברי הברית הכתוב בסוף התוכחות מקרא נדרש לפניו ולאחריו הוא וקאי נמי אתוכחות דאתם נצבים ואתי שפיר דיש לו פרשה וסתומה:

כותיים שבה. כותיים שהושיב בה סנחריב כדכתיב במלכים:

מטליות מטליות. חתיכות חתיכות כמו מטליות דשלש על שלש דמס' שבת:

יש בידו שתים. שתי עונשין:

ריגליה דבר נשא וכו'. רגליו של אדם ערבון שלו להעמידו שם בכל מקום אשר הוא מבוקש:
ויפול שם. ולא כתיב וימת בתוך ביתו אלא שנפילתו גזורה שם:
תרין אסקריבטורי. בלשון לעז הוא סופרים וכן כתוב בספר מלכים ובכתובות פ' הנושא גרסינן איסקריטורי:
אמר מלה ויהבון בחללא. אמר שלמה שם ונתן אותם במקום ששמו חללא ובגמ' דילן פ' החליל גרסינן שדרינהו למחוזא דלוז:
ונסתון מן תמן. ולקחן משם מלאך המות:
אתא גחיך לקבליה. היה משחק כנגדו:
מאן יהיב ליה אילין להן דאישתלחית מיסבונין. מי יתן לי אלו למקום אשר שולחתי לקחתם:
אידמיך תמן. שם בח"ל:
והא איכא ימא דחמץ. פירכא היא ואמאי לא תני ליה וחמץ א"י היא ולא כבשה עזרא והכי משמע במס' דמאי בפרק המקבל:
דקולטינוס. מלך רומא הוה:
והקוה נהרות ועשאו. ואינו קדום כשאר ימים ולהכי לא תני ליה:
עולה להר ישימון ומוצא כמין כברה. ומשום דאיירי לעיל בים טבריה קאמר לה ובפ' במה מדליקין לגמ' דילן גריס לה הכי א"ר חייא הרוצה לראות בארה של מרים יעלה לראש הכרמל ויצפה וירא כמין כברה בים וזו היא בארה של מרים ופי' רש"י ז"ל כמין כברה סלע עגול ועשוי ככברה, זהו בארה של מרים שהיה מתגלגל עם ישראל במדבר בזכותה של מרים דכתיב ותמת שם מרים וסמיך ליה ולא היה מים לעדה ע"כ:
היא מכוונא וכו'. היא מכוונת כנגד הפתח האמצעי של בית הכנסת הישנה של סרונגין שם מקום או שם משפחה:
הוו מטיילין באסרטין. כמו סרטיא דמס' שבת ופרש"י ז"ל מסלה ההולכת מעיר לעיר ובלשון יון קורין איסטרטא:

הלכה ד

הברסים. ובערוך גריס ליה בדל"ת ומפ' בגמ' ברייא ופי' בערוך כגון גלופקרין שמכסין את המטות ונראה כמאן דגריס ליה ברי"ש והענין הוא כדאיתא במדרש ר' תנחומא פטשיהן אלו ברקים הנתונין על יריכותיהן ובלשון לעז בראקי והן מכנסים וברסים וברקים ובראיי הכל אחד אלא שמשתנה הלעז לפי המקומות:

ברדסים. מפ' בגמ' דולמא ובלשון ערב קרוי בורנוס ובלשון יון קוראין לכסות דו$למא:
דלמטיקון. מפ' בגמ' קובלין ומעפוריין קובלין פי' בערוך יש אומרים בלפ"ז קאפא ונראה שהוא כסות של ראש ובלשון יון קופולא, ומעפוריין תרגום ויתחפש באפר על עיניו וכריך במעפורייא ופי' בערוך בגד צמר שמתעטפין בו בארץ פלשתים, ויש אומרים סודר שמעטף בו ראשו וכשמגלח מניחו על ברכיו שיפול שם שערו ע"כ. והנכון שהוא סודר שנוהגין בארץ ישמעאל להניחו על הצואר ושני קצותיו תלויין לימין ולשמאל וקרוי שיידי ועשוי להסיר העפר מעל הלבוש ולכך קרוי מעפורת וגם של ספרים קרוי כן שעשוי להסיר השער והזוהמא:
ומנעלות הפינון. מפ' בגמ' דרדסין ובערך פנון פי' עדולדין עשויין מפסולת צמר ובלעז פידולי ופיסולת צמר קרוי בלעז פיינון וכל אלו אע"פ שלא היה מצוי הפשתן באותו הזמן כדאיתא בגמ' מכל מקום הני חשיבי ואיכא חשדא בהו דילמא תפרן הגוי בכלאים ולכך לא ילבשם עד שיבדוק:
וממדינת הים. בגמ' מפ' לה:
מנעל של זרב. בערוך גריס ליה בדל'ת של זרד ופי' מנעלים של עור שמגיעין עד הירך ובגמ' משמע דגרסינן זרב בבי'ת וכן גריס ר"י ז"ל ורבנו שמשון ז"ל ופירשו לשון חימום מלשון בעת יזרבו נצמתו כלומר מנעל העשוי לחמום הרגל ועושין מנעלים כפולים שקורין בלעז פאנטופוי ובין שול'א לשול'א מניחין מוכין או צמר ותופרין השול"א בפשתן ואשמעינן דאין חוששין שמא נותנים ביניהם צמר ומותרין ע"כ. והרמב"ם ז"ל פי' לשון טלאי דבשביל שאין לו עקב שקורין טאלון נותנין שם חתיכת בגד כדי שלא תוזק הרגל וקאמר דאם אותה הרכבה דכלאים שרי וטעמא דעור הרגל קשה ואינו נהנה כשאר עור הגוף ואינו נכון והראב"ד ז"ל כתב בהשגות א"א כמדומה לי שזה כתב פי' על מנעל של זרב השנוי במשנה ואינו נראה מן הגמ' דאמרינן התם מנעל של זרב אית אחרין דזרבין עמרא מן לגו כלומר ואין חוששין לאותן מקומות שהן מיעוט והוא אסור הוא מפני שתופרין אותו בפשתן מבחוץ ומבפנים תפור הצמר וזורבין כמו תופרין ע"כ. ודברי ר"י והראב"ד ז"ל אחד הן ואמת. וזרב לשון צרב וז'ן וצד'י מתחלפין מלשון ונצרבו בה כל פנים לשון רגיעת בשר אינקוג'ימיינטו בלע' שעשוי קמטים קמטים ויזורבו כשמתמעטין המעיינות הנהרות מתקטנים הנהרות המכזבים באותה שעה נצמתו כאילו לא היה נהר מעולם מפני שאין זחילתן ממים נובעין, והפאנטופו הצמר או הפשתן או המוכין הנתון בתוכו קמוט ותחוב בתוכו בכח ולכך קרוי מנעל של זרב דהיינו צרב:
דרדסין. פיאליש בלעז:

מה חוף הים. של ארץ ישראל:
ומדינת הים. דהיינו חוצה לארץ דכל חוצה לארץ קרוי מדינת הים כדאיתא בגיטין פ"ק וכל ח"ל אין צריך בדיקה אפי' לא הויא חוף הים. צור וקסרין הוו חוצה לארץ וחוף הים:
עכשו שהפשתה מצוייה בכל מקום צריכין בדיקה. וכת' רבנו שמשון ז"ל ולפי זה צריך ליזהר כשאדם נותן בגדי צמר לאומן לתפור שלא יתפור בחוטי פשתן מנויה וגם המלבושים הניקחין מן הגוים או שניתנו לישראל במתנה ויש לסמוך להתיר לפי שבמקומנו הקנבם בזול מן הפשתן וטוב לאומן לתפור בו לפי שהוא חזק ואין ניתק החוט בשעת התפירה ואפי' המנעלים העשויין מבפנים בלבדים צריכין בדיקה שלא יהו תפורין בפשתן ע"כ. והרשב"א ז"ל כ' ונראה שמותר לתת לחייט ישראל חוטי קנבום אע"פ שחשיד לתפור בגדיו בפשתן אלא שיש כדי להחמיר מפני שיש בו טורח בתפירת הקנבום יותר משל פשתים ואפשר שמפני טרחו הוא מחליף ובודאי אסור לומ' לו לתפור בחוטי קנבוס שלו ע"כ. וכתב בעל מגיד משנה בפ"ח דמאכלות אסורות וראיתי עכשו שנהגו בהרבה מקומות לסמוך בזה אף על חייט גוי שקונה חוטי קנבוס לתפור בינו לבין עצמו ואפשר שכיון שיש היכר בין של קנבום לשל פשתן מירתת ולא אתי לחלופי דהא מרע אומנותיה ונתפש עליו ולא אמרו לחוש אלא בדבר שאי אפשר לעמוד עליו ע"י בדיקת האש דשל פשתן כבה מיד ושל קנבוס הולך ונשרף מתירא הוא להחליף ע"כ. ונ"ל שהסימן דועכו כפשתן כבו ועל זה הרב סומכין ופשט הנה כן והלכה רפופה היא והלך אחר המנהג:
אית אתרין דזרבין עמרא מן לגו. ואותן המקומות אסורין מפני שתופרין המנעל בפשתן ומבפנים מניחין הצמר או הפשתן בין שול'א לשול'א ואע"פ שאין כאן שוע טווי ונוז לבדים מדרבנן אסירי וכאן מחמת כח דריסת הרגל מתאחין זו בזו וזו בזו ומתלבדין ומתני' דשריא היינו משום דאין חוששין לאותן המקומות שהן מיעוט:
דיימר לבר ראשון. כך שם הרצען שלו:
מסאניה בכיתן. דלפעמים נותנין בתוכן אנפלאות של צמר והוי מחובר ומהודק צמר ופשתן ואסור כדלקמן:
פסיקיא דעמר. חגורה של צמר תרגום ותחת חגורה נקפה אתר דהוו אסרן פסיקיא:
דו שנץ גרמיה והיא לחתא לה. כשהוא חוגר עצמו ומהדק מתניו החגורה התחתונה מתרפה ויורדת:
שנץ' מלשון שנץ של סנדל כיסא בתר שנציה והן הרצועות שסוגרין ופותחין הכיס. ורבנו שמשון ז"ל פסק כר' זעירא ומכאן אני אומר דפיף שקורין אוריליו בלעז שמניחין

במכנסים אם המכנסים מפשתן אסור לשום בו פיף מצמר וכן בהפך דהא לא שרינן הכא שתי חגורות אלא משום טעמ' כד דו שנץ גרמיה היא נחתא לה והכא אדרבה כדי לסדק המכנסים לגוף הוא. ועוד ראיה דאמרינן לקמן דמודי ר' אילא בהן דילבש דרדסין דעמר על גבי דרדסין דכיתן דהוא אסור די לא שלח עילאה לא שלח תתאה אלמא כיון דמהודק מאד אסור וכ"ש שהוא תחוב תוך הנרתק:

בגין דר' זעירא דר' זעירא אמר אסור. בתמיה וכי אתם שואלים לי משום דר' זעירא קא אסר אי איהו אסר ואנא שרינא:

דרדסין. אנפלאות שקורין פיאליש בלעז:

דאי לא שלח עילאה. שאם אינו פושט העליון אין יכולין לחלוץ התחתון והוי יחדו ואסור אבל לחפור המנעל בפשתן ולנעול אנפלאות של צמר מותר שחוט התפירה מובלעת בדופני המנעל ובפרט בזמננו זה וכן נהגו כל העולם עכשו:

גו גולתא. מצנפת הראש והוא של צמר:

חכים לרב הונא. אתה מכיר לרב הונא:

הלכה ה

אין אסור משום כלאים אלא טווי וארוג וכו'. הכא משמ' בהדיא דנוז פירושו ארוג ודלא כפירוש ר"ת דיבמות ודפר' האשה דמס' נדה והתם פליגי אמוראי רב אשי אמר דפי' שעטנז או שוע או טווי או נוז כל חד לחודיה סגיא ומר זוטרא פליג דכלהו בעי' כי היכי דמחייב וכתו' בספרים והילכתא כמר זוטרא מדאפקינהו רחמנא בחד לישנא וכת' הרמב"ם ז"ל בפי' המשנה דאינו מלשון הגמ' אלא פסק משם גאון וכן מצינו במס' ברכות כמה והילכתא דאינו מעיקר הנוסחאות אבל כל המפרשים הראשונים והאחרונים גרסי ליה ולפי סברת מר זוטרא נ"ל לפ' מתני' הכי אין אסור משום כלאים ללקות עליו אלא טווי על גב שוע כל מין לעצמו שוע קארדדו בלעז על שם שבניפוץ מחליקו תרגום חלק שעיע, וטווי כל א' לעצמו וארוגים שניהם ביחד דוקא ולא תני במתני' שוע מכיון דתני טווי דאין טווי בלא שוע והיינו בזמן שאין החוט של כל א' שזור אלא יחידי הוא דבעי' אריג וטעמא דמילת' דכשאין לחוט קיום דאינו שזור בעינן אריגה אבל כשהחוט של צמר וכן של פשתים שזור סגי בקשורין יחד דכך שזורין כל א' לעצמו וקשורים יחד כמו כל א' יחידי וארוגין יחד והיינו דאמרי' דמקמי ציצית מידחי כלאים דמשום קשר העליון שמקושר הצמר אצל הפשתן מידחי וטעמ' משום דחוטי ציצית שזורין הם כדאית' בסיפרי וגמר לה מתכלת דמשכן בג"ש:

נוז. לשון עיקום ובאריג' איכא עיקום שהחוטין של השתי חציין יורדין למטה וחציין עולין למעלה ואח"כ חוזרין העליונים למטה והתחתונים למעלה וכן לעולם כנ"ל והראב"ד ז"ל כתב בפי' ת"כ וז"ל מיהו היכא דהוו שוע טווי חד חד לחודיה וקטר להו בהדי הדדי מדאורייתא אסיר והא מילתא גמרי' לה מדאיצטריך רחמנא למישרי כלאים בציצית והתם ליכא חיבור לא בשועם ולא בטווייתן אלא בנוזם בלבד דהיינו הקשר וטעמא משום דציצית עשה ודחי לא תעשה שרי הא בעלמא הוה אסיר מן התורה ש"מ שהקשור חמור יותר מן האריג ע"כ, ואינן מתחוירין גם דברי הרמב"ן ז"ל בפרשת קדושים נוטין לומר דלא בעינן אריגה גבי כלאים והאיסור הוא מטעם יחדו דשתי תכיפות הן חיבור ובמתני' לא משמע הכי ובמה שפי' אתי שפיר:

נלוז. מפ' לת"ק דנוז דתנן היינו נלוז וכך היה שונה במשנתנו שוע טווי ונלוז והלמ"ד חסרה כמו הוי"ו בטווי שאין כאן אלא הטי"ת ונלוז לשון עיקום כמו תועבת ה' נלוז מטה ומעקם דרכיו ונלוזים במעגלותם שהוא כופל עקשים אשר ארחותיהם עקשים וגו' פתלתולים ומעוקשים כי האריג השתי מעוקם הוי בכל עת שעובר בו הערב שעולה ויורד והקשר יש בו עיקום:

ומליז הוא את אביו שבשמים עליו. מטה מדות ה' מדרכי רחמיו למדת הדין עליו כענין שנאמר ועם עקש תתפתל:

הלבדים. פיילטרוש בלעז והם עושין אותן באופן זה שמנפצין הנמר היטב ושוטחין על גבי קרקע ונותנין מים חמין בו ומכין בו עד שמתאחז כמו בגד וכן מוך על מוך עד השיעור שרוצין ואין כאן אלא שוע לבד וקאמר דאם ניפצו בו צמר ופשתן כאחד ועשו לבד אסור והיינו מדברי סופרים ובגמ' אפרש יותר ולשון לבד לשון אחיזה ודיבוק זה בזה מענין לבוד ותר' ירוש' מחזיק באזני כלב דלאביד באודנוי דכלבא:

פיף של צמר בשל פשתן. פי' בערוך צלצול של צמר והוא אותו שקורין אוריליו בלעז שעושין בשפת הבגד לקיומו וקרוי פיף בחילוף פ"א בכ"ף כיף נהרא וקאמר דאם השתי של פשתן אין עושין הפיף מצמר דכשבאין לארוג הערב ואפי' הוא מקנבוס אסור משום דכשנותנין הערב דקנבוס אפשר שלא יחזרו זה לצד זה ויהיו מורכבים זה בזה והוי נוז ובגמ' מפ' דהכא אפי' אינן טווין שניהם יחד ולא שועים יחד נמי אסור מטעם דארוגים הם יחד דהיינו נוז:

משיחות של ארגמן. של צמר צבוע ארגמן:

אסורות. לחגור אם נתונות מחלוק של פשתן:

מפני שהוא מולל עד שלא קושר. מפ' בגמ' דבמתני' שנינו שע ושנינו טווי כלו' טווין שניהם יחד ומשמ' דטווי לחוד קאמ' ונ"ל דהיינו הך בבא דמשיחות של ארגמן והיינו שמעביר המשיחה שקורין ליניי"א בנקבים של חלוק הפשתן וכשהוא מעביר מולל הפשתן בארגמן והארגמן בפשתן דהיינו דמשתפשף ומתחברי' ומתדבקין נימין של הארגמן בפשתן והוה ליה טווה קודם הקשירה שקושר שני קצות המשיחה יחד:

מולל. לשון מלילות שמשפשפן ביד ונטוין ומלשון המלל דהיינו שכופף החייט שפת הבגד כדי לתפור וכן ימולל ויבש כשמתיבשין העלין מתכוונין ומתעקמין ונטוין כמו טווי והיינו טווי לחודיה דאמרינן בגמ'.

לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן. שלא יעשה אדם חגורה כגון רצועה של עור שמשיחות של פשתן בראשה האחד ומשיחות של צמר בראשה האחר וכשחוגר מתניו קושר שני ראשיה של צמר ושל פשתן יחד. לשון אחר סרט אריג חלול ומשימין בתוכו רצועות כדי שיהא חזק והסרט של צמר הוא אסור לתתו בשנצים של הבגד של פשתן לחגור בו מתניו והא נמי משום שפשוף הוא והוי טווי לחודיה:

אותות הגרדים והכובסין. דרך האורגים והכובסים לעשות אות בבגד כדי שיהא כל א' מכיר את שלו ואם היתה אות של צמר בפשתן או פשתן בצמר ה"ז אסור אע"פ שאינו חשוב אצלו:

ניתני שע וכו'. וניתני שע לחודיה דאסור דהיינו בבא דלבדים ולא ניתני טווי היינו בבא דמשיחות של ארגמן שפירשתי במשנתנו ומשני דהוינן אמרין דטווי לחודיה שרי כיון דתנינן אין אסור משום כלאים אלא טווי וארוג ומשמע דתרויהו כי הדדי הוא דאסור אבל טווי לחודיה שרי ואפילו מדרבנן קמ"ל מתני' בבא דמשיחות:

ה"ג מתני' לא אמרה כן אין אסור וכו'. ול"ג אלא הכא אלא בהנך בבי ופי' מי לא תנן אין אסור והוינא טעי דטווי לחודיה נוז לחודיה שרי מדרבנן דיותר חיבור הוי שע לחודיה מטווי נחודיה או נוז לחודיה:

וניתני שעט ולא ניתני נז. וניתני שע לחודיה כגון בבא דלבדיה וטווי לחודיה כגון בבא דמשיחות ולא ניתני נז דהיינו עיקום דהיינו בבא דפיף:

ומשני דהוינא אמר דשרי דכל חד לחודיה הוי דהטרב קנבוס הוא קמ"ל מפני שהן חוזרין באריג ומטעם החזרה יתרככו זה על גב זה:

וניתני טנז. דהיינו בבא דטווי לחודיה דהיינו משיחות ובבא דנוז דהיינו פיף:

ולא ניתני שע. דהיינו בבא דלבדים. ודע דרש"י ז"ל והרמב"ם ז"ל סוברין דהך סוגיא מדאורייתא הוא דתנו לה שכתב רש"י ז"ל בפרשת קדושים דלבדים אסורין מן התורה והרמב"ן ז"ל אין סובר כן:

כגון אילין טרסייא. אנו הטרסיים יש מפרשים הם הגרדיים כי ההיא דע"ז רבן של טרסיים אני. וי"מ היינו סיפא לא יקשור סרט וכו':

דהוא מכפת ביה. שחוגר ענמו בה במשיחה ומתוך שנכנסין ויוצאין המשיחות בשנצים של החלוק משתפשף הפשתן במשיחה ונטוה במשיחה ואסור:

ומאן דתני מותרות. היינו שאינו חוגר עצמו בה:

וכד הוא שנץ גרמיה. כשחוגר עצמו באזורו המשיחה יורדת ואינה מהודקת. שנץ לשון חגורה שדרך המלבוש שעושה שנצים כשחוגר עצמו:

הלכה ו

התוכף תכיפה א'. שתחב המחט וכן חוט פשתן בבגד של צמר פעם א':

אינם חיבור לא לטומאה ולא לטהרה. אם נטמא זה לא נטמא זה ואם הזה על זה לא נטהר זה:

ואינו נוקה בה משום כלאים. ומפ' בפ"ק דיבמות דנפקא לן מדכתיב יחדו דמשמע עד שיחברם יחד יפה:

והשומטה בשבת. ע"מ לחזור ולתפור:

פטור. כיון דלא הוי חיבור לא הוי קורע דקרוע וכגוריד הוא:

עשה ב' ראשים לצד א'. מפ' בגמ' בקושר מכאן ומכאן כגון שקשור סחוט בסופו כדרך החייטין והעביר את המחט פעם א' והעביר עכשיו את המחט פעם שנית ונמצאו ב' ראשי המחט בצד א' וקשר שם ב' ראשים יחד סמוך לבגד דבענין אחר אינו מתקיים:

עד שישליש. עד שיכניס ויוציא ויחזור ויכניס וטעמא מפ' בגמ':

מצטרפין לכלאים. אם חתיכת בגד צמר מחוברת לשק וחתיכת בגד פשתן מחוברת לקופה וחברן יחד בשתי תכיפות מצטרפין אע"פ שהן מחוברין לשני כלים ולא אמרינן האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי אלא דמצטרפי דהוו כמו דיסקיא דדרכן להיות מחוברין שניהם:

רב חנינא. גרסינן ובקי במקרא היה וא"ל ר' ינאי צא ועסוק במלאכתך ולא תעשה מלאכה אחרת ולעשות אוקמתות על המשניות ובפ' אע"פ גרסינן כה"ג יתיב רב חנינא קרא קמיה דר' ינאי וקאמר הלכה כר' אלעזר בן עזריה א"ל פוק קרא קראיך לברא ופי' רש"י ז"ל קרא בקי במקראות היה:

עד יחות כל סיערה. כי תנן דשתי חכיפית חיבור היינו עד שיורד כל אורך החוט מהצד האחר כדרך התופרים אבל אם מקצתו של חוט מבחוץ אפילו תכף ב' תכיפות לא הוי חיבור:

עד ייחות ויסוק. וכי קפדי הכא שצריך שיוריד כל אורך החוט ויחזור ויעלנו כולו והא לא קפיד אלא כיון ששני ראשין קשורין חיבור מקרי וכן גבי ציצית אע"ג שעולה ויורד חיבור מיקרי:

ותו פריך והתנינן ר' יהודה אומר עד שישליש וכי ר' יהודה מקפיד איחות ויסוק ויחות והא לא קתני אלא עד שישליש מ"מ ומדר' יהודה נשמע לת"ק:

חוט שהשחילו למחט. לשון הורדה כדאיתא ברישׁ משילין דאיכא דתני משחילין לשון השמטה והורדה ואם תחב המחט בבגד והוריד חוט לתוכה אפילו קשור החוט ב' קצותיו יחד שלא ישמט מן המחט אינו חיבור אלא כשהוריד החוט תוך הבגד דהחוט חיבור לבגד ואינו חיבור למחט:

בקשור מכאן. אמתני' קאי דתנן ב' ראשיה לצד א' וכפרישית במתני':

הממתיח צדדיו. צידי התפירה שנפרדו ומתח ראשי החוט להדק ולחבר החתיכות וזו היא תפירתו וחייב משום תופר ולדברי ר' יונה ור' יוסי אפילו נוגעים לא סגי אם לא שקשר שם שלא ישמטו ויפרדו החתיכות ואי הכי תרתי איכא:

משום קושר. דקשר של קיימא הוא כמו קשר של ספנין וה"נ כיון דקשר מכאן ומכאן מה צריך לשתי תפירות הא הוי בקשר יחדו:

דתנינן תמן. במס' שבת ברישׁ האורג:

שלשה חוטין בתחלה. כשמתחיל עכשו לארוג אינו מתקיים אי לא ארג ג' חוטין של ערב אבל אם כבר התחיל לארוג מערב שבת ואפילו ב' חוטין ותו לא ובשבת ארג עוד א' להשלמו לשלשה חייב דומיא דמכה בפטיש:

כר' אליעזר. בתמיה דהא שמותי הוא:

פחות מכאן מסתתר הוא. דבשנים מסתר הוא אבל התם לא מסתר אלא שמתקיים יותר בשלשה ובשנים סגי:

לא שנו אלא שק. דהרבה פעמים אדוקים שק וקופה ואין עומדין ליחלק אבל סל של קנים שאין דרך לחברו אם חברו לא הוי חיבור:

אהלים אין בהן משום כלאים. דאי הוי האהל ארוג מפשתן ואהל שני מצמר מותר לתפור קצותם זה עם זה א"נ חצי אהל מפשתן וחצי אהל מצמר ותפר זה עם זה מותר לשבת בצלו כדתנן בפ' כלאי הכרם כלאי בגדים מותרין בכל דבר ואינם אסורין אלא מללבוש:

הוא לבוש מאנין דעמר ובריה לבוש מאנין דכיתן. וחיבר מאנין דעמר שעליו עם מאנין דכיתן שעל בנו בשתי תכיפות ואח"כ חגר האב והבן חגורה של צמר שלא יחלקו זה מזה הא לאו הכי פשיטא ליה דלא הוי חיבור דודאי יפרדו זה מזה ולא דמי לשק וקופה:
ואהן כו נשוך. וזה כהוא נשוך חשבת ליה בתמיה ודאי יקרעו החגורה ויפרדו זה מזה ופשיטא דפטור:
כו. כהוא כמו דו דהוא:
דרדסין. אנפלאות כלומר אונפלי של צמר ברגל זה ואונפלי של פשתים ברגל זה ומיבעיא ליה אי הוי חיבור לפי שהרגלים נפרדין זה מזה או דילמא גופו מחבר להו:
ואהן כו נשוך. ודאי דלא הוי חיבור ודריי לאב ובנו ומסיק לא צורכא דא אלא היו בראשו וכו':
פיצעיות. פצעים וחבורות:
סיפלנית. איספלנית והיא רטייה שעושין מחלב ושעוה וכמון ומנהג שנותנין אותה על מטלית של בגד וממרחים אותה על המכה:
דמרטוט. של סמרטוע חתיכת בגד בלוי והיא מלה מורכבת צמר מרטוט צמר ממורט שמורט מן הבגד השער הדק של הבגד והוא נוי של בגד מלשון המורט הכנף ונתן איספלנית דעמר על מכה א' ואיספלנית בסמרטוט דכיתן על מכה אחרת והיו מחוברין הסמרטוטין זה לזה בשתי תכיפות ואף על זה מתיר ר' יוסי דלאו נשוך הוא ומכאן אני למד דסמרטוט א' על מכה א' אם הסמרטוט של כלאים אסור דדמי לבחמה מפני החמה כמו ביצה שלא כדברי הרמב"ם ז"ל:
הדרן עלך אין אסור וסליקא לה מסכת כלאים בס"ד